

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

ЮРИСПРУДЕНЦІЯ СЬОГОДНІ: МІЖ АПОЛОГІЄЮ І КРЕАТИВНІСТЮ

**ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА Ю. М. ОБОРОТОВА
(До 75-річчя від дня народження
доктора юридичних наук, професора
Ю. М. Оборотова)**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
м. Одеса, 17 вересня 2021 року

Одеса
Фенікс
2021

УДК 340.12
Ю73

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Національного університету «Одеська юридична академія»,
протокол № 2 від 15 вересня 2021 року.

Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю.
Ю73 **Пам'яті професора Ю. М. Оборотова :** (до 75-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора Ю. М. Оборотова) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 вересня 2021 р. / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія» ; за заг. ред. А. Ф. Крижановського. – Одеса : Фенікс, 2021. – 320 с.

ISBN 978-966-928-724-3

У збірнику висвітлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті професора Ю.М. Оборотова», яка відбулася 17 вересня 2021 р. Визначено головні проблемно-тематичні напрямки філософії права та загальнотеоретичної, галузевої юриспруденції, їхні грані перетину у спадку Ю.М. Оборотова. Розглянуто проблеми теорії сучасної держави в умовах актуальних викликів. Проекція правової реальності у спектрі різних наукових парадигм і підходів у доповідях відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, а також молодих учених певною мірою відображає складність і багатогранність феномена права і держави у сучасних умовах – з одного боку, а також багатоманіття потенціалу їхнього наукового осягнення – з іншого.

Адресується науковцям, викладачам, студентам та аспірантам, практикуючим юристам та усім, хто зацікавлений проблематикою розвитку сучасної юриспруденції.

УДК 340.12

Матеріали подано у авторській редакції

ISBN 978-966-928-724-3

© Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2021

ПЕРЕДМОВА

Обрання у якості своєрідного рефрену – назви конференції, присвяченої пам'яті професора Ю. М. Оборотова – «Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю», визначило, передусім, наше розуміння унікальної особливості творчої онтолого-епістемологічної оптики ученого і створеної ним наукової школи.

Властиве Ю. М. Оборотову переконання щодо безальтернативності інноватики і креативності у вирішенні проблем сучасного правового розвитку органічно поєднується з прагненням збереження і примноження усього цінного, що є властивим правовій традиції у цілому, та вітчизняній, зокрема, і може бути корисним сьогодні і у майбутньому. Ініційоване ним у рамках одеської школи загальнотеоретичної юриспруденції (тепер вже твердо асоційованої зі словоназвою «Оборотовська») фундаментальне звернення до проблематики традицій і новацій у правовому розвитку, акцентоване креативістикою юриспруденції у поєднанні з надзаваданням осягнення правового спадку українського народу стало дійсною науково-дослідною програмою цілої когорти фахівців. Це уможливило як здійснення під керівництвом Юрія Миколайовича масштабних наукових проєктів¹, так і ствердження завдяки зусиллям учнів і послідовників розгалуженої інтелектуально-дослідницької інфраструктури.

В рамках сповідуваного професором Оборотовим і його науковою школою ціннісно-нормативного праворозуміння виявилась ще одна важлива іпостась сучасної юриспруденції – її спрямованість до проникнення у такі зрізи правової реальності, які уможливлюють розрізнення витончених граней права і неправа.

Відстоюючи своє бачення предметно-змістовного поля загальнотеоретичної юриспруденції, Ю. М. Оборотов активно культивував у її рамках дослідження проблематики сучасної держави.

¹ «Общетеоретическая юриспруденция» (2011); «Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції» (2012); «Креативність загальнотеоретичної юриспруденції» (2015); «Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції» (2019).

Усій науковій діяльності професора Ю. М. Оборотова, як зазначив академік П. М. Рабінович, властивий загострений, невитравний інтерес до концептуально-теоретичних і методологічних новацій, «винаходів» у сфері загальнотеоретичного правознавства, і відверта неприязнь, до, так би мовити, «заїжджених», омертвілих у науці тем, сюжетів, питань (навіть, якщо їх вважати «класичними»), а, відтак, і до банальних, таких, що «приїлися», відповідей на подібні питання.

Керуючись таким зразком щодо організації наукових проєктів, започатковуючи дану конференцію, ми мислимо про достатньо амбіційну мету: запропонувати її у якості майданчика постановки і обговорення актуальних питань розвитку юриспруденції, де будуть вітатися презентація і дискутування самих креативних і небезспірних проблем. Саме така креативність, за переконанням Ю. М. Оборотова, здатна змінювати майбутнє.

Хочу висловити слова великої вдячності колегам, які підтримали ідею конференцію і всіляко сприяли її реалізації – доктору юридичних наук Богущьому П. П. та кандидатам юридичних наук Горобцю К. В. і Юдіну З. М., а також – кандидатам юридичних наук Рязанову М. Ю., Антошиній І. В. та Чуваковій Г. М., які узяли на себе організаційні та упорядницькі функції.

Професор А. Ф. КРИЖАНОВСЬКИЙ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Каракаш Ілля Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, професор*

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСОРА ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ОБОРОТОВА ЯК ГРОМАДЯНИНА, ВЧЕНОГО І ВИКЛАДАЧА

На конференціях, «круглих столах» чи наукових симпозіумах, присвячених пам'яті відомих і високоповажних людей, мені в основному доводилось виступати із спогадами про своїх вчителів, наставників і керівників. А у даному випадку доводиться розповідати про свого однолітка, товариша і колегу, з яким наше доросле формування і фахове становлення проходило одночасно, по суті в середовищі одного колективу і під впливом наших спільних вчителів. Можливо, цим пояснюється наше наукове одностовість, схожі оцінки різноманітних суспільних явищ і багатьох життєвих ситуацій, однакове сприйняття наших наукових досягнень і негативне ставлення до марно втраченого часу на побутову, адміністративну і громадську суєту. Пройшов майже рік, як не стало Юрія Миколайовича, а я з кожним днем все ближче відчуваю його відсутність, відсутність людини, з якою можна було поговорити, що називається «по душам», з якою можна було порадитись, який можна було довіряти свої роздуми, сумніви і оцінки.

Ю. М. Оборотова я знав з часів, коли він ще не був ані доктором юридичних наук і професором, ані Заслуженим юристом України і членом-кореспондентом Національної академії правових наук України, ані завідувачем кафедри теорії держави і права (пізніше загальнотеоретичної юриспруденції) і проректором з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», з часів, коли він був просто Юрієм Оборотовим, тобто з ранніх студентських років навчання на юридичному факультеті Одеського державного університету ім. І. І. Мечнікова. Незважаючи на те, що ми вже навча-

лись на третьому курсі, першокурсник Оборотов привертав увагу своєю дорослістю і серйозністю. Можливо це було проявом того, що він вже був студентом і пройшов навчання в технікумі залізничного транспорту, мав певний досвід практичної роботи і встиг пройти строкову військову службу.

Однак моє більш тісне знайомство з Юрієм відбулося на третьому курсі його навчання на юридичному факультеті, коли мною, головою студентського наукового товариства факультету, студентська робота (тему вже не пам'ятаю) була направлена на Всесоюзний конкурс і одержала солідну призову премію. Це був науковий тріумф в університеті й особисте досягнення Юрія Оборотова на факультеті, оскільки у відродженому юрфаку такого ще не було. На мою думку, саме з цього розпочався науковий шлях майбутнього талановитого вченого-правознавця. Згодом будучи аспірантом, я пішов на «підвищення», ставши головою СНО університету, а факультетську студентську науку передав Юрію Оборотову, який тепер сам відбирав, оформляв і направляв студентські роботи на конференції та конкурси.

Можна дещо згадати з того періоду у наших стосунках в навчальному процесі. Саме на курсі Юрія Оборотова, Юрія Алєніна, Василя Усенка, Олександра Лучка, Бориса Попова та інших студентів, які були трохи старшими за мене, розпочиналася моя викладацька діяльність. Справа в тім, що всі ми жили і щоденно спілкувались в одному гуртожитку: разом вечеряли, разом відвідували танці в холі гуртожитку, разом вранці їхали на заняття. При цьому слід надати належне вихованості студентів того часу: ані словом, ані навіть натяком, вони на факультеті не надавали привів до панібратства чи неповаги до мене як молодого викладача, при усьому тому, що вчора в одній кімнаті ми разом розглядали проблемні питання, вирішувала надане завдання, а інколи пили не лише гарячий чай. Моя вдячність студентам курсу Ю.М. Оборотова завжди була і залишається безмежною, позаяк не стільки я впливав на їх відношення до мене, скільки вони надавали приклад дотримання «субординації» з викладачем.

По завершенню навчання на факультеті з відзнакою Ю.М. Оборотов був прийнятий на роботу в якості асистента кафедри теорії та історії держави і права, і саме з цього часу ми вже стали і колегами

по роботі, але все більше зустрічались і працювали в науковій бібліотеці університету. Юрій Миколайович завжди відрізнявся своєю цілеспрямованістю, ретельністю і зосередженістю. Пам'ятаю надто визначну подію того часу, коли молодий викладач юрфаку Юрій Оборотов в процесі глибокого опрацювання робит Г. В. Плеханова, яким він тоді захоплювався, виявив дві статті невідомого автора, які, як згодом з'ясувалось, належали перу молодого Володимира Ульянова (Леніна), що не увійшли в повне зібрання творів вождя. На той час це вважалося відкриттям в сфері гуманітарних (суспільних) науках, після чого можна було і дисертацію не захищати. Стали поступати різні привабливі пропозиції щодо переходу на роботу в престижні академічні заклади науки. Проте Юрій Миколайович як людина скромна з усталеними поглядами не піддався спокусі й залишився відданим юриспруденції.

Не можу утриматись від розповіді прояву Юрієм Оборотовим справжньої людяності щодо ставлення особисто до мене. У студентські роки ми жили надто скромно, і вислів «бідні студенти» відповідало цьому визначенню. Тому більшість з нас поряд з навчанням старався десь працювати і заробляти собі на життя. Особливо поширеним і офіційно визнаним тоді був, т.з. третій семестр, коли студенти під час своїх канікул у складі будівельних загонів відправлялись до Казахстанської цілини, Сибірської тайги чи на північ аж до Заполяр'я. У 1970 році ми опинились в будзагоні у тайожному поселенні та за акордним будівельним договором мали звести різні об'єкти, у т.ч. невеликий готель, який не встигли завершити до від'їзду. А це означало велику втрату заробітку для усього загону. Тому ми удвох, а також командир і майстер будзагону вирішили залишитись ще на два-три тижні для завершення і здачі в експлуатацію цього злочасного об'єкта.

Після тижневої надзвичайно напруженої роботи у мене відкрилася стара спортивна травма, і мною була повністю втрачена працездатність. Це означало майже трагедією для всіх: з одного боку я не міг від'їхати, оскільки втрачалась «парність» у виконанні робіт, а з іншого – не можна було залишатись тягарем для товаришів. На третій день після «загального консилиуму» було вирішено відправити мене

поїздом до Нижнього Тагілу, звідти – до Свердловська і далі в Одесу. Через п'ять чи шість днів я добрався до Одеси, де у повному розпалі гуляла холера. Проте, за сприянням декана факультету професора Колмакова В. П. я все ж був прийнятий до обласної лікарні. Яким ж було моє здивування коли майже через місяць Юрій Миколайович знайшов мене у травматологічному відділенні Слобідської лікарні. Моя радість була настільки велика, що ми не могли розлучитись і проговорили півдня. Під кінець нашої розмови Юрій Миколайович передав мені 1200 рублів (на той час величезна сума) у супроводі дорогих для мене слів: «тільки ти не думай, що це благодійність на лікування, це твоя доля заробітку за відпрацьований час». Лише після цього мене перестали терзати думки про те, що я його підвів, залишивши одного для виконання робіт за двох.

Юрій Миколайович був надто емоційною і чутливою людиною, він гостро реагував на несправедливі вчинки і неправдиві розмови, а прояви принциповості були притаманні його натурі. Так було коли він з університетської кафедри перейшов на роботу в президентський Інститут державного управління. Така неприйнятна ситуація змусила його звіти перейти у приватний університет підприємництва і права, який саме ним був поставлений у якості навчального закладу, проте це не одержало належної оцінки з боку молододосвідчених профанів його керівництва.

Проте немає «худа без добра», оскільки саме такі ситуації привели Юрія Миколайовича у новостворену Одеську державну юридичну академію, нині – Національний університет «Одеська юридична академія». Тут невтомна працелюбність Ю. М. Оборотова, його природна якість дослідника та сумлінного викладача одержали найбільший творчий розмах і найвищий розквіт. У самий початковий період заснування юридичної академії молодий і енергійний доцент очолив кафедру теорії держави і права, яку згодом реорганізував у кафедру загальнотеоретичної юриспруденції.

Наукові праці і публікації з актуальних проблем теорії та методології права виходили один за одним. При цьому у Юрія Миколайовича було інтуїтивне відчуття нового, витребуваного суспільством. Саме у цей період з'являються оригінальні дослідження «Традиции

и новации в правовом развитии» (2001), «Традиції та оновлення в правовій сфері: питання теорії» (2002), актуальні статті «Філософія права і методологія юриспруденції» (Проблеми філософії права, 2003), «Церковне право у вітчизняній правовій традиції» (Наукові праці НУ «ОЮА» 2003), «Постмодерн: інше розуміння і визначення права» (Юридичний вісник, 2003) та інші праці. Результатом такої плідної наукової праці став захист докторської дисертації на тему «Традиции и новации в правовом развитии: общетеоретические аспекты».

Яскраво і результативно проявився організаторський талант професора Ю. М. Оборотова на посаді проректора з наукової роботи у 2005–2010 роках. Ювілейне видання «Тріумфальне десятиліття», що присвячене становленню Національного університету «Одеська юридична академія» і, яке підготовлено до видання за редактуванням професора Ю. М. Оборотова, здобуло справжню славу і визнання нашому навчальному закладу.

Неможливо оминати й визначну діяльність професора Ю. М. Оборотова в якості викладача і вихователя студентської молоді та – як талановитого лектора з природним володінням майстерністю оратора. Мені доводилось слухати численні виступи і доповіді Юрія Миколайовича на методологічних семінарах і засіданнях вченої ради, публічні лекції для населення за програмами товариства «Знання» і проблемні лекції для студентів і аспірантів. Їм завжди і однаково були притаманні глибока змістовність і мовна доступність, логічна послідовність і переконлива аргументованість, правдивість і відвертість. Недарма професор Ю. М. Оборотов досі серед студентства посідає найвищий рейтинг. Цей феномен, на мій погляд, пояснюється тим, що він поважав особистість студента, любив студентів і вони відповідали йому взаємністю.

Безумовно, серед учасників конференції є його учні, вчені, викладачі і співпрацівники, які краще знали професора Ю. М. Оборотова і більш змістовно можуть розповісти про його науково-педагогічну діяльність. Мені ж хотілось розповісти про те, що мені є дорогим і пам'ятним, що мені відчутно не вистачає через відсутність професора Юрія Миколайовича Оборотова.

Костянтин Горобець
Університет Гронінгена (Нідерланди)
Асистент-професор
Кандидат юридичних наук

(ПЕРЕ)ВИНАХОДЯЧИ ЮРИСПРУДЕНЦІЮ: АНТИ-ПОЗИТИВІЗМ Ю. М. ОБОРОТОВА

Ю. М. Оборотов належить до числа найбільш креативних філософів права пострадянського простору. Його погляди на право є амальгамою правової, політичної та моральної філософії, феноменології, аксіології, антропології, соціології, літературознавства й багатьох інших сфер знань. Така багатогранність його творчого доробку пов'язана в тому числі з тим, що його розуміння поняття й феномену права завжди тяжіло до багатофакторності, на протигагу тенденціям пояснення права з точки зору однієї домінантної перспективи.

У цьому контексті цікаво дослідити та локалізувати праворозуміння Ю. М. Оборотова в сучасному філософсько-правовому дискурсі. Зокрема, я спробую показати особливості анти-позитивізму Ю. М. Оборотова в контексті сьогоденного сприйняття як позитивізму, так і анти-позитивізму, і таким чином визначити місце його творчого доробку на інтелектуальній мапі юриспруденції.

Пост-радянський анти-позитивізм є багато в чому унікальним явищем в юриспруденції. Його базові уявлення й принципи зумовлені, хоча й неявно, спадщиною радянської філософії права, яка завжди перебувала в опозиції до позитивізму, що був і до сьогодні лишається домінантною філософсько-правовою традицією в англо-, франко- та німецько-мовній традиціях. Позитивізм у більшості сучасних україномовних філософсько-правових розвідках позиціонується як очевидно хибна концепція, що спотворює уявлення про призначення та сутність права. Типовими в цьому контексті є тези, що позитивізм є несумісним з правами людини або верховенством права, що він звужує розуміння права до волі держави, що він не дозволяє провести межу між справедливим і несправедливим правом тощо. Усе це особливо цікаво, якщо звернути увагу на те, що сучасні концепції прав людини, верховенства права і справедливості в політичній і правовій філософії

є домінантно позитивістськими. Тому, для більш чіткого розуміння того, що я маю на увазі під позитивізмом та анти-позитивізмом, слід дещо змістити фокус.

Сьогоденне розуміння позитивізму, незважаючи на все різноманіття позитивістських концепцій права, базується на доволі простій думці. Позитивізм, як і анти-позитивізм, є концепцією ідентичності права. Позитивізм й анти-позитивізм намагаються пояснити, що робить право тим, чим воно є, тобто що дозволяє нам вирізнити право як певний соціальний інститут. Візьмемо окреме правило, наприклад: «У населених пунктах рух транспортних засобів дозволяється із швидкістю не більше 50 км/год». Як ми знаємо, що це правило є правовим? Що робить його частиною права? Для того, щоби відповісти на ці питання, ми маємо щонайменше визнати, що факти про право (як факт існування обмеження швидкості) не є базовими, тобто вони завжди базуються на інших, більш фундаментальних фактах. І тут якраз проявляється відмінність між позитивізмом та анти-позитивізмом, оскільки вони по-різному відповідають на питання, які саме факти роблять право правом.

Із позитивістської точки зору ми знаємо, що правило «У населених пунктах рух транспортних засобів дозволяється із швидкістю не більше 50 км/год» є правовим, оскільки воно міститься у Правилах дорожнього руху, які своєю чергою затверджені Постановою Кабінету Міністрів України, який уповноважений на це Законом України «Про дорожній рух». Цей Закон прийнято в межах компетенції Верховної Ради України, яку визначено у ст. 85 Конституції України. Усі ці факти, що роблять наше правило правовим, є *соціальними* фактами, у тому сенсі що вони відображають певні аспекти соціальної і політичної реальності, які у зв'язці з безліччю інших таких соціальних фактів разом становлять певну практику, в рамках якої громадяни й посадовці визнають, що в Україні вважається за право. Соціальні факти є дескриптивними тому, що вони базуються на тому, як світ є. Воно просто так є, що в Україні закони ухвалюються Верховною Радою. Так повелося; це є наслідком певного тривалого історичного процесу, у якому сформувалися українські політико-правові інститути.

Анти-позитивізм визнає все це, однак додає, що одних лише соціальних фактів недостатньо, оскільки вони не дають повної картини того, на чому право базується. Правило «У населених пунктах рух транспортних засобів дозволяється із швидкістю не більше 50 км/год» є правовим не лише тому, що воно міститься в певному документі, який має нормативно-правовий характер в силу його ухвалення належним органом відповідно до належної процедури – тобто, що це зумовлено певними соціальними фактами. Воно є правом ще й тому, що існують певні *моральні* факти, які відіграють роль у визначенні ідентичності права. Іншими словами, відповідно до анти-позитивізму, невід’ємним аспектом ідентичності права в цілому, як правового порядку, так і окремих правових правил, є їхня базованість на певних моральних фактах, як-от, у контексті нашого прикладу, мабуть, на тому, що обмеження швидкості руху є морально необхідним, бо це дозволяє убезпечити людські життя. Моральні факти, на відміну від соціальних фактів, є *прескриптивними*, вони відображають наші уявлення про те, як світ має бути, а не як він є.

Я не буду занурюватись у тонкощі дискусій між позитивізмом та анти-позитивізмом, оскільки це не є моєю центральною темою. Цей екскурс лише слугує цілі показати, у рафінованому вигляді, відмінності між цими двома філософсько-правовими позиціями.

Повертаючись до поглядів Ю.М. Оборотова, можна сказати, що найбільш розвинене й повноцінне бачення права, яке він відстоював, на мою думку, ми можемо побачити в його статті 2010 року за назвою «Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права»:

Право – це історично зумовлена, морально обґрунтована і релігійно вивірена, легалізована ціннісно-нормативна система, розрахована на всезагальне визнання (легітимацію) і відповідну поведінку людей, організацій, соціальних спільнот, в якій використовуються процедури, формалізовані рішення і державний примус для попередження і вирішення конфліктів, збереження соціальної цілісності [1, с. 54].

Що можна сказати про цю дефініцію? Найперше, що кидається в очі, це моральна й релігійна ґрунтованість права, що одразу вказує на анти-позитивізм, так само як і розкриття права як «ціннісно-

нормативної системи», радше ніж лише нормативної. Позитивізм традиційно передбачає, що задля можливості правом виконувати своє соціальне призначення, цінності, моральні імперативи тощо мають бути винесені за межі правової нормативності. Ідея тут полягає в тому, що ми маємо потребу в праві тому, що це нормально для людей розходитися в уявленнях про мораль і цінності, що ми часто не погоджуємось один з одним щодо найбільш морально обґрунтованого розподілу ресурсів, характеру примусу і так далі. Право в цьому сенсі допомагає якщо не вирішити, то принаймні обійти ці розходження, оскільки воно встановлює правила поведінки, які є обов'язковими незалежно від того, чи вважаємо ми їх морально обґрунтованими чи ні. Ми маємо юридичний обов'язок платити певну ставку податків незалежно від того, чи погоджуємося ми з моральним обґрунтуванням саме такої системи оподаткування. З точки зору позитивізму, наші розходження в моральних уявленнях про належне не мають значення для факту існування юридичного обов'язку. Тобто цінності й моральні уявлення мають бути винесені за межі правової нормативності, оскільки якщо вони є її частиною, то відповідно право не може виконати свою функцію [2].

Анти-позитивізм, який відстоює Ю. М. Оборотов, вважає цю позицію хибною, і наполягає на тому, що цінності й моральні уявлення є не просто підвалинами права (із чим позитивізм цілком погоджується; право має моральну мету вирішення й оминання розходжень у моральних позиціях), а його компонентами, невід'ємними частинами правової нормативності. Я так само притримувався цієї позиції раніше [3]. Ідея тут у тому, що семантика й прагматика правових правил вимагає інкорпорування моральних і ціннісних суджень. Я маю на увазі, що на рівні правового дискурсу зміст права, його інтерпретація й застосування є невіддільними від моральних і ціннісних аргументів. Вони можуть бути явно вираженими в праві (як, наприклад, у кримінальному праві, де цінності прямо представлені як об'єкти злочину, і загалом кримінально-правові заборони є беззмістовними без ціннісного компоненту), або ж імпліцитно в ньому представленими через ланцюжок легітимації, про який так

само говориться в дефініції Ю. М. Оборотова: до кожного правового правила можна ставити ланцюжок питань «Чому?», які зрештою виводять до цінності або морального аргументу, який слугує основою цього правила [4; 5].

У цьому контексті, анти-позитивізм Ю. М. Оборотова є подібним до багатьох сучасних анти-позитивістських концепцій права, наприклад, пропонованої Робертом Алексі (у частині щодо дуальної дескриптивно-нормативної природи права [6]), або Марком Грінбергом (у тому, що мета правових правил полягає в актуалізації моральних обов'язків, що передбачає постійний зв'язок між правовими і моральними фактами [7]). Водночас праворозуміння Ю. М. Оборотова є культурно унікальним, оскільки, як згадано вище, пост-радянський анти-позитивізм є доволі своєрідним. Ця версія анти-позитивізму має не стільки (і не лише) пояснювально-описове призначення – виявити фундаментальні особливості права, що визначають його ідентичність як соціального інституту – скільки ідеологічне. Ціннісно-нормативне праворозуміння й творчий доробок Ю. М. Оборотова загалом були й лишаться до сьогодні надзвичайно чутливими до історичного контексту, в якому сучасне українське право формувалося. Він був гостро свідомий того, що праворозуміння має пропонувати не тільки пояснення, але й апологію [8]: воно має слугувати цілі відстоювання цінності права як ідеї, і в цьому сенсі ґрунтування права в цінностях, моральній і релігійній традиціях тощо, має на меті боронити право, навіть плекати його в максимально токсичних умовах.

Література

1. Оборотов Ю. М. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49–55.
2. Shapiro S. *Legality*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011. 472 p.
3. Горобец К. В. *Аксиосфера права: философский и юридический дискурс*. Одесса: Феникс, 2013. 218 с.
4. Rodriguez-Blanco V. *Law and Authority under the Guise of the Good*. Oxford: Hart Publishing, 2016. 231 p.
5. Raz J. *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 336 p.
6. Alexy R. The Dual Nature of Law. *Ratio Juris*. 2010. Vol. 23. No. 2. P. 167–182.

7. Greenberg M. The Moral Impact Theory of Law. *Yale Law Journal*. 2014. Vol. 123. No. 5. P. 1288–1342.

8. Оборотов Ю.Н. Ориентиры апологизации современного права. *Юридическая техника. Ежегодник*. 2011. С. 35–40

Ключові слова: юриспруденція, позитивізм, анти-позитивізм, ціннісно-нормативне праворозуміння.

Ключовые слова: юриспруденция, позитивизм, анти-позитивизм, ценностно-нормативное правопонимание.

Keywords: jurisprudence, positivism, anti-positivism, value-normative conception of law.

Кравчук Микола Володимирович

Західноукраїнський національний університет

завідувач кафедри теорії та історії держави і права,

кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України

ДЕРЖАВА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА Ю. М. ОБОРОТОВА

Наукова спадщина професора Ю. Оборотова цінна і вагома для генезису юридичної науки, оскільки його наукові розробки здійснені по новаторськи, креативно, створені з врахуванням постмодерного підходу. Він віднаходив у відомих традиційних державно-правових явищах інноваційні тенденції, визначальні риси, закономірності й окреслював їхню значимість для сучасної юриспруденції та шляхи їх якісного використання у сьогоднішньому правовому житті. У його постаті поєднувались риси корифея загальнотеоретичної юриспруденції, знаного вченого з філософсько-правовим мисленням та неперевершеного методолога. Ю.М. Оборотов був визнаним лідером наукової школи, орієнтованої на використання сучасної методології в осмисленні проблем поєднання традиційності й новачійності у правовому та державному житті сучасного суспільства [1, с. 7]. У його наукових розвідках знайшли специфічні розробку і висвітлення два найважливіших соціальних інститути – держава і право, та інші елементи державно-правової дійсності [2].

Учений зазначав: «Для юриспруденції сьогодні дуже значима як ціннісна характеристика права, так і ціннісна характеристика держави, оскільки ці дві сторони юридичної основи розвитку сучасного світу тісно пов'язані з інтенсивними процесами змін і потрясінь, зумовлених індивідуалізацією і глобалізацією суспільства. Все це може бути виражене в постановці питання не тільки про спроможність права і держави в нових умовах залишатися надійними засобами забезпечення свободи, порядку, цілісності, справедливості та безпеки, а й визначення їх ціннісного сенсу в нових реаліях, здатності адаптуватися до стрімких змін в усіх сферах епохи постмодерну» [3, с. 9].

Так, питання про виникнення і сутність держави через призму сучасної теорії він розглядав у такому ракурсі: як «держави – інструменту узгодження інтересів різних соціальних груп і прошарків населення; за її допомогою досягнення правової культури світового співтовариства і правових культур інших народів використовуються при визначенні демократичної спрямованості розвитку держави і суспільства в Україні» [3, с. 15].

Через філософсько-правові знання цінність держави він вбачав у таких формах: *по-перше, державні ідеали*. Серед державних ідеалів були такі цінності, як державний суверенітет, народовладдя, демократія, вибори, законотворчість та ін.; *по-друге, державні інститути*, до таких цінностей відносив – монархів, президентів, парламенти, уряди, міністерства та ін.; *по-третє, державні образи*. До таких цінностей належать – національна держава, правова держава, соціальна держава, сучасна держава та ін. Ціннісний зміст держави, на думку вченого, також визначає критерій легітимності державної влади та її гілок, оскільки легітимною вважав таку державну владу, яка прийнята народом, підтверджена згодою підкорятись прийнятим рішенням і здійснюваній діяльності. Легітимність влади є найважливішою цінністю держави, тому що така державна влада сприймається населенням як справедлива і правомірна [3, с. 9].

Для формування духовної основи держави з метою забезпечення її довговічності, на думку вченого, потрібно опиратися на традиції ставлення нашого народу до влади від Київської Русі до сучасної

України. Він схвально відносився до концепту, що «держава – це не тільки сила примусу, заснована на законах, але також ідея, що мобілізує сили народу на спільну справу на основі авторитету державної влади, довіри населення до її політичних досягнень і цільових програм розвитку [3, с. 11].

Ю. М. Оборотов, здійснюючи дослідження держави акцентував увагу на поради Г. Еллінека: «державно-правова теорія повинна постійно орієнтуватися на реальну політичну картину життя, проте лише на стільки, на скільки це необхідно для кращого розуміння теоретичних проблем держави» [3, с. 233]. З цього приводу вчений зазначив, що «теорія держави як складова загальнотеоретичної юриспруденції звернена до поняття держави і державності, виникнення і тенденцій розвитку держави, її інститутів, форм, функцій, принципів діяльності. По суті, предмет теорії держави охоплює як статику, так і динаміку держави в її складових». Сучасні дослідники теорії держави «все частіше зазначають кризу державної влади, інститутів держави, її нездатність вирішувати проблеми та функціональну переважаність держави, втрату авторитету у населення тощо. Усе це актуалізує питання про історичну долю держави, яка постає або в рамках інструментальної теорії (держава – лише інструмент для вирішення завдань, що стоять перед суспільством), або в рамках автономної теорії (держава – це автономна організація, яка самостійно впливає на хід суспільного розвитку)» [3, с. 235].

Аналіз сучасних розробок державознавців, на думку вченого, підтвердив, що «сьогодні формуються нові моделі світового розвитку, домінуючою може стати модель сильної держави, глибоко інтегрованої в глобальний ринок, які уже існують в США, Японії, Китаї. Глобалізація стала добою вивільнення капіталу з-під влади держави. Тож-бо капітал отримав можливість не лише диктувати умови державі, але й змінювати смислове призначення держави за рахунок її десоціалізації, денаціоналізації, детериторізації. За суттю, під впливом глобалізації склалася нова ринкова державність, яку, на відміну від давно існуючої «нації-держави», назвали «корпорацією-державою». «З точки зору економіки, мораль і право таких корпорацій-держав знаходиться не

тільки по інший бік добра і зла, але й по той бік закону і злочину, оскільки це принципово новий феномен державності», акцентував вчений [3, с. 240, 241]. Тут доцільно підкреслити, що вчений звернув увагу на розмежування понять «держава» і «державність»: перший термін сприймається «як соціальний інститут», другий – «як процес становлення, зміни і розвитку цього соціального інституту, його складових. Отже, державність може існувати і в умовах відсутності держави» [3, с. 238].

У своїх наукових розвідках Ю. М. Оборотов визначив індикатор «сильної» і «слабкої» держави, що важливо для українського державотворення. На основі аналізу наукових праць, вченим, в якості критерію, використано «ступінь фактичної самостійності і здатності підтримувати своє існування». ...Тому термін «слабка» характеризує безсилля держави, а не його масштаби й означає недолік адміністративного потенціалу для нормального управління економікою, причина якого коріниться в нелегітимності політичної системи в цілому. ...Тільки сильна держава здатна ефективно вирішувати проблеми сучасного життя. Саме сильна держава може протистояти розмиванню національно-державної ідентичності, яке пов'язане з сучасними процесами глобалізації» [3, с. 246].

Характеризуючи державу-корпорацію Ю. М. Оборотов, акцентує увагу на твердженні інших дослідників, що «головними ідеями держави-корпорації є «виживання найсильнішого» і «нічого особистого». При цьому корпорація-держава як адміністративно-економічна компанія: *по-перше*, ставить інтереси країни в залежність від економічних апаратно-відомчих (корпоративних) інтересів; *по-друге*, здійснює приватизацію владних функцій і одночасно відмовляється від виконання більшої частини соціальних зобов'язань або різко їх скорочує. Становлення корпоративної держави відбувається під критичним націям держави (національної держави), яка використовується як фасад, або від імені якої діє корпорація-держава» [3, с. 241].

Далі вчений звертає увагу на процесі розбудови сучасної держави і констатує, що «одним із дієвих чинників розвитку сучасної державності виступає ринкова економіка. В умовах ринкової еконо-

міки держава не лише тою чи іншою мірою виявляється керуючою системою, але сама економіка впливає на державну владу, яка, таким чином, як і всі економічні процеси, виявляється пов'язаною з болючою проблемою інфляції». У цьому випадку «інфляція підпорядковує собі владу і змушує її жити за своїми законами. Звідси, до речі, можна констатувати існування інфляції влади, тобто перевищення кількості представників влади та владних повноважень над чисельністю населення і правами громадян. Іншими словами, визначеній чисельності населення повинен відповідати певний обсяг публічної влади. Тому при непередбаченому зростанні обсягу публічної влади виникає таке явище, яке можна іменувати владною інфляцією, або інфляцією влади або, по-іншому, «політичною інфляцією». У цьому плані вчений вважає, що «інфляція державної влади – одна з ознак слабкої держави, її нездатності швидко і успішно вирішувати політичні, економічні, соціальні, екологічні та багато інших проблем розвитку суспільства, людини, природи». Вчений розглядав інфляцію не тільки як пов'язане з економікою явище, але й як політичну, духовну і правову категорію. На його думку, сьогодні у зв'язку з посиленням інфляційних процесів в українському суспільстві існує цілковита загроза розвитку інфляції державної влади та інфляції права і на цій основі послаблення інститутів держави і права, через що виникне велика ймовірність перетворення на корпоративну державу, слабку державу [3, с. 249].

Доречно зауважити, що ці два соціальні інститути – держава і право – мають міцний сутнісний зв'язок. На думку Ю.М. Оборотова: «соціальна цінність права визначається його здатністю вирішувати ті проблеми, що виникають в суспільстві з використанням правових засобів у державній діяльності, обсягом необхідного правового регулювання, забезпеченням стабільності у відносинах, надійністю шляхів захисту соціальної цілісності. Саме існування правової держави є визнанням соціальної цінності права». «Право є джерелом свободи особистості, яка входить у певну соціальну спільність. За допомогою права вдається вирішити суперечність між особистою свободою і загальним благом. При цьому право вказує шляхи руху до різних цінностей, надаючи суспільним відносинам такі властивості,

як доступність, оперативність, надійність, однаковість, безпека», підкреслив вчений [3, с. 14].

Отже, процес розбудови української держави сьогодні для українського суспільства і його політичного проводу є визначальним і потребує ґрунтового наукового підґрунтя, тож цей напрямок наукових досліджень є вельми актуальним.

Література

1. Оборотов Юрій Миколайович: бібліографічний покажчик. Уклад.: С.І. Єленич, Т.М. Стефанчишена; наук. ред.: С.В. Ківалов, М.М. Солодухіна, Г.О. Ульянова; НУ ОЮА, наук. б-ка. Одеса: Юридична література, 2016. 102 с. URL. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6729/Oborotov_bibl.pdf?sequence=1&isAllowed=

2. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс): Екзаменаційний довідник. Одеса: Юридична література, 2004. 184 с.

3. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2012. 492 с. URL. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3325/Oborotov_Grani_Jurisp_300_1+1.pdf?sequence=1

Ключові слова: держава, державність, право, інфляція влади, державотворення, «сильна» держава, «слабка» держава.

Ключевые слова: государство, государственность, право, инфляция власти, государственное строительство, «сильное» государство, «слабое» государство.

Key words: state, statehood, law, inflation of power, state formation, «strong» state, «weak» state.

Бехруз Хашматулла

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»
заведующий кафедрой истории государства и права
доктор юридических наук, профессор*

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПРОФЕССОРА Ю. Н. ОБОРОВОТА

В исследованиях профессора Ю. Н. Оборотова можно найти много аспектов теории сравнительного правоведения. В частности, в таких работах, как: «Изменение парадигмы методологии юри-

спруденции», «Философия права и методология юриспруденции», «Методология юридической науки в эпоху постмодерна» «Месторазвитие в основе апологизации украинского права», «Месторазвитие в пограничной «евразийской» цивилизации как основа правового развития Украины», «Месторазвитие в пограничной (евразийской) цивилизации как основа правового развития Украины» и др.). Сравнительное правоведение в исследованиях ученого представлено в связи с фиксацией универсального характера права как составной различных цивилизаций и культур, одновременно оно раскрывает особенности существования правовых систем, их соединение в правовые семьи и разделение по правовым традициям. Использование итогов сравнительного правоведения не может быть сведено к сфере законодательства, его интерпретации, унификации, а также к проблемам обучения юристов. Однако в рамках данных тезисов хотелось бы выделить несколько аспектов сравнительного правоведения, которым профессор Оборотов уделял особое внимание и его вклад является особо заметным, в частности:

– Профессор Оборотов уделял большое внимание проблемам методологии сравнительного правоведения. Затрагивая вопросы методологии юриспруденции, ученый отмечал, что современная юридическая наука с необходимостью предлагает использования более тонких методологий исследования. Одна из задач философии права – способствовать правовой ассимиляции методологии постмодернизма.

В рамках методологических основ сравнительного правоведения особо выделяется цивилизационный подход. Профессор Оборотов уделял большое внимание разработке цивилизационной теории, по мнению ученого, именно цивилизация обуславливает формирование различных типов права, государства и правовых систем, именно цивилизационная характеристика определяет сущность правовой системы.

Для юриспруденции, по мнению профессора Оборотова очень значимо введение в научный оборот понятие локальной цивилизации как культуры способной выдавать глобальные проекты жизнеустрой-

ства, характеризующие их потенциальную силу воздействия на мир, которая выражается в таких элементах как религия, идеология, стандарты жизни. Цивилизационный подход позволяет признать естественным разнообразие правовых культур и государственных институтов как мозаику развивающегося мира, сохранить собственную уникальность, использовать достижения различных цивилизаций, вести с ними культурный диалог, находить общие правовые решения и организационные средства их осуществления при взаимодействии с другими правовыми системами и государствами.

- Европоцентризм – еще одна научная проблема, которой профессор Оборотов уделял большое внимание. Согласно его мнению, сравнительное правоведение позволяет преодолевать сложившееся представление о европоцентристском развитии правовых культур. При этом становится очевидной необходимость избегать использования критериев развитости при оценке различных правовых систем. Представления о развитии права и правовых систем долгое время, по мнению ученого, складывалось под влиянием идей европоцентризма, основанных на концепции прогресса. В наше время уже невозможен ни европоцентризм, ни линейный подход при рассмотрении изменений права и государства. Новую актуальность приобретает тема дрейфа по Земле центра культурного развития, обозначаемого как центральная цивилизация. К тому же глобализация порождает не только образование одинаковых структур в экономике, политике, праве различных стран, но ведет к процессам «глокализации», т. е. адаптации элементов современной западной культуры к глобальным условиям и местным традициям.

Профессор Оборотов не обошел своим вниманием проблему типологизации правовых систем, выделяя дифференцированные и отдифференцированные, западные и внезападные, религиозные и нерелигиозные правовые системы, что является важным вкладом в типологизацию правовых систем и соответственно в теорию сравнительного правоведения.

Еще одна актуальная проблема, ставшая предметом исследований профессора Оборотова – влияние культуры на правовые системы.

По мнению ученого, конвергенция правовых систем является магистральным направлением развития права в эпоху глобализации, однако, как отмечал ученый, при заимствовании правовых положений необходимо исходить из особенностей собственной правовой системы и в этом контексте он поднимал вопрос о проблеме аккультурации и декультурации, которые приносили много положительных и негативных последствий для различных правовых систем.

По мнению профессора Оборотова, современная компаративистика призвана раскрывать тенденции развития правовых систем, возможности и пределы заимствования достижений других правовых культур, пути сохранения собственных правовых традиций, ценностей и норм. Диалог, развернувшийся между цивилизациями и культурами, как отмечал профессор Оборотов, выводит к формированию парадигмы партнерских отношений, основанной на стремлении достичь взаимопонимания, компромисса в формировании «общего языка», согласия мыслей и действий с противоположной стороной. Этой парадигмой утверждаются ценности коммуникативного сотрудничества, среди которых равноправное партнерство, свобода и ответственность каждой из сторон, признание самоценности партнера, ориентация на ненасильственные методы разрешения конфликтов.

– Проблема месторазвития права и правовой системы также занимает особое место в исследованиях профессора Оборотова. В условиях развертывания процессов глобализации, по мнению ученого, сохраняет значение проблема месторазвития для любого государства, в том числе для Украины. А ее существование в рамках пограничной цивилизации, особенности которой связаны с разнообразием религиозно-ценностных оснований, определяют не только специфическую культурную целостность Украины, но и особенности отечественной правовой культуры, правового менталитета и правовых традиций.

– В разработках профессора Оборотова можно довольно часто встретить проблематику определения места правовой системы Украины на правовой карте мира. На разных этапах своего научного творчества выделял разные правовые общности, разные правовые

системы такие как славянскую, правовую систему, евразийскую правовую систему. Ученый исходил с реального положения функционирования правовой системы Украины и не соглашался с ее однозначным отнесением к романо- германскому праву. Ученый пришел к выводу, что не должен вызывать сомнений ответ на вопрос обладает ли Украина особой цивилизационной идентичностью или должна приобретать ее применительно к европейской цивилизации. Подчеркивал, что цивилизационная идентичность Украины – это ее право быть непохожей на западную Европу в силу обладания своим наследием и традицией, целью и призванием, ментальностью и судьбой.

Ключевые слова: сравнительное правоведение, исследования профессора Оборотова, методология, правовая система Украины.

Ключові слова: порівняльне правознавство, дослідження професора Оборотова, методологія, правова система України.

Key words: comparative jurisprudence, research by Professor Oborotov, methodology, legal system of Ukraine.

Сумарокова Людмила Николаевна

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

доцент кафедры философии

кандидат философских наук, доцент

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ И ФИЛОСОФИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ДИСКУРСЫ О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ

Сюжеты наших многолетних дискуссий с Юрием Николаевичем Оборотовым были достаточно разнообразными и касались, например, понимания рациональности и рационализма, их различных проявлений в юриспруденции и в философии; статуса философии права в контексте взаимодействия юриспруденции и философии; роли коммуникативной философии в юриспруденции и т.д.

Многие юристы, и Юрий Николаевич в том числе, относят философию права к числу юридических дисциплин. Ю. Н. Оборотов, в частности, считал общетеоретическую юриспруденцию системой

философских и научных знаний о праве и государстве, которая обеспечивает развитие профессиональной правовой культуры [1, с. 5]. Каждая фундаментальная теория имеет свою философскую часть: свои философские предпосылки, основания и следствия. Например, можно говорить о философии физики точно в таком же смысле, как говорят о философии права. Однако философия физики является и частью философии как целого, обладающего своей внутренней структурой, логикой мышления, тенденциями развития, формирующимися внутри культуры человечества как целого.

Аналогично и философия права как живое, развивающееся знание, не может ограничиваться предметной областью юриспруденции, как бы широка она ни была. Гармония отношений между юриспруденцией и философией складывается под влиянием импульсов и с той, и с другой стороны, но философская часть общетеоретической юриспруденции не может не быть в то же время обусловленной состоянием философии как целого; при этом эмергентные свойства этого целого часто не менее важны, чем характеристики философии права как раздела (или уровня) общетеоретической юриспруденции. Для специалиста по философии права недостаточно быть юристом-профессионалом даже самого высокого класса; он должен быть и философом-профессионалом. У нас сложилась ситуация, когда термин «философия права» стал употребляться в двух разных смыслах, хотя и пересекающихся друг с другом. Разница этих смыслов определяется направлением отношения исследования: в одних случаях мы идем от права к философии и именно право задает диапазон использования философии, ее категорий и принципов; в других случаях наша мысль движется от философии к праву, и тогда философия меняет способы и ракурсы («оптику») видения-понимания многих теоретических и практических проблем юриспруденции. Как правило, категории и принципы философии права выражаются на языке философии, независимо от того, где зародились их идеи и начальные смысловые составляющие.

Несмотря на кажущуюся остроту полемики по поводу соотношения юриспруденции и философии – например, Юрий Николаевич

считал, что юриспруденция «избыточно рациональна» [1, с. 5], а я – что она недостаточно рациональна, – постепенно выяснялось, что само по себе понятие рациональности требует осознания постоянной соотношенности разума с чувственно-эмоциональной сферой человеческого сознания, что не рациональность, а рационализм может быть избыточным и несостоятельным в силу искусственного изолирования разума от всей системы сознания человека, от упрощенной, односторонней трактовки рациональности. Чем дальше длились наши споры, тем яснее становилось, что мы, в конечном счете, единомышленники, которые идут к решению общих проблем разными путями: либо от общетеоретической юриспруденции к философии права как ее обязательной части (уровня), либо от общеправовых проблем, от категориальных изменений в системе философского мышления – к праву, к юриспруденции. Где-то «место встречи» наших позиций уже определилось, а где-то является вполне реальной возможностью.

Кратко остановлюсь на некоторых вопросах, которые мы не успели обсудить с Юрием Николаевичем, но которые как раз, с моей точки зрения, могли бы быть интерпретированы как проявление реального взаимодействия юриспруденции и философии.

Первый из них касается понятия правовых инноваций, второй – понимания правосознания.

Правовые инновации, с точки зрения Ю. Н. Оборотова, «мають стратегічне значення для правового розвитку, організації і функціонування будь-якої правової системи» [2, с. 43]. В качестве одной из инноваций в национальном праве Ю. Н. Оборотов называет «відновне правосуддя як нову модель реагування на злочинну поведінку, враховуючи баланс інтересів жертви, правопорушника та суспільства» [там же]. Автор приводит принципы, на которых базируется эта инновация; а также отмечает, что методом, который при этом применяется, является «медіація між жертвою і правопорушником» [там же]. Для нас существенно отметить, что и принципы, и метод восстанавливающего правосудия в качестве своих философских оснований имеют идеи коммуникативной философии, принимающей intersubjectивную интерпретацию сознания и рациональности,

а также признающей важную роль правильно организованной коммуникации, направленной на достижение взаимопонимания, для разрешения самых острых конфликтных ситуаций. Именно соблюдение принципов правильно организованной коммуникации (равное и свободное участие всех сторон, соблюдение принятых всеми коммуникантами исходных положений и правил и т. д.) позволяет успешно применять метод медиации.

Этот пример наглядно свидетельствует, что одних юридических практик и теоретических выводов из них недостаточно для понимания сути и значимости метода медиации. Впрочем, верно и другое: само по себе знакомство с коммуникативной философией мало что дает юристу, если он не осознал «изнутри» присутствие коммуникативных действий в действиях юридических. Об этом свидетельствовало обсуждение на одном из методологических семинаров книги А. В. Полякова, посвященной коммуникативному подходу к праву, где идеи коммуникативной философии освещались скорее «извне», чем «изнутри» по отношению к теории и практике права. Ю. Н. Оборотов заметил тогда, что в книге идеи коммуникативной философии существуют как бы сами по себе, не ясны пути их реализации в сфере права. А между тем опора на общеправовой вывод о том, что потребность в коммуникации – одна из базовых, бытийных потребностей человека, что именно коммуникация выявляет и продуцирует, развивает такое качество рациональности как интерсубъективность («коммуникативная рациональность»), делает возможным появление и эффективное применение таких методов как метод медиации и другие методы организации продуктивной коммуникации в условиях, когда возникают конфликты в разных сферах человеческой жизни, когда слишком велика неопределенность в ситуациях выбора, принятия решения и т. п.

Ю. Н. Оборотов весьма проникательно заметил, что «аксіосфера держави формується у процесі діалогу держави і суспільства, а також держави і особистості ... Цінності держави виступають як пережиті людьми і обумовлені культурою форми їхнього позитивного ставлення до держави та її інститутів, які визначають вибір поведінки, що

відповідає цим цінностям» [3, с. 9]. Если же такой диалог отсутствует или, что еще хуже, заменяется специально созданным симулякром, тогда единство ценностей государства и личностей отсутствует. Тогда провозглашаемые ценности и программы государства «працюють не зі здатністю особистої рефлексії, а переважно з колективним несвідомим, оформленим у вигляді масових стереотипів, пресупозицій розуміння, страхів, тощо. Вони є соціальними технологіями навернення й утримання контролю над свідомістю, а отже і над волею адресатів» [4, с. 289].

Второй пример касается правосознания и может быть, с моей точки зрения, началом разработки нового ракурса внимания к праву и правовой жизни общества, который, в частности, мог бы обновить методологию юридического образования. Истоки формирования идеи этого подхода дает различение естественного и позитивного права, с одной стороны, и различение теоретической и практической философии – с другой. Ю. Н. Оборотов привлек внимание к мнению В. А. Бачинина, «що існує теоретична доцільність виділення двох іпостасей правосвідомості – природно-правової та позитивно-правової. Саме природно-правова правосвідомість містить ідеї непорушних заборон і безумовних цінностей, на відміну від позитивно-правової правосвідомості» [3, с. 12]. Думается, что с соотношением ценностей дело обстоит несколько сложнее, чем это формулирует В. А. Бачинин. Во всяком случае, поставленная им проблема заслуживает обсуждения в разных аспектах. Здесь я вижу аналогию с вопросом о соотношении естественной (практической) логики и логики теоретической [5, с. 10–21]. Решение этого вопроса может иметь не только теоретические, но и практические последствия.

Заключая сообщение, хочу отметить, что мы потеряли в лице Юрия Николаевича уникального ученого, удивительным образом сочетающего в себе неукротимую энергию и жажду поиска нестандартных решений, новых идей, талантливых учеников, способных к творчеству, со столь же неукротимой силой и верностью в защите

тех цінностей права и науки о праве, служение которым он считал смыслом своей жизни.

Литература

1. Общетеоретическая юриспруденция: Учебный курс: учебник / под ред. Ю. Н. Оборотова. – Од.: Фенікс, 2011. – 436 с.
2. Оборотов Ю. М. Правові новації та інновації // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Т. 1. Відп. ред. Г. О. Ульянова. Од.: Гельветика, 2018. – 672 с.
3. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. – Од.: Фенікс, 2012. – 492 с.
4. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролеєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. К.: Дух і літера, 2020. С. 289.
5. Сумарокова Л. Н. Юридическая логика: коммуникативная концепция – монография. Од.: Феникс, 2015. – 204 с.

Ключові слова: філософія, юриспруденція, філософія права, комунікативна філософія, інновації, правова свідомість.

Ключевые слова: философия, юриспруденция, философия права, коммуникативная философия, инновации, правовое сознание.

Key words: philosophy, jurisprudence, philosophy of law, communicative philosophy, innovation, legal consciousness.

Рабінович Петро Мойсейович

*Львівський національний університету ім. Івана Франка,
професор кафедри теорії та філософії права
юридичного факультету,
доктор юридичних наук, академік НАПрН України*

БУТТЄВІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ СУБ'ЄКТИВНОГО І ОБ'ЄКТИВНОГО

1. У загальнотеоретичній юриспруденції, якій присвятив основну частину свого фахового життя відомий український учений, професор Юрій Миколайович Оборотов, здавна використовується таке термінологічне словосполучення, як «суб'єктивне юридичне право». Стосовно ж буттєвих (так званих «природних») людських прав використовується, зазвичай, вираз «основоположні права».

Нещодавно я запропонував відображати означені права людини іншим термінопоняттям: «буттєві права». Останнє термінопоняття, як видається, більш точно відображає сутність і призначення таких прав: забезпечувати реальне, земне фізичне і духовне існування кожної людини у природі та в соціумі. У першому випадку прикметник «суб'єктивне» вживається, мабуть, для того, щоб зовсім інше явище – державно-вольові настанови, правила, веління відобразити термінопоняттям «об'єктивне юридичне право».

Та як би то не було, внаслідок наведеного терміновживання, може скластися враження, що у першому явищі (тобто суб'єктивному юридичному праві) нічого об'єктивного не існує; а ось у другому явищі (в основоположних (буттєвих) правах людини) наявність суб'єктивних моментів наче би взагалі не констатується.

Наведена ситуація, гадаю, не сприяє адекватній, коректній інтерпретації кожного зі згаданих феноменів. Це й послугувало причиною аналізу питання, сформульованого у наведеній вище назві пропонованих тез.

2. Видається аксіоматичним, що в основоположних (буттєвих) людських правах суб'єктивного аж ніяк не менше, ніж у будь-яких інших правах. Якщо говорити конкретніше, то суб'єктивність буттєвих прав полягає насамперед у таких їх властивостях:

- по-перше, вони завжди є невід'ємною приналежністю кожного (індивідуального чи колективного) суб'єкта: адже прав безсуб'єктних існувати в принципі не може;
- по-друге, такі права не можуть бути відокремлені, відчужені, відібрані від їх носія;
- по-третє, функціонування (використання чи невикористання) таких прав може відбутися тільки-но за бажанням чи за згодою їх суб'єктів (хоча така згода іноді може бути й вимушеною під впливом якихось чинників, факторів).

Іншими словами, отже, в буттєвих правах людини проявів *суб'єктивності* аж ніяк не менше, ніж у суб'єктивних юридичних правах. І тому розглядуваний феномен було би цілком підставним відображати терміносполукою «суб'єктивні буттєві права».

3. Водночас аналізованому феномену органічно притаманні також певні властивості *об'єктивності*. Останні можна вбачати у тому, що такі права:

- виникають у кожної людини (с певного моменту –навіть ще до її народження) незалежно від її бажання і волі;
- існують у людини протягом усього її життя незалежно від індивідуального бажання та волі як її самої, та і будь-яких інших суб'єктів суспільства;
- не можуть бути відокремлені чи відібрані від їх носія будь-ким;
- є соціальним фактом, який існує поза межами свідомості будь-яких інших суб'єктів, тобто об'єктивно щодо них;
- можуть зникнути лише водночас із існуванням їх носія;
- за їхнім змістом обумовлюються досягнутим рівнем розвитку відповідного суспільства, загальні показники, характеристики якого складаються у цілому незалежно від волі кожного окремого носія людських прав і більшість з яких відповідний суб'єкт застосовує вже «готовими» на момент вступу у різноманітні суспільні відносини.

4. Отож основоположним людським правам органічно притаманні як суб'єктивні, так й об'єктивні властивості. Останні, будучи взаємно суперечливими, становлять проте нерозривну діалектичну єдність, цілісну реальність. Такий висновок, як видається, попереджає однобічність, неповноту їх інтерпретації.

Наостанок зауважу, що більш глибокому обґрунтуванню наведених щойно положень може посприяти урахування результатів колишньої унікальної, тривалої наукової дискусії з проблеми співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у праві, яка була проведена на початку 70-х рр. минулого століття журналом «Известия высших учебных заведений. Правоведение» (м. Ленінград) під керівництвом українського професора Петра Омеляновича Недбайла. В усякому разі слід констатувати, що *буттєві* суб'єктивні права (інтерпретовані як певні можливості задоволення потреб кожної людини) існують цілком реально, фактично, достеменно, тобто позитивно (у тому сенсі, який вкладав у це слово відомий французький філософ XIX ст. Огюст Конт.

Ключові слова: права людини, суб'єктивне, об'єктивне.

Ключевые слова: права человека, субъективное, объективное.

Key words: human rights, subjective, objective.

Костенко Олександр Миколайович

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

завідуючий відділом, доктор юридичних наук, професор

ЩО ТАКЕ СУД?

Концепція суду у світлі соціально-натуралістичної юриспруденції

В будь-якому суспільстві виникає потреба в існуванні суду в тому чи іншому вигляді. Згідно з соціальним натуралізмом, це – цілком природна потреба, вона породжується ПРИРОДНОЮ НЕОБХІДНІСТЮ, тобто необхідністю що впливає з законів соціальної природи. Суд – це інструмент застосування законодавства, необхідний для протидії людському свавіллю, яке руйнує суспільне життя людей, і тому суперечить законам соціальної природи.

ПРОБЛЕМА: *Як же саме суд виконує свою соціально-природну роль?*

Суд виконує цю роль тим, що: 1) застосовує спеціальну процедуру для пізнання істини про предмет судження (судівництва); 2) на основі цього пізнання застосовує законодавство для забезпечення справедливості свого рішення. Справедливе судове рішення має властивість сприяти узгодженню людської поведінки з законами соціальної природи, і зокрема із законами природного права.

Так може інтерпретуватися роль суду, виходячи з соціально-натуралістичного праворозуміння, заснованого на ідеї верховенства законів природного права [1].

Отже, без пізнання судом істини про предмет судження (судівництва) не може бути справедливого судового рішення, і місія суду по узгодженню поведінки людей з законами природного права не може бути успішно виконана.

Однак, іншу позицію щодо судової істини займають юристи-позитивісти. Таке враження, що вони «за деревами не бачать лісу». Зокрема, вони стверджують, що завданням суду не є встановлення істини по справі – він лише забезпечує рівність і змагальність сторін у процесі.

Очевидно, за логікою юристів-позитивістів якщо в позитивному законодавстві не згадується «судова істина», то немає і проблеми встановлення істини в суді.

Мабуть, позитивізм не дозволяє їм «відкрити очі» на проблему: а для чого тоді існує спеціально вироблена людством **ПРОЦЕДУРА** судового розгляду справ, для чого суд застосовує весь процесуальний інструментарій при судову розгляді, для чого існує в суді унормований порядок розгляду справ, зокрема для чого суд оперує доказами і для чого має бути забезпечена змагальність сторін в суді, **ЯКЩО УСЕ ЦЕ НЕ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СУДОВОЇ ІСТИНИ?**

Хіба усе це не для забезпечення ефективного пошуку судової істини? Хіба, наприклад, змагальність сторін у суді – це мета суду, а не засіб досягнення судової істини? І для чого сама ця змагальність? І хіба докази в суді використовуються не для забезпечення ефективного пошуку судової істини? Тоді – для чого? Яка тоді роль і призначення доказів? **Для чого, крім як для пізнання істини, існують докази і використовуються?**

Відповідно до соціально-натуралістичного праворозуміння відповідь на усі ці питання може бути лише такою: **СУД МАЄ СВОЇМ ПРИРОДНИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ ПІЗНАННЯ СУДОВОЇ ІСТИНИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВІДПОВІДАЮТЬ ЗАКОНАМ ПРИРОДИ**, бо це необхідно для постановлення справедливого рішення.

Особливо це стає очевидним, якщо мати на увазі використання в судовому процесі висновку експерта в якості процесуального джерела доказів, який має базуватися на законах природи (на законах фізичної природи, біологічної природи, соціальної природи).

Ще одним підтвердженням призначення суду для пошуку істини, є таке. Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України суд встановлює наявність фактів, що мають значення для кримінального провадження. А згідно з науковим визначенням факт (лат. *factum*) – це термін, який в широкому сенсі може виступати як синонім істини. Отже, встановлюючи факти, суд тим самим встановлює істину... Хіба не так?

Відмова від пошуку судової істини – це відмова і від справедливості судових рішень. Бо неістинне судове рішення не може бути справедливим.

До речі, «У СПОРІ НАРОДЖУЄТЬСЯ ІСТИНА», ЗОКРЕМА І СУДОВА. Отже, «спір», зокрема судовий спір, – це не спір для спору, а засіб досягнення істини.

Інша справа, що застосування процесуальних засобів для встановлення істини у суді не завжди є успішним. Але це вже проблема можливостей судової практики, «юридичного мистецтва» і належного використання судом процесуальних засобів.

Однак, ніякі складнощі в практиці встановлення істини в суді не можуть бути аргументом за відмову від цілком природної функції суду – пошуку судової істини. БО ОДНИМ ІЗ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ Є ПРАВО НА СУДОВУ ІСТИНУ І НА СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЩО З НЕЇ ВИПЛИВАЄ!

Захист прав людини можливий не лише судом. А специфікою суду є захист прав людини завдяки СУДОВОГО ПРОЦЕСУ пошуку ПРАВДИ, ІСТИНИ, ПРАВОСУДДЯ... Чи можна захистити в суді права людини, якщо рішення суду буде помилковим, не відповідатиме істині, тобто суперечитиме фактам, реальності тощо. І хіба таке рішення може бути справедливим? *(Хоча, наприклад, винна особа через відступ від істини може бути задоволена. Її істина не потрібна, і її захиснику – не потрібна. І прокурору може бути не потрібна. Хіба що потерпілому чи позивачу вона потрібна, інакше буде порушено його природне право на судову істину і судову справедливість).*

Але природне право людини на правосуддя (і справедливість) не може реалізуватися через ПОМИЛКОВІ (НЕІСТИННІ!) рішення! А те,

що не кожен суд здатен встановити судову істину не може слугувати аргументом за відмову від пошуку істини шляхом судової процедури. Тому заперечення юристами-позитивістами самої необхідності пошуку істини в суді є неприйнятним, – на суд покладено природний обов'язок пошуку «судової істини», навіть якщо цей пошук не завжди успішний. На практиці діє принцип: «суд має застосувати процедуру судового розгляду таким чином, аби вона могла забезпечити пізнання судової істини і постановлення справедливого рішення».

Очевидно, що концепція судової істини має засновуватися на презумпції: **якщо для постановлення свого рішення судом належним чином використовується правильна процедура, то це рішення має бути істинним.**

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ: *Отже, суд, відповідно до соціально-натуралістичного праворозуміння, – це інституція, спеціально пристосована для пошуку істини, необхідної для забезпечення природного права людей на справедливість. Суд, керуючись правилами судової процедури, має продукувати СУДОВЕ УЯВЛЕННЯ, ЯКЕ НАЙБЛИЖЧЕ ДО ІСТИНИ, ДЛЯ ПОСТАНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ПІШЕННЯ. Заперечення цього юристами є проявом правового позитивізму.*

Ще одним проявом правового позитивізму є правовий релятивізм, який засновується на ідеї відносності правових уявлень, тобто їх незалежності від істини. Зокрема, правовий релятивізм знаходить своє вираження в твердженнях, про те, що «в кожного своя істина», а «закон як дишло, куди повернеш – туди й вийшло». Звідси випливає також, що у кожного «своя справедливість». Але «множина справедливостей» насправді є запереченням існування справедливості взагалі, так само як і «множина істин» заперечує існування істини взагалі.

Таким чином, правовий релятивізм відкриває «двері» для правового свавілля і правових ілюзій, що є проявом неузгодженості волі і свідомості людей з законами природного права.

Релятивісти, очевидно, помилково ототожнюють уявлення людей про істину з самою істиною. Насправді, істина одна, а уявлень про неї може бути множина, тобто у **КОЖНОГО МОЖЕ БУТИ СВОЄ**

УЯВЛЕННЯ ПРО ІСТИНУ, але ІСТИННИМ МОЖЕ БУТИ ЛИШЕ ОДНЕ УЯВЛЕННЯ.

Істина не існує готовою для сприйняття людьми, – має відбуватися її пізнання, а **пізнання це процес формування істинного уявлення про ті чи інші речі**. Проте, слід мати на увазі, що на практиці, зокрема в судовій практиці, цей процес може як наближати до істинного уявлення, так і формувати неістинне (хибне) уявлення. Можливо, саме це породжує у юристів-позитивістів ілюзію нормальності правового релятивізму.

Для судового пізнання істини людство розробило спеціальні правила судової процедури, застосування яких має забезпечувати судові уявлення, що є найближчим до істинного!

Відповідно до соціально-натуралістичного праворозуміння судова практика, аби протидіяти правовому релятивізму, має керуватися принципом узгодженості уявлень про предмет судження (судівництва) із законам фізичної, біологічної і соціальної природи, бо це є основою для пізнання істини в суді.

ВИСНОВОК: *Отже, суд, – у світлі соціально-натуралістичної юриспруденції, – це засіб пізнання істини для постановлення справедливого рішення, яке сприяє узгодженості життя людей з законами соціальної природи, і зокрема з законами природного права.*

Література

1. Детальніше про соціально-натуралістичне праворозуміння див.: Костенко О.М. Основи соціально-натуралістичної юриспруденції та кримінології. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 140 с.

Ключові слова: суд, істина, справедливість, судова процедура, пізнання, природне право.

Ключевые слова: суд, истина, справедливость, судебная процедура, познание, естественное право.

Key words: court, truth, justice, judicial procedure, knowledge, natural law.

Ромашов Роман Анатольевич
*профессор кафедры теории права и правоохранительной
деятельности
Санкт-Петербургского гуманитарного университета профсоюзов,
Заслуженный деятель науки РФ,
доктор юридических наук, профессор*

ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВА В КОНТЕКСТЕ ЦИКЛИЧЕСКОГО ПОЛИТОГЕНЕЗА

В наиболее общем понимании *политогенез – это процесс возникновения, становления и развития политической системы общества, трансформируемой на определенном этапе в государство.*

Государство самым фактом своего появления делит человеческую историю на два макропериода: догосударственный (первобытный, архаический, варварский) и государственный (политический, цивилистический). Сформировавшись как самостоятельное социально-культурное явление, государство развивается и изменяется в непосредственной связи с развитием и изменением общественных отношений. Древнее государство столь же не похоже на современные аналоги, сколь не похож на современного человека его далекий предок. Вместе с тем и древнее, и современное государство едины в своей государственной сущности – особой формы человеческой организации и публичной власти.

Рассмотрение политогенеза как динамической характеристики государства предполагает выделение в нем двух составляющих: политогенеза возникновения государства и политогенеза трансформации государства.

Политогенез возникновения государства представляет собой процесс формирования государства как явления человеческой культуры. Так же, как человек формируется в утробе матери и считается рожденным, когда из этой утробы извлекается, так и государство возникает на основе складывающихся в обществе предпосылок и получает свое оформление в совокупности характеризующих его признаков, атрибутов, символов.

Политогенез трансформации государства связан с выделением и анализом этапов и закономерностей развития государства как обособленной устойчивой формы социально-политической организации общества.

Понимание политогенеза как исторического процесса актуализирует два методологических подхода исследования политической динамики: линейный и циклический.

Линейный политогенез оперирует представлением о линейной истории, основывающейся на непрерывной хронологии явлений и событий, развивающихся от начальной точки по направлению к бесконечности.

В рамках линейного политогенеза древнее, средневековое, новое и новейшее государство – этапы, ступени развития одного и того же государственного феномена, воспринимаемого по аналогии с живущим человеком, минующим в собственном генезисе последовательные и взаимно обуславливающие фазы рождения, детства, юности, взрослости... Однако в отличие от человека, взросление которого неминуемо перерастает в старение, завершающееся смертью, линейный политогенез в отношении государства предполагает непрерывную позитивную динамику, обуславливающую переход от примитивных государственных форм к прогрессивным. И, как уже было отмечено, этот процесс не предполагает окончания выраженного в «старости и смерти» государства. Следовательно, сравнение государства с человеком некорректно. Человек в своей жизни движется от рождения к смерти, от юности к старости, а государство, родившись однажды, всякий раз декларирует собственную вечность и в своем историческом развитии идет от древней истории к новейшей.

В отличие от линейного политогенеза, предполагающего «бесконечное /вечное» существование единожды возникшей государственно-правовой системы, находящейся в постоянном процессе поступательного развития, *циклический политогенез*, опирается на гипотезу «замкнутой на себя истории», возникающей на определенном этапе общественного развития из социального хаоса (социального ничто) и на определенном же этапе в этот же хаос (ничто) преобразующейся.

Если основываться на циклическом политогенезе, то «вечным/вне-временным» является не государство, представляющее дискретную категорию, а политико-правовой хаос (аномия) – «социальное ничто».

Гипотеза циклической истории государственно-правовых систем является попыткой осмысления детерминант, предопределяющих направленность и содержание государственно-правового развития (политогенеза) является попыткой осмысления детерминант, предопределяющих направленность и содержание политогенеза. При этом за основу дальнейших рассуждений будет принято несколько принципиальных положений.

1. Отношения, предопределяющие структуру социальной организации, базируются на том или ином типе взаимодействия публичных и частных интересов. В наиболее общем виде следует выделить два основных типа отношений:

- приоритет публичного интереса по отношению к частному и рассмотрение последнего в качестве производного от публичного и вторичного по своей социальной значимости;

- приоритет частного интереса по отношению к публичному, выступающему как «осознанная необходимость». Ограничение частного интереса публичным допускается постольку, поскольку носитель частного интереса осознает необходимость такого ограничения в целях упорядочения отношений с другими субъектами частных интересов, разрешения возникающих спорных ситуаций, а также обеспечения эффективной защиты собственного интереса от разного рода негативных посягательств.

2. Государство представляет собой форму социальной организации, создаваемой в целях упорядочения отношений между людьми, защиты социума от внешних и внутренних угроз, а также осуществления публичной политической власти. В историко-теоретической науке традиционно разграничиваются два направления возникновения и трансформации государства: западный и восточный. В основу такой дифференциации положено деление Римской империи на Западную (католическую) и Восточную (православную), с последующей ассоциацией в качестве «восточной цивилизации» любой другой культуры,

не принимающей системы «западных ценностей». Так, появление на политической карте мира социалистической системы обусловило понимание в качестве «восточных» тех стран, где установились коммунистические и прокоммунистические режимы.

На наш взгляд, деление государств на западные и восточные, в современных условиях мало что дает в конструктивном плане, поскольку носит сугубо метафоричный характер и не наполнено какой бы то ни было функциональностью. Более конструктивным представляется проведение дифференциации по принципам соотношения и взаимодействия государства, общества, личности. В рамках предлагаемого подхода все государства могут быть условно подразделены на две группы: либертарные (от лат. *libertas* – свобода) и тотальные (от лат. *totalis* – весь, целый, полный; лат. *totalitas* – цельность, полнота):

– Либертарный подход предполагает формирование государства как инструмента обеспечения частных интересов и прежде всего права личной свободы и частной собственности. Государство упорядочивает отношения между собственниками, разрешает конфликты между ними и привлекает к ответственности нарушителей установленных правил. При этом государство воспринимается как организованный и управляемый посредством общих правил и механизмов союз носителей частных интересов (союз свободных индивидов- собственников).

– Тотальный подход предполагает создание государства как инструмента, посредством которого социум сплавляется в монолитное целое – «государственный мир», единый и неделимый. С созданием такого «целого» первоначально связываются масштабные коллективные работы, требующие централизованного планирования и высокой согласованности в деятельности отдельных социальных составляющих (ирригационные работы, строительство пирамид и т.п.). Политическая власть в таком государстве, по сути, является неограниченной и бесконтрольной. Государь выступая как «живой Бог» или «посланник/помазаник Бога», является фактическим хозяином государства, владея, пользуясь, распоряжаясь им так же

как любой другой дворянин, владеет, пользуется, распоряжается своей землей и крепостными «людишками». Естественно, что при подобном подходе частные интересы отдельных представителей тотального социума значимы настолько, насколько способствуют реализации и безопасности публичного интереса (по сути, интереса государя-государства).

3. Отношения политической власти и частной собственности следует рассматривать в контексте соотношения публичных и частных интересов.

– В государстве либертарного типа частная собственность выступает в качестве основной ценности, а политическая власть воспринимается в качестве ценностной детерминанты, обусловленной наличием частной собственности. В подобном понимании основными задачами власти являются создание и поддержание режима, упорядочивающего отношения между собственниками, обеспечивающего эффективное разрешение конфликтов как между самими собственниками, так и между собственниками и государством, а также создающего эффективную систему гарантий, позволяющих защищать собственность от различного рода негативных посягательств. Таким образом, частная собственность является первичной, а политическая власть – производной от нее.

– В государстве тотального типа в качестве объекта собственности выступает само государство. При этом все, что в данном государстве находится, принадлежит государю. Естественно, что ни о какой частной (в смысле, обособленной от «государства-государя») собственности речь не идет. В подобной системе качественным образом меняется механизм приобретения и приумножения собственности: если для либертарного государства – это создание, наследование, накопление, то для тотального, в первую очередь – экспроприация (причем последняя воспринимается в качестве абсолютно правомерной, поскольку правом на распоряжение любой собственностью в государстве наряду с непосредственным владельцем обладает либо непосредственно государь, либо его представитель, наделенный соответствующими полномочиями). Таким образом, обладание по-

литической властью рассматривается в государстве тотального типа как условие приобретения и приумножения собственности, формой которой в том числе является публичная политическая власть. Политическая власть является первичной, а частная (более точно, личная и коллективная) – производной от нее. В подобной ситуации, реальным собственником человек является только при условии занятия соответствующего положения в аппарате политической власти.

4. Развитие либертарного государства осуществляется по принципу спирального (мутирующего от лат. *mutantur* – изменяющийся) цикла. Анализ данного направления государственного развития позволяет говорить о последовательном накоплении опыта, связанного с разграничением публичных и частных интересов и установлением определенного баланса между ними.

Политическая власть в подобном формате отношений представляет собой вид управленческого труда. Специфика такого труда определяется его элитарностью (власть осуществляют представители социальных элит/стратов, относящихся к «верхним слоям» общества и сочетающих личную свободу и достоинство). Ротация представителей управленческого аппарата носит последовательный характер, при этом объективные закономерности «вхождения во власть и восхождения во власти» предопределяют смену поколений управленцев и восприятие каждым последующим поколением опыта, полученного предшественниками.

5. Развитие тотального государства осуществляется в рамках круговой (повторяющейся) цикличности по принципу, который мы условно называли «принципом дискретной истории». В соответствии с данным принципом каждый новый исторический цикл является концептуальным повторением предыдущего и включает в себя следующие стадии:

- приобретение политической власти;
- нейтрализация реальных либо потенциальных соперников, способных претендовать на получение власти (формы нейтрализации, как правило, сводятся к изгнанию из государства (Курбский, Троцкий,

Березовский и др.) либо физическому уничтожению (Лжедмитрий, Петр III, Николай II и др.);

- экспроприация частной собственности и ее трансформация в публичную собственность (по сути, собственность государя);

- наделение властными полномочиями своих сторонников;

- распределение собственности по принципу местничества – чем выше место вассала в системе политической иерархии, тем большей собственностью он обладает;

- усиление тенденций автономизации и децентрализации, обусловленных сочетанием политической власти и собственности. При этом вассал начинает воспринимать себя в качестве «регионального государя». Чем более он автономен от «великого государя», тем в меньшей степени он зависим от него. В подобных условиях снижается эффективность централизованного управления, что приводит к ослаблению единого централизованного государства и обуславливает кризис системы управления;

- появление центра активности, направленной на разрушение существующей системы управления;

- разрушение ранее существовавшей системы управления и начало формирования новой системы. При этом за основу берется принцип отрицания позитивной значимости опыта, накопленного в предшествующий период. Предшествующая история объявляется «неправильной», поскольку «правильной» является только новейшая, вновь создаваемая история. По сути, данный этап является завершением предшествующего и началом следующего политико-правового цикла.

Ключевые слова: политогенез, государство, политическая власть, трансформация государства.

Ключові слова: політогенез, держава, політична влада, трансформація держави.

Keywords: politogenesis, state, political power, state transformation.

Б'ярн Мелкевік
Юридичний факультет Університету Лавалля, Канада
доктор юридичних наук, професор

ТЕРОР, СВІТ ТА ЛЮДИНА

Цей нарис – ніщо інше як «живий» роздум про 11 вересня 2001 року та масове вбивство, що сталося того дня. Це філософська рефлексія, від якої все ще можна відчувати вогонь (і дим) катастрофи або навіть почути як відлуння крики загиблих. Наші думки зосереджені на «терорі, світі та людині», адже насправді саме вони дещо змінили нашу свідомість того дня (і протягом наступних днів). Виклад положень, які представлені у тезах, ґрунтуються на наших, раніше опублікованих працях [1–4].

Написавши це «на місці», ми завжди повинні діяти раціонально, спочатку згадуючи події 11 вересня, як вони розгорталися для нас; потім, відновлюючи в пам'яті дні, що настали після цієї фатальної дати; потім розмірковуючи над жакливою (і шокуючою) реакцією людей, які зловтішалися з убивств; і, нарешті, аналізуючи нову «законну» форму тероризму, яка сформувалася в цей період.

День, який почався, як і багато інших, і все ж...

Цього ранку, 11 вересня 2001 року, ми, як зазвичай, були у своєму офісі. Як майже щодня, пишучи, читаючи або виправляючи статті, власні або когось із студентів, або просто виконуючи якусь щоденну університетську роботу. Чесно кажучи, ми не можемо точно сказати, що ми робили на початку того дня, а отже, ця дата мала усі шанси безслідно стертися з пам'яті, як й інші будні.

Новину про події в Нью-Йорку вранці 11 вересня 2001 року приніс колега з іншого університету. Ми досі пам'ятаємо його слова – такі прості, майже банальні, які приблизно клінічно узагальнювали відомі на той час факти: «Сполучені Штати стали об'єктом одного (або кількох) терористичних нападів, а Всесвітній торговий центр на Манхеттені в Нью-Йорку розвалився і став не чим іншим, як руїною». До цього була додана інформація, яка пізніше була підтверджена, що кількість загиблих, пораних та зниклих, безперечно, має становити тисячі.

Спочатку сказане було для нього лише «печаллю», лиховісним «передчуттям», яке поступово зростало всередині кожного з нас. Насправді ця страшна звістка дала нам зрозуміти, що сьогодні вранці сталося жахливе масове вбивство і що саме в цей момент тіла жінок, чоловіків і дітей лежали тисячами, понівечені у Нижньому Манхеттені.

Ці жінки, чоловіки та діти, безумовно, розпочали цей день, як і всі ми. Вони доїхали на певному транспортному засобі до роботи, до дитячого садка, до школи, до університету, на всі заходи, які відбувалися у Всесвітньому торговому центрі. Вони, безперечно, сміялися, плакали, сподівалися, мріяли або танцювали, не усвідомлюючи, що тероризм сліпий і дурний.

Напевно, саме тоді виник біль, який ми відчували навіть довго після цих подій, коли слухали розмови дурнів і вірили, що зруйнувалися «дві вежі». Ідіоти, які вірять у символи і яким не вистачає інтелектуальної чи моральної здатності мобілізувати людське співпереживання до чоловіків, жінок та дітей, убитих у той день. Але ця трагедія не могла стати для нас жодним «символом», «двома вежами», вона була тісно пов'язана з тим місцем, де жили, працювали, вчилися і веселилися люди з плоті та крові. Саме там початок народження болісної підтримки, більш ніж єдиної, на користь тих, хто виявився ув'язненим у пастці зі скла та бетону, де вони померли, були жахливо спалені, розчавлені або розірвані!

Перше споглядання і перші роздуми

Перший день був просто абсурдним! Ніхто не міг сказати, що терористичні акти повністю здійснені або що найгірше ще попереду.

Напад на Пентагон та інформація про ще один літак у руках викрадачів лише посилювали апокаліптичну атмосферу. По черзі було передано кілька відомостей: про те, що Білий дім евакуйований, що він став порожнім; що Президент Сполучених Штатів кудись полетів на Air Force One; що віце-президент повернувся до підпільного бункеру військового управління; що сенатори та парламентарії поступово вирушили до різних політичних, військових, стратегічних координаційних бункерів тощо. «Лихоманка» вщухла, коли зниклий літак (четвертий у руках терористів) був знайдений після падіння

в Пенсільванії, де додав до чорного списку терористів ще більше невинних життів.

Однак найбільше всіх лякало і засмучувало споглядання на те, як люди вирішили покинути вже охоплені вогнем будівлі. Потерпілі від катастрофи, загиблі з «неба», вони усвідомлювали свою неминучу смерть і, прийнявши цю смерть, вибрали в момент останньої молитви ще кілька секунд життя, замість того, щоб згоріти живими там – нагорі. Щоб зіткнутися з абсолютною порожнечою між вірною смертю нагорі та вірною смертю на плитах унизу! Ці кілька секунд перед падінням на дно, в безодню! Було щось майже приголомшливе, хоч і несамолюбне, у цих людях, які стрибали, тримаючи один одного за руки у взаємному підбадьоренні перед лицем певної і неминучої смерті. Померти, розбившись через кілька секунд на переддворі Всесвітнього торгового центру у Манхеттені, Нью-Йорку, вранці одного дня у вересні 2001 року!

Танці на могилі невинних

Але знову ж таки, якщо зображення шокують, факт залишається фактом: зображення ніколи не бувають жорстокими. Сумний і душевний, скорботний і жорстокий факт, але насамперед це нагадування про те, що терористичне божевілля не має меж.

Якщо зображення не жорстокі, то вчинки деяких чоловіків і жінок є немислимо нелюдськими – це точно! Не можна уявити нічого подібного, дивлячись телевізійні кадри, на яких чоловіки, жінки та діти танцюють, святкуючи вирізання невинних людей у Наблусі, Газі, Йорданії, Єгипті тощо. Вони раділи, веселились і святкували нове пожертвування плоті, запропоноване п'яному Ваалу – неоязичне марення, яке вимагає більше крові, більше свіжої плоті. Як вірні слуги, вони завжди готові задовольнити його апетит до людських жертвоприношень, і сьогодні, як і колись, танцюють, щоб відсвяткувати нове кровопролиття.

Є щось приголомшливе в танці смерті, похмурому танці, що відбувався на наших очах. Ніби світ зірвався з петель! Хіба вигляд стількох людей, які раділи вбивству такої кількості інших людей і які спокійно оскверняли себе співучастю з цими мерзеними вбивцями,

не може не змусити нас задуматись? Можливо, лише поняття «чорної меси» можна в кінцевому підсумку використати для пояснення такого божевілля!

Чи всі ці люди з Наблусу, Гази здійснювали щось інше, ніж чорну церемонію, акт поклоніння та підкорення Ваалу, чи вони просто святкували його апетит, смак до свіжої людської плоті? Безсумнівно, ці терористи так вірно служили йому, що змогли запропонувати стільки безневинних життів, але чи насправді були підстави для торжества? Підстави радіти і таким чином зневажати себе, щоб прославити Ваала?

Тероризм, різанина і право

Рогляньмо поняття «тероризм», як його зазвичай розуміють у західній культурі: ми можемо визначити його як таке, що відноситься до «претензії чи підписаної та заявленої помсти, що визначає політичне, ідеологічне та економічне повідомлення (і рамки такого характеру)».

Тобто, класичні визначення права, що ґрунтуються на політичних претензіях, свідчать про обмежені аспекти політичної історії Заходу, де 11 вересня залишається просто унікальним у своєму безумстві, у своєму гібриді. Тепер терористи переконують жертв (та їхніх близьких) у тому, що немає причин їхньої смерті, каліцтва, страхів та схилених спин. Тепер це має бути просто так: це наш стан, наша ситуація, і остерігайтеся будь-кого, хто протестує проти або підвищує на нас голос!

Якщо ми маєм рацію, навіть частково, та чи не виникає з цього нова концепція? Нова концепція, яка (зважаючи на те, що ми навряд чи можемо додати суфікс «-ізм» до «різанини», оскільки «різанинізм» звучить погано) мусить тепер поєднати старий «тероризм» з фактом «різанини» сьогодення. Можливо, нове поняття «тероризм» має бути окреслене так:

«Тероризм означає тероризувати максимальну кількість і на найвищому щаблі окремих осіб. Це поширювати страх, тривогу, відчуття, що індивідум не повинен йти прямо і що краще жити з зігнутою спиною. З цією метою треба здійснювати невідбійкові вбивства де б це не було, щоб не допустити відчуття безпечності вдома, відчуття спокою».

Таке нове визначення тероризму повинно дати нам розуміння сучасного тероризму. Хоча, без сумніву, його можна розвивати далі, щоб виявити іскру, яка розпалює ворожнечу і свідчить про імовірне поєднання тероризму з «різанинізмом». Різанинізмом в повному сенсі цього слова: жорстоко і масово вбивати людей, які не можуть захистити себе. І тому також різанинізмом, що лякає і тероризує.

Епілог

Чи можна з усього цього зробити висновок? Насправді жодного! Але, можливо, про це вже було сказано давно. У пророчому біблійному передбаченні, яке застерігає людину від запламування тероризмом та масовими вбивствами. Таким чином, сказано, що (Книга пророка Ісаї: 59):

«Їхні ноги біжать на лихе,
і спішать проливати невинну кров,
їхні думки – думки кривдні,
руїна й погибель на їхніх дорогах!
Дороги спокою не знають,
і правосуддя немає на їхніх стежках, –
вони покрутили собі свої стежки,
і кожен, хто ними ступає, не знає спокою (...)» [5].
І ми у всьому цьому:

«Ми чекаємо світла, та ось темнота».

Література

1. Melkevik B. Philosophy of Law. Volume 2 (in French: «Philosophie du droit. Volume2»). Québec – Sainte-Foy: Presses de l'Université Laval, collection Diké, 2014. 590 p.
2. Melkevik B. Legal Epistemology and the Paradigm of «Already-law» (in French: «Épistémologie juridique et déjà-droit»). Paris: Buenos Books International, 2014. 121 p.
3. Melkevik B. Habermas, Legality and Legitimacy (in French: «Habermas, Légalité et Légitimité»). Québec/Sainte Foy, Presses de l'Université Laval, collection Diké, 2012. 458 p.
4. Melkevik B. Philosophy of Law. Volume 1 (in French: «Philosophie du droit. Volume 2»). Québec – Sainte-Foy: Presses de l'Université Laval, collection Diké, 2010. 649 p.
5. La Bible, traduction œcuménique de la Bible (T.O.B.). Toronto: Société Biblique Canadienne, 1988. 526 p

Ключові слова: тероризм, людина, права і свободи, справедливість, право

Ключевые слова: терроризм, человек, права и свободы, справедливость, право

Keywords: terrorism, human, rights and freedoms, justice, law

Крестовська Наталя Миколаївна

Національний університет «Одеська морська академія»

завідувач кафедри морського права,

доктор юридичних наук, професор

ТРАДИЦІЇ В ЮВЕНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Тема «Право і традиція» у вітчизняній і не тільки вітчизняній юриспруденції назавжди пов'язана з іменем Юрія Миколайовича Оборотова. В цьому напрямі працювали і його колеги, і численні учні, предметом дисертаційних досліджень яких стали традиції правового плюралізму, ісламська правова традиція, правові традиції України, правова спадщина України та ін. Дослідження правових традицій школою професора Оборотова було і залишається актуальною справою і перебуває на передньому плані розвитку юридичної науки у всьому світі. Підтвердженням тому є той факт, що зарубіжна юридична наука теж відмітна пильною увагою до правової традиції.

Класичні визначення правової традиції надані Дж. Г. Меррименом та К. Осаке. На думку Мерримена правова традиція являє собою сукупність глибоко вкорінених історично зумовлених установок щодо природи права, ролі права в суспільстві та політиці, належної організації та функціонування правової системи, а також про те, як слід право створювати, застосовувати, удосконалювати вивчати та викладати [1, р. 2]. Іншими словами: правові традиції розуміються як історична основа сучасного права. Знати їх важливо, оскільки правова традиція пов'язує правову систему з культурою, частиною якої вона є. К. Осаке під правовою традицією розуміє «глибоко укорінене у свідомості людей та історично зумовлене їхнє ставлення

до ролі права у суспільстві, до природи права та політичної ідеології, а також до організації та функціонування правової системи в цілому» [2, с. 61]. Отже, правова традиція – це, передусім, компонент суспільної правосвідомості.

Для усвідомлення темпоральних координат правової традиції важливою є ідея Дж. Раза про моментальні та немоментальні правові системи. Моментальна система включає всі правові стандарти, чинні на цей момент, а немоментальна система, крім того, включає також застарілі та скасовані стандарти, тобто є правовою спадщиною. Кожна моментальна правова система обов'язково належить до не моментальної [3, с. 79–80].

Видається необхідним звернутися також до поняття «традиція правового регулювання», яке, на відміну від правової традиції, має відображати нормативний компонент правової системи і співвідноситься з нею як частина та ціле. Термін «традиція регулювання» зустрічається переважно в німецькомовній науці (Regelungstradition) і служить для пояснення діахронічної еволюції правового інституту, наприклад, нормативно -правової бази. Він пов'язує різні елементи правового регулювання і представляє їх як частини процесу діахронічного правокультурного відтворення [4, р. 21–22].

Традиція правового регулювання – це усталеність мети, змісту та способів правового регулювання, безвідносно до змін законодавця, законодавства та інших форм позитивного права, властива певній немоментальній правовій системі. Видається, що традиція правового регулювання простежується не в усіх, а лише у базових сферах врегульованого правом суспільного життя. Так, охорона та захист життя, свободи, власності, підтримання правопорядку, впорядкування договірних відносин, врегулювання конфліктів та спорів є «вічними» цілями права, що визначають його соціальне призначення. Саме у цих напрямках і складаються традиції правового регулювання, які можна простежити на рівні національної правової системи, і, можливо, правової сім'ї.

До сфер суспільного життя, де склались усталені традиції правового регулювання, належить сфера відносин між поколіннями.

Магістральна мета ювенально-правового регулювання, як видається, є наскрізною і полягає у правовому забезпеченні біологічного та соціального відтворення нових поколінь, що є гарантією виживання та розвитку суспільства. У рамках традиції ювенально-правового регулювання може бути виокремлено кілька традицій правових інститутів і навіть окремих правових норм. Серед них:

традиція сімейних форм виховання дитини. Позитивні аспекти її полягають у тому, що сім'я є природним і тому найкращим середовищем для виховання дитини. Звідси традиції опіки та піклування над дітьми, усиновлення сиріт (відомі з часів Київської Русі й проходять через усі відомі нам кодифікації права, що діяли на території України). Як субтрадиція може розглядатись *роль матері у процесі виховання дитини*. За Литовським Статутом 1529 р. природним опікуном за законом була мати, якщо вона не виходила заміж удруге (арт. 6 розд. 4). На українських землях у складі Російської імперії з 1830-х рр. XIX ст. встановлено загальнодержавне законодавство, але певні особливості опікунське право, що діяло в Чернігівській та Полтавській губерніях, зберігало. Розлучення дітей з матір'ю не допускалося, а опікуни мали доставляти їй потрібні для виховання дітей доходи з підопічного майна (ст. 264). У сучасному українському праві встановлено рівні права та обов'язки батьків щодо утримання та виховання дитини. Але все-таки традиція пріоритету материнства перед батьківством у формі правового звичаю, згідно з яким при розлученні батьків діти залишаються з матір'ю, діє досі;

традиція підвищеної охорони життя та здоров'я дитини. Церковне право Русі, а саме – ст. 9 Статуту Володимира Святославича та ст. 6 Статуту Ярослава (Поширена редакція) встановлювали покарання за позбавлення життя новонародженої дитини та за аборт. У світському ж праві ця традиція є молодою. Лише у Статуті 1588 р. з'являється стаття, що карає батьків (порівняно м'яко) за вбивство дитини (розд. 11, арт. 7). В розвиток цих постанов Кодекс 1743 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ» встановлював відповідальність за декілька складів злочинів проти дитини: побиття та поранення дитини (гл. 20, арт. 13, п. 1–2); посаження малолітньої

дитини на коня, якщо кінь покалічив або убив дитину (гл. 20, арт. 15, п. 4); убивство новонародженої дитини (гл. 23, арт. 10, п. 1–2); підкидання незаконнонародженої дитини. Якщо дитина внаслідок цього померла, встановлювалася смертна кара, якщо залишалася жива – встановлювалося покарання, аналогічне покаранню за блуд (гл. 23, арт. 11, п. 1–2). ідвищена охорона особистих прав дітей простежується до наших днів – через кримінальні кодекси 1922, 1927, 1960 рр., чинний Кримінальний кодекс України, що містить як загальні, так і спеціальні норми, які охороняють право дитини на життя. Зокрема, ст. 117 встановлює кримінальну відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів, що прямо співвідноситься з постановами церковного та світського права минулих часів;

традиція охорони майнових прав дитини. Тягнеться з часів Русі й обіймає основний масив норм досучасного ювенального права. Дитина згадується всього у 16 статтях Поширеної редакції Руської Правди і всі вони гарантують саме майнові права дитини. Майнові права малолітніх дітей були застережені у Поширеній редакції Руської Правди. Зокрема, мати-удова була зобов'язана зберегти майно померлого чоловіка для передачі дітям, незважаючи на перебування чи непереходження у другому шлюбі (ст.ст. 92, 101–106). Майнові права дитини шляхетного походження складають значний масив опікунського права Великого князівства Литовського. Зокрема, майно підопічних опікун міг витрачати лише на їхні потреби та підтримання майна у доброму стані. За Статутом 1588 р. лише 1/10 майна підопічної дитини опікун міг привласнити як плату за виконання своїх опікунських обов'язків (розд. 6, арт. 3). В сучасному українському праві особлива охорона майнових прав дитини проявляється, передусім, в охороні та захисті прав дитини на нерухоме майно, яке може бути відчужене батьками, або особами, які їх замінюють, лише з дозволу органів опіки та піклування;

традиція особливостей юридичної відповідальності дитини простежується з часів Статутів ВКЛ. Так, у Статуті 1566 р., який мав окремий артикул «Про шляхтича неповнолітнього», проголо-

шувалося, що дитина у віці до 14 років «за молодістю років» не відповідає за злочинство, але спричинену злочином шкоду мають усунути батьки. У разі відсутності у батьків відповідних коштів, винна дитина мала відпрацювати у потерпілого «що зашкодила». Такі санкції встановлювалися тільки у разі вчинення злочину неповнолітнім уперше. Норма поширювалася, незважаючи на заголовок артикулу, не тільки на дітей шляхетського, але й простого походження (розд. 14, арт. 8). «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. також містили постанови щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх. Неповноліття особи, яка вчинила злочин, звільняло від катувань та смертної кари, зате породжувало обов'язок батьків відшкодувати завдані збитки. Покарання ж таким особам призначалось за розсудом суду. XIX ст. стало добою формування особливого інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх. У чинному Кримінальному кодексі України особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх є окремим інститутом. Варіант недержавного (за суб'єктом застосування) кримінально-правового реагування на суспільно небезпечні діяння малолітніх осіб мав коріння у середньовічному праві, праві абсолютистської Росії і знайшов продовження у сучасному інституті примусових заходів виховного характеру, застосовуваних до осіб, що вчинили злочин до досягнення віку настання кримінальної відповідальності.

Наголошуючи на існуванні традиції ювенально-правового регулювання в національній правовій системі, слід відмітити явища, які, на жаль, або не стали традицією, або перестали бути традицією. Наприклад, в усіх системах права, що діяли на теренах українських земель, яскраво виражена вимога поважати батьків і передбачалася відповідальність дитини за образи щодо батьків. Мірою юридичної відповідальності за цей делікт за Статутом 1566 р. було позбавлення спадщини (розд. 4, арт. 13, розд. 8, арт. 7) або зречення батька від дитини (розд. 8, арт. 7). За Законами цивільними 1835 р. непокора дітей була законною підставою для застосування «домашніх виправних заходів», а уперта непокора, розбещеність та інші «очевидні хиби» – підставою для звернення до судових установ та установ для виконан-

ня покарань (ст. 165). Традиція шанування батьків була перервана радянським варіантом регулювання відносин між поколіннями, коли батьки розглядалися як особи, яким державою делеговано обов'язки належно виховувати дітей і не більше. На жаль, не стала традицією ювенально-правового регулювання ювенальна юстиція.

У підсумку слід зазначити, що ювенально-правове регулювання має міцне коріння в історії українського права, простежується магістральна його спрямованість на забезпечення відтворення українського суспільства, наступність у ряді його інститутів, хоча його еволюція і не була лінійно-прогресивною, зазнавала переривів, відступів і регресу.

Література

1. Merryman J.H., Pérez-Perdomo R. The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Europe and Latin America. 3rd. ed., Stanford: Stanford University Press, 2007. 173 p.

2. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части. 2-е изд. Москва: Дело, 2002. 464 с.

3. Маркова-Мурашова С. А. Моментальные и немоментальные правовые системы: теории разграничения. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2005. № 4. С. 77–84.

4. Duve Th. Legal traditions: A dialogue between comparative law and comparative legal history. *Comparative Legal History*. 2018. Vol. 6:1. P. 15–33. DOI: 10.1080/2049677X.2018.1469271

Ключові слова: традиція правового регулювання, ювенальне право, дитина, правова традиція.

Ключевые слова: традиция правового регулирования, ювенальное право, ребенок, правовая традиция.

Keywords: tradition of legal regulation, juvenile law, child, legal tradition.

Манько Денис Григорович
Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА КРЕАТИВІСТИКА ЯК ОСОБЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Оновлений погляд і, певною мірою, поштовх для наукових розробок в сфері питань креативності загальнотеоретичної юриспруденції було зроблено Ю. М. Оборотовим. Учений, зокрема зазначав, що «креативність сучасної юриспруденції – це звільнення юридичних досліджень від догматизованості стереотипів правового мислення, безпосереднє звернення до традицій, норм та інститутів правової спадщини та їх творче використання в умовах нового часу...» [1, с. 4].

Але, в юридичній площині, поряд із здатністю нетривіального та нетрадиційного підходу до вирішення питань у правовій сфері (креативність юриспруденції) існує і юридична креативістика, яка, об'єктивно, не є тотожною креативності.

У наших попередніх дослідженнях, було запропоновано визначення юридичної креативістики як певного учення, системи знань про мистецтво створення, впорядкування, тлумачення, обслуговування та втілення в життя правових актів [2, с. 319].

Із часом, під впливом додаткових результатів аналізу проявів зазначеної категорії у загальнотеоретичній юриспруденції та юридичній практиці, були сформульовані висновки, що юридична креативістика є синтезом знань, умінь та правил відносно компонування форми і змісту правових актів, їх застосування у юридичній діяльності та глибині інновативного та креативного мислення суб'єктів їх створення.

Юридична креативістика вивчає загальні явища правової реальності, а саме питання створення, інтерпретації, впорядкування та втілення у життя правових актів. Перш за все, юридичних документів – письмових правових актів у яких фіксується результат юридично значущої дії. А відтак, ми можемо констатувати взаємо-

зв'язок із такими юридичними науками як: теорія держави і права, кримінальний процес, адміністративний процес, цивільний процес, конституційний процес та ін. У циклі наук загальнотеоретичної юриспруденції юридична креативістика відіграє роль системоутворювальної дисципліни спрямованість якої, перш за все, орієнтовано на момент створення правових актів.

По суті, юридична креативістика є самостійним науковим напрямом в системі юридичних наук та розрахована на прямі дослідження загальних закономірностей особливостей сучасного правового мислення та порядку використання певних правил, способів, методів мистецтва створення, втілення у життя та обслуговування правових актів. Зазначені пошуки дозволяють дослідити на більш глибокому рівні правову сферу. Розкрити сутність та роль суб'єктів правотворення у процесах формалізації права, із урахуванням їх досвіду, використання ними емпіричної бази, осмисленню та узагальненню фактів правової реальності.

Предметом юридичної креативістики охоплюються положення щодо: закономірностей створення, втілення у життя та розуміння правових актів; системи категоріально-методологічного апарату (юридична техніка, юридична технологія, алгоритм права, юридичний алгоритм, юридична композиція правового акту та ін.); сутності та призначення креативного правового мислення; пропозиції щодо розвитку та вдосконаленню окремих понять та положень у правовій сфері.

Як і будь яка інша юридична наука, юридична креативістика виконує певні функції які є відображенням її впливу на розвиток освітянської, наукової та практичної складової юриспруденції.

Доцільним є виділення наступних функцій:

1) пізнавальна – полягає у виявленні, пізнанні та поясненню сутності окремих правових явищ пов'язаних із сучасним правовим мисленням та порядком використання певних правил, способів та методології мистецтва створення, втілення у життя та обслуговування правових актів;

2) евристична – відкриття нових державно-правових закономірностей що виникають в процесі аналізу предмета дослідження;

3) прогностична – виражається в передбаченні подальшого розвитку особливостей формалізації права на основі адекватного відображення його об'єктивних закономірностей та визначення шляхів подальшого вдосконалення правових актів і практики їх застосування.

4) методологічна – виражається у формуванні поняттєвого апарату у сфері створення правових актів, що забезпечує однаковість у класифікації та оцінці явищ фахівцями різних галузей права;

5) науково-прикладна – полягає у розробці рекомендацій для практичного вирішення завдань щодо підготування законопроектів і проектів інших нормативно-правових актів, рішень, що виносяться правозастосовними органами, правореалізаційних документів та ін.;

6) естетична – полягає у формуванні збалансованої юридичної композиції та еталонних вимог до правових актів, посеред яких вимоги ясності, переконливості, точності, однозначності, лаконічності, нормативності, мовностилістичної довершеності юридичних текстів.

Підсумовуючи наведені положення, пропонується під юридичною креативістикою, як компонентом загальнотеоретичної юриспруденції, розуміти – учення, систему знань про сучасне правове мислення та порядок використання певних правил, способів та методології мистецтва створення, втілення у життя та обслуговування правових актів під час здійснення правової діяльності компетентними суб'єктами права.

Література

1. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. / Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.

2. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 280 с.

Ключові слова: загальнотеоретична юриспруденція, креативність юриспруденції, правовий акт, правова діяльність, юридична креативістика.

Ключевые слова: общетеоретическая юриспруденция, креативность юриспруденции, правовой акт, правовая деятельность, юридическая креативистика.

Key words: general theoretical jurisprudence, creativity of jurisprudence, legal act, legal activity, legal study of law creation.

Калинин Сергей Артурович
Белорусский государственный университет
Заведующий кафедрой теории и истории государства и права,
кандидат юридических наук, доцент

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВА В ЮРИСПРУДЕНЦИИ

Юриспруденция как сложный многоаспектный феномен, объединяющий управленческую и правореализационную деятельность, научное осмысление правовой реальности и образовательный процесс, объективно включает в свой предмет два неразделенно взаимодействующих, но различных явления – государство и право. Одновременно принципиальной особенностью юриспруденции, предопределяющей ее сущность и структуру, является принятое конкретным направлением правопонимания соотношение государства и права. При этом существующие в юриспруденции подходы к соотношению государства и права в логике постнеклассической рациональности не следует рассматривать в контексте истинности / ошибочности, но в контексте их эвристическо-прогностического потенциала в заранее оговоренных ограничениях и умолчаниях. Так, признание первичности государства по отношению к праву отмечает государственно-властную природу создания и реализации права; признание вторичности государства по отношению к праву указывает на функционирование государства в рамках установленных форм, правил и процедур и т.д.

По сути, данные подходы отражают избранный конкретным направлением правопонимания охват объективной, включающей правовую, реальности, для которого характерна следующая закономерность: чем больше феноменов включается в предмет исследования, тем большее значение приобретают проблемы государства, и, наоборот, формально-догматический уровень предполагает рассмотрение лишь права. Одновременно государство изучается всеми социально-гуманитарными науками, положения которых, находящиеся вне предмета юриспруденции, воспринимаются правоведением аксиоматически, а реальные проблемы бытия государства

в предельном измерении вытекают из сформулированного еще Сунь Цзы принципа – «Война – это великое дело государства, основа жизни и смерти, путь к выживанию или гибели».

Параллельно отметим, что любое изучение государства и права также имеет и мировоззренческую окрашенность, которая в рамках юриспруденции проявляется в социально признаваемой и юридически закрепляемой иерархии ценностей. Так, в настоящее время общепризнанной в западной социально-гуманитарной науке важнейшей целью государства является построение демократии и защита прав человека, хотя не критическое стремление к этим целям, особенно в рамках избирательных технологий и управляемого хаоса, зачастую ведет к гибели, деградации либо захвату государств в интересах иных субъектов. Но для Средневековья актуальными были проблемы легитимности власти и личностные качества монарха, для Античности – количество властвующих.

Изучение государства в большей степени характерно для истории государства и права, особенно в контексте реформ, посредством которых оно в логике исторических процессов дает успешный либо неуспешный «ответ» на возникающие «вызовы» (А. Тойнби). Поэтому, на наш взгляд, основными критериями изучения государственности следует считать успешность / неуспешность его функционирования, адекватность проводимой политики внутренним и внешним вызовам, эффективность выполнения социальных обязательств и т.д., но не ригористическое соответствие «истинным» политическим доктринам. Однако при историко-размерном изучении государства может возникнуть некорректный перенос современных представлений на исторические феномены.

Историко-размерное изучение государства и права также обуславливает важность марксистских идей о социальных противоречиях, в том числе классовых, способы разрешения которых порождают властные и социальные структуры. В этом контексте нужно учитывать диалектическую противоречивость государства и права. Так, государство, описываемое правом в качестве совокупности органов и полномочий (юридическое лицо), представляет собой

динамический феномен, рамках которого классы (сословия и т.д.) стремятся к реализации собственных целей. Право же статически закрепляет и охраняет сложившийся на определенный момент и воспринимаемый (навязываемый) в качестве справедливого баланс интересов. Таким образом, акцент в юриспруденции на изучение права объективно минимизирует вопросы государства в ее предмете и обуславливает использование формально-догматических подходов, что проявляется в статической категории «норма права». Акцент на изучение государства позволяет осмысливать инструментальные качества права, проявляемые в динамической категории «правовое регулирование», отражающей совокупность правовых средств по достижению изменяющихся социально значимых целей.

Познание государства требует применения корректной терминологии, характеризующей его и (1) как обобщающий термин, описывающий историческую отделенную от населения территориальную публичную власть, и (2) как современную государственность, объективно приходящую в упадок в настоящее. Поэтому осмысление государства требует одновременного обращения так к истории, так и теории государства и права, ибо для любого исторического этапа (цивилизации и т.д.) характерен собственный тип государственности.

Современная государственность сущностно является *новоевропейской*, генетически восходящей к цивилизации Модерна и формально базирующейся на идеях *суверенитета*, обеспечиваемого как политикой государства, так и признанием соответствующей межгосударственной системы (в данное время – через согласие / несогласие «международных наблюдателей» с выборами высших органов власти), и *власти народа*, породившей феномен национального государства (государства-нации). Однако подлинной основой данного государства является его *инновационно-инвестиционная* и *инфраструктурно-техногенная* природа, неразрывно связанная с капиталистическим укладом и поиском элитой источников собственного и общесоциального финансирования в условиях изменения технологических укладов.

На рубеже Средневековья и Нового Времени власть была вынуждена начать инновационное стимулирование экономики, создавать инфраструктуру и активно управлять населением, а также посредством войн и силового давления включать иные субъекты и регионы в собственные товарные цепочки. В результате государство превратилось в «обязательную контрольную точку» обеспечения экономического роста [1–6]. Первоначально зарождение названной государственности происходило скрыто, в основном в Северной Италии (Возрождение), а с середины XVII века (Реформация) его необратимые последствия, сопровождавшиеся упадком общеевропейских глобально-предельных субъектов (Святой Престол и Священную Римскую империю германской нации), породили цивилизацию Модерна и капиталистическую мир-систему. Экспансия капитализма в сочетании с мировоззренческой агрессивностью и техногенностью обеспечила всемирное распространение данного типа публичной власти, сопровождавшееся претензиями на универсальность применительно к любым периодам и народам, образованиям и формам организации. Это параллельно повлекло уничтожение либо трансформацию (через модернизацию) неевропейской государственности. Поэтому познание современной государственности объективно требует использования мир-системного анализа, позволяющего изучать государства в логике функционирования глобального рынка (капиталистическая мир-экономика) и единой геокультуры (либерализм) [7–8].

При этом важнейшим качеством и одновременно противоречием новоевропейской государственности является обусловленная идеей власти народа апелляция к правам человека и неспособность населения высокоразвитых государств существовать вне индустриально-техногенной инфраструктуры, обуславливающая важность социальной инженерии. Это, с одной стороны, требует государственного регулирования экономики в целях получения ресурсов для обеспечения названной инфраструктуры и выполнения социальных обязательств. С другой стороны, манипуляция народом в рамках избирательных технологий и управляемого хаоса объективно может создавать

предпосылки для деградации либо захвата формально суверенной государственности.

В силу того, что вышеназванные аспекты бытия государства предопределяют сущность права, важнейшей задачей современной юриспруденции является поиск новых методологических стратегий. В этом контексте будет корректным использование таких методологических феноменов как *субъектный подход* [9] и мир-системный анализ [10], позволяющих рассматривать государство в качестве уникального исторического и пространственно детерминированного самоорганизуемого субъекта, использующего право в качестве саморегулируемого инструмента реализации собственного целеполагания.

Литература

1. Андерсон П. Родословная абсолютистского государства / П. Андерсон; пер. с англ. И. Куриллы. – М.: Изд. дом «Территория будущего», 2010. – 510 с.
2. Кагарлицкий, Б.Ю. От империй – к империализму. Государство и возникновение буржуазной цивилизации / Б.Ю. Кагарлицкий. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 675 с.
3. Кревельд, М. Расцвет и упадок государства / М. Кревельд. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 462 с.
4. Мак-Нил, У. В погоне за мощью. Технология, вооруженная сила и общество в XI–XX веках / Уильям Мак-Нил; пер. с англ. Т. Ованнисяна; предисловие Г. Дерлугьяна; научная редакция и послесловие С. А. Нефедова. – М.: Изд. дом «Территория будущего», 2008. – 456 с.
5. Рейнерт, Эрик С. Как богатые страны стали богатыми и почему бедные страны остаются бедными [Текст] / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. ун-та. – Высшей школы экономики. 2011. – 384 с.
6. Тилли, Ч. Принуждение, капитал и европейские государства. 990–1992 гг. / Чарльз Тилли; Пер. с англ. Т. Б. Менской. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2009. – 328 с.
7. Валлерстайн, И. Мир-система Модерна [Текст] = The Modern world-system / Иммануил Валлерстайн; [предисл. Г. М. Дерлугьяна; пер. с англ., лит. ред., коммент. Н. Проценко, А. Черняева]; Ун-т Дмитрия Пожарского. – Москва: Ун-т Дмитрия Пожарского, 2015-.
8. Бродель, Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. = Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe–XVIIIe siècle / Фернан Бродель; вступ. ст. и ред. Ю. Н. Афанасьева; [пер. с фр. Л. Е. Куббеля]. – [2-е изд.]. – Москва: Весь Мир, 2006-. Т. 1–3.

9. Калинин, С.А. Субъектный подход: генезис, сущность и место в системе методологии юриспруденции / С.А. Калинин // Правоведение. – 2015. – № 2. – С. 6–21.

10. Калинин, С.А. Мир-системный анализ в методологии теоретической юриспруденции / С.А. Калинин // Журнал Белорусского государственного университета. Право. – 2020. – № 3. – С. 13–22.

Ключові слова: методологія теоретичної юриспруденції, державність, суб'єктний підхід, мир-системний аналіз.

Ключевые слова: методология теоретической юриспруденции, государство, субъектный подход, мир-системный анализ.

Keywords: methodology of theoretical jurisprudence, state, subjective approach, world-system analysis.

Харитонов Євген Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
завідувач кафедри цивільного права
Член-кореспондент НАПрН України
доктор юридичних наук, професор*

Харитонova Олена Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
завідувач кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права
Член-кореспондент НАПрН України
доктор юридичних наук, професор*

ТРАДИЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА З ПОГЛЯДІВ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ЦИВІЛІСТИЧНОГО: ПЕРЕРВАНА ДИСКУСІЯ...

Вивченням традицій приватного права Європи ми почали займатися дещо раніше, [1, 2, 3] ніж Ю.М. Оборотов. Але досить логічно обставини склалися так, що його загальнотеоретичне дослідження традицій та новацій в правовому розвитку, [4] стало поштовхом до пошуків нового бачення низки аспектів відповідної проблематики.

Мабуть, логічним буде далі викласти власну позицію, а відтак звернути увагу на ті питання, що були предметом нашої з ним дискусії.

Почнемо з визначення концепту «європейське право». На наш погляд, ним є сформоване вербально уявлення, раціональне та емоційне сприйняття людиною права як частини європейської цивілізації, в якому існує ця людина, відчуючи себе її часткою. При цьому терміном «право Європейського Союзу» позначаємо сукупність правових норм, правил та інших юридичних засобів (дискусії в Європейському Парламенті щодо законодавства Співтовариства тощо), за допомогою яких регулюються процеси європейської інтеграції та діяльності Євросоюзу

До викладеного вище слід додати, що підґрунтям такого, втім як і кожного іншого, визначення європейського права, має бути врахування сутності права як єдиного європейського концепту, що зумовлено вже самою ідеєю Європейської єдності. Ще більшою мірою це стосується концепту приватного права, котрий має підґрунтям європейські цивілізаційні цінності і виступає їхнім втіленням у європейській правосвідомості.

Але висновок щодо єдності «Європейського права» не заперечує розрізнення у його межах традицій права взагалі і традицій приватного права, зумовлених наявністю у межах Європейської цивілізації відносно самостійних субцивілізацій. (Тут «традиція» розглядається, власне, як особливий різновид цінностей, захист (чи критика) яких не потребує посилення на їхнє давнє походження, і який не вимагає іншого обґрунтування, ніж констатація, що це є традиція [5, с. 104–105].)

Зауважуємо необхідність враховувати поділ загальноєвропейської цивілізації на «Східну» та «Західну» гілки (субцивілізації), основою якого є врахування особливостей двох типів історичного, соціального і культурного розвитку. При цьому, коли йдеться про «Захід» та «Схід» Європи, то мається на увазі поділ не за географічними критеріями, а провадиться умовне розділення її на частини з врахуванням відмінностей у ментальності, світогляді, матеріальному бутті, культурі тощо.

Багато хто головним критерієм належності суспільства до певної цивілізації, вважає релігію. При такому розумінні європейській сис-

темі «Схід – Захід» відповідає поділ християнської Церкви на Східну та Західну, пов'язаний з межею, що виникла між частинами Римської імперії, трансформувавшись з часом у розрізнення Європейських Східної та Західної цивілізацій. Деякі науковці, проводили «лінію розділення» у Європі, поділяючи на дві частини Україну та Білорусію, відокремлюючи православних українців та білорусів від католиків [6, с. 38–48]. Але, як свідчить життя, цивілізаційно-релігійний критерій у сучасних умовах не виправдовує себе, оскільки став предметом політичних спекуляцій, вплітаючись у загальне полотно геополітичних інтересів і глобальних амбіцій. Натомість, критерієм розмежування цивілізацій та субцивілізацій, а відтак і традицій права, мають слугувати базові суспільні цінності.

Враховуючи це, виходимо з того, що для Західної традиції права властивими є: 1) чітка межа між правовими та іншими інституціями; 2) управління правовими інституціями доручається спеціальному корпусу людей, які для цього дістають юридичну освіту; 3) юридична думка впливає на правові інститути: вона аналізує і систематизує право, виступаючи як чинник, за допомогою якого можна створювати інші правові категорії; 4) право сприймається у суспільстві як узгоджене ціле, єдина сформована система; 5) закон сприймається як цілісна система, «організм», який розвивається через покоління; 6) життєздатність правової системи ґрунтується на впевненості суспільства в довговічному характері права; 7) розвиток права свідчить, що воно не просто продовжується, а має історію; 8) історичність права пов'язана з усвідомленням його переваги над політичною владою; 9) впевненість у історичності права пов'язана з вірою у його верховенство над політичною владою.. Це виглядає зовні також як впевненість у можливості існування громадянського суспільства та правової держави; 10) усередині суспільства існують і змагаються різні юрисдикції [7, с. 41–42].

Східній традиції європейського права властиві: 1) обмеженість світоглядного підґрунтя права, як правило, християнським вченням у його ортодоксальній інтерпретації; 2) схильність до розуміння права як сукупності актів законодавства; 3) організація і проведення

законотворчих, кодифікаційних, дослідницьких та ін. робіт у галузі права за «ініціативою зверху»; 4) обмеженість творчого пошуку, і як результат – втрата авторитету і значення юриспруденції; 5) тенденція до обмеження приватноправового типу регулювання, контролю і втручання держави у відносини приватних осіб; 6) нечітке розмежування правових інститутів і державних інституцій; 7) відсутність визнаної концепції наступництва права, внаслідок чого такі явища, як рецепція, акультурація тощо мають непослідовний характер; 8) акцентування уваги, головним чином, не на правах, а на обов'язках учасників цивільно-правових відносин [2, с. 8–9].

Стосовно Європи «Західна традиція права» – це ті правові цінності, концепти та конструкти, які іманентно властиві західно-європейській субцивілізації, ґрунтуються на світогляді, культурі та ментальності Західного світу. На підґрунті Західної традиції права формується та існує традиція приватного права, як концепт, невідривно пов'язаний із Західноєвропейською цивілізацією.

Під «Східною європейською традицією права» маємо на увазі правові цінності, концепти та конструкти, властиві східноєвропейській субцивілізації. Вони ґрунтуються на світогляді, культурі та ментальності народів, які були або є спадкоємцями «Духу Візантії», вираженому у догмах ортодоксального християнства.

У Східноєвропейській традиції права під Західним впливом формується Східноєвропейський концепт приватного права, що, однак, не тягне виникнення окремої традиції приватного права. Це пояснюється відсутністю власної філософської бази, особливостями взаємин «людина – держава» та іншими аналогічними чинниками.

Оскільки право України формувалося і тривалий час розвивалося у руслі Східноєвропейської традиції права, постає теоретично і практично важливе питання про визначення підґрунтя його кореляції з правом ЄС.

На нашу думку, наразі проблеми вибору тут уже не існує, оскільки Україна, як держава, що прагне стати членом ЄС, зробила свій вибір. Відтак методологічним підґрунтям кореляції права України з правом ЄС у галузі приватного права є врахування тієї обставини,

що концепт приватного права визрів та сформувався у контексті розвитку Західної традиції Європейського права. Тепер розвиток традиції приватного права в Україні залежить від здатності суспільства до сприймання Західноєвропейських базових цивілізаційних цінностей (індивідуалізм, права людини, право приватної власності, свобода договорів, повага до прав іншої особи тощо), без чого реальний поступ тут є неможливим.

Порівнюючи наше розуміння концептів «традиція приватного права» і бачення Ю. М. Оборотовим сутності категорій «традиції та новації у правовому розвитку», зазначимо, що у другому випадку йдеться про «традиції», як більш вузьке, спеціальне поняття. З'ясування співвідношення зазначених категорій у загальній теорії права та цивілістиці, стало предметом дискусії, у результаті якої цивілістична позиція була викладена і аргументована у колективній монографії «Цивільне право України: традиції та новації» [8].

Дискусія з цих питань тривала і у наступні роки. На жаль, вона була невблаганно перервана.

Література

1. Харитонов Є. О. Українська традиція приватного права: між Сходом і Заходом. Вісник Академії правових наук. 1999. № 4
2. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. Одеса, 2000. 260 с.
3. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Х.: Одиссей, 2002. 591 с.
4. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Одеса 2003. 379 с.
5. Гатальська С. М. Філософія культури. Підручник. К.: Либідь, 2005.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Полис. 1994. № 1. С. 38–48.
7. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Пер. с англ. М., Изд-во Моск. ун-та, Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998.
8. Цивільне право України (традиції та новації): монографія / авт. кол.; за заг. ред. Є. О. Харитонova, Т. С. Ківалової, О. І. Харитонovoї; наук. ред. Н. Ю. Голубева. – Одеса: Фенікс, 2010. – 700 с.

Ключові слова: традиція, приватне право, європейське право, Східноєвропейська традиція приватного права, Західноєвропейська традиція приватного права, концепт.

Ключевые слова: традиция, частное право, европейское право, Восточно-европейская традиция частного права, Западно-европейская традиция частного права, концепт.

Key words: tradition, private law, european law, East-european tradition of private law, West European tradition of private law, concept.

Стрельцов Євген Львович

Національний університет «Одеська юридична академія»

завідувач кафедри кримінального права

доктор юридичних наук, професор, доктор теології,

Член-кореспондент Національної академії правових наук України,

Заслужений діяч науки і техніки України

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: МІЖ ДОГМАМИ ТА ІННОВАЦІЯМИ

Проблема розвитку усієї правової системи, системи права в цілому та кожної галузі права зокрема, виникає практично завжди, а особливо – в період суспільних реформ. В основному в таких випадках мова йде про «збереження» сталого та врахування «нового». На більш загальному рівні це визначається як апологічне та креативне, а на рівні галузі – як догматичне та інноваційне. Ми вже звикли до таких оцінок і сприймаємо їх як достатньо традиційний підхід до сучасної оцінки системи права або конкретної галузі права, і вони мають право на існування. В той же час потрібно сказати, що не все так «просто» з оцінкою змін, які відбуваються у правових реаліях, і тому фахові роздуми, які існують з цього приводу, є цілком слушними [1]. Стосуються вони й галузевих аспектів [2]. Тому декілька коротких принципових тез з цього приводу.

Почати потрібно з основного, з того, що багато в чому ініціює такі процеси. 30 років української незалежності дають змогу сформулювати питання стосовно того: як потрібно оцінити зміни, які у нас відбуваються. Традиційно ми використовуємо поняття «реформи». Так, з різними характеристиками таких процесів, наприклад,

принципові реформи, або значні реформи, або суттєві реформи, але все ж реформи.

В той же час, усі процеси змін, що відбуваються в державі, мають свої визначення, починаючи від революції і закінчуючи модернізацією. При цьому, як вважають суспільствознавці, кожна з таких форм суспільних змін має своє значення. «Реформа» (лат. *reformatio* – перетворення, виправлення) традиційно вважається такою формою змін, яка має на меті перетворення, навіть значне, будь-якої сторони суспільного життя або відповідного напрямку соціального розвитку, але без знищення основ існуючої соціальної системи та / або її основних складових [3]. Розуміння цього дає змогу більш прискріпливо ствитися до використання цього поняття в суспільній практиці, що, у свою чергу, дає можливість поставити важливе питання стосовно тих змін, які відбуваються у нас при принциповій зміні політичного устрою та введення нової, іншої, ніж попередня, моделі економіки. Це, в свою чергу, породжує питання, яке пов'язано з визначенням того, як потрібно на фаховому рівні оцінювати зміни, котрі відбуваються у сучасному державному будівництві протягом останніх тридцяти років. Це важливо для аналізу права, у будь якій масштабності, по саме держава, як відомо, багато в чому визначає право.

Держава, у своєму самому загальному визначенні, це організація публічної влади на певній території, яка має спеціальний апарат та регулює суспільні відносини багато в чому завдяки праву (правовим нормам). Право в такому розумінні, як поняття юриспруденції являє собою один з видів регуляторів суспільних відносин; систему загальнообов'язкових, формально-визначених, прийнятих в установленому порядку і гарантованих державою правил поведінки, які регламентують регулювання суспільних відносин.

В цілому співвідношення держави та права має три основні форми: подібності, відмінності, взаємодія. Схожість держави і права проявляється в наступних, дуже важливих аспектах, які потрібно розуміти для подальшої оцінки проблем розвитку права. Так, держава та право виникають одночасно в силу одних і тих самих обставин, в першу чергу, пов'язаних з виникненням державності. Такий про-

цес та подальший розвиток держави та права необхідно вважати об'єктивним процесом, який має тривалий характер. Також держава і право подібні, навіть схожі в типології. Це означає, що певному типу держави завжди відповідає певний тип права, що визначає наявність прямого та «реверсного» зв'язку між ними, тобто держава визначає право, а право, в свою чергу, впливає на функціонування держави. Необхідно враховувати, і це наступне, що і держава, і право визначаються економічними умовами життя суспільства, політичним устроєм, ідеологічними цінностями, потребами людей і, відповідно, відмітними рисами суспільної свідомості, моральності, культури народу, який проживає у цій державі. Це дозволяє казати про те, що держава і право мають спільну історію. Найбільш значимі зміни в державі ведуть до суттєвих змін в праві, практиці його застосування, впливають на загальний стан правової системи та системи права. В той же час, багато в чому тільки за допомогою права відбуваються принципові зміни у державі та ін.

Існує і взаємодія держави і права, яка має багатоаспектний, багато в чому взаємозалежний характер. Виділимо, зокрема, що держава створює право, змінює і скасовує правові норми. Держава сприяє втіленню права в життя, реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків. В той же час, саме право багато в чому упорядковує діяльність держави та визначає її рамки. Така діяльність реалізується, в першу чергу, відповідно до процедур, закріплених у праві [4].

Враховуючи ці загальнотеоретичні положення, кратко охарактеризуємо зміни, які відбуваються у сучасному кримінальному праві. Це право, як одна з «вічних» фундаментальних галузей права¹, яке традиційно «супроводжує» людство з моменту виникнення первинних ознак державності, має свою, без перебільшень, багатогранну історію, складну сучасність та об'єктивно необхідні перспективи розвитку, які повинні мати суто реальний, а не віртуально-надуманий характер, як би «привабливо» він не презентувався.

¹ Кримінальне право може використовуватися у різних значеннях: як галузь права, як галузь законодавства, як навчальна дисципліна і як науковий напрямок. В цих тезах кримінальне право буде використовуватися переважно як галузь права

При цьому, кримінальне право має сутність, зміст, основні характеристики та ознаки, систему, структуру, форму вираження та ін. Крім цих загальних положень, які завжди повинні бути встановлені для кожної галузі права, кожна з них, в тому числі і кримінальне право, має свої зрозумілі «своєрідні» риси, які найчастіше проявляються за рахунок тих особливостей (ознак), що найбільш рельєфно проявляються у предметі, методі, завданнях, функціях конкретної галузі права. Так, це відомі положення, але достатньо часто вони стають настільки «звичними», що «виключаються» з предметного аналізу основних галузевих ознак, що, в свою чергу, «збіднює» розуміння конкретної галузі права, в тому числі і кримінального. В той же час, розуміння цього, важливо не тільки для з'ясування положень конкретної галузі права. Встановлення особливостей кожної галузі права повинно дати змогу також дослідити можливості комплексного правового регламентування суспільних відносин, які цього потребують, вибираючи при цьому, в залежності від конкретних обставин, які саме правові методи та методики (наприклад, регулятивні або забороняючи) будуть використовуватися для необхідного регламентування в першу чергу, які – «потім», які – у можливій «перспективі», а які, можливо, ніколи. Розуміючи це, спробуємо тільки визначити ці положення, які завжди потрібно враховувати, аналізуючи кримінальне право.

Основне з них полягає в тому, що кримінальне право є тією правовою базою, тим основним соціальним «інструментом», за допомогою якого держава протидіє (планує протидіяти) найбільш суспільно небезпечним діям, які посягають на основні цінності, які притаманні особі, суспільству і державі. В той же час, з врахуванням зрозумілої «жорстокості» кримінального права, воно повинно завжди розглядатися у якості «останнього засобу» (*ultima ratio*)), і тому ніколи не повинно розглядатися у якості «всеперемагаючого» засобу або, що ще гірше, у якості «політичного важеля».

Потрібно підкреслити: не все так просто навіть з відомими основними положеннями, наприклад, з загальним визначенням кримінального права як галузі права. Так, у більшості держав у назві домінує поняття, яке характеризує суспільно небезпечне протиправне

діяння – злочин (англ. Crime), звідси і назва цієї галузі – кримінальне право. Але є достатня кількість держав, в тому числі і європейських (наприклад, Німеччина, Болгарія, Естонія), де у назві домінує інше поняття, а саме – «покарання» (англ. – Penal), що дає відповідну назву: каральне право, або право, яке карає (доречи, існує думка, що такий підхід до визначення дозволяє його взагалі «іменувати» пенітенціарне право). І мова, безумовно, не тільки і навіть не стільки у назві, хоча, безумовно, загальне визначення галузі права є дуже важливим. Справа у тому, що при всіх добре відомих та загально узгоджених положеннях, які характеризують це право, неоднакові підходи до визначення його сутності та змісту, за великим рахунком, по-різному визначають соціально-правове призначення цього права: або воно сконцентровано на діянні як «особистому» прояві поведінки відповідного суб'єкта, або – на тих державно-правових наслідках, які слідкують вже після вчиненого діяння, а саме – на покаранні (інших кримінально-правових заходах), що, в свою чергу, породжує не тільки різне тлумачення основних його спрямованостей, а й розуміння основних можливостей цього права, характеристики його цілей, завдань тощо.

Кажучи про це, потрібно підкреслити, що розуміння цього важливе не тільки на національному, а й на міжнародному рівнях, що, з врахуванням об'єктивних процесів сучасної правової інтеграції, породжує свої складнощі. Саме тому відразу наголосимо, що використання, а частіше – «запозичення» кримінально-правового досвіду інших країн, є корисною справою, особливо в ознайомчому плані, але використання такого досвіду повинно відбуватися з врахуванням того, що кожна країна має свої, найчастіше неоднакові підходи до визначення сутності та змісту кримінального права, особливо під час суттєвих змін.

Література

1. Оборотов Ю.Н. Общетеоретическая юриспруденция – теория государства и права нового времени / Ю.Н. Оборотов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С.В. Ківалов; МОН України, ОНЮА.– Одеса: Юрид. л-ра, 2009.– Т. 8.– С. 54–62; Оборотов Ю.Н. О понятии «содержание права» / Ю.Н. Оборотов

// Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія».– Одеса: Фенікс, 2012.– С. 40–42; Ю.Н. Оборотов. Многоаспектность содержания права. Оборотов Ю.Н. Многоаспектность содержания права / Ю.Н. Оборотов // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін [та ін.]; відпов. за вип. В.М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА.– Одеса: Юрид. л-ра, 2012.– Т. 11.– С. 197–202.

2. Стрельцов. Реформа кримінального законодавства України: осінні роздуми. Херсон: Видавничий дім Гельветика, 2019.– 100 с.; Yevgen Streltsov, Alina Soloviova. Protection of Property by Means of Criminal Law in Ukraine During the XI – the end of XIX Century: Historical Aspects. The Lawyer Quarterly. *International Journal for Legal Research*, 2020. P. 337–346

3. Словник української мови: в 11 томах.– Том 8, 1977, стор. 519.

4. Tony Honore. About Law: An introduction. Oxford University Press.1995.– 112 p.

Ключові слова: держава, напрямки розвитку права, правова догма, кримінальне право

Ключевые слова: государство, направления развития права, правовая догма, уголовное право

Key words: state, directions of the development of law, legal dogma, criminal law

Богущий Павло Петрович

*Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»
завідувач Наукової лабораторії регіональної безпеки та
військового права, доктор юридичних наук, доцент, заслужений
юрист України*

СИЛЬНА ДЕРЖАВА У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У наукових розробках Ю.М. Оборотова проблема сильної держави розглядається як одна з найбільш важливих, що визначається ціннісною характеристикою сучасної держави, її аксіосферою [1, с. 340–359].

Неможливо обійти увагою той факт, що рефлексія сучасної держави, поява та розвиток ідей стосовно змісту, місця та соціального призначення держави у вирішенні національних і глобальних проблем соціетального, цивілізаційного значення, пропонують науковці у різних галузях науки – соціології, політології, знаходячи відповідне філософське обґрунтування висловлених ними наукових позицій.

Міждисциплінарний характер цієї проблеми стає очевидним та вкрай необхідним для її успішного вирішення. Проте серед усіх наукових розробок проблеми сучасної сильної держави наукові дослідження правників мають особливе значення, оскільки дають можливість розкрити правову природу держави, як сильної держави.

Розуміння сильної держави є результатом розвитку ідей про інституційно-функціональну досконалість держави. Водночас інституційно-функціональні характеристики сучасної держави стають визначальними для забезпечення національної безпеки, правовий зміст якої утворює право національної безпеки.

Сильна державна організація суспільства представляє собою цілісну систему, яка успішно, ефективно реалізує своє призначення щодо забезпечення національної безпеки.

Важливе значення у сприйнятті сильної держави набувають ознаки легітимності та стійкості держави, на чому особливо акцентує увагу Ю. М. Оборотов, звертаючись до проблеми статичності і динаміки сучасної держави [2, с. 6–13].

Натомість, статика і динаміка сучасної держави, що розглядаються у площині відповідно форм, інститутів держави та державного режиму, функцій держави, стають другорядними у характеристиці сучасної держави як сильної держави. Однак це не применшує значення аналізу статичних та динамічних характеристик сучасної держави. Тим більше, що динаміка держави суттєво впливає на забезпечення національної безпеки та позначається на можливості сучасної держави бути сильною державою. Динаміка держави впливає на її інституційно-функціональну природу (інституційно-функціональну реальність), що має пріоритетне значення для сильної держави, для забезпечення національної безпеки. Відтак, інституційно-функціональна реальність поєднує статику і динаміку сучасної держави як сильної

держави, що не дозволяє у характеристиці змісту держави розглядати відокремлено її статичні та динамічні ознаки.

Національні особливості сучасної держави є необхідними вихідними показниками, які формують сильну державу та мають безпосередній вплив на досягнення державою стану сильної держави.

Еволюція наукових поглядів на проблематику національної держави підтверджує важливість саме такого розуміння сучасної держави, тобто – держави національної, навіть за умов активної зовнішньої та внутрішньої дії багатьох соціальних акторів щодо обмеження суверенітету національної держави.

У контексті забезпечення національної безпеки суверенітет держави продовжує залишатися у сучасних умовах численних спроб його обмеження у внутрішніх і зовнішніх комунікаціях неодмінною складовою сильної держави – відсутність можливості забезпечити власний суверенітет у реалізації інституційно-функціональних характеристик засвідчує про слабкість держави.

Сильна держава у своїй інституційно-функціональній реальності є залежною від права та підпорядковується праву нарівні з іншими учасниками внутрішніх (національних) та зовнішніх (міжнародних) соціальних або ж соціетального значення комунікацій. Виключна підпорядкованість державної організації суспільства праву є внутрішньою властивістю сильної держави, що виявляється у системі правового забезпечення національної безпеки. Система правового забезпечення національної безпеки, як єдність нормативної, інституційної та організаційної компонентів у їхній взаємодії, є наслідком дії права національної безпеки й передбачає у своїй інституційній складовій існування інститутів виключно сильної держави, залежних від права [3, с. 256–260]. Вказана обставина дає можливість стверджувати, що система правового забезпечення національної безпеки виключає можливі варіанти інституційного існування слабкої держави, здатність якої забезпечити національну безпеку у релевантних показниках є мінімальною та неодмінно потребує для збереження стану рівноваги зовнішньої, позасистемної підтримки, ефективність якої є завжди проблематичною.

Система правового забезпечення національної безпеки у своїй інституційній частині утворюється і діє за рахунок інститутів держави, які здійснюють реалізацію правотворчої та правозастосовних функцій, де особливого значення мають правоохоронна функція, здійснення правосуддя.

Інституційно-функціональна діяльність у правозастосуванні не може мати відхилення від призначення права, яке синхронізовано своєю сутністю із метою забезпечення національної безпеки – забезпечення життєдіяльності людини, збереження і розвиток суспільства та держави.

Дефекти правозастосування під час здійснення інститутами держави правоохоронної діяльності, правосуддя, що є наслідком впливу інших інституційних чинників – владних механізмів, політичних, ідеологічних чинників, зовнішнього впливу на шкоду суверенітетові держави, персоніфікованих або ж індивідуалізованих внаслідок дії корупційних механізмів – є свідченням слабкості, неефективності відповідних інститутів держави. Подібні дефекти призводять до руйнування системи правового забезпечення національної безпеки, а в подальшому до руйнування держави.

Сильна держава у системі правового забезпечення національної безпеки діє через інститути з правоохоронною функцією, які належать до сил безпеки у секторі безпеки і оборони. Такими інститутами в частині повноважень у секторі безпеки і оборони України є Служба безпеки України, Національна поліція, Державна прикордонна служба, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро, а також Бюро економічної безпеки, що наразі формується у механізмі держави.

Особлива інституційно-правова природа прокуратури, діяльність якої організаційно поєднується з усіма правоохоронними органами, дозволяє стверджувати про реалізацію призначення прокуратури у системі правового забезпечення національної безпеки.

Водночас немає підстав виключати із системи правового забезпечення національної безпеки органи правосуддя, незалежність яких у правозастосуванні є обов'язковим чинником реалізації принципу верховенства права, як основоположного принципу усієї системи

правового забезпечення національної безпеки. Саме судова влада має забезпечувати дію принципу верховенства права у взаємовідносинах інститутів держави у самій системі правового забезпечення національної безпеки, а також у соціальних комунікаціях з іншими соціальними акторами, які не належать до цієї системи.

Національна безпека у сучасних умовах набуває насамперед ознак воєнної безпеки, що вкрай актуально для України. Взаємодія і взаємна залежність системи правового забезпечення національної безпеки і системи правового забезпечення воєнної безпеки змушують відповідним чином вирішувати вказану проблему у секторі безпеки і оборони України, оскільки таке вирішення безпосередньо стосується організації та діяльності сил оборони.

Якісні показники правового забезпечення воєнної безпеки можуть бути предметними лише за умов відповідного інституційного наповнення. Такими інститутами у системі правового забезпечення воєнної безпеки (національної безпеки у сфері оборони) розглядаються військова поліція, військова прокуратура та військові суди.

Отже, ідеї про сильну державу знаходять своє теоретико-прикладне вирішення у системі правового забезпечення національної безпеки, формуючи відповідну інституційну складову цієї системи. Сильна держава підтримує усю систему правового забезпечення національної безпеки у стані функціональної придатності на основі якісних правових показників, що однаковою мірою важливо як для самої системи правового забезпечення національної безпеки, так і для встановлення, підтримання правил комунікації, взаємодії системи правового забезпечення національної безпеки з іншими соціальними системами та окремими акторами.

Література

- 1.Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / под. ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса: Фенікс, 2011. 436 с.
2. Оборотов Ю. М. Современное государство: от образа к реалиям. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 6–13.
3. Богуцький П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України: монографія. Київ – Одеса: Фенікс, 2020. 376 с.

Ключові слова: сильна держава, система правового забезпечення національної безпеки, право національної безпеки, інститути системи правового забезпечення національної безпеки.

Ключевые слова: сильное государство, система правового обеспечения национальной безопасности, право национальной безопасности, институты системы правового обеспечения национальной безопасности.

Keywords: strong state, the system of legal support of national security, the national security law, the institutions of the system of legal support of national security.

Брага-Каракаш Татьяна

Болгарская академия наук, докторант

ПРАВО ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА НА СТЫКЕ МЕЖДУНАРОДНОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА

1. Международное право (МП) – самый общий термин, охватывающий всю совокупность правоотношений с участием иностранных элементов и нормативных актов, регулирующих эти отношения. В МП праве выделяют 3 направления: международное публичное право (МПП), международное частное право (МЧП) и наднациональное право. МПП как правовая система, регулирует отношения между государствами через созданные ими международные организации и др. субъекты МПП. Международное частное право (МЧП) как совокупность правовых норм внутреннего права и международных договоров, регулирует отношения, согласованные с иностранными элементами.

Наднациональное право – форма МП, в которой государства сознательно ограничивают некоторые из своих прав и делегируют их наднациональным органам. Нормативные акты, изданные такими органами, обычно имеют большую юридическую силу, чем акты нацзаконодательства. Наиболее ярким примером нац. права является **Право Европейского Союза**, которое наглядно демонстрирует трансформацию международного права последних десятилетий.

2. **Европейское право** – независимая правовая система на стыке национального права стран-членов ЕС и международного права. Право

Европейского Союза – система правовых норм, регулирующая процесс европейской интеграции, порядок создания и функционирования европейских институтов власти и связанные с этим общественные отношения. Правовой порядок, установленный Европейским Союзом (ЕС), теперь стал неотъемлемой частью политической и социальной реальности. Ежегодно на основе договоров ЕС принимаются тысячи решений, которые оказывают значительное влияние на государства-члены ЕС и жизнь их граждан. По этой причине особенно важно быть информированным о правовом порядке ЕС. Однако сложную структуру ЕС и его правовую систему не так просто понять, ниже мы постараемся дать обзор основ европейского правопорядка.

3. Украина, выбравшая европейский вектор развития, стремится стать страной-членом ЕС. Договоренность о подписании Соглашения об ассоциации Украины и ЕС достигнута в 2008 г. в Париже, с 2009 г. – Украина участник программы ЕС «Восточное партнёрство». В 2014 г. – подписано Соглашение об ассоциации, ратификация Соглашения завершена Евросоюзом 11.07. 2017 г. В 2019 г. Верховная рада юридически закрепила в Конституции Украины курс на вступление в НАТО и Европейский Союз.

ЕС является для Украины важным экономическим партнёром. В 2015 г. на ЕС пришлось 34% всего укр. экспорта [1] и 41% укр. импорта товаров [2]. Полноправное членство Украины в ЕС – внешнеполитический приоритет государства, почти 58% украинцев, как показывает недавний опрос ЦСМИ «Социс», выступают за вступление страны в ЕС. Однако возможный срок членства Украины в Евросоюзе по-прежнему остается неопределенным.

Чтобы присоединиться к Евросоюзу, государство-заявитель должно удовлетворять политическим и экономическим условиям, общеизвестным как Копенгагенские критерии, также Европарламент должен прийти к согласию по поводу любого расширения. Вступление в ЕС происходит в несколько этапов, Украина находится на первом из этих этапов (Соглашение об ассоциации). Ожидается, что Украина подаст заявку на членство в ЕС в 2024 г.

В последние годы к вступлению в ЕС в долгосрочной перспективе проявили интерес многие страны Восточной Европы [3]. Так Прибалтийские государства – Эстония, Латвия и Литва, страны Восточной и Центральной Европы – Чехия, Венгрия, Польша, Словакия и Словакия, а также два средиземноморских острова Кипр и Мальта – присоединились к ЕС 1 мая 2004 г. Это продолжилась присоединением Болгарии и Румынии 1 января 2007 г. Хорватия стала новым государством-членом ЕС 1 июля 2013 г. Таким образом, количество государств-членов ЕС увеличилось до 28, а население Союза увеличилось до 510 млн. Это историческое расширение ЕС лежит в основе длительного процесса, ведущего к объединению Европы, которая более полувека разделена «железным занавесом» и «холодной войной», цель ЕС стремление к стабильности и экономическому процветанию на едином европейском континенте.

4. Европейский Союз (ЕС) – это правовая реальность в двух разных смыслах: это создание закона и Союз, основанный на законе. ЕС отличается от традиционных межправительственных союзов, это заключается в том, что государства-члены уступили часть своего суверенитета ЕС и предоставили Союзу право действовать независимо. При осуществлении этих полномочий ЕС может принимать европейское законодательство, имеющее такую же юридическую силу, что и национальное законодательство отдельных стран.

Это является совершенно новым, и отличает ЕС от предыдущих попыток объединения Европы, так как действует не за счет использования таких средств, как сила или принуждение, а только за счет применения закона. Однако ЕС является не только создателем закона, но и преследует свои цели посредством закона. Общая экономическая и социальная жизнь народов государств-членов регулируется законодательством ЕС, которое лежит в основе институциональной системы. Таким образом Право ЕС определяет отношения между ЕС и государствами-членами. Государства-члены принимают все необходимые меры для выполнения обязательств, вытекающих из Договоров или действий, предпринятых институтами ЕС, они должны

способствовать выполнению задач ЕС и воздерживаться от любых мер, которые могут поставить под угрозу достижение целей Договоров.

5. Место ЕС в отношении правового порядка: Зная структуру ЕС и его правовой порядок, нелегко указать место права ЕС в правовом порядке в целом и определить границы между ним и другими правовыми системами. С самого начала следует отказаться от двух возможных подходов к классификации. Право ЕС не должно пониматься просто как набор международных соглашений, а также не может рассматриваться как часть или приложение к национальным правовым системам. С вступлением в ЕС государства-члены ограничили свой законодательный суверенитет и создали самодостаточный свод законов, который является обязательным для них, их граждан и судов.

6. Взаимодействие между законодательством ЕС и национальным законодательством: Этот аспект взаимосвязи между законодательством ЕС и национальным законодательством охватывает области, в которых две системы дополняют друг друга. Однако связь между правом ЕС и национальным законодательством также характеризуется «столкновениями», которые иногда возникают между правовым порядком ЕС и правовым порядком национальных государств. Такая ситуация возникает всякий раз, когда положение закона ЕС предоставляет права и налагает обязанности непосредственно на граждан ЕС, в то время как его содержание противоречит национальному законодательству.

7. Преимущество права ЕС над национальным законодательством: Прямая применимость положения закона ЕС приводит к другому вопросу: что произойдет, если положение закона ЕС приведет к возникновению прав и обязанностей для граждан ЕС в нарушение положения национального законодательства? Такой конфликт между законодательством ЕС и национальным законодательством может быть разрешен, только если одно уступит место другому. Законодательство ЕС не содержит четких положений по этому вопросу, ни один из договоров ЕС не содержит положения, указывающего, что право ЕС имеет преимущественную силу перед национальным законодательством. Возможный способ разрешить противоречия между законодательством ЕС и национальным

дательством – отдать приоритет праву ЕС и позволить ему заменить все национальные положения, которые отклоняются от правил ЕС и занимают свое место в национальном праве.

В отношении взаимосвязи между международным правом и национальным законодательством такой проблемы нет. Факт, что международное право не является частью собственного правового порядка страны до тех пор, пока оно не будет принято соответствующим актом, вопрос о приоритете решается только на основе национального законодательства. В зависимости от приоритета, придаваемого международному праву в национальной правовой системе, оно может иметь приоритет над конституционным правом или находиться между конституционным и обычным правом. Взаимосвязь между международным правом и национальным законодательством определяется путем применения правила, согласно которому самые последние законодательные положения имеют приоритет над ранее введенными (*lex posterior derogat legi priori*). Любой конфликт между законодательством ЕС и национальным законодательством может быть разрешен только на основе правового режима Европейского Союза.

Заключение: Отсюда следует, что: Закон Европейского Союза, принятый в соответствии с полномочиями, предусмотренными в Договорах, имеет приоритет над любым противоречащим законодательством государств-членов. Он не только сильнее предыдущего национального законодательства, но и оказывает ограничивающее влияние на последующие законы.

Таким образом, общая картина достижений **Права Европейского Союза** – благодаря единому правовому порядку ЕС большое количество национальных компаний освоили европейский внутренний рынок, облегчен режим трудовой миграции; исторически значимая функция правового порядка ЕС – миротворческая роль и разрешения конфликтов с помощью правовых норм, объединяющих граждан и государства-члены в единое сообщество. Право ЕС стало важным инструментом для поддержания мира, стабильности и обеспечения приоритетного применения законодательства ЕС во всех государствах-членах.

Литература

1. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС у 2015 році
2. Експорт-імпорт товарів за країнами світу у 2015 році
3. Кастусь Лашкевич. Евроликбез. Расширения ЕС, «TUT.BY» (9 апреля 2009).

Ключові слова: міжнародне право, право Європейського Союзу, національне законодавство, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, перспективи членства України в Євросоюз.

Ключевые слова: международное право, право европейского союза, национальное законодательство, Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, перспективы членства Украины в Евросоюз.

Key words: international law, European Union law, national legislation, Association Agreement between Ukraine and the EU, prospects for Ukraine's membership in the European Union.

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКА ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ: ГРАНІ ПЕРЕТИНУ

Крижановський Анатолій Федорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
в. о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави
доктор юридичних наук, професор, член – кореспондент
Національної академії правових наук України, Заслужений діяч
науки та техніки України*

КРИЗО-ДИСКУРС У ПРАВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ЗРІЗИ

З 1983 року, коли Гарольд Дж. Берман, як на мене, досить метафорично кваліфікував ситуацію у західному праві як кризу[1], а 1994 року у передмові до російського видання підкреслив, що факт кризи аж ніяк не можливо довести науково [2, с. 13], ця ідея поширилася, модифікувалася, і обросла шлейфом міркувань і позицій, у тому числі й алармістських. Характерним (добре, що ненауковим) ображчиком інтерпретації цієї ідеї може слугувати фраза з Вікіпедії: «... Берман детально аналізує сучасну епоху, і **доходить висновку** (підкреслено мною – А.К.) про те, що сучасне європейське право знаходиться у найглибшій кризі з моменту свого зародження у Х столітті»[3]. Насправді ж, Г. Дж. Берман «не доходить висновку», а «висловлює власне відчуття», ще раз визнаючи, що факт такої кризи науково довести неможливо [2, с. 48]. Це і залишається основною проблемою сучасного кризо-дискурсу: відсутність належного концептуального осягнення кризової проблематики у праві, оціночний характер процесів розвитку і занепаду у правовій сфері значною мірою утруднюють (якщо взагалі уможлиблюють) інструменталізацію категорії кризи до рівня працюючих критеріїв виміру розвитку і деградації у праві.

Найперше міркування, яке напрошується щодо цієї проблеми: криза у праві – це не якийсь феномен, що є властивим абстрактному

праву як такому. Криза – це певний стан правової сфери у конкретних характеристиках «місця, часу, і обставин». Відтак, висновок про кризу має ґрунтуватися на аналізі права якоїсь конкретної країни, регіону, чи групи країн у певний конкретний період історичного часу. Криза завжди виявляє себе у конкретній сфері – у кризі юридичної доктрини, законодавства, правосуддя, правоохоронних інституцій, правозахисту, правосвідомості, чи навіть масової правореалізації. І якщо криза є властивою усім чи більшості складових правової системи, вона стає всеохоплюючою, загальною кризою національного права. Втім, серед наявних публікацій таких досліджень, які відслідковували б такого роду системні процеси чи у правовій сфері окремої країни, чи групи країн, вітчизняними чи зарубіжними правниками не здійснювалось. До виключень, з певними застереженнями, можна віднести новітню колективну монографію, видану у Санкт_Петербурзі 2021 року [4]. Це надзвичайно цінне і цікаве дослідження, крім іншого, викликає інтерес і масштабування проблеми. Як ніби-то за «аналогією від зворотнього» з Г. Берманом, який разом з У. Мейтландом позначив XII століття як «золоте» щодо розвитку права [3, с. 62], авторський колектив цієї монографії висловлює цікаву позицію щодо столітнього періоду кризи у державно-правовій сфері в СРСР та на пострадянському просторі [4, с. 7].

Свого часу про кризу юриспруденції початку XX ст. писав Б. О. Кістяківський. у фундаментальній праці «Соціальні науки і право» [5]. Криза розгортається на тлі розчарування у науці (у т. ч. юридичній), пошуку задоволення у інших сферах духовної діяльності та схильності у процесі пошуку наукової істини керуватися не апріорними принципами, а міркуваннями фактичної придатності, користі та інтересу. Симптоми кризи філософ права бачить у руйнації стійких, аксіоматичних стандартів сприйняття наукових положень у юриспруденції, пов'язує кризовий стан науки права з хибним перенесенням природньо-наукових понять у область соціальних наук і права, акцентуючи поширення містицизму і псевдонауковості як наслідку невір'я щодо результатів наукової праці. Але головне – кризу мислитель сприймав як щабель для досягнення нових результатів.

І дійсно, вчення Б. О. Кістяківського про пріоритетність «істинного буття» права у свідомості особи і суспільства, а не в кодексах законів чи у судових рішеннях [5, с. 288] стало важливим методологічним підґрунтям для розвитку вітчизняної юриспруденції вже у сучасних умовах, дало поштовх розвитку інтегративної юриспруденції, ідей правової державності та ін. З позиціями Б. О. Кістяківського цілком кореспондується висновок Ю. М. Оборотова про кризу законодавчого права вже у сучасних умовах в Україні [6].

Разом з тим, проблематика кризи у правовій сфері не отримала належного щодо її масштабу, рівню і значенню, наукового опрацювання, передусім, загальнотеоретичного (концептуального). Тому у сприйнятті цього феномена різними науковцями спостерігаються досить значні відмінності. Так чи інакше, у вжитку переважної більшості тих, хто вдавався до терміну «криза у праві», це поняття не кореспондується з певними чіткими (інструментальними) критеріями кризи у праві як такої. Це словосполучення, скоріше, набуло метафоричності, яка акцентує проблемність, відхід від норми, та стурбованість станом справ у цій царині. Так, автори вже згадуваної монографії «Криза у праві: історія і сучасність» розуміють кризу дуже абстрактно – як перешкоду на життєвому шляху людини чи групи людей, подолання якої є можливим [4, с.7], не конкретизуючи цю категорію щодо специфіки її проявів у правовій сфері.

Тому під кризою розуміються досить різні за якістю і характеристиками негативні процеси, явища і тенденції у правовій сфері.

Так, Б. А. Осіп'ян бачить прояви кризи у праві в тому, що «у правовому житті суспільства відсутність законодавчого визнання такого гармонійного взаємозв'язку різних метаправових ціннісно-нормативних, організаційно-регулятивних і контрольних систем, дає змогу різним неосвіченим та користолюбним особам під прикриттям теорій так званого природного права та ліберально-демократичного обговорення юридичних проблем офіційно легалізувати споконвічно безбожні, аморальні, безсовісні та недостойні звання людини явища, які виходять від гріховної природи людини, мирської сусти або вбивчої нудьги. Такий підхід проявляється, наприклад, у законодавчому

потуранні таких побутових мерзенностей, як пияцтво, наркоманія, публічне лихослів'я, рекламована проституція, звідництво, гомосексуалізм, уявний безпечний секс, масові аборти, одностатеві шлюби, замовлені самогубства (евтаназії) і т.п.» [7, с. 24]. Звичайно ж, наведені соціальні аномалії самі по собі – вкрай негативні явища, проте відверте змішування «грішного з праведним» сприймається не як експертна оцінка, а як журналістський популізм, супроводжуваний ще й не зовсім зрозумілими звинуваченнями щодо «законодавчого потурання» зазначеним «мерзенностям».

Натомність, власну спробу концептуалізації сутнісної кризи у сучасному праві започатковує С. О. Сунегін. Ця криза, на думку ученого, має безпосереднє вираження, зокрема, у тому, що сучасне життя дедалі переконливіше свідчить про недостатність засобів лише державно-правового контролю, примусу і регулювання проблем соціальної й особистої безпеки, миру та порядку в суспільстві, неефективності багатьох, часом неправомірних, тобто таких, що суперечать основоположним морально-релігійним нормам та заповідям... [8, с. 143].

О. Самофалова цілком обґрунтовано пов'язує кризові процеси у праві з системною кризою державної влади [9]. Зазначені авторкою негативні процеси (зростаюча неповага політичних сил до інституту правосуддя та принципів верховенства права, нехтування законодавством на всіх рівнях влади – від органів місцевого самоврядування до президента та прем'єр-міністра) разом з іншими факторами є перешкодою проведення необхідних реформ – конституційної, судової, кримінальної юстиції, адміністративної. Це створило ситуацію, коли 70% усіх рішень судів у цивільних, господарських та адміністративних справах не виконуються [9, с. 193–195]. Причому, навіть після певної стабілізації влади у період з 2015 року, негативні тенденції у правовій сфері зберегли свою інерцію, і 2020 року виявили себе ще однією конституційною кризою [10]. У цілому ж, за роки Незалежності, в Україні кризові процеси фіксувалися у різних сферах юриспруденції:

Ключові слова: право, юриспруденція, кризо-дискурс, концептуалізація, інструменталізація.

Ключевые слова: право, юриспруденция, кризис-дискурс, концептуализация, инструментализация.

Key words: law, jurisprudence, crisis-discourse, conceptualization, instrumentalization.

Дудченко Валентина Віталіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ЛЕГІТИМАЦІЯ ТА ЛЕГІТИМНІСТЬ ПРАВА

«В ценностно-нормативном правопонимании выражена трансляция права через века и поколения с помощью правового менталитета, правовых институтов, правовых традиций, что даёт возможность проследить историческую обусловленность права, его моральную обусловленность и его соответствие традиционным религиозным основаниям.

Важно подчеркнуть, что ценностно-нормативная система всегда рассчитана на её признание народом, т.е. легитимацию, которая обеспечивает этой системе действенность и эффективность»
[1, с. 54].

Ю. М. Оборотов

Сучасна правова реальність формується під впливом суцільних змін, які виникають під впливом глобалізації та індивідуалізації суспільства. Як зазначає Ю. М. Оборотов, при цьому помітна не тільки наростаюча антропологізація і аксіологізація права, але й все більше його духовна спрямованість [1, с. 49]. На тлі того, що відбувається, звернення до дослідження проблеми легітимації та легітимності права постає надзвичайно, на нашу думку, актуальним.

Слід зазначити, що дана проблема по-різному вирішується юридичному позитивізмі та в природно-правових ученнях. Так, у позитивізмі справедливість розуміється занадто вузько; вона отожднюється з управлінською волею держави і, відповідно, вищим тлумачем справедливості є державний законодавець. Те, що приписує закон, те й справедливе. Єдиним критерієм справедливості є сам

закон; яке б правило він не приписав, воно уде справедливим. Усі закони справедливі за визначенням. Однак це повністю довільний підхід, який ґрунтується виключно на юридичній термінології і тому цілком справедливо відкинтий більшістю філософів і правників.

Чи справедливі самі чинні норми? Закони, які формально застосовуються згідно зі своєю буквою, можуть бути несправедливими, з точки зору існуючої системи цінностей, яка служить для визначення реальної, а не формальної, справедливої юридичної норми. Несправедливий закон – це цілком мислима категорія, коли його розуміти як чинний або дійсний, з юридико-технічної точки зору, однак суперечливий визнаній у даному суспільстві шкалі цінностей.

Концепція формальної справедливості в позитивізмі не містить ніяких критеріїв оцінки того, чи є чинні норми дійсно справедливими. Оцінки не є завданням науки права. Для досягнення реальної справедливості необхідно доповнити формальні вимоги справедливості морально-етичними цінностями. Інакше формальна справедливість може стати несправедливою, коли вона лише йде вслід жорсткій логіці своїх власних вимог, але не поєднує свої висновки з духом права справедливості в кожному конкретному випадку. Дух права має переважати його букву.

Доповнення формальних вимог справедливості морально-етичними цінностями називається легітимацією. Теорією легітимації є правова етика, отже легітимація спирається на допозитивні і надпозитивні основи. Легітимувати що-небудь – означає обґрунтувати й не тільки з точки зору як воно є (легальне, позитивне право), але і яким йому належить бути (легітимне право).

Тур М.Г. зазначає, що «... термін легітимації можна витлумачити як надання чомусь або здобуття чимось легітимності. Очевидно, що легітимність є результатом легітимації, є якісною ознакою предмета (суб'єкта панування, соціального інституту, політичної дії, певної практики), тоді як легітимація – це найчастіше певна соціальна діяльність, система взаємопов'язаних дій, поєднаних в часі – процесі» [2, с. 10].

Сукупність правил поведінки, що діють у суспільстві, сама по собі ще не є правом. Не все, що здатне видати себе за право, є справжнім правом, коли мова йдеться про право, ми виправдовуємо певні правила. За якими загальними підставами здійснюється таке виправдовування (легітимація), таке визнання існуючого за належне?

Усі природно-правові вчення є легітимаційними, оскільки вони обґрунтовують допозитивну підставу позитивного права. Найбільш відомий сьогодні розробник легітимаційної теорії німецький юрист і філософ права О. Хеффе вважає: «Призначення природного права – відкривати шлях для надпозитивної критики держави і права ... Критичне природне право є надпозитивною правовою ідеєю, і, саме виходячи з неї, позитивне право оцінюється як легітимне... Природне право як особлива форма надпозитивної критики держави і права протягом сторіч панувало в західноєвропейському мисленні... Завдяки грецькій антитезі природи і закону (фюсиса і номоса), уперше формується понятійний інструментарій моральної критики держави і права» [3, с. 54, 56–59].

Грецькі філософи, філософи Нового часу аж до епохи європейського Просвітництва і пізніше були водночас і великими представниками правової та державної думки; теорія держави і права, своєю чергою, створювалася переважно філософами (класики юриспруденції мали філософську освіту). Центральне місце в дослідженнях філософів-юристів посідала проблема обмеження повноважень держави. Уже в Давній Греції, головним чином в Афінах, спостерігався надзвичайно повчальний факт: закони і самі форми держави тут перестали просто сприйматися на віру, їх почали обмірковувати й у випадку встановлення їх несправедливості – відхиляти. Політичні та правові відносини постають і як предмет понятійно-аргументованого обговорення і як предмет філософської критики. Вивчаються умови та критерії справедливого верховенства держави, справедливі форми панування протиставляються несправедливим і, спираючись на аргументи, що напрацьовували й обстоювали філософи, вказуються межі всевладності в тенденції держави. Так формувалася теорія правової держави.

Нормативним фундаментальним поняттям критики законів і держави була ідея права і держави. За її допомогою закони і легітимні державні й правові форми відмежовувалися від незаконних, нелегітимних. Тож з'ясування сутності самої правової держави тісно пов'язувалося з вирішенням проблеми легітимності.

Однак протягом XIX століття традиція єднання моральної філософії і юриспруденції припинила своє існування. Видатні філософи почали торкатися державно-правової проблематики лише мимохідь. Зосередивши свою увагу на критиці суспільства, герменевтиці й феноменології, вони залишають теорію держави і права на відкуп юристам. Останні, щоправда, спершу не поривали зв'язків із філософією. Так, історична школа юристів (Ф.-К. фон Савіньї, Я. Грімм, Р. фон Ієрінг, О. фон Гіркє), захоплена ідеями Й. Гердера і Г.В.Ф. Гегеля, Г. Кельзена, перебуває під впливом ідей неокантіанства, а Г. Харт належить до британської традиції – традиції Т. Гоббса, утилітаризму (І. Бентам) і аналітичної філософії права. Але філософські імпульси виявилися практично не підкріпленими етичними. У науці про право і державу переважають історизм і позитивізм, які підозріло ставляться до метафізики права з її етичною проблематикою, утримуються від постановки питання про легітимацію, не визнають її науковою проблемою і досить часто відверто цю проблематику відкидають (якщо це позитивізм радикальний), втрачаючи тим самим можливість дискурсивної критики законів і держави.

Сьогодні лише через подолання відчуження та «примирення» філософії з теорією держави і права можна знову здобути втрачену можливість обмеження держави і її юридичних приписів, а, отже, і сподіватися на успішне розв'язання проблеми легітимації.

Основними легітимаційними принципами сучасної цивілізації є суверенітет народу і права людини, які діють у нерозривній системі [4, с. 8].

Отже, необхідно зважати на роль оцінюючих суджень у змісті та розвитку права, вибір ж тієї чи іншої цінності є однією з найважливіших складових процесу прийняття рішень.

Література

1. Оборотов Ю. М. Разнообразие парадигм правопонимания эпохи постмодерна. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса: Юридична література, 2008. Том VII. С. 49–55.
2. Тур М. Г. Поняття легітимації: основні парадигми розуміння. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 9–21.
3. Хеффе О. Политика. Право. Справедливость. Основовопложения критической философии права и государства. Москва: Гнозис, 1994. 320 с.
4. Максимов С. І. Принципи легітимації права. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2004. Вип. 7. С. 3–14.

Ключові слова: легітимація права, легітимність права, справедливість, природне право, правових позитивізм.

Ключевые слова: легитимация права, легитимность права, справедливость, естественное право, правовой позитивизм.

Key words: legitimization law, legitimacy law, justice, natural law, positive legal.

Мельничук Ольга Степанівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, доцент*

ОБЪЕКТИВАЦИЯ ЯК ОСНОВА ЦІЛІСНОСТІ СУЧАСНОГО МІСЬКОГО ПРАВА

Теоретико-історичне розуміння міського права виражене, передусім, у тому, що міське право здебільшого розглядають не лише як об'єктивне, але й як суб'єктивне право. Наприклад, стверджується, що міське право є природним правом міської громади на самоврядування, на громадянство, а вже потім визнають міське право позитивним правом, тобто сукупністю правових норм [1, с. 5]. До такої ж парадигми тяжіють, коли вважають, що розуміння міського права сформувалося у результаті осмислення його як феодального привілею, як права на громадянство міста, як правової реальності, як правового життя [2, с. 12]. Дійсно, тенденція розгляду міського права одночасно як права об'єктивного й як права суб'єктивного є однією з особливостей його розуміння, передовсім, у ракурсі історико-правової науки.

Специфіка магдебурзького права – найбільш відомої системи міського права – виражалася в тому, що воно існувало як певний шаблон, за якими міста отримували можливість вибудовувати власні правові системи.

Так, як зазначає І. Б. Усенко, магдебурзьке право не було єдиним зводом. Це фактично була узагальнена назва комплексу правових джерел, які в різний час використовувалися в органах міського самоврядування і міських судах. Відповідні привілеї створювали правову основу для використання власного міського права, але сам зміст його здебільшого визначали записи правових звичаїв, поширених у місті, збірники постанов суду шеффенів, який здійснював провадження на основі місцевого права, та акти органів самоврядування, своєрідні міські статuti, так звані вількіри [3, с. 312]. Історики підкреслюють, що основою магдебурзького права був привілей магдебурзького архієпископа 1188 р. і постанови суду шеффенів (лавників) Магдебурга. Це право декларувало звільнення міщан від юрисдикції феодалів, давало міщанам – власникам нерухомого майна – самоврядування і суверенітет над територією міських земель.

Тобто в історичній ретроспективі магдебурзьке право сприймається двояко: з одного боку, воно є об'єктивним правом, зводом джерел та грамот, а, з іншого, правом суб'єктивним, оскільки фактично використовувалося містами задля охорони власних міських традицій та звичаїв. Слід підкреслити, що з точки зору історії міське право завжди «надається», а не «формується», що дає змогу визнавати його першочерговий суб'єктивний зміст. Отже, суб'єкт-об'єктний зміст середньовічного міського права є типовою ситуацією для історичних інтерпретацій міського права. Амбівалентність змісту міського права в його історичній ретроспективі має стати предметом загальнотеоретичного аналізу, оскільки треба чітко встановити, в якому сенсі має сприйматися міське право.

З точки зору загальнотеоретичної юриспруденції історичний підхід до розуміння міського права як одночасно об'єктивного та суб'єктивного навряд чи можна вважати єдиним, оскільки об'єктивне та суб'єктивне право постають як різні іпостасі права, кожна з яких

має свої специфічні особливості. Найбільш яскраво цю ідею висловив М. М. Алексєєв, зазначаючи, що суб'єктивне право є потенцією, можливістю права об'єктивного. Суб'єктивне право є первинним щодо права об'єктивного, оскільки воно випливає з чистої волі суб'єкта як агента правового осмислювання [4, с. 85–86].

Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного права дозволяє на методологічно коректному рівні говорити про те, що одне й те ж саме правове поняття постає і в об'єктивному, і в суб'єктивному сенсі, оскільки об'єктивне право та суб'єктивне право виступають різними розуміннями певного феномену за формою та змістом. Щодо міського права ця проблема набуває особливого звучання, оскільки вона пов'язана з розвитком цього феномена.

Можна стверджувати, що саме реалізація суб'єктивного міського права створила передумови для формування об'єктивного міського права як цілісної ціннісно-нормативної системи. При цьому важливо підкреслити, що об'єктивне міське право не слід зводити винятково до його нормативної складової у формі писаного (статутного) права. Статутна складова міського права є важливою, але далеко не єдиною.

Фактично, перехід від магдебурзького права до статутного права є переходом міського права від суб'єктивного до об'єктивного, коли міське право перестає розглядатися як «право *на*» і починає розглядатися в об'єктивному сенсі. Саме об'єктивація міського права веде до трансформації його розуміння. Перехід до об'єктивного міського права зумовив, передовсім, усвідомлення того, що міське право охоплює і публічно-правові, і приватноправові аспекти життя міста, оскільки, крім питань міського управління, виборів, суду, поліцейського нагляду тощо, воно починає регулювати також земельні відносини, відносини підприємництва, контрактів тощо.

Сучасний етап розвитку міського права має вийти на нові рівні своєї інституціоналізації. Передовсім це пов'язано з урбаністичними загальносвітовими тенденціями, а відтак – з підвищенням ролі міст у житті суспільства. Слід зазначити, що автономізація окремих міських територій часто є запорукою їх успішного розвитку (наприклад, Аоминь у Китаї). Створення умов для вільного

розвитку міського права, тобто децентралізація надає містам більше можливостей у вирішенні питань муніципального рівня (зокрема фінансово-економічних), як уявляється, є необхідною умовою для розвитку міст та міського права.

Сучасне розуміння міського права має базуватися, передовсім, на визнанні його існування як особливої частини правової реальності, існуючої поряд як з національною правовою системою, так і інтегративною та міжнародною. У цьому контексті міське право постає урбаністичним правом (англ. *urban law*), тобто спрямованим на створення особливої правової цілісності як юридичного фундаменту міського простору.

Історичне розуміння міського права як феодального привілею сьогодні має змінитися сучасним баченням цього феномена. Так, для історичного розуміння міського права характерним є його сприйняття в суб'єктивному сенсі; тісний зв'язок міського права та системи феодальних правовідносин; розгляд міського права як стандартної моделі, що запозичує усі свої характеристики від «материнського міста». Натомість до характерних ознак міського права нашого часу можна віднести: формування системи правових нормативів на основі правил визнання, якими виступають норми муніципального права як частини національної правової системи; інтернаціоналізацію та формування інтеграційних засад правового розвитку сучасних міст; високий рівень рухомості правових нормативів, створюваних у міських правових системах; культурну детермінацію структури та функцій міських правових систем, що визначається специфікою кожного конкретного міста.

Із цих позицій міське право є цілісним правовим феноменом, частиною правової реальності, яка пов'язана зі створенням системи правових норм на основі функціонування муніципально-правових гарантій як демократичного фундаменту співробітництва сучасних міст, суспільства та держави. На цьому шляху інституціоналізація та об'єктивація міського права є закономірним процесом, що супроводжує підвищення соціального, економічного та культурного статусу сучасних міст.

Література

1. Кіселичник В. П. Міське право Львова (друга половина XIII – початок XX ст.): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2012. 36 с.

2. Кобилицький М. М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2010. 35 с.

3. Усенко І. Б. Магдебурзьке міське право / Юридична енциклопедія: у 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка та ін. – Т. 4: Н–П. С. 312.

4. Алексеев Н. Н. Основы философии права. СПб.: Лань, 1999. 256 с.

Ключові слова: міське право, об'єктивне міське право, суб'єктивне міське право, магдебурзьке право.

Ключевые слова: городское право, объективное городское право, субъективное городское право, магдебургское право.

Key words: urban law, objective urban law, subjective urban law, Magdeburg law.

Ярмол Лілія Володимирівна

*Національний університет «Львівська політехніка»
доцент кафедри теорії та філософії права, конституційного та
міжнародного права, доктор юридичних наук, доцент*

ФІЛОСОФСЬКЕ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ГРАНІ ПЕРЕТИНУ

Однією з найбільших цінностей людини є її права. Основою демократичного суспільства також є права людини, реальне забезпечення яких – основне призначення правової держави.

Сучасне право наповнене антропологічним змістом; характеризується всепроникністю прав людини як стверджує І. Тружильо [1, с. 176].

Поступовий розвиток суспільства, поява новітніх технологій, глибинне усвідомлення людиною своєї сутності, пізнання Бога тощо стали важливими чинниками до розкриття змісту права, прав людини.

П. Рабінович акцентує на тому, що у філософсько-правовій та теоретико-правовій науках сформовано спеціальну категорію –

праворозуміння, яка спроможна відобразити всі наявні тлумачення явища права [2, с. 33]. Науковець виділяє два види праворозумінь:

- загальносоціальне («природне», «непозитивістичне»), коли правом визнаються суспільні явища недержавного походження і функціонування;
- спеціально-соціальне – (державно-вольове, юридичне), коли правом визнаються явища державно-вольового походження [2, с. 37].

Права людини також можна висвітлювати у двох вищенаведених аспектах:

- як природне явище (загальносоціальне явище тощо);
- як юридичне явище.

Права людини як природне явище. Природне право, на нашу думку, становить сукупність природних прав людини та інших суб'єктів суспільства. Права людини виступають, відповідно, одним із різновидів природного права.

Особливо важливе значення, на нашу думку, має питання щодо джерела походження природного права. Вважаємо, що саме джерело походження природного права є основним критерієм формування різних концепцій природного права.

Як відомо, дослідники юридичної та інших наук мають неоднакове бачення джерел походження природного права, а відповідно і природних прав людини. Науковці одностайні в тому, що права людини належать усім людям, так би мовити, від природи [3]. Однак визначення самого терміна «природа» вони, на жаль, як правило, не наводять у своїх працях.

Науковці висвітлюють різні позиції щодо джерел походження природного права: одні вважають, що джерелом походження прав людини є Бог, інші стверджують, що – людина, її свідомість; ще інші – суспільство тощо.

Джерелом походження природних прав людини є Бог

У деяких історичних документах визнається, що джерелом прав людини є Бог. Так, у Декларації незалежності США (1776 р.)

зазначено: «...Усі люди створені рівними і наділені їхнім Творцем певними невідчуженими правами, до яких відносяться життя, свобода і прагнення щастя».

У Конституції України прямої вказівки на походження прав людини від Бога нема, але наголошується, що держава повинна забезпечувати права і свободи людини та гідні умови її життя; до цього зобов'язує відповідальність перед *Богом*.

Ідеї про походження природних прав людини від Бога обґрунтовували відомі християнські теологи – Блаженний Августин (354–430) та Тома Аквінський (1225–1274), а також відомі філософи минулого та сучасності. Наприклад, Дж. Локк (1632–1704) наголошує, що природне право ніколи не буде скасовано, люди не зможуть цього зробити, бо Бог не хоче цього [4, с. 46].

Отже, науковці, церковні діячі різних історичних епох трактують Бога як джерело походження прав людини, але кожен у свій спосіб, відповідно до свого світосприйняття.

Джерелом походження природних прав є людина

У Загальному цивільному уложенні Австрійської імперії (1811 р.) проголошено: «Кожна людина має природжені, *самим розумом* визначені права...» (п. 16).

Відомий філософ Т. Гоббс наголошував, що природне право є свободою будь-якої людини використовувати свої сили на власний розсуд задля збереження своєї природи, тобто власного життя, відповідно, свобода робити все те, що, на її думку (судження), найбільше відповідає цьому [5, с. 98].

В. Майхофер стверджує, що природне право існує як право екзистенційне: як право на існування людини з іншими людьми, співрозмірне його призначенню [6, с. 256]. Отже, на думку вченого, тільки людина здатна вирішити, чим є природне право як право екзистенційне.

Вважаємо, що сама людина також є джерелом походження прав людини, однак, на нашу думку, саме Бог наділив її здатністю розкривати зміст своїх можливостей.

Джерелом походження прав людини є суспільство

У сучасній вітчизняній юридичній науці панує думка, що джерелом прав людини є суспільство. Саме суспільство на кожному історичному етапі свого розвитку чи деградації визначає, доповнює, змінює перелік природних прав людини, який їй необхідний для нормального існування та розвитку саме в конкретний історичний період.

Наприклад, П. Рабінович, визначаючи поняття основоположних (буттєвих) прав і свобод як певних можливостей людини, які необхідні для задоволення біологічних і соціальних потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, наголошує, що вони (права) об'єктивно зумовлюються досягнутим розвитком суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів [7, с. 17]. Отже, учений вважає, що джерелом основоположних (буттєвих) прав і свобод є суспільство.

О. Костенко також розглядає природне право як соціальне явище і зараховує до його змісту визначені законами соціальної («третьої») природи природні свободи, а також і природні обов'язки людей, на яких має ґрунтуватися їхня правова культура і які мають бути втілені ними у форму «позитивного» законодавства [8, с. 324].

Погоджуємося з дослідниками, що суспільство також може бути джерелом походження природних прав людини. Однак стверджуємо, що основним первинним джерелом походження природних прав людини є Бог як ідеальне джерело. Бог сотворив людину, заклавши в її свідомість здатність до пізнання права, прав людини та навколишнього світу. Людина найповніше осягає ідеї про природні права, розкриває їх, спілкуючись, звертаючись до Бога.

На нашу думку, права людини як різновид природного права – це можливості людини, надані їй Богом як ідеальним джерелом, пізнання, усвідомлення, розкриття яких залежить від самої людини та рівня розвитку суспільства.

Права людини як юридичне явище. Права людини як юридичне явище можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Основним суб'єктом творення таких прав людини є держава. Права людини як юридичне явище відображені в джерелах права та об'єк-

тивно існують в суспільстві. Суб'єктивні юридичні права людини – це закріплені в юридичних нормах можливості людини, реалізація яких залежить від волі людини, від її бажання. Володіючи суб'єктивним юридичним правом, людина набуває такі можливості (свободи): право на свої дії; право на чужі дії; право на забезпечувальні дії держави.

Природне право неодмінно повинно бути втілене в позитивному праві держави, яке має слугувати для неї певним орієнтиром, взірцем. Державно-юридична діяльність має ґрунтуватися на засадах природного права, природних прав людини зокрема.

Література

1. Тружильо І. Права людини, мир та поняття права. Історія незавершеної правової революції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 175–200.
2. Рабінович П. Правовість антропосоціальних явищ: філософські засади ідентифікації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 32–40.
3. Коллер Петер. Сфера значущості прав людини. *Філософія прав людини* / за ред. Ш. Госепата, Г. Ломанна. Київ: Ніка-Центр, 2008. С. 87–109.
4. Локк Дж. Опыты о законе природы. *Сочинения*: в 3 т. / ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. М. Мысль, 1988. Т. 3. С. 3–53.
5. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. *Сочинение*: в 2 т. / сост., ред., авт. примеч. В. В. Соколов. Москва: Мысль, 1991. Т. 2. 731 с.
6. Майхофер В. Естественное право как экзистенциальное право. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 231–261.
7. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
8. Костенко О. М. Інтерес до природного права в Україні невпинно зростає (рецензія на монографію Рабіновича С. П. Природноправові підходи в юридичному регулюванні. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 576 с.). *Право України*. 2010. № 12. С. 321–325.

Ключові слова: природні права людини, природне право, праворозуміння, джерела походження природних прав людини, права людини як юридичне явище.

Ключевые слова: естественные права человека, естественное право, правопонимание, источники происхождения естественных прав человека, права человека как юридическое явление.

Key words: natural human rights, natural law, understanding of law, sources of natural human rights, human rights as a legal phenomenon.

Погрібний Ігор Митрофанович

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЦІННІСТЬ ПРАВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Перш за все необхідно зазначити, що слід розрізняти формальну і змістовну визначеність права. Формальна визначеність означає, що правові норми повинні бути обов'язково виражені зовні, тобто міститися у конкретних джерелах, які є способом їхнього існування, формами життя. Без зовнішньої об'єктивації норми права не можна визнати наявними, існуючими, вони не зможуть виконувати свої завдання з регулювання суспільних відносин. І на перших порах визначеність права у континентальній Європі розумілася саме у такому, формальному сенсі. Зокрема, кодифікація права розглядалася як одна з гарантій його визначеності.

З часом, завдяки поглибленню гуманістичної спрямованості права, на перші позиції почала виходити змістовна складова правової визначеності. Досить чітко суть проблеми висвітвив І. А. Покровський. На його думку, якщо кожна окрема людина має підкорятися праву, якщо вона повинна пристосовувати свою поведінку до його вимог, то очевидно, що першою умовою впорядкованого життя є визначеність цих вимог. Будь-яка неясність щодо цього суперечить самому поняттю правопорядку й ставить людину в досить скрутний стан: невідомо, що виконувати й до чого пристосовуватися. Індивід, поставлений віч-на-віч із суспільством, державою, має право вимагати, щоб йому було точно вказано, чого від нього очікують і які рамки йому ставлять. Автор переконаний, що право на визначеність юридичних норм є одним із невід'ємних прав людської особистості, яке тільки собі можна уявити; без нього, по суті, взагалі ні про яке «право» не може бути [1, с. 64–65].

Таким чином, вимога визначеності права трактується як невід'ємна його риса з позицій інтересів особистості. Невизначеність змісту правової норми ослаблює гарантії захисту конституційних

праві свобод, оскільки розширює сферу розсуду при реалізації компетентними суб'єктами своїх повноважень, сприяє зловживанню владою й породжує суперечливу правозастосовну практику.

Акцент при цьому робиться перш за все, на змісті норм законодавства, і саме законодавець стає відповідальним за гарантування визначеності права та усунення недоліків правових норм, якими, за Є. В. Васьковським, є «темнота, неповнота, неточність і двозначність» [2, с. 257]. Тобто забезпечення визначеності норм права переводиться в площину правотворчої техніки, яка спирається на певні правила та вимоги. Л. А. Луць поділяє останні на формальні та змістовні. Так, наприклад, серед формальних виокремлюються насамперед такі: правила вибору юридичної форми; правила структурної організації тексту; правила встановлення відповідності нових джерел права за формальними показниками; правила встановлення компетенції суб'єктів нормотворення. До змістовних техніко-технологічних вимог відносяться: встановлення соціальних факторів, які обумовлюють нормативно-правову регламентацію; виявлення соціальних інтересів, створення механізму їх узгодження та ін., встановлення відповідності змісту мовним вимогам; встановлення відповідності змісту проєктованих нормативно-правових приписів приписам чинної системи джерел права і фіксації у нормативно-правових приписах не лише прав та обов'язків суб'єктів, а й механізмів їх реалізації та забезпечення [3, с. 357–358].

За радянських часів основна увага науковців була зосереджена саме на правотворчому забезпеченні визначеності права. Зверталася увага на протиріччя між узагальнюючим, абстрактним характером норм права та вимогою їх максимальної визначеності. У якості шляхів вирішення проблеми пропонувалися такі способи правотворчості, як конкретизація, доповнення, деталізація правових норм. Доповнення норми права означає встановлення такого правила поведінки, що регулювало б не регламентовані раніше або частково регламентовані законодавцем суспільні відносини, віднесені ним до сфери правового регулювання.

Зміст норми, що доповнює іншу норму, логічно не впливає з її змісту. Остання застосовується самостійно й безпосередньо, незалежно від того, чи видана (і чи застосовується) норма, що її доповнює. Дані норми зв'язані між собою лише загальним предметом правового регулювання. Деталізація являє собою розчленування, дроблення змісту правової норми на складові елементи, причому сума цих частин повинна складати зміст норми. Шляхом деталізації досягається більш докладна регламентація суспільних відносин. У результаті конкретизації створюється правило поведінки, новизна якого у порівнянні з вихідною нормою полягає лише в меншому його логічному обсязі й більш широкому змісті (сукупності ознак), однак воно повністю включає зміст норми, що конкретизується [4, с. 31–39].

Повнота нормативної регламентації суспільних відносин, відповідно і якість законодавства, безумовно є чинником визначеності права і, як результат, забезпечення належного рівня його цінності.

Ще у працях Аристотеля можна знайти вимоги до закону, а саме: це загальні правила, сформульовані за допомогою чітких та зрозумілих всім термінів, котрі необхідні громадянам для того, щоб вони могли називатися вільними. Але тут виникає проблема, на яку, зокрема, звертає увагу знаний італійський юрист Бруно Леоні. Динамізм правотворчого процесу спричиняє невизначеність часу дії прийнятого нормативно-правового акту. У будь-який час цілком визначений закон може бути замінено іншим, не менш визначеним, ніж попередній. Даний факт суттєво ускладнює орієнтування суб'єктів права в нормативному масиві. Тому поряд із короткостроковою визначеністю закону слід забезпечити й довгострокову його визначеність. Під останньою розуміється гарантування того, що закон не буде змінений раптово, що він не залежатиме від стихійних та непередбачуваних дій можновладців [5, с. 99, 103]. Таким чином, стабільність законодавства є також необхідною умовою визначеності права, а відповідно і його цінності.

Вважаю, що визначеність права є вкрай вагомим і суттєвим фактором та критерієм його цінності, як найбільш ефективного і потужного регулятора суспільних відносин. Звичайно, перш за все, йдеться про його службову або інструментальну цінність.

Проблема визначеності та істинності права не залишилася поза увагою видатного теоретика права Ю. М. Оборотова. Зокрема, він підкреслював, що інструментальна цінність права – це його ціннісний смисл як певного регулятива, відповідно з правилами і вимогами якого люди узгоджують свою поведінку. Відмінність існуючих правових культур визначає відмінність у обсязі нормативності, формах її існування, процедурах та методах забезпечення. При цьому, якщо нормативна недостатність правової культури може викликати дезорганізацію відносин, зростання злочинності і т.п., то нормативна надлишковість, створюючи твердість і монолітність правопорядку, обмежує свободу та ініціативу особистості, часто й густо стає перешкодою для її персоніфікації, отже, досягнення оптимальної нормативності правової культури підвищує ціннісний смисл регулятивів. Інструментальна цінність права тим вище, чим у більшому ступені обсяг правового регулювання відповідає вимогам життя [6, с. 50].

Принцип правової визначеності на сьогодні розглядається на європейському континенті як невід’ємна частина поняття «верховенство права». При цьому Європейський суд з прав людини не обмежується законодавством та включає до нього й забезпечення визначеності судової практики.

Література

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – Петроград: Издание юридического книжного склада «Право», 1917. – 327 с.
2. Васильковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. / Е. В. Васильковский. – М.: АО «ЦентрЮрИнформ», 2002. – 508 с.
3. Луць Л. А. Нормотворча технологія. – Велика Українська юридична енциклопедія. Т. 3 Загальна теорія права. – Харків. «Прапор», 2017. – 951с.
4. Рабинович П. М. Конкретизация правовых норм: общетеоретические проблемы / П. М. Рабинович, Г. Г. Шмелева. Правоведение. – 1985. № 6. – с. 31–39.
5. Леони Б. Свободы и закон / Бруно Леони; пер. с англ. В. Кошкина под ред. А. Куряева. – М. – ИРИСЭН, 2008, – 308 с.
6. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права) Ю. Н. Оборотов – О.: Юрид. л-ра, 2002. – 280 с.

Ключові слова: принципи права, визначеність права, істинність права, технологічне забезпечення права, цінність права, інструментальна цінність права.

Ключевые слова: принципы права, определённость права, истинность права, технологическое обеспечение права, ценность права, инструментальная ценность права.

Key words: principles of law, certainty of law, authenticity of law, technological support of law, value of law, instrumental value of law.

Кравчук Валентина Миколаївна
Західноукраїнський національний університет
доцент кафедри цивільного права і процесу
кандидат юридичних наук, доцент

«ПРАВОВЕ СМІТТЯ»: ВІД МЕТАФОРИ ДО ПРАВОВОГО ПОНЯТТЯ

Усупереч певним дискусіям про доцільність введення у науковий обіг термінологічно-понятійної одиниці «правовий простір» [1, с. 19–22], це поняття в юридичній літературі поступово набуває все більшого розповсюдження. Ключове значення для наукового обґрунтування цього концепту мали ідеї та погляди корифея загальнонотеоретичної юриспруденції, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Оборотова. Спектр його наукових інтересів був надзвичайно широким, а наукову спадщину цієї непересічної особистості важко переоцінити.

У контексті досліджень правового простору, які Ю. М. Оборотов вважав надзвичайно актуальними і перспективними, важливо перейти від понятійної його характеристики до питань його створення, наповнення і багатшаровості, визначення його меж, розвитку і динаміки. І однією із проблем, пов'язаних з діалогом правових культур, є проблема «засмічення правового простору непродуманими запозиченнями і невиправданими змінами в правовій сфері», що вчений позначив метафорою «правове сміття» [2, с. 5; 3, с. 23–24].

Ця метафора, як одне із свідчень неординарності та креативності мислення вченого, стала і формою, і засобом конструювання та філо-

софського осмислення сучасної правової реальності, розширила межі нашого сприйняття і розуміння правової сфери. Збагнути метафору означає зрозуміти її образність і простежити шлях її створення. В основі будь якої метафори лежить концепт, який зі змістового погляду розуміється як глибинний сенс та використовується, щоб в концентрованій формі підкреслити властивості того об'єкта, що осмислюється, акцентувати увагу на асоціативних чи репрезентативних ознаках.

Розмірковуючи щодо змісту зазначеної метафори, дозволимо собі стверджувати, що поняття «правове сміття» можна цілком виправдано застосовувати. Правовим сміттям можна вважати не тільки акти, які не мають законної сили і легітимних наслідків (так, за словами Р. Стефанчука, близько 100 постанов і розпоряджень Верховної Ради України вже втратили свою силу. Крім того, є законодавство СРСР і УРСР, яке не втратило своєї чинності, наприклад, Житловий кодекс УРСР, Кодекс законів про працю і ряд інших, тож треба провести моніторинг і розробити замітники, якщо вони необхідні [4]), але й недоречні та не виправдані новації та імплементації іноземного досвіду, які залишаються «мертвими» в наших конкретних умовах.

Надмірне захоплення інтеграцією в українське законодавство тих норм, які діють в інших країнах, в Європі, можна аргументувати впливом глобалізації, євроінтеграції, культурної асиміляції, конвергенції і тому подібне, однак будь-який правовий акт повинен відповідати історичним, культурним і ментальним цінностям саме українців. Під впливом глобалізації держави втрачають свою унікальну ідентичність, відбувається ерозія внутрішнього суверенітету; наростають кризові явища, оскільки глобалізація викликає напругу і підсилює конфлікти [5, с. 19, 21–22]. Впродовж останніх років ми спостерігаємо фундаментальні кількісно-якісні зміни в нормативно-правовому полі нашої держави, функціональні оновлення інститутів державної влади, появу нових правових інститутів, які за змістом не завжди гармонійно вписуються в рамки традиційно-еволюційного розвитку українського права, що підтверджує «штучний» та «чужорідний» характер їх походження. Безсумнівно, одночасне і подекуди

безсистемне реформування всіх напрямків політико-правового життя України, що має місце сьогодні, якнайкраще підтверджує істинність думки Ю. М. Оборотова про «інфляцію держави і права» [6, с. 95].

У широкому сенсі правовим сміттям можна вважати й «законопроектний і поправочний спам». До українського законодавства вносять надзвичайно велику кількість змін, правок і доповнень, продуються численні проекти нормативно-правових актів (хоча тільки 4% законопроектів, поданих народними депутатами, стають законами [4], та й ті не завжди покращують механізм правового регулювання, навіть навпаки – можуть створювати нові колізії і проблеми. Для наочності можна навести конкретний приклад – довгоочікуваний закон про відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, над яким, зауважу, здійснювалася тривала робота, який, тільки-но у червні 2021 року прийнятий, був заветований Президентом України через наявність колізійних положень. Відтак, з листопада 2019 року цей важливий орган в системі судоустрою України досі не функціонує, що без перебільшення призводить до стагнації судової системи). Кількість не забезпечує якість і скоро така ситуація може стати загрозою національній безпеці, адже питання суперечливих норм, дублювання різних приписів, несистематизованості і розрізненості актів ставить під загрозу правильність їх застосування, що власне «засмічує» правовий простір.

Доцільно акцентувати й на тому факті, що норми процесуального та матеріального права є взаємозв'язаними та взаємообумовленими. У певних випадках відсутність відповідних процесуальних норм, наявність прогалин, відзначають науковці, позбавляє ефективності матеріальні норми, робить їх «дефектними», тобто вони теж перетворюються на «правове сміття» через неможливість їх реалізації та застосування.

Досліджуючи наповнення правового простору, Ю. М. Оборотов використовував дихотомію права і неправа. Сучасні вчені, які вивчають це питання, виділяють такі явища суспільного життя, в яких проявляється неправо: делікт, свавілля (з боку фізичних та юридичних осіб, а також держави), неправовий закон, неправосудне судові рішення й інші явища, що протиставляються свободі, законності

і справедливості. Учений наголошував, що для правового простору особливу загрозу становить державне неправо (етатизація суспільного життя, надзорстка нормативізація усіх його сфер, репресивне судочинство, неспівмірність покарань правопорушенням тощо [2, с. 9]). Неправо може міститися в законі, коли його змістом (повністю чи в частині) стає свавілля можновладців. Атмосфера інтелектуальної та моральної несвободи при авторитарних і тоталітарних режимах утворює масову квазіправову свідомість, «коли неправо сприймалося як право, несправедливість – як справедливість, несвобода – як свобода тощо» [2, с. 9].

Однак неправо не співпадає з поняттям «правове сміття», а є значно ширшим концептом. Очевидно, що правова дійсність включає не тільки позитивні складові. Як добро і зло для моралі («лише на тлі зла може сяяти добро» (Гете), так право і неправо є цінностями, позитивним і негативним складниками правового життя. Неправо стає одним з джерел виникнення права. І, звісно, деформація права в неправо неприйнятна в демократичній і правовій державі.

Підсумовуючи, зазначимо, що «правове сміття» є цілком зрозумілою в наших реаліях метафорою. На жаль, правове сміття реально існує у правовій дійсності України. Оскільки його нагромадження у правовому просторі має деструктивний вплив, несе загрозу правовій системі нашої держави, від нього потрібно цілеспрямовано й усвідомлено позбавлятися.

Загалом, актуальність досліджень правового простору та його наповнення все більше посилюється, що пов'язано і з його змінами, розширенням, адже, як зазначав Ю. М. Оборотов, просторова мобільність стає серйозною загрозою для інститутів державної влади і правової нормативності. Крім того, наприклад, проблема прав людини не обмежується правовим простором в межах держави, де правове буття людини часто виявляється незахищеним перед державною владою, тому вирішення питань, пов'язаних з правами людини, переходить з національного на інтегративний, міжнародний рівень, що призводить і до трансформацій у змісті правового простору. Отож, проблематика правового простору є надзвичайно перспективною для подальших наукових пошуків.

Література

1. Чабаненко М.М., Черноп'ятов С.В. «Правовий простір»: до питання доцільності понятійно-термінологічної одиниці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Том 1. 2017. С. 19–22.
2. Оборотов Ю.М. Наповнення правового простору. *Юридичний вісник*. № 1. 2017. С. 5–10.
3. Оборотов Ю.Н. Динаміка правового пространства. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С. 23–26.
4. Руслан Стефанчук: Верховна Рада як єдиний законодавчий орган, приймаючи акти вищої юридичної сили, формує правову політику держави. URL: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/184912.html> (дата звернення 09.09.2021)
5. Оборотов Ю.М. Зміна образу держави в умовах глобалізації. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Т. 4. Одеса: Юридична література, 2005. С. 19–25.
6. Оборотов Ю.Н. Инфляция власти и права как индикатор слабости государства. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2010. Т. 9. С. 89–97.

Ключові слова: правовий простір, правове сміття, законодавство, право, неправо.

Ключевые слова: правовое пространство, правовой мусор, законодательство, право, неправо.

Key words: legal space, legal rubbish, legislation, law, nonlaw.

Кормич Анатолій Іванович

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат історичних наук, доцент

ДЕМОКРАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ПОНЯТТЯ ТА ТИПОЛОГІЯ

Трансформації української держави на нинішньому етапі мають підпорядковуватись головним конституційним цілям: зміцненню України як демократичної, соціальної, правової держави, де людина є найвищою соціальною цінністю [1, ст. 1; 3].

Такі завдання стосуються всіх без виключення сфер державного і суспільного буття, передусім управлінської діяльності, яка регламентує життєдіяльність соціуму. Результативність управління, в свою чергу, визначається відповідністю його правових засад існуючим потребам.

Людиноцентристські стратегії сучасного демократичного розвитку обумовили кардинальні зміни всього формату управлінської діяльності в державі. Це стосується змісту, форм, методів; охоплює всі рівні та формує модель надання послуг відповідно суспільним запитам.

Успіх реформ в Україні значною мірою обумовлений ефективністю закріплення інноваційних рішень у діючому законодавстві. Як наголошував Ю. М. Оборотов, саме зміни законодавства забезпечують ефективність організації і функціонування інститутів держави [2, с. 7]. Оперативне реагування на потреби соціуму та вимоги часу мають бути пріоритетом формування стратегій розвитку та вибору тактичних прийомів їх реалізації. І в даному аспекті впровадження інноваційних моделей в рамках теорії «належного урядування» потребує правової бази, орієнтованої на забезпечення такого функціонального призначення управління. Сама концепція інновацій у публічному управлінні почала розглядатися як основний елемент реформування разом із спробами використання ринкових методів у публічному управлінні, що було частиною концепції «нового публічного менеджменту» (*New Public Management*), звідки успішно перейшла у більш сучасну концепцію «нового публічного управління» (*New Public Governance*) [3, с. 295]. Однак саме в останньому інновації стали розглядатися в аспекті не взаємовідносин із отримувачами адміністративних послуг, а в аспекті розвитку нових форм залучення представників громадянського суспільства у діяльність публічного управління. Це привело до формування концепту демократичних інновацій.

Тож, саме демократичні інновації у публічному управлінні мають прискорити входження України у сучасні світові процеси, коли провідною тенденцією в управлінні стає його орієнтованість на загальнозначущі, загальнолюдські інтереси та потреби. Цій меті підпорядковується весь комплекс інститутів, механізмів, відносин

і процесів, що складають сутність сучасного управління та обумовлюють пошук його оптимальних стратегій і моделей.

Демократичні інновації у публічному управлінні зазвичай розглядаються як процеси чи інституції, які є новими для певного політичного питання, політичної ролі чи рівня управління та розроблені для переосмислення та поглиблення ролі громадян у процесах управління шляхом збільшення можливостей участі, обмірковування та впливу [4, с.11].

Дане визначення вказує на те, що інновації у публічному управлінні існують лише у певному контексті, адже різні країни мають власну специфіку у даній сфері. Наприклад, деякі країни широко використовують інструменти прямого народовладдя, інші лише знаходяться у пошуку оптимальних форм та моделей. Це ж саме стосується і ступеня залучення громадян та інституцій громадянського суспільства у формування та реалізацію державної політики. У будь-якому разі основними ознаками демократичної інновації є утворення нового інституту або запровадження нового процесу публічного адміністрування для вирішення конкретної проблеми. При цьому цей інститут або процес має застосовуватися на практиці та певним чином змінювати участь громадян у публічному управлінні.

Знову ж таки, існування демократичних інновацій лише у певному контексті обумовлює складність формування їх типології. Одним з популярних підходів до даної проблематики є виокремлення її процедурних аспектів. На цій підставі, наразі, можна говорити про чотири найбільш актуальних види демократичних інновацій, що широко застосовуються демократичними країнами:

- кооперативне управління (*cooperative governance*), що дає громадянам права та можливості безпосередньо впливати на політичні рішення завдяки співпраці державних та недержавних інституцій при прийнятті рішень;

- дорадчі процедури (*deliberative procedures*), які віддають перевагу формуванню рішень шляхом широкої дискусії, радше ніж голосуванням;

- прямі демократичні процедури (*direct democratic procedures*), які створюють додаткові форми та процедури прийняття рішень

громадянами (петиції, референдуми, відкликання обраних представників, тощо);

- електронна демократія (*e-democracy*), що надає нові електронні інструменти для комунікації, інформування та участі громадян у публічному адмініструванні [5, с.10–13].

Однак, існують і інші типології демократичних інновацій. Зокрема, рядом дослідників виокремлюється певний набір критеріїв, що дозволяють визначити особливості прийомів та способів реалізації участі громадян у публічному адмініструванні завдяки демократичним інноваціям. Такі критерії є відповідями на питання:

- які громадяни приймають участь (спосіб відбору учасників, починаючи від участі за власною ініціативою до виборів);

- тип участі (яким чином громадяни здійснюють комунікацію із суб'єктами владних повноважень – від доступу до інформації до висловлювання власної позиції);

- тип прийняття рішень (обсяг роботи, яка очікується від учасників – надання пропозицій, переговори, дискусія, тощо);

- повноваження учасників (який вплив мають учасники на суб'єктів владних повноважень – від впливу через комунікацію до спільного управління та прямого прийняття рішень) [4, с. 19–21].

Вищезазначена типологія є більш універсальною, адже дозволяє описати та класифікувати будь-які демократичні інновації: як існуючі, так і ті, що виникнуть у майбутньому. До того ж, кожен з критеріїв дозволяє визначити ступінь участі громадян у публічному управлінні через канали, що надаються певним типом демократичної інновації, від мінімального до максимально можливого.

Крім того, такі критерії дозволяють аналізувати національне законодавство щодо запровадження інноваційних інституційних форм, процедур та процесів з точки зору їх впливу на розширення сфери, обсягів та ступеня залучення громадськості у формування та реалізацію політики суб'єктами владних повноважень. А це, в свою чергу, дає дієві інструменти для оцінки векторів та динаміки реформування системи публічного управління у питаннях взаємодії з громадянським суспільством та його інститутами. Адже саме інноваційні підходи до публічного управління є гарантією ефек-

тивності суспільного розвитку, створюючи можливості реалізації євроінтеграційних стратегій України та зростання її ролі як суб'єкта світових глобалізаційних процесів.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 41.
2. Оборотов Ю. Н. Современное государство: от образа к реалиям. Юридичний вісник, 2014. № 6.
3. Ek Österberg E, Qvist M. Public Sector Innovation as Governance Reform: A Comparative Analysis of Competitive and Collaborative Strategies in the Swedish Transport Sector. *Administration & Society*. 2020. Vol. 52, Issue 2, pp. 292–318. doi:10.1177/0095399718789077
4. Elstub S. & Escobar O. Defining and typologising democratic innovations. *Handbook on Democratic Innovation and Governance*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing Ltd., 2019. pp. 11–31. <https://doi.org/10.4337/9781786433862.00009>
5. Geissel B. Introduction: On the Evaluation of Participatory Innovations – A Preliminary Framework. In Geißel, B., & Joas, M. (Eds.). (2013). *Participatory Democratic Innovations in Europe: Improving the Quality of Democracy?* Opladen; Berlin; Toronto: Verlag Barbara Budrich, 2013. pp. 8–32. <https://doi.org/10.2307/j.ctvdf0gdc.4>

Ключові слова: демократичні інновації, класифікація, участь, публічне управління, громадянське суспільство.

Ключевые слова: демократические инновации, классификация, участие, публичное управление, гражданское общество.

Key words: democratic innovation, classification, participation, public administration, civil society.

Подковенко Тетяна Олександрівна

Західноукраїнський національний університет

*доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат
юридичних наук, доцент*

АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА РОЗУМІННЯ ПРАВА

Сучасна юридична наука прагне знайти відповіді на питання, які породжені складними та доволі неоднозначними процесами глобалізації. Сьогодні відбувається інтенсивне осмислення накопиченого

теоретичного матеріалу, формулюються якісно нові ідеї та концепції, простежується поворот науки до різних сфер людської діяльності. У цьому контексті завдання всебічного аналізу та рефлексії результатів розвитку вітчизняної науки права стає все більш актуальним. Світова цивілізація вступила у третє тисячоліття, і це висуває не тільки чисто раціональні, а й особливі, ті, що знаходяться на периферії верифікаційних методів, морально-етичні та гуманістичні критерії оцінки змісту наукових результатів [1]. Такі зміни, безумовно, стосуються і розуміння права.

Протягом всього часу існування права науковий інтерес до нього не тільки не зникає, але й постійно зростає. Проблеми розуміння права та його впливу на людину можна віднести до числа вічних. Завдання осягнення сутності права актуальні і на даний час. Це обумовлено, перш за все, складністю і багатогранністю права як соціокультурного явища, в дослідженні якого завжди є перспектива знайти нові грані і властивості права, наприклад, право як ціннісне ставлення, і, отже, прийти до якісно нових аспектів в трактуванні його розуміння.

Варто зазначити, що можливості розширення і поглиблення правових знань особливо зростають в умовах загального методологічного руху, що виник у філософії ще ХХ століття, а саме: переходу від класичного до некласичного і далі до посткласичному етапу. Для останнього етапу характерний методологічний плюралізм, який сьогодні може розглядатися як магістральний напрям розвитку методології права. Саме в його рамках з'являється перспектива говорити про реальне і послідовне оновлення трактування права. Мова йде про людиновимірність права, його істотний гуманістичний потенціал в утвердженні ідеалів справедливості.

Суспільне життя, перебуваючи у постійному розвитку, переходить від нижчих і примітивних до більш складніших та досконаліших форм свого існування. Відповідно, і право, що є соціальним явищем, не може бути чимось застиглим, воно також зазнає постійних змін. Кожен правовий порядок передбачає певну концепцію людини, її цілей та потреб. У зв'язку з цим, в основі кожної правової доктрини

лежить певна антропологічна парадигма. З самого початку право пов'язане з людиною, вбудоване у сферу людського життя і відображає її соціальний характер.

Соціальне життя людини та сфера права є об'єктом численних досліджень та аналізу. Уже в стародавні часи існували обґрунтовані концепції, відповідно до яких справжньою людською культурою (а отже, і людською формою суспільного життя) є культура права, а отже, культура цивілізованих людей, які дотримуються права.

В контексті антропологічного підходу людина і право виступають як сторони, що мають взаємні відносини. Діалектики людини і права проявляється в тому, що людина створює правову реальність, а право приймає участь у формуванні істинно людських форм існування, які відповідають критеріям соціальності та цивілізованості. Поза людиною і суспільством не може бути права, а його сутність і зміст цілком залежить від тих змін, що відбуваються в суспільстві і в самій людині. Право найтіснішим чином пов'язане з людиною, її сутністю, її світоглядом, сенсом її буття. В результаті паралельних зусиль формується єдина соціально-правова атмосфера, що поєднана символічними, нормативними, ціннісними, смисловими зв'язками в цілісний світ людського буття [2, с. 70].

Антропологічні знання дозволяють нам краще зрозуміти сучасний світ. У результаті застосування антропологічного підходу, правові норми отримують антропологічну інтерпретацію, засновану на гуманістичних принципах, ідеалах справедливості. Так народжується нове юридико-антропологічне знання, яке уже закладено і знаходить свій прояв у самому праві.

Антропоцентризм, як загальнофілософський принцип стверджує, що людина є завершенням еволюції світобудови, є центром і найвищою метою всього, що відбувається у світі. Суть його полягає в тому, що центр Всесвіту переноситься від проблем світобачення до конкретних проблем людини [3, с. 23]. Саме таке розуміння людини бере за основу і правова антропологія, акцентуючи увагу на соціальній сутності людини, її потребі у взаємодії з іншими в рамках певної ціннісно-нормативної системи. У результаті такого сприйняття

отримуємо особистість в якості особливого об'єкту дії права з певною системою цінностей та зворотніми вимогами до права. Важливим аспектом у даному контексті є розуміння людини в якості основного суб'єкта права. Людина як розумна істота, з її світосприйняттям є безумовним джерелом права.

Засновником антропології права визнано відомого англійського юриста Генрі Мейна. Розвитку юридичної антропології сприяли гуманістичні ідеї епохи Просвітництва, антропоцентриські та ірраціоналістичні філософські концепції кінця XIX століття. Незважаючи на індивідуалістичний потенціал гуманізму, ідеї даного світогляду привели до захисту соціокультурного різноманіття, правового, політичного та економічного плюралізму. Антропологи, які працюють у різних частинах світу мають різні погляди на проблеми, пов'язані з правом. В основному це пояснюється поєднанням різних правових традицій суспільств, в яких проводяться наукові дослідження, а також ідеологічною орієнтацією стосовно права.

Перефразувавши твердження Густава Радбруха щодо справедливості та правової безпеки, яке в цілому можна застосувати і до права, можна зазначити, що право підлаштовує різноманіття проявів людського життя до категорій та концепцій, які воно створює. «Однак концепція виявляється надто загальною та надто малою, щоб спромогтися охопити весь потік людського життя; вона надто загальна щодо його конкретних проявів», а тим часом «незмінна сутність юридичних наук якраз і полягає в тому, що вони не хочуть бачити ліс, а лише окремі дерева» [4, с. 109]. Так метафорично можна описати процес, який нідерландський юрист і філософ Ян Брокман називає семантичною трансформацією та редукцією. Завдяки чому за допомогою мови людина перетворює власний образ у право.

Правова антропологія є наукою про правове буття людини в її етнокультурній, світоглядній та ціннісно-змістовній визначеності. Вона розкриває багатоаспектний взаємозв'язок людини і права, висвітлює образ людини як правової істоти (у першу чергу, як носія природних прав й обов'язків, правової культури) з її складним

внутрішнім світом та ще більш складними зовнішніми зв'язками у суспільстві.

Таким чином, антропологія вбачає головну мету права в олюдненні людини, зверненні до розумної природи людини, її багатого внутрішнього світу, здатного розрізняти добро і зло, справедливе і несправдливе. Справді, особистості личить «самій знати, що таке добро та зло, самій знати, де закінчується право і починається обов'язок; самій шукати і знаходити, знаходити і вирішувати, вирішувати і діяти згідно зі своїм рішенням; і, вчинивши діяння, відкрито за-свідчувати, що вчинила його свідомо й умисно, виходячи з власних переконань і наперед приймати на себе всю відповідальність за вчинене» [5, с.169]. Саме тому, перспектива антропологічної парадигми у розуміння права полягає у змістовному наповненні юридичної науки та практики гуманістичними ідеями та їх проєкції на різні сфери суспільного життя. Правова антропологія здатна стати особливою світоглядною основою та ціннісним орієнтиром для кожного через сприйняття та втілення основних гуманістичних принципів.

Література

1. Пучков О.А. Юридическая антропология и развитие науки о государстве и праве: теоретические основы: автореф. дис. д-ра юрид. наук. URL: <https://www.dissercat.com/content/yuridicheskaya-antropologiya-i-razvitie-nauki-o-gosudarstve-i-prave-teoreticheskie-osnovy>
2. Антропологія права: навч. посіб. / В.І. Кушерець, В.М. Кравець, С.О. Мосьондз та ін.; за ред. В.І. Кушереця. К.: Знання України, 2011. 223 с.
3. Подковенко Т.О. Принцип антропоцентризму в контексті сучасного праворозуміння. *Юридичний вісник*. 2012. № 2 (23). С. 21–25.
4. Radbruch G. *Filozofia prawa*, tłum. E. Nowak, Warszawa 2009, s. 109.
5. Ильин И. А. *Путь к очевидности*. М.: Республика, 1993. 430 с.

Ключові слова: антропологія, правова антропологія, гуманізм, право.

Ключевые слова: антропология, правовая антропология, гуманизм, право.

Key words: anthropology, legal anthropology, humanism, law.

Рязанов Михайло Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА СПАДЩИНА: ПИТАННЯ ІНТЕРПЕРТАЦІЇ

В епоху різного роду трансформацій, активної глобалізації та інших чинників які можуть розхитувати стабільність національного права, актуальною проблемою постає збереження цілісності національного права, його використанням та забезпечення наступності у подальшому розвитку. Рішення відповідної проблеми полягає у відтворенні національного правового минулого, що можливо визначити як – правова спадщина.

Правова спадщина, як система зв'язків в межах правового минулого в межах кожної правової культури, які закладені в основу існування, розвитку і функціонування права є тим субстратом результатів різних історичних епох за допомогою яких існує, розвивається і функціонує право. Використання власної правової спадщини надає можливість праву зберігати стабільність правової сфери.[1]

Правова спадщина вельми широка і неоднорідна категорія, яка по-різному осмислюється та трактується різними науковцями.

Ю. М. Оборотов розглядає правову спадщину як сукупність зв'язків, відношень та результатів правового розвитку минулих історичних епох у межах окремо взятої правової культури, правової системи чи правової сім'ї, втілених у сукупності правових цінностей, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право.

З погляду Карташова В. М.: «правова спадщина – це вся сукупність юридичних явищ, відносин, станів, результатів діяльності та досвіду, що залишилися національній правовій системі конкретного суспільства».[2]

Осмислюючи правову спадщину як сукупність висновків, поглядів, зв'язків, відносин, які є результатом правового досвіду Л. Авраменко наголошує на тому, що ці результати попри все знаходяться в розпорядженні сучасного покоління як його досягнення. [3]

Софронова С. А. ототожнює правову спадщину з сукупність предметних юридичних явищ, що сформувалися в попередні історичні періоди та впливають на сучасний правовий розвиток.[4]

Наведені визначення та бачення даної категорії пов'язані окремими гранями з проявами правової культури. Відповідно, правова спадщина органічно входить в систему правової культури, будучи, з одного боку, набором характеристик і способів розгляду самої правової культури, з іншого боку – її своєрідною «пам'яттю». Вона приймається, використовується й відбивається на сьогоденних реаліях і знаходить свій вияв у менталітеті, свідомості, правових артефактах, або у вигляді «образу права».[5]

Правова спадщина дозволяє характеризувати внутрішній стан конкретної правової системи. Воно визначає самотність, оригінальність права окремої країни, окремої правової системи, правової сім'ї, а також служить гарантом передачі родових ознак правової системи й, тим самим, забезпечує її цілісність і стійкість.

Правова спадщина являє собою величезний масив інформації, виражений не тільки матеріальними цінностями, а й являє собою особливе світосприйняття, ставлення до Бога, особливий правовий менталітет, що представляють особливе значення для збереження правової матерії і подальшого її розвитку, тому для більш глибокого проникнення в суть категорії «правова спадщина» цікавим вбачається її розгляд крізь формування концептуальних полів правової спадщини, а саме: правову пам'ять, систему цінностей, тип ідентичності людини. На підставі цих концептуальних рівнів є можливим побудувати спектр дослідницьких стратегій при визначенні феномена правової спадщини.

Одна з найпоширеніших стратегій виокремлюється як практичний підхід. З його допомогою представляється можливим демонструвати внутрішню складову спадщини, але при цьому на другий план відходить характеристика його ролі як фактору правового розвитку, об'єкта права, отже, системи всіх зовнішніх взаємозв'язків. Даний підхід розглядає проблеми й перспективи використання правової спадщини як ресурсу для правового розвитку, формування нових

правових інститутів, коректування системи законодавства з урахуванням умов сучасної правової культури й особливостей національного правового менталітету.

Другою дослідницькою стратегією представляється соціокультурний підхід. Він базується на розгляді правового минулого як ресурсу розвитку суспільства, включаючи не тільки правовий, але і соціальний та гуманітарний аспекти. Швидкий ріст інформаційних технологій формує інформаційний підхід до права, який відштовхується від аналізу існуючих взаємозв'язків між правовою культурою, спадщиною та інформацією, розглядаючи ядро права як особливий інформаційно-культурний феномен. Разом, соціокультурна практика яка склалася на даний момент, дозволяє дослідникам намітити пріоритетні напрямки у вивченні правової спадщини, опираючись у більшій мірі на практику збереження правового світу минулого.

Той факт, що національна правова культура в кожний конкретний момент включає в себе правову спадщину одночасно створюючи її, все помітнішим стає, по-перше, визнання циклічності в еволюції права, і, по-друге, переорієнтацію з прогресу на підтримку традицій, за допомогою яких можна забезпечити гуманістичний зміст сучасного права.[6, 45]

Правова спадщина дозволяє характеризувати внутрішній стан конкретної правової системи. Воно визначає самобутність, оригінальність права окремої країни, окремої правової системи, правової сім'ї, а також служить гарантом передачі родових ознак державно-правової системи й, тим самим, забезпечує її цілісність і стійкість.

Література

1. Оборотов Ю.М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти. Автореф. На здобуття наук. Ступеня докт. Юр. Наук: 12.00.01. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594749.pdf>
2. Карташов В.Н. Преемственность в правовой системе общества: методологические основы исследования. *Юридическая техника*. Н.-Новгород. Вип. 5. 2006. URL: <http://crimescience.ru/wp-content/uploads/2017/05/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%B%D0%B8%D0%BA%D0%B0-5-2011.pdf>

3. Авраменко Л.В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. *Проблеми законності*. Вип. 82. 2006. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/574/1/Pr_zak82.html#%D0%90%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE

4. Софронова С. А. Правовое наследие и аккультурация в условиях правового прогресса общества: Автореф. ... канд. Юрид. Наук: 12.00.01: Н. Новгород, 2000.— С. 9.

5. Рязанов М. Ю. Правова спадщина як складова правової культури / М. Ю. Рязанов // Концептуалізація та використання правової спадщини: матеріали Всеукр. Круглого столу (26 грудня 2018 р., м. Одеса) / Нац. Ун-т «Одес. Юрид. Акад.», каф. Загальнотеорет. Юриспруденції.— Електронні дані.— Режим доступу <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11604>

6. Оборотов, Ю.Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права): монография / Ю.Н. Оборотов; МОН Украины, ОНЮА.— Одесса: Юрид. Л-ра, 2002.— с. 109.

Ключові слова: спадщина, правова спадщина, стійкість правового розвитку, правове минуле, національна правова система.

Ключевые слова: наследие, правовое наследие, устойчивость правового развития, правовое прошлое, национальная правовая система.

Keywords: heritage, legal heritage, sustainability of legal development, legal past, national legal system.

Скुरіхін Сергій Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат юридичних наук., доцент

ЮРИДИЧНА ЕТОЛОГІЯ:

РЕАЛЬНІСТЬ, ЯКУ НАМАГАЮТЬСЯ НЕ ПОМІЧАТИ

Дилема біологічне або соціальне обговорювалася вченими з найдавніших часів. Наприклад, гіпотезу про спадкування рис поведінки висловлювали ще Гіппократ і Гален. З появою еволюційної теорії Дарвіна дискусія щодо природи людини набуває в науковому світі новий ракурс. У другій половині ХХ ст. вчені усвідомили необхідність синтезу природничо-наукових і гуманітарних знань для розуміння суті людської поведінки [1]. Слід зазначити, що в суспільних науках,

зокрема, в сфері юриспруденції біологічна природа людини завжди відсувалася на другий план. Юридичному аналізу підлягали фактори, що визначають її соціальну сутність. Однак, висувачи раціональні правові конструкції, дослідники не звертають увагу на те, що в певних випадках, кореневі підстави поведінки людей, причини виникнення тих чи інших інститутів, в тому числі і держави, знаходяться в сфері біологічної природи людини.

Є. М. Черних і А. Б. Венгеров, аналізуючи нормативні системи різноманітних культур, звернули увагу на хронологічну первинність біолого-психологічного нормативного регулятора, який, на їхню думку, служить своєрідним фундаментом для інших нормативних регуляторів [2, с. 105–106]. Сьогодні дослідження поведінки (в тому числі і правової) окремо з біологічних і гуманітарних позицій уявляється недостатнім. Виникає необхідність пошуку точок дотику між даними сферами з метою усвідомлення глибинних засад правової поведінки людини, що стимулюють її нормування і опосередковують процеси інституціоналізації суспільного життя. Надати допомогу у вирішенні даних питань може новий напрямок юриспруденції – «юридична етологія людини» або просто «юридична етологія».

Взагалі, етологія як наука, що вивчає біологічні засади поведінки тварин у природному середовищі, виникла в 30-і роки XX ст. на базі польової зоології та еволюційної теорії [3]. Її засновниками є К. Лоренц і Н. Тімберген. На даний час, етологія найчастіше визначається як біологія поведінки, яка розкриває свій предмет через вивчення: фізіологічних механізмів поведінки; онтогенезу поведінки; еволюції поведінки і функцій поведінки, які забезпечують виживання тварин в їх природному середовищі [4]. В якості одного з найважливіших завдань К. Лоренц і Н. Тімберген розглядали перевірку гіпотез, отриманих в результаті спостереження за тваринами, для вивчення людської поведінки. Однак, як окрема галузь, в рамках етології, етологія людини сформувалася лише в 1960–1970 рр. завдяки роботам І. Ейбл-Ейбесфельдта [1]. На рубежі XXI ст. основними напрямками досліджень в сфері етології людини є: невербальна комунікація та її значення в соціальному спілкуванні людини; процеси соціалізації

і формування поведінкових стереотипів; аналіз механізмів агресії і пост-конфліктної поведінки; сексуальні вподобання і вибір шлюбних партнерів; ритуали і ритуалізація; пускові стимули, релізери соціальної кооперації і взаємодопомоги; крос-культурні дослідження соціальних переваг в традиційних суспільствах; взаємодії мати-дитина, батько-дитина і формування прихильностей; формування гендерних відмінностей в поведінці; моделювання соціальної організації ранніх гомінід; прикладна етологія – етологія в психіатрії та психотерапії [1].

Можна побачити перспективи використання етології людини в дослідженні правових аспектів її буття і попередньо позначити деякі сфери юридичної етології людини.

Правова соціалізація. Етологія для пояснення поведінки активно використовує відкриття в сфері нейробиології. Наприклад, так звані «дзеркальні нейрони», забезпечують процес повторення, «відчуття» того, що робить інший [5, с. 477–481]. Це дозволяє усвідомити біологічні процеси, що лежать в основі конформної правової поведінки, правової соціалізації.

Правова поведінка. Серед напрямків етологічних досліджень виділяються: ритуалізована поведінка; альтруїзм і кооперація; емпатія; вивчення психічної норми і патології; агресивна і пост-конфліктна поведінка [1]. Дані види і мотиви поведінки в тому чи іншому вигляді знаходять своє відображення в правових приписах, тобто набувають правової значущості. На вивчення механізмів формування правових явищ як раз і повинна бути націлена юридична етологія.

Сімейні правовідносини. Імпринтинг дозволяє глибше проникнути в правову тканину проблеми усиновлення дітей в одностатевих сім'ях. Дослідження показують, якщо на ранніх стадіях постнатального онтогенезу тварину тримати з представниками іншого виду, то статевий імпринтинг може бути вироблений на цей неадекватний об'єкт [6, с. 34]. Таким чином діти, усиновлені в одностатевих сім'ях, запам'ятовують (імпринтують) статеві ролі батьків, що може вплинути на їх подальше сприйняття даних ролей.

Спадкові правовідносини. Базовими цеглинками еволюції поведінки є індивідуальний добір, родинний добір і взаємний (реци-

прокний) альтруїзм. [5, с. 300–310, 328–334]. Досить цікавим для юриспруденції може бути етологічний аналіз визначення ступеня споріднення і відповідно родинного добору в рамках еволюційної теорії. Висновки етологів стають додатковими обґрунтуваннями механізму спадкових правовідносин.

Договірні правовідносини. Договірні правовідносини – це не що інше як юридично формалізовані, оптимальні та взаємовигідні стратегії співпраці сторін. Фактично це і є етологічна концепція взаємного альтруїзму, яка передбачає робити що-небудь іншому, але тільки в такій мірі, щоб аналогічне отримати від іншого самому [5, с. 308–318, 333–334].

Правопорушення і покарання. В етологічній літературі зміни юридично значущої поведінки розглядаються у взаємозв'язку з фізіологічними змінами в організмі людини. Наприклад, аналізуються випадки пом'якшення вироків за скоєні злочини на підставі неконтрольованого підвищення рівня агресії через: пухлини в певній ділянці головного мозку; підвищення рівня цукру в крові; період менструації; зловживання анаболічними стероїдами [7].

Інфантицид незаконнонароджених дітей гуманітарні науки обґрунтовують, перш за все, соціальними факторами. Етологія розглядає інфантицид через призму індивідуального добору. Вбивство чужої дитини збільшує репродуктивний успіх самця і знижує його у конкурента [5, с. 301].

Евтаназія як правова проблема. Соматичні права людини актуалізують в суспільстві дискусію щодо евтаназії. Соціальна антропологія описує геронтоцид в первісному стаді як засіб вбивства старих утриманців. Етологія, володіючи значним емпіричним матеріалом не може стояти осторонь від цього питання.

Ієрархія. Етологія людини підкреслюючи, що люди – унікальний вид живих істот, допускає проведення аналогій. Проводячи певні аналогії, з'являється можливість глибше усвідомити питання: ієрархічності суспільного устрою, побудови правових і державних інститутів; зовнішніх атрибутів ієрархічної піраміди; переадресації

агресії на слабшого для підтримки неофіційної ієрархії (наприклад: серед підлітків, в кримінальному середовищі, в армії).

Походження держави. А. Г. Румянцев обґрунтував «клірингову» теорію, згідно з якою держава виникає як механізм координації дій груп населення. Ключовим аспектом цієї теорії є допомога одних груп населення іншим, здійснювана на оплатній основі. З позицій етології «клірингову» теорію можна охарактеризувати як теорію міжгрупового альтруїзму. Ми отримуємо логічне продовження концепції еволюційної теорії: родинний альтруїзм – взаємний альтруїзм всередині групи знайомих – груповий альтруїзм [8, с. 90–91].

Війни, патріотизм, націоналізм. Родинний добір має потужний об'єднуючий потенціал. Цим часто користуються у суспільному і правовому житті, маніпулюючи свідомістю громадян з метою їх згуртування для вирішення певних завдань. Прикладом, так званої, «ерзац спорідненості» [8, с. 93] може служити навіювана військовослужбовцям ідея «бойового братерства», яка знаходить своє відображення навіть у правових приписах (наприклад, див. [9]).

Етологія пропонує також біологічне обґрунтування дегуманізації ворога. З етологічної точки зору людина має не тільки культурні, а й інстинктивні заборони на вбивство собі подібного. З метою придушення даних заборон вдаються до маніпулятивних технологій. Образ противника повинен асоціюватися з об'єктами, що викликають негативну реакцію. Насадження такої ідеології часто призводить до прояву надмірної жорстокості, порушення норм і принципів міжнародного гуманітарного права, і навіть до актів геноциду.

Ми звернули увагу на окремі аспекти юридичної сфери, які отримують додаткові обґрунтування в рамках юридичної етології. Однак спектр можливостей даної галузі значно ширше. Вона дозволяє усвідомити питання: шлюбно-сімейних і статевих відносин; територіальної організації держави; форм правління і форм державного режиму; стратегій міждержавних відносин; механізмів управління революціями; деформацій правосвідомості та ін.

Слід зазначити, що в системі юриспруденції є суміжні з юридичною етологією науки, які також враховують певні біологічні

чинники і стани людини. До таких наук можна віднести юридичну антропологію і біоюриспруденцію. Однак, жодна з них не охоплює явища і процеси, які складають предмет юридичної етології. Головною ідеєю біоюриспруденції – є етико-правове визначення меж медичного втручання в життя людини. У сфері юридичної антропології біологічні аспекти буття людини відсуваються на другий план. Так, Н. Рулан відзначав: «Якщо юридична антропологія і знаходить фактологічні джерела в біологічних мутаціях, які сформували людську істоту, вона може використовувати лише завершені прояви культурного життя, генезис якого через брак доступних документальних підтверджень прихований від неї» [10, с. 7].

Таким чином, **юридична етологія** – це галузь знань про юридично значиму поведінку людини, яка заповнює прогалини, що залишалися до теперішнього часу поза увагою юридичних наук (зокрема: біоюриспруденції; юридичної антропології, соціології і психології). Спираючись на біологічні засади, вона вивчає процеси формування правової поведінки людини в онто- і філогенезі, а також функції та фізіологічні механізми певних форм правової поведінки. Значна увага в рамках юридичної етології приділяється взаємодії біологічного і соціального у правовій поведінці людини.

Література

1. Бутовская М.Л. Этология человека: история возникновения и современные проблемы исследования. *Этология человека на пороге XXI века: новые данные и старые проблемы* / Под ред. М.Л. Бутовской. М.: Старый Сад, 1999. С. 12–71. URL: <http://ethology.ru/library/?id=268>
2. Ковлер А.И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: Издательство НОРМА, 2002. 480 с.
3. Зорина З. А., Полетаева И. И., Резникова Ж. И. Основы этологии и генетики поведения. М.: «Высшая школа», 2002. 377 с. URL: <https://groh.ru/gro/zorina/zorina.html>
4. Гороховская Е.А. Этология: рождение научной дисциплины. М.: Алетейя, 2001. 224 с. URL: <http://ethology.ru/lib/goro/?p=1.1#main>
5. Сапольски Р. Биология добра и зла: Как наука объясняет наши поступки. М.: Альпина нон-фикшн, 2016. 766 с.
6. Панов Е.Н. Этология человека: история и перспективы. *Поведение животных и человека: сходство и различия: сборник научных трудов*. Пушино: Науч. центр биологических исследований АН СССР, 1989. С. 28–62. URL: https://scepsis.net/library/id_504.html

7. Сапольски Р. Биология поведения человека: Введение. Лекция прочитанная в Стэнфордском университете. 2010 г. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ik9t96SMtB0&t=492s>

8. Румянцев А. Эволюционно-психологическое обоснование либеральной государственности. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2011. № 5. С. 86–106. URL: <https://www.law.net.ru/publikazii/sko7.htm>

9. Концепція розвитку державно-патріотичних та військових традицій у Збройних Силах України, затверджена Наказом Міністерства оборони України № 449 від 03.07.2013 р. URL: https://mil.univ.kiev.ua/files/162_362923550.pdf

10. Рулан Н. Юридическая антропология. Учебник для вузов. Перевод с франц. / Отв. ред. проф. В.С. Нерсисянц. М.: Издательство НОРМА, 1999. 310 с.

Ключові слова: етологія, етологія людини, юридична етологія.

Ключевые слова: этология, этология человека, юридическая этология.

Key words: ethology, human ethology, legal ethology.

Смазнова Ирина Сергеевна

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры філософії, кандидат юридических наук, доцент*

О ПРЕОДОЛЕНИИ КУЛЬТУРЫ МИЛИТАРИЗМА В МЕНТАЛИТЕТЕ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Традиционное представление, что Европа – это сосредоточение демократических ценностей не меняет того, что именно менталитетом европейцев были порождены самые разрушительные войны. По большому счету можно утверждать, что все развитие европейской культуры – это цепь войн, революций и иных форм проявления агрессии. Начиная от завоеваний Александра Македонского и Древнего Рима, через все эпохи и поколения проявляется агрессивность европейской цивилизации, что определяется наличием культуры милитаризма в менталитете европейцев.

Н. С. Трубецкой называет милитаризм «спутником цивилизации», «недостатком романогерманской культуры», который сами европейцы признают в отдельных исторических эпизодах и всегда

обещают исправиться от этого недостатка, но по существу даже не пытаются искоренить его [3]. Несмотря на чрезмерную резкость приведенных высказываний, правильность этого вывода подтверждает современная история. Другое дело, что сейчас одной из наиболее милитаризованных стран является КНДР, которая используя пути разработанные европейской цивилизацией, официально поддержала на государственном уровне политику милитаризма и провозгласила лозунг – «Армия на первом месте» (Сонгун).

Ярко выраженный милитаризм заметен в менталитете американской нации, хотя у него своя история развития и проявления, но истоки американского милитаризма определены европейской цивилизацией. Можно вспомнить, что именно европейцы начали осваивать американский континент, варварски уничтожая самобытную культуру, истребляя народы и племена как в Южной, так и Северной Америке, вывозя ценности в Европу и завозя черных рабов из Африки. Колонизаторы несли свою милитаристскую ментальность на осваиваемые территории и оставили в наследие населению США эту часть своего менталитета, содержащую милитаризм. Европа паразитировала на колониях, при этом мыслители продолжали развивать идеи либерализма и демократии, противопоставляя себя как «цивилизацию» якобы ущербным «нецивилизованным» народам земного шара. В принципе такая градация на «свой», а значит цивилизованный, и «чужой», а значит – варварский, присутствует во всей истории европейской цивилизации: древние греки, древние римляне, христианский мир, современные государства.

Изменение восприятия связано с осознанием кризиса европейской культуры в период декаданса конца XIX – начала XX, когда западная христианская культура переживает драматический процесс, сутью которого является переоценка традиционных ценностей, или конкретней, христианской метафизики [1]. Р. Осборн связывает изменение восприятия цивилизации с формированием культуры милитаризма, выраженного в менталитете европейцев и приведшего к двум мировым войнам; с утратой веры в идею прогресса, связанную с пониманием иллюзорной природы человеческих достижений;

с кризисом общественных институтов, которые должны служить опорой ценностей западного мира [2].

Именно с культурой милитаризма, выраженного в менталитете европейцев, связывают появление в Европе феноменов нигилизма и терроризма как реакции на разочарование иллюзией «европейской цивилизации» и попытки возрождения собственной культуры. Терроризм по своей природе тоже может быть рассмотрен как отражение милитаристского направления менталитета европейской нации, поскольку культура милитаризма порождает агрессивные методы противодействия существующему порядку. По сути, преследуя целью очиститься от европейского менталитета, движение исламского фундаментализма прошло несколько этапов своего развития, пока внутри него вызрела традиция терроризма. Характерная черта всех идейных течений в исламе – консервативность. В аспекте конфликта цивилизаций и культур идея милитаризма получила глобальное звучание в работе С. Хантингтона, который представил глобальный конфликт цивилизаций и вышел к объяснению распространения этих глобальных угроз [4]. Отсюда популярно признание клише об исламском фундаментализме и связанном с ним исламском экстремизме и терроризме как продукте столкновения европейской и мусульманской цивилизаций, причем не только на уровне политико-экономического соперничества, но и на уровне культуры, базовых ценностей и верований.

Можно констатировать, что милитаризм стал частью современной культуры, образом человеческого мышления и бытия. Как ни печально об этом говорить, но это наша реальность – «культура» милитаризма. Думается, для того чтобы утверждать культуру мира, надо знать «культуру» милитаризма. Культура милитаризма – явление парадоксальное: любовь и забота к «своим» проявляется в безразличии, а порой жестокости к «чужим». Такое отношение к делению на своих и чужих исходит еще из построения отношений в родоплеменных общинах. Когда выживание индивида было возможным только внутри «своей» общины, в том числе за счет использования и даже уничтожения чужаков. Одобрение культуры милитаризма находило

активный отклик как в сознании обывателей, так и великих мыслителей и политических деятелей. Война как компонент структуры милитаризма стала предметом высокого искусства. О войне написано и создано несчетное количество романов, повестей, поэм, опер, песен, художественных полотен, скульптур, памятников. Сегодня растущая взаимосвязанность мира делает все более недопустимой даже саму мысль о мировой войне. Тем не менее, вероятность крупномасштабной, в том числе ядерной войны, исключать нельзя, а количество локальных войн и конфликтов, растет из года в год.

Милитаризм как состояние европейского менталитета, абсолютизируя возможности военной сферы, ее методов, средств и технологий вооруженной борьбы зачастую используется для решения задач, выходящих за рамки обеспечения национальной обороны. Милитаристская политика, выражающаяся в военизации ее средств, оправдании вооруженного насилия и превращения его в инструмент решения политических, экономических и социальных противоречий внутри страны и в сфере международных отношений. Влияние милитаризма на мировой политический процесс в эпоху глобализации и информатизации обусловлено приобретением данным феноменом транснационального характера, способствующего милитаризации политики в различных странах и регионах планеты.

В эпоху глобализации движущими силами милитаризации выступают идеологические доктрины, достижения информатизационных технологий и военно-политическое планирование ведущих мировых государств. Их концентрированное воздействие приводит к трансформации милитаризма национальных государств, его приспособления к тенденциям развития институтов демократии и дегуманизации международной политики. На практике это выражается в декларировании необходимости защиты общечеловеческих ценностей, прав и свобод человека, призывах к противодействию новым угрозам. При этом им в инструмент обеспечения глобальной экспансии западных держав превращается доктрина сдерживания, синтезирующая информационное влияние и ситуационное применение военной силы.

Несмотря на кардинальные перемены в жизни современного общества, сущность процесса милитаризации обусловлена все тем же европейским менталитетом с присущей ему агрессивностью. Однако новый милитаризм, в отличие от прошлых эпох, благодаря возможностям информатизации, представляет собой глобальное образование планетарного масштаба. Можно утверждать, что современная милитаристская политика США, которая сформировалась в призме европейского менталитета, продолжает наращивать темпы милитаризации, что неизбежно влечет ответную реакцию со стороны других государств и негосударственных субъектов, также прибегающих к различным формам милитаризации. Специфические особенности милитаризации в XXI столетии заключаются в умножении ее субъектного состава, когда наряду с государствами и их коалициями, международными организациями, все более активную роль в мировой политике играют негосударственные акторы. Сохранение политической нестабильности в стратегических регионах планеты вызывает модификацию функций военно-политических блоков, межгосударственных союзов, которые выходят за рамки своего изначального предназначения и нацеливаются на вмешательство во внутренние конфликты национальных государств, что, в частности, объясняется последствиями мирового финансового и экономического кризиса.

Сегодня, несмотря на прокламирование прав и свобод человека, менталитет европейцев сохраняет черты милитаризма, что приводит к столкновению политических и корпоративных интересов ведущих субъектов международных отношений. Активное продвижение военно-политических интересов государств с ярко выраженной милитаристской политикой провоцирует аналогичные меры со стороны других держав, а также служит моральным оправданием для проникновения и распространения влияния организаций транснационального терроризма. Таким образом, на современном этапе развития для всех культур и цивилизаций сохраняется опасность политики милитаризма, которая подрывает основы глобального порядка и противостоит внедрению, развитию и применению меха-

низмов толерантності. Іменно укоренення толерантності повинно сдерживать милитаризм, а також привести до гармоничному сосуществованню агресії та толерантності. Ідея толерантності – це основа поведінки в індивідуалізованому суспільстві, вона повинна змінити культуру милитаризму в менталітеті не тільки європейців, але й представників інших цивілізацій та націй, інакше світ продовжить сотрясати агресії, конфлікти, терористичні акти та війни.

Література

1. Ницше Ф. Воля к власти / Ф. Ницше. – М.: Эксмо; Харьков: Фолио, 2003. – 860 с.
2. Осборн Р. Цивилизация. Новая история Западного мира / Роджер Осборн. – М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2008. – 764 с.
3. Трубецкой Н. С. Европа и человечество / Н. С. Трубецкой. – М.: Директ-Медиа, 2015. – 113 с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 608 с.

Ключові слова: милітаризм, менталітет, культура милітаризму, нігілізм, тероризм, фундаменталізм, війна.

Ключовые слова: милитаризм, менталитет, культура милитаризма, нигилизм, терроризм, фундаментализм, война.

Key words: militarism, mentality, culture of militarism, nihilism, terrorism, aggression, fundamentalism, war.

Чувакова Ганна Михайлівна

Національний університет “Одеська юридична академія”

доцент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ АНОМАЛЬНОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективність перетворень, здійснюваних в нашій країні, які направлені на формування, розвиток громадянського суспільства та правової держави, багато в чому залежить не лише від досконалості чинних правових актів, а й від того, наскільки вони правильно та чітко розуміються й реалізуються усіма суб'єктами правових відно-

син. Саме тому проблеми інтерпретації правових норм знаходяться в центрі уваги юридичної науки.

Під «інтерпретацією» (від лат. Interpretatio – посередництво, тлумачення, пояснення) розуміється дія з розкриття змісту чого-небудь, пояснення, витлумачення [1, с. 502]. Цей термін є багатозначним і означає спосіб пізнання різних об'єктів культури чи розуміння різного роду текстів мови (письмових джерел). Саме в останньому сенсі розуміється цей термін, коли мова йде про тлумачення права. Юридична інтерпретація має свою специфіку, що вирізняє її від інших видів інтерпретації, яка обумовлена особливістю об'єкта й предмету тлумачення, особливими цілями, системою способів, що використовуються, наявністю в якості результату тлумачення правових інтерпретаційних актів, що в певних випадках мають обов'язкове значення.

Слушною є думка О. Березовської, котра вважає, що на процес інтерпретації впливають наступні фактори:

1. суб'єктивні фактори: – воля особи-творця правового акту (воля сторін договору, законодавця, суб'єкта правозастосування); – соціально-психологічні особливості, рівень знань, світогляд, моральні якості інтерпретатора; – соціально-психологічні особливості, рівень загальних і спеціально-юридичних знань і навичок, світогляд, моральні якості осіб-реципієнтів, які сприймають результати інтерпретації;

2. об'єктивні фактори: – історія виникнення, розвитку правового акту; – соціально-політична обстановка формування й розвитку правового акту; – соціально-політична ситуація в період здійснення тлумачення й сприйняття результатів тлумачення; – наявність зв'язку між елементами різних соціальних систем; – особливості знакових символів, за допомогою яких «кодується» зміст і розуміння правових явищ; – особливості способів передачі результатів тлумачення (можливі різні відхилення у сприйнятті, конструюванні висловлювання, які знайдуть своє відображення в результатах тлумачення);

3. спеціально-юридичні фактори: – особливості праворозуміння; – перевага у юридичній науці відповідного суспільства тих чи інших поглядів, теорій, юридичної доктрини; – особливості

юридичної практики; – рівень розвитку правової дійсності: правосвідомості, правових інститутів, юридичної техніки тощо; – легітимність права [2, с. 34].

Зазначені фактори, а також недотримання технології та відступлення від правил тлумачення є причинами появи аномалій інтерпретаційної діяльності.

Наприклад, Я. Колоков, аналізуючи типові аномалії офіційного тлумачення норм права, зазначає, що вони є збірним поняттям, яке охоплює собою всі реально існуючі вади змісту, форми, процесу і результату цього різновиду інтерпретації. Науковець поділяє позицію вчених про ненавмисний характер помилкової правової діяльності і про сумлінну оману її суб'єктів. Об'єктивна сторона помилкового тлумачення норм права, на його думку, складається в негативному і шкідливому відхиленні від суті і цілей інтерпретації, спотворенні або приховуванні сенсу норми права, що тлумачиться, створення організаційно-управлінських перешкод для її правильної реалізації. Суб'єктивна сторона помилкового тлумачення норм права – сумлінна омана або необережність, недбалість інтерпретатора, які призвели до порушення принципів законодавства, заподіяли шкоду, знизили якість і ефективність реалізації права, підірвали авторитет законодавця [3, с. 29].

Існує і така думка про правоінтерпретаційні помилки – це виникає в процесі юридичної інтерпретації відхилення від правил тлумачення, що породжує юридичний результат, який суперечить критеріям істинності тлумачення та призводить до негативних соціальних наслідків. Інтерпретаційні помилки можуть виникати внаслідок дій або бездіяльності інтерпретатора, завдають певної шкоди, що робить їх схожими на правопорушення. Однак, помилка в тлумаченні не має ознак протиправності, вини, так як у інтерпретатора відсутня можливість вибору між дотриманням нормативно закріпленого правила тлумачення і його порушенням. Крім того, правопорушення є складним юридичним фактом. В зв'язку з цим інтерпретаційні помилки, які містяться в актах тлумачення норм права, не можуть бути визнані правопорушеннями. Оскільки тлумачення часто являється стадією

правозастосування, то недоліки в тлумаченні можуть породжувати правозастосовні помилки. Водночас якщо правоінтерпретаційна помилка буде усунена до закінчення правозастосування, цьому негативному наслідку можна запобігти [4, с. 110–118].

Таким чином, можемо визначити загальне поняття аномалії інтерпретаційної діяльності – як негативний, без ознак протиправності, результат відступлення від інтерпретаційної техніки, правил і канонів тлумачення, котрий суперечить критеріям істинності тлумачення і приводить до шкідливо невірного уявлення про зміст і смисл об'єкта та предмета тлумачення, спотворює волю законодавця, ускладнює їх реалізацію та досягнення суспільно корисного результату.

Шкідливість цього юридичного явища полягає в тому, що воно тягне за собою настання інших негативних наслідків. Невірне уявлення про зміст правової норми може привести до помилкової поведінки суб'єктів правозастосування та правореалізації взагалі, стати причиною відсутності бажаного результату дії такої норми, що створить уяву про її неефективність. За логічним ланцюжком наслідки можуть сягнути аж до розвитку правового нігілізму й негативних соціальних, економічних, політичних та інших змін.

Серед причин, що викликають таке явище як аномалії інтерпретації у праві, називають порушення логічних, граматичних та інших правил юридичної техніки, недостатнє врахування соціальних й юридичних закономірностей, що діють в різних сферах суспільних відносин, вихід за межі компетенції суб'єктом тлумачення, порушення принципу системності, неадекватне уявлення про об'єкт тлумачення, яке не відображає всіх його сутнісних ознак, що мають значення для наступного прийняття рішення й досягнення мети тлумачення тощо. Наприклад, Д. Александров, досліджуючи інтерпретаційні ризики в юридичній діяльності, відмічає, що в рамках ризику неправильної, помилкової інтерпретації існують два різновиди, обумовлені характером негативної вірогідності: – ризик невірного уявлення смислу правових приписів, що інтерпретуються, який виникає в процесі їх тлумачення; – ризик неправильного роз'яснення, що виражається у вірному осмисленні правового припису, але неадекватному

його роз'ясненні, що може бути пов'язане з неправильним вибором понятійно-термінологічних форм рішення. Крім того, на думку цього автора, інтерпретаційні ризики є сукупністю суб'єктивно-об'єктивних факторів, таких як: термінологічна неадекватність, семантична невизначеність, дефект текстуального вираження правової норми, наявність оціночних понять, колізій, прогалин, а також індивідуальні особливості суб'єктів тлумачення (рівень правосвідомості – правові знання, наявність деформації правосвідомості, професійний досвід, правові установки і готовість особистості до активної правомірної поведінки, інші особистісні) [5, с. 26].

Аномалії правоінтерпретаційної діяльності можуть виникати на будь-якій з її стадій, залежати від об'єкту і предмету тлумачення та характеру порушення того способу тлумачення, який використовується.

В залежності від цього, аномалії інтерпретаційної діяльності можна класифікувати за такими критеріями, як: аномалії при визначенні об'єкту і предмету тлумачення; аномалії при здійсненні способів тлумачення; аномалії обсягу тлумачення; аномалії результатів тлумачення.

Така класифікація носить умовний характер і може включати також й інші критерії виділення інтерпретаційних аномалій.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с. (С. 502)
2. Березовская Е.В. Правотолкование и индивидуальное правовое регулирование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01. – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве // Казанский государственный университет. Казань. 2005. 34 с.)
3. Колоков Я.Н. Аутентическое официальное толкование норм права: теория, практика, техника: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве // Курская академия государственной и муниципальной службы. Нижний Новгород. 2011. 36 с. (С. 29)
4. Пишина С.Г. Понятие интерпретационной ошибки // Проблемы юридической науки и практики в исследованиях адъюнктов и соискателей: сборник научных трудов. – Нижний Новгород, 1999. – Вып. 5. – Ч. 2. – С. 110–118.

5. Александров Д.В. Интерпретационный риск в юридической деятельности и правореализующей практике: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01 – Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве //Владимир. 2007. 26 с.

Ключові слова: інтерпретаційна діяльність, помилки інтерпретаційної діяльності, аномалії інтерпретаційної діяльності, тлумачення права.

Ключевые слова: интерпретационная деятельность, ошибки интерпретационной деятельности, аномалии интерпретационной деятельности, толкование права.

Key words: interpretation activity, errors of interpretation activity, anomalies of interpretation activity, interpretation of law.

Кравченко Сергій Петрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЯКІСНІ КРИТЕРІЇ ПРАВНИЧИХ ТЕКСТІВ

На сучасному етапі розвитку державності, коли Україна спрямовує свій поступ до Європи та світового співтовариства, постає нагальна проблема зміни не тільки у правотворчій і правозастосувальній діяльності, але і спрямованості сучасних наукових досліджень у сфері права та подальшого вираження результатів цих досліджень при викладанні правових дисциплін. Вплив технологій комунікації на правові реалії відіграє істотну роль у формуванні правової свідомості та правової культури сучасного юриста. Для юриста мова є первинним інструментом його професійної діяльності. Юрист не тільки формує та висловлює свої ідеї, погляди, концепції за допомогою мови, але і сприймає правову реальність саме через мовну комунікацію, формуючи та розвиваючи навички правового мислення. Ось чому ясність і точність юридичних формулювань, їх якісне мовне втілення, правильне й одноманітне вживання правової термінології певним чином визначають саму ефективність юрисдикційної діяльності.

Природа правового регулювання неминуче вимагає знання мови, яке надає здатність до аналізу нормативно-правових текстів та інших юридичних документів. Саме на знаннях про мову ґрунтуються численні правила тлумачення правничих текстів та правила самої юридичної техніки. Мова права є не тільки знаковою системою, але й невід'ємною частиною правової системи з її традиціями, ментальністю, культурою, особливостями правового мислення, логіки та функціонування. Тому особливості мови права зумовлюються особливостями самого права.

Юриспруденція – це особливе середовище, де функціонування мови формує свої внутрішні закономірності, які складаються в процесі правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної діяльності, та можуть визначатися рядом факторів як лінгвістичного, так і екстралінгвістичного порядку. В більшості випадків мова права отримує свій вираз саме в текстуральній формі. Адже воля правотворця чи правозастосувача, чи то ідеї правоінтерпретатора, які фіксуються у писемній формі, описують матеріально-правову реальність, точно й чітко виражають правові приписи, спрямовують безпосередній владний вплив на поведінку людини. Правничий текст як вища форма юридизації мови – це поєднання змістової та формально-мовної сторін. *Правничий текст* – є продукт відображення об'єктивної правової реальності. І саме правничий текст визначає поведінку адресатів – країн, організацій, установ, громадян. Правничий текст наказує, забороняє, дозволяє, рекомендує, змінює, описує реальний світ і поведінку людей у ньому [1, с. 118]. А вже комунікативний вплив правничого тексту зумовлений владними факторами, повноваженнями осіб та сил, які в цих текстах отримують вербалізований характер.

Правничі тексти становлять клас об'єднаних загальною комунікативною метою текстів, що використовуються в типових ситуаціях спілкування або пізнання, мають однакову прагматичну установку або концепцію, та характеризуються спільними лінгвостилістичними рисами [2, с. 49].

Можливо говорити, що правничі тексти є наслідком історичного процесу стабілізації певних суспільних відносин, і разом з цим є ви-

разом правових відносин. Правничі тексти займають особливе місце серед інших видів текстів. Робота з текстами для юриста – це рух до розуміння правової та державної сфери, а також тих соціальних явищ, що в них відтворюються [3, с. 3].

Будь-який правничий текст, його якість залежать від характеру інформації і техніки її надання, організаційної оформленості. Є, безумовно, і зворотній зв'язок, хоча і менш вагомий. Текст як своєрідне соціальне явище зі своїми законами здатен впливати на якість інформації, рівень її прагматизму.

Правове регулювання, правові інститути у суспільстві не існують поза носіїв, важливішим з яких є текст. Між тим головним мовним виразником права як регулятора суспільних відносин виступають юридичні документи [4, с. 15], і в цьому випадку укладачам правничих текстів слід звернути увагу на практичну важливість теоретичних знань про текст [5, с. 489] та юридичні документи.

Кожний правничий текст має певну мету та виражає намір автора, чи то переконати, спонукати до певних дій, дати наказ, або повідомити певну юридичну інформацію. І головною особливістю правничого тексту є те, що його завданням є владний вплив на поведінку суб'єкта. Тому саме якісний критерій точності та формальної визначеності надає відповідність наступним юридичним стандартам.

Точність і ясність. Це якісний критерій правничого тексту, який виходить із основного призначення права – регулювати психофізичну поведінку людей. Правничий текст за своєю внутрішньою природою повинен бути точним та ясным. При ознайомленні з ним не можуть мати місце будь-які додаткові асоціації та різнотлумачення. Точність передбачає фактичну достовірність, точне застосування термінів, які виключають можливість різноманітного тлумачення тексту. Слід пам'ятати, що від якості тексту, точності і ясності его стилю залежать юридична відточеність та послідовність регламентування фактичних правовідносин.

Зв'язаність і послідовність. Будь який правничий текст повинен відповідати критеріям взаємопов'язаності та узгодженості своїх складових частин. Однак суворість викладення, ступінь зв'язності

та жорсткої послідовності текстового матеріалу може бути різною. Збалансованість правничого тексту, його логічна послідовність – відмінна риса стилю правничих текстів.

Простота викладу. Однозначність правничого тексту, його ефективне сприйняття та засвоєння важливі умови належного правового регулювання. Між тим слід враховувати і ту обставину, що прагнення до точності часто тягне до об'ємних формулювань, перевантаженості речень, від чого може і нерідко страждає простота та дохідливість тексту. Виникає дилема, про яку вже говорилося у юридичній літературі; прагнення до зрозумілості, простоти тексту права здатне негативно впливати на його точність [6, с. 25] Слід знаходити *aurea mediocritas* – точність і простота стилю правничих текстів повинні гармонічно доповнювати одна одну, не порушуючи одну з головних комунікативних функцій тексту – донести до адресата зміст повідомлення.

Лаконічність і компактність. В практиці створення правничих текстів визначена вимога передбачає максимальне скорочення невиправданих повторів, ефективне структурування частин тексту, використання спеціальної юридичної термінології. Результатом лаконізму і компактності правничого тексту є його економічність, що відповідно зберігає зусилля адресату на його розуміння.

Мовна та композиційна стандартизованість правничого тексту передбачає уніфікацію мовних форм – застосування загальнодокументальних стійких зворотів, власних юридичних словосполучень, мовних штампів, канцеляризмів і кліше [7, с. 98]. Саме ця якість надає неповторну своєрідність стилю правничих текстів.

Відсутність експресивності правничого тексту, нейтральність, людська безпристрасність – важливі умови ефективності правового регулювання. «Нульовий» стиль правничого тексту не повинен викликати додаткових асоціацій, емоцій, які здатні відвернути від змісту юридичного документу.

Смислова завершеність – інформація, яка подана у правничому тексті, повинна бути вичерпною, повністю відображати тему, якій присвячений текст, не залишати можливості для змістовного доповнення і домислення невиражених положень.

Отже, вище були розглянуті якісні критерії правничого тексту. Прагнення до їх виконання у процесі підготовки текстів юридичних документів надає їм властивості формальної визначеності, необхідної умови ефективного правового регулювання.

Література

1. Красницька А.В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: посіб. /А.В. Красницька. – 2-ге вид., доповн. і переробл. К.: Парлам. вид-во, 2006. 295 с.
2. Швачко С.О. Поверхнева та глибинна структури юридичних текстів / С.О. Швачко, І.К. Кобякова. *Право і лінгвістика*. 2004. С. 49–54.
3. Общетеоретическая юриспруденция. Учебный курс. Учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова. Одесса, 2011. 684 с.
4. Черданцев А.Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике. Екатеринбург, 1993. 198 с.
5. Власенко Н.А. Текст юридических документов: методология исследования. Современные методы исследования в правоведении. /Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. Саратов, 2007. 639 с.
6. Язык закона./ Под.ред. А.С. Пиголкина. М., 1990. 198 с.
7. Ушаков А.А. Избранное. Очерки советской законодательной стилистики. М., 2008. 161 с.

Ключові слова: текст, правничий текст, мова права, правнича герменевтика, інтерпретація, правова реальність.

Ключевые слова: текст, юридический текст, язык права, юридическая герменевтика, интерпретация, правовая реальность.

Key words: text, legal text, right language, legal hermeneutics, interpretation, legal reality.

Іванченко Ольга Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРАВА: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ, СУТНІСТЬ, ПРОВОВА ПРИРОДА

В сучасних умовах накопичення протягом багатьох років великого обсягу нормативно-правового матеріалу, існування значного масиву нормативних актів, прийнятих у різний час, що діють в усіченому обсязі або застарілих, або фактично втратили чинність,

систематизація законодавства особливо необхідна. У зв'язку з цим аналіз доктринального розуміння суті та юридичної природи систематизації права є актуальною. Сутність поняття систематизації заснована на науково-теоретичному уявленні про систему і практичному використанні системного підходу.

У зв'язку з цим необхідно більш детально зупинитися на розгляді теорії системного підходу, а також на проблемі теорії системи права і системи законодавства. Системний підхід передбачає розкриття суті досліджуваного об'єкта через виявлення всього комплексу внутрішніх і зовнішніх зв'язків. В даний час системний підхід застосовується у вивченні всіх сфер соціальної та технічної діяльності і не є специфічним науковим інструментом правознавства. Однак, необхідно відзначити, що саме застосування системного підходу до дослідження права на різних рівнях збільшує можливості виявлення його змісту і форми, внутрішньої єдності і розмежування, взаємозв'язку і взаємодії частин, його складових. Тому, говорячи про систему права, необхідно мати на увазі, що внутрішня єдність, узгодженість, диференціація, характерні для всієї системи права, притаманні й її елементам.

У правовій науці поняття системи має певну специфіку. У сучасній юридичній літературі можна зустріти різні визначення поняття «система права». Система права розглядається в сучасній юриспруденції як: 1) структура (внутрішня будова) права; 2) певна, об'єктивно існуюча, що відображає історичні і культурні особливості права; 3) представляє собою нормативне утворення; 4) відображає єдність юридичних норм і їх диференціацію; 5) відображає існуючі та такі, що розвиваються суспільні відносини.

Право, розвиваючись в певній системі суспільних відносин як їх джерело, фактор або результат, знаходиться у виключно унікальному векторі розвитку. Однак його осмислення і, як наслідок, теоретична організація в систему здійснюється під впливом зовнішніх, доктринальних чинників. У зв'язку з цим суб'єктивність системи права, поряд з об'єктивним існуванням, не можна заперечувати. Крім того, право може виступати як джерело, фактор або як результат розвитку суспільних відносин. Виключно пряма залежність права від суспіль-

них відносин не є абсолютною. У зв'язку з цим слід підкреслити, що правова система залишається такою навіть в моменти деякої дезорганізації, поки вона здатна переслідувати свою мету і в ній зберігаються системоутворюючі чинники.

Система права – така, що історично складається та відображає національні та культурні особливості права конкретної держави, єдність юридичних норм і їх диференціацію на галузі, підгалузі, інститути і норми, виділені відповідно до предмету і методу правового регулювання, або обумовлена ними структурна організація права. Згідно усталеним в науці поглядам, елементами системи права є правові норми, субінститути, інститути, підгалузі і галузі права. Виділити в правосистематизаційній практиці найбільші самостійні галузі права дозволяє єдність предмета і методу правового регулювання. Однак для певної правозастосовної практики, при встановленні галузі права до конкретного юридичному факту, третім, додатковим критерієм для виділення самостійної галузі права є наявність великого кодифікованого нормативного правового акта, що є базовим джерелом відповідної галузі права. Слід підкреслити, що норма права є первинним елементом системи права, що створює всі інші, більш великі системні правові елементи: інститути, галузі та ін. Виходячи з цього слід підкреслити, що саме норма права повинна виступати основою, відправною точкою практики систематизації права. Таким чином, нормативність – ознака, що виявляє зв'язок системи права і системи законодавства.

Розуміння системи законодавства в юридичній науці також не є однозначним. Аналіз різних точок зору з питання визначення поняття законодавства дає можливість виділити такі підходи: 1) це сукупність всіх законів і підзаконних нормативних правових актів; 2) це сукупність нормативних правових актів органу законодавчої влади, Президента, уряду; 3) це сукупність всіх нормативних актів органу законодавчої влади; 4) це сукупність тільки законів. При цьому систематизації піддаються конкретні форми права. У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що система законодавства в широкому розумінні (закони, інші нормативні акти) є однією з найважливіших,

найбільш досконалих і значущих у всіх правових сім'ях форму права. При цьому законодавча система (система законодавства) є складовим елементом правової системи. Система законодавства об'єктивує, закріплює зв'язок між елементами правової системи, що виходять з доктринального в формальний рівень вираження права.

Відмінності між системою права і системою законодавства полягають в такому. В якості первинного елемента системи права є норма права, яка складається з трьох елементів: гіпотези, диспозиції і санкції. Первинним елементом системи законодавства можуть бути визнані стаття, пункт, абзац нормативного правового акта, які можуть не збігатися за обсягом з нормою права, оскільки різні елементи норми права, як правило, містяться в різних статтях нормативного правового акта.

Система права є його внутрішнім змістом, а система законодавства є зовнішнім вираженням, оформлення права, що закріплюються в формах права. Галузь права має єдиний предмет і метод правового регулювання, водночас галузі законодавства різняться тільки предметом регулювання. Система законодавства має вторинний характер щодо системи права. Законодавство є похідним від права, яке, в свою чергу, найчастіше є похідним від існуючих на певній території суспільних відносин. Система права складається об'єктивно під впливом суспільних відносин, а система законодавства складається суб'єктивно, залежить від волі і розсуду законодавця, держави. Будова системи права передбачає тільки горизонтальний поділ, а при побудові системи законодавства додається вертикальна ієрархія різних нормативних правових актів.

Галузі права можуть не збігатися з галузями законодавства. Якщо в процесі правосистематизаційної практики підсистема законодавства співпадає з галуззю права, то має місце галузеве законодавство. Якщо підсистема законодавства визнається, стає частиною галузі права, то має місце внутрішньогалузеве законодавство. Якщо підсистема законодавства включає кілька галузей права або їх частин, то має місце комплексне законодавство. Таким чином, система права в систематизаційній і правотворчій практиці повинна виступати в якості

доктринальної основи системи законодавства. Різним є також і обсяг регулювання систем права і законодавства.

Система права крім нормативних правових актів включає й інші джерела права, зокрема правові звичаї, прецеденти, отже більш повно регулює відповідні суспільні відносини. Система права і система законодавства – це тісно взаємопов'язані самостійні категорії, що представляють два аспекти однієї й тієї ж сутності – права. Система права – це внутрішня структура права, що відповідає характеру регульованих ним громадських відносин. Система законодавства – це зовнішня форма права, що виражає будову його джерел, тобто систему нормативних правових актів. Право не існує поза законодавством, а законодавство в широкому його розумінні і є право. Отже, система законодавства є зовнішня форма права (системи норм права) або нормативно-регулятивного рівня правової системи.

Зв'язок, цілісність і зумовлена ними стійка структура є відмінними ознаками будь-якої системи. У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що законодавство є не просто сукупність правових актів, а їх система. Система законодавства – набір взаємопов'язаних і взаємозалежних нормативних правових актів, складених в такому порядку, який дозволяє відтворити цілу картину сукупності чинного нормативного правового регулювання. Слід підкреслити, що систематизація права – це перш за все доктринальна юридична практика, а систематизація законодавства є найбільш реальним її втіленням. У цьому виді систематизація права і систематизація законодавства тотожні і виступають в якості механізму зв'язку системи права і системи законодавства.

Теоретичне розуміння системи визначає сфери та напрями застосування системного підходу в науці і власне суті систематизації права. Теоретиками права не дається однозначного визначення поняття систематизації. До першої групи слід віднести судження авторів, що представляють систематизацію права в широкому сенсі його розуміння. Систематизацію права представники цієї групи класифікують як різновид юридичної практики. Об'єктом систематизації, орієнтованої на досягнення упорядкування та вдосконалення, в даному аспекті є

всі правові акти різного типу. Другу групу складають прихильники більш вузького розуміння систематизації, що визначили її як різновид юридичної діяльності, об'єктами якої є нормативні правові акти.

Систематизація права – це особливий вид юридичної діяльності, практики, в своїй реалізації виявляється як постійна форма розвитку і упорядкування чинної правової системи. Систематизація правових актів в юридичній практиці є не тільки способом оптимізації законодавства, а й необхідним механізмом правового виховання, професійної підготовки юристів, а також правозастосовної практики.

Необхідно підкреслити, що в процесі збалансованого, поступального розвитку суспільства систематизація грає пріоритетну роль саме в правотворчості. Правотворчість не може зупинитися на певному етапі, а весь час перебуває в динаміці, розвитку в силу динамізму соціальних зв'язків, виникнення нових потреб суспільного життя, що потребують правового регулювання. Державно-правова основа сучасних цивілізованих суспільств характеризується наявністю значної кількості нормативних актів, прийнятих законодавчою і виконавчою владою. Процес нормальної еволюції суспільних відносин породжує потребу в постійному оновленні та збільшенні законодавства. Органи законодавчої влади активно приймають нові закони і підзаконні нормативні правові акти. Це призводить до регулярної модифікації систем законодавства і права. Використання оновленої системи законодавства передбачає проведення роботи з упорядкування її елементів.

Постійною формою такої роботи є систематизація нормативних правових актів, під якою розуміється діяльність з упорядкування нормативних актів, приведення їх у впорядковану, узгоджену систему. Метою систематизації законодавства є приведення нормативно-правових актів, через їх впорядкування, в узгоджену систему, що найбільш об'єктивно відображає систему права. Діяльність щодо систематизації законодавства займає одне з основних місць у правовій політиці сучасної держави. У комплексі взаємопов'язаних проблем, які держава вирішує за допомогою політико-управлінської діяльності в правовій сфері життєдіяльності суспільства, пріоритетне

місце займає законодавча політика, під якою розуміється державна діяльність, пов'язана з оформленням прийнятих політичних рішень у формі нормативних правових актів, оптимізацією процесу і техніки законотворення, оприлюдненням законів і підзаконних нормативних правових актів і їх систематизацією.

Ключові слова: система права, систематизація права, систематизація законодавства, теорія систематизації, юридична техніка.

Ключевые слова: система права, систематизация права, систематизация законодательства, теория систематизации, юридическая техника.

Key words: theory of state and law, law systematization, technique of law-making, systematization theory, legal drafting methodology.

Бальжик Ірена Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри загальної теорії права та держави

кандидат юридичних наук, доцент

ХРИСТИЯНСЬКА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ЯК РІЗНОВИД РЕЛІГІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ У ПРАВІ

Право як феномен дійсності неминуче охоплює історичні, релігійні, традиційні компоненти. Право, граючи виключно важливу роль в консолідації і функціонуванні суспільства, в регулюванні соціальних, міжлюдських та міжнародних зв'язків і відносин, не може ґрунтуватися виключно на самому собі або на волі законодавця, не може служити абсолютним мірилом всіх людських цінностей. Насправді вища мета і вища функція права в людському суспільстві є наслідком того, що воно є проекція в реальне життя трансцендентного Вищого Закону, даного людині через релігію. В цьому і полягає вища провіденційна сутність права. Право в загальному вимірі виявляється, щонайменше, у двох основних площинах: як природне і позитивне. Природне право відображає суб'єктивну сторону права, його духовний зміст. [1] Ми звертаємося до позиції, яка розглядає право в тісному співвідношенні з релігією, адже «традиційні символи суспільства, традиційні образи і метафори завжди були в пер-

шу чергу релігійними і правовими. [2] Ю. М. Оборотов зазначав, що при вирішенні питань праворозуміння у нову епоху не можна пройти повз питання про релігійний вимір права, оскільки у праві зберігається не тільки традиція, а й віра у Всевишнього, що освячує шлях праву в соціальному світі. Історичний розвиток підтверджує постійну потребу людства як у картині світу, моделі світогляду, що пропонується релігією, так і у нормативному регуляторі, заснованому на абсолютних трансцендентальних цінностях. [3]

У роботах ряду відомих правознавців рефреном звучить думка про згубність для права тотального відокремлення від релігії і моральності, вказується, що протягом тривалого часу саме релігійна сфера, за допомогою здатності своїми символами висловити цілісну картину світу, виступала в якості універсальної опори соціальних цінностей взагалі і цінностей права зокрема. Правова традиція (або традиція у праві) є досить складною для розуміння юридичною категорією. Так, Ю. Оборотов вважає, що правова традиція становить зв'язок часів, соціальне (правове) спадкування. «Будучи фактором стабільності в суспільстві, правова система несе в собі традиції, які забезпечують зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім не тільки права і правової культури, але всієї культури суспільства в цілому. Традиції в праві це правове спадкування, вони є синонімом абсолютного, вічного, існуючого в різні часи. Їхній авторитет забезпечується корисністю, поширеністю, масовістю застосування, ефективністю дії» [4]. Одну з потужних традицій у праві становить релігійна традиція. Відповідно до визначення правової традиції релігійна традиція у праві відображає специфіку правової системи, зумовлену впливом певної релігії на неї. Кожна правова традиція має свої джерела, з яких вона виростає як чинник розвитку правової системи. У широкому розумінні джерелом релігійної правової традиції є та релігія, на ґрунті якої традиція виникає.

Християнська релігія була і значною мірою продовжує залишатися вагомим чинником розвитку правових систем держав, які відносять себе до європейської цивілізації. Етичне підґрунтя сучасних права і держави у багатьох моментах має явну або іманентну орієн-

тованість на християнські цінності та ідеї. Християнство (особливо канонічне право) позначилось і на багатьох суто юридичних явищах (нормотворчій техніці, методиках систематизації позитивного права, методології його вивчення та ін.). Зокрема, офіційні й доктринальні систематизації у сфері канонічного права вплинули на кодифікації в європейському праві Нового часу. Не менш значущим був вплив каноністів на юридичну освіту. У середньовічних університетах студенти-правники вивчали лише канонічне і римське право, що поступово приводило до витіснення місцевих звичаїв із правозастосовної практики і формування схожих правових систем у європейських державах. А схоластичний метод вивчення права змістив освітні акценти: римський практичний підхід (вивчення норм, що регулюють певні життєві випадки) був замінений на спроби теоретичного пізнання права як системи, що має базуватися на певних принципах. [5] Християнство сприяло рецепції римського приватного права. Каноністи XI – XII ст. відкрили заново Звод Юстиніана, вони покращили його, доповнили власними розробками і новаціями та впровадили в європейських суспільствах. Так само канонічне право було джерелом рецепції римського права у його візантійській версії у державах Східної Європи, зокрема і в Україні. [6] Я. Пелікан при описанні християнської традиції вказує, що він намагався осмислити не те, що відбувалося в минулому, а як минуле розумілось у наступних століттях, що власне і становить традицію. [7]

На думку В. Пастернак, християнство у правовій науці розглядають не як релігійну, але й як нормативну систему. Воно є системою норм і правил, це регулятор поведінки, фактично діє через ті ж механізми, що й право. Основу християнства становить Старий та Новий Завіт, норми яких відображені в законодавстві багатьох сучасних держав[52, с. 80].

Як вважає Д. О. Вовк, методологічно дослідження впливу християнства на правові системи держав європейської цивілізації потребує формулювання категорії, яка б адекватно відображала різні аспекти цього впливу. Існуючі сьогодні в юридичній науці способи позначення впливу християнської релігії на право через терміни «основа»,

«коріння», «вчення», «розуміння» тощо, є некоректними, оскільки мають надто розмитий, неюридичний характер і за своїм значенням концентруються або на історичній ролі християнства у правовому розвитку права, або лише на доктринальних аспектах зазначеного впливу. З урахуванням викладеного вважаємо, що найбільш повно вплив християнства на право відбивається в категорії «традиція» і може бути позначений як «християнська правова традиція». Пояснення і обґрунтування такого твердження має спиратися на висвітлення природи родового і видового щодо християнської правової традиції феноменів – правової традиції і релігійної традиції у праві.[8]

Література

1. Пастернак В. М. Християнські засади позитивного права: теоретичні аспекти: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2013. – 21 с.
2. Берман Г. Дж. Вера и закон: примирение права и религии / Г. Дж. Берман. – Москва: Ad Marginem, 1999. – С. 16.
3. Оборотов Ю. М. Сучасне праворозуміння і визначення права / Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – Вип. 18. – С. 8.
4. Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку: монографія [текст] / Ю. М. Оборотов. – О.: Юрид. л-ра, 2001. – С. 61
5. Вовк Д. О. Християнська правова традиція як категорія теорії права [текст] / Д. Вовк; наук. ред. О. В. Петришин. – Х.: Юрайт, 2013. – 64 с. – (Серія «Наукові доповіді»; вип. 5).
6. Харитонов, Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти): моно-графія [текст] / Є. О. Харитонов. – О.: Фенікс, 2008. – С. 336
7. Пеликан, Я. Христианская традиция: история развития вероучения. – В 2-х т. – Т. 2: Дух восточного христианства (600–1700) [текст] / Я. Пеликан; пер. с англ. под ред. А. Кырлежева. – М.: Культ. центр «Духов. б-ка», 2009. – С. IX.
8. Вовк Д. О. Співвідношення права і релігії у християнській правовій традиції: етап постсекуляризації – Харьков, 2001. – С. 299.

Ключові слова: християнство, правова традиція, релігійна традиція, канонічне право, церковне право.

Ключевые слова: христианство, правовая традиция, религиозная традиция, каноническое право, церковное право.

Key words: Christianity, legal tradition, religious tradition, canon law, church law.

Тіщенко Юлія Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ МІФ У КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Відмінною рисою сучасної української юриспруденції, яка наповнюється все новими оригінальними ідеями, що стосуються різних рівнів правового і державного буття, є креативність, творче начало. Значною мірою це відбивається у неподільному інтересі до правового міфу – особливого феномена, що існує на раціональному і чуттєвому рівнях правосвідомості, а також, в опосередкованій формі, у правових текстах – джерелах позитивного права, і є категорію позачасовою, способом мислення людини різних епох.

Сучасна філософія права і загальнотеоретична юриспруденція здебільшого залишають проблематику міфу в праві на узбіччі наукового дискурсу, оскільки саме визнання існування в праві міфів суперечить віковій традиції розгляду права як суто раціональної логічної конструкції, пізнання якої повинно будуватися на принципі об'єктивності.

Раціональність, об'єктивність і історизм як визначальні принципи класичної парадигми методології юриспруденції [3, с. 15–29] багато в чому зумовлюють ставлення до міфу як до явища, що не входить до предмета юридичної науки.

У суто методологічному плані проявляється фундаментальна відмінність між двома поняттями – юридичною наукою і юриспруденцією. Юриспруденція є сферою не тільки наукового, а й позанаукового знання, що, втім, не виключає її зі сфери раціонального дослідження. Як стверджує Ю. М. Оборотов, «перехід від терміна «юридична наука» до терміна «юриспруденція» пояснюється появою в правовій сфері таких областей знання, що складно констатуються як наукові. Зокрема, це стосується таких дослідницьких напрямів і юридичних дисциплін як філософія права, антропологія права, правова герменевтика, юридична психологія, канонічне право тощо.

Проблема подолання юриспруденцією надлишкової раціональності, вихід до досягнень сфери нераціонального, ірраціонального і навіть надраціонального, пов'язаний з наповненням професійної юридичної діяльності духовним змістом, і, що особливо значимо, вірою в право, його дієвість, соціальну та особистісну цінність» [1, с. 103–104].

Визнання того, що право не є сферою виключно раціонального, важливо як з точки зору методології юриспруденції, так і з точки зору сприйняття правових міфів.

Одна з ключових ідей сучасної філософії права полягає в тому, що право в широкому сенсі слова не можна розглядати виключно як раціональну конструкцію, побудовану на принципах логіки. Така властивість може бути визнано лише за позитивним правом. Інші ж форми буття права, перш за все, правосвідомість, значною мірою позараціональне. Як зазначає А. І. Овчинников, некласична теорія пізнання, в якій мислення розглядається, насамперед, як процес смислоутворення, або розуміння, об'єднуючий різні види пізнання – чуттєве, інтуїтивне і раціональне – більш адекватна природі інтелектуальної діяльності в сфері права [2, с. 11].

З приходом у правову сферу ідей раціональності, особливо в Новий час, право починає асоціюватися з чіткою логікою, ясністю і структурованістю, з чисто раціональним порядком. Між тим, це не відповідає дійсності. Раціональність права є одним з можливих його проявів: коли йдеться про позитивне право, побудова якого потребує створення логічно несуперечливої, чіткої структури. Погляд на право з інтегративних позицій, які передбачають апеляцію до цінностей правової сфери, правового досвіду, юридичної доктрини тощо, не дозволяють говорити про те, що право є виключно раціональною системою, так само як не можна говорити про те, що виключно раціональним явищем є людина.

Глибинна нормативність міфу, його імперативність в оцінці реальності, а також проникнення міфа у сферу права, нормативність якої постає її глибинним фундаментом, дає підстави конститувати існування правового міфу та розглядати його саме як правову категорію.

В структурі правової реальності правові міфи існують у різноманітних формах, і, трансформуючись у правосвідомості, знаходять своє відображення в джерелах права і правових нормативах.

Як уявляється, у сфері правосвідомості, існування різних міфологічних структур домінує порівняно з іншими пластами правової реальності.

Місце правових міфів у структурі правової свідомості є нечітко окресленим: їх не можна вважати ані раціональними, ані чуттєвими елементами правосвідомості, оскільки цей поділ у даному разі втрачає свій сенс. Водночас, слід пам'ятати, що ірраціональне, образне, чуттєве – це основа міфу, натомість раціоналізація є завжди вторинною.

Слід виокремити що правовий міф є категорією позачасовою, способом мислення людини різних епох, а отже, і міфічна свідомість існує разом з людиною будь-якої епохи.

Правові міфи виступають як специфічні культурні архетипи, тобто як базисні елементи культури, що формують константні моделі духовного життя. Культурні архетипи розкривають свій зміст не тільки і не стільки через поняття і дискурс, але через іконічність, тобто за допомогою образів, форм.

Саме у руслі співвідношення правових міфів із культурними архетипами найбільш яскраво простежуються різноманітні аспекти сприйняття правової дійсності, заснованої на апеляції до глибинних переживань, емоційно забарвлених ситуацій, що завжди має в своїй основі якісь стійкі міфологічні форми.

Можна стверджувати, що правовий міф – це особливий феномен, відмінний як від міфу в його загальнокультурному значенні, так і від міфів суміжних сфер людського буття, наприклад, політичних і релігійних міфів. Визнання за правовими міфами особливого статусу як елементів правової свідомості, а також їх відображене існування у позитивному праві, дозволяє простежити зв'язок правової традиції з сучасністю, показати, що право є концептом культури і цивілізації, а тому існує як цілісна синкретична система, цілісність якої забезпечується за допомогою міфологізований ментальних структур.

Література

1. Оборотов Ю. Загальнотеоретична юриспруденція як сучасна теорія держави і права / Ю. Оборотов // Право України. – 2013. – № 9. – С. 103–116.
2. Овчинников А. И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ: моногр. / А. И. Овчинников. – Ростов-н/Д.: Изд-во Рост. ун-та, 2003. – 344 с.
3. Сурілов О. В. Теорія держави і права / О. В. Сурілов. – О.: Астропринт, 1998. – 224 с.

Ключові слова: право, загальнотеоретична юриспруденція, правовий міф, правова реальність, правосвідомість.

Ключевые слова: право, общетеоретическая юриспруденция, правовой миф, правовая реальность, правосознание.

Key words: Law, general theoretical jurisprudence, legal myth, legal reality, legal consciousness.

Ковбасюк Степан Валерійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
старший викладач кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук*

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ХОЛІЗМ ТА ІНДИВІДУАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ІНСТИТУЦІЙНІЙ МЕТОДОЛОГІЇ

Інституційний підхід є формою і способом наукового вивчення державно-правової реальності. У сучасній юриспруденції він є однією з форм організації міждисциплінарних досліджень, орієнтованих на вирішення завдань у межах право- і державознавства, шляхом аналізу особливостей формування, розвитку, трансформації та взаємодії інститутів. Завдяки використанню системи пізнавальних принципів і теоретичних напрацювань класичної та неоінституційної теорії, а також інституційних теорій, розроблених в інших галузях соціально-гуманітарного знання, стає можливим отримання вичерпної інформації щодо механізмів інституціоналізації та встановлення зв'язків із вектором соціального розвитку.

Інституційна методологія знаходиться на стику різних галузей знань і дає можливість побачити соціальні явища в динаміці та взаємодії. Використання інституційного підходу для аналізу

державотворчих процесів дає низку можливостей для їх оцінки та формування напрямів щодо удосконалення їх функціонування у сучасному суспільстві.

Нині йде процес активного реформування інституційної методології, що зумовлено спробою переосмислення базових принципів інституційної методології – холізму та індивідуалізму і розробки нової методологічної основи інституційного підходу.

Представники так званого «старого» інституціоналізму в якості методологічної основи розглядали:

1. Розширення меж пізнавального процесу шляхом залучення досягнень не тільки юридичної науки, але й інших гуманітарних дисциплін (насамперед політології та соціології).

2. Еволюційний підхід у дослідженнях суспільного буття, заснованого на міждисциплінарному синтезі. Дослідження інститутів передбачає аналіз динамічних перетворень інституційної системи, інституційний розвиток в історичному розрізі.

Так засновник інституційного підходу Торстейн Веблен визначав інституційний розвиток як процес відбору та адаптації інститутів до навколишнього середовища, що постійно змінюється. Нинішнє середовище формує інститути завтрашнього дня в результаті відбору, впливаючи на звичні погляди людей і тим самим змінюючи або закріплюючи точку зору або духовні настанови, успадковані від минулого [2, с. 108].

- 3) принцип методологічного холізму, за яким розуміння цілого як первинного у відношенні до його складників, як сукупність чогось, що ідеально об'єднане, але не містить частинок, що створюють суперечності. Ціле складається з необмеженої кількості елементів, але не є їх сумою.

В той час як головними індикаторами «нового» інституціоналізму, які, з одного боку, конституують його як цілісність, а з іншого, відрізняють від інших теоретичних концептів, виступають: по-перше, аналіз структурних рис суспільства і/або політики, рівно як формальних/офіційно прийнятих, так і неформальних; по-друге, фіксація певної стабільності в часі структур, які розглядаються;

по-третє, інститути повинні здійснювати вплив на індивідуальну поведінку своїх членів, і цей вплив може бути рівно як формальним, так і неформальним; по-четверте, інститутам має бути властива певна система спільних цінностей, які повинні приймати члени цих інститутів [2, с. 192].

Методологічний індивідуалізм, що є одним з основних постулатів «нового» інституціоналізму, заснований на двох фундаментальних принципах – первинності індивідів по відношенню до інститутів, що зумовлює необхідність починати аналіз певних суспільних відносин з дослідження індивідів та екзогенності інститутів для окремих осіб, коли інститути – це частина зовнішньої особистості акторів. Методологічний холізм пов'язаний із визнанням ключових ролей макроінституційних структур у взаємодії соціальних процесів будь-якого масштабу, та визначає інститути як екзогенні фактори, в результаті інститути формують соціальний контекст, у якому стають можливі індивідуальні дії [4, с. 155].

З точки зору системного підходу, система завжди більша ніж сукупність її елементів (індивідів). При цьому цілі та завдання системи не повинні обов'язково відповідати цілям і завданням усіх осіб. Холізм як протилежність методологічному індивідуалізму розглядає тільки систему в цілому. Але, з точки зору системного підходу, існування системи невіддільне від існування її елементів. Цілі, функції елементів і цілі системи взаємопов'язані і взаємозалежні.

Неоінституціональна теорія розглядає соціальну систему як таку, що прагне до рівноваги. Традиційний інституціоналізм дотримується еволюційного принципу, згідно з яким система повинна розглядатися в розвитку, при цьому рівновагу розглядається як окремий випадок. З точки зору системного підходу, еволюція системи включає в себе як стабільні стани, так і нестабільні. Нестабільність системи – такий стан, коли вона не справляється із зовнішніми і внутрішніми коливаннями. Вихід з нестабільного стану можливий або через адаптацію до нових умов, або через самоорганізацію, кардинальне перетворення інститутів структури і правил [3, с. 50].

Відтак, методологічна основа сучасного інституційного підходу повинна ґрунтуватися на системному переосмисленні теорії класичного інституціоналізму і неінституційної теорії що означає:

1) розширення меж пізнавального процесу шляхом залучення досягнень не тільки юридичної науки, але й інших гуманітарних дисциплін (насамперед політології та соціології);

2) дослідження інститутів передбачає аналіз динамічних перетворень інституційної системи, її історичних перетворень. Сучасна методологія інституціоналізму передбачає також розгляд інституційної системи з точки зору поєднання еволюції та стабільності системи;

3) поєднання принципів методологічного індивідуалізму та холізму, тобто аналізу формування інститутів як з точки зору їх цілісності, так і у площині їх впливу на поведінку окремих індивідів.

Це забезпечує можливість виявлення та дослідження безперервності державотворення – від додержавних соціальних об'єднань минулого до наддержавних утворень сучасності. Завдяки цьому ми можемо проаналізувати наступництво та розвиток держави, виявити особливості нормативного забезпечення її функціонування як самостійного інституту і виокремити специфічні інститути сучасної держави.

Література

1. Веблен Т. Теория праздного класса; пер. с англ.; вступ. ст. С.Г. Сорокиной; общ.ред. В.В. Мотылева. Москва: Прогресс, 1984. 368с.
2. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2006. Вип. 9. С. 190–199.
3. Ю.А. Фомина Развитие методологии институциональной теории на основе системного подхода. *Вестник Омского университета. Серия «Экономика»*. 2006. № 4. С. 47–51.
4. Фролов Д.П. Методологический институционализм 2.0: от институтов – к институциональным конфигурациям. *Вопросы экономики*. 2016. № 7. 147–160.

Ключові слова: інституційний підхід, інститут, методологічний індивідуалізм, методологічний холізм, системний підхід.

Ключевые слова: институциональный подход, институт, методологический индивидуализм, методологический холизм, системный подход.

Key words: institutional approach, institution, methodological individualism, methodological holism, system approach.

Кіоссе Лідія Михайлівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»
асистент кафедри соціології,
кандидат політичних наук*

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Повсякденне життя людей змінилося коли виникла пандемія корона вірусу. Перш за все це вплинуло на наше світосприйняття, на економіку, на психологічний стан людей, взаємодією з людьми, на відношення до політичної влади. Люди почали панікувати та з настороженістю відноситись до оточуючих. COVID-19 вніс свої корективи у суспільне життя, у спілкуванні з родичами та друзями. Люди не могли змиритися з думкою, як це спілкуватися дистанційно, коли мова заходить про здоров'я сім'ї. Головним джерелом розповсюдження інформації, щодо пандемії в умовах карантину виступають засоби масової інформації. Дуже цікаво спостерігати як комунікації впливають на різні рівні людського життя.

Боротьба з пандемією COVID-19 почалась в усьому світі в 2019 році. Пандемія – епідемія, що характеризується найбільшим поширенням інфекційного захворювання на території усієї країни та сусідніх держав, багатьох країн світу [1]. Сьогодні люди вимушені дотримуватись дистанції один від одного, носити маски, дотримуватись правил карантину для того, щоб захистити себе та своїх родичів. Ізоляція та карантин часто є неприємним досвідом для тих, хто проходить через них: розлука з близькими, втрата свободи, невпевненість щодо стану здоров'я, протікання хвороби і нудьга можуть іноді викликати такі наслідки як самогубства, агресію, дисгармонійні сімейні відносини, конфлікти, збільшення випадків сімейного насильства та ін. Для більшості це сильний стрес, який пов'язаний з обмеженням особистих контактів та неможливістю залишати приміщення ізоляції. Умовах пандемії соціальні мережі відіграють важливу роль у суспільстві, тому що стали основними суб'єктами розповсюдження об'єктивної так не правдивої інформації для фальсифікації даних стосовно захворюваності в світі.

Проте автором наукового терміну «соціальна мережа» вважається американський соціолог Джеймс Барнс, який «надав цій концепції структурні характеристики та визначив що певні індивіди та організації мають властивість формувати такі соціальні структури.» Також визначив, що «перехід терміну в сферу соціальних комунікацій обумовлений розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, засобів масової інформації та появою перших прототипів сучасних соціальних мереж з обмеженими комунікаційними та технічними можливостями: CompuServe, Prodigy та The Well» [5].

Безпосередньо це наштовхує на загострення суспільного розуміння, щодо захворювання коронавірусом Західні цифрові корпорації і соціальні медіа-платформи (Facebook, Twitter, YouTube, Instagram, Snapchat і Reddit) і їх Китайські аналоги (WeChat, Weibo, Tencent і Toutiao) знаходяться в серці цієї кризи[2]. Ці корпорації слугують розповсюдження інформації, та часто виступають у дезінформуванням населення стосовно пандемії. Tedros Adhanom Ghebreyesus, генеральний директор Світової Оздоровчої Організації, відзначив, що термінові заходи мають бути спрямовані на регулювання інформації в соціальних мережах. Сьогодні надлишок повідомлень (в переважній більшості про пандемію і смертність) сприяють наростанню страхів, паніки і стресу [3].ЗМІ виконують важливу роль у суспільстві, оскільки вони транслюють інформацію в реальному часі. Вони розповсюджують інформацію в інтернеті, телебаченні, радіо та в друкованих виданнях.

Отже за допомогою соціальних мереж можна відстежити все, що стосується коронавірусу за різні проміжки часу. Статистику захворюваності можна побачити не виходячи із дому, достатньо мати інтернет. За допомогою різних соціальних платформ можна побачити, як люди спілкуються стосовно пандемії, які дають поради один одному, пишуть свої рецепти одруження. Тому завдяки засобам масової інформації, які розповсюджують симптоми COVID-19, заходи безпеки та план дій, які у свою чергу, рятують мільйони людей.

Як і інші подібні катастрофи, пандемія сприяла до збору коштів он-лайн як у Китаї, так і в інших країнах. Крім людей великі компанії

(Western Union та Tencent) заохочують своїх клієнтів та користувачів пожертвувати фінанси на цю справу [4]. Відповідно основним шляхом попередження захворюваності COVID-19 є дотримання дистанції та носіння маски в громадських місцях. Одним з основних способів спілкування з родичами та друзями залишається дистанційне.

Однак не зважаючи на важливу роботу ЗМІ інформування суспільства з приводу пандемії, яка приносить величезну користь. Не можна виключати не доброзичливих ЗМІ, які займаються тим, що дезінформують суспільство про коронавірус, для того, що більше на цьому нажитися. Такі засоби масової інформації займаються фальсифікацією даних. Їх дуже важно контролювати та стежити за ними. Завдяки їхньої не правдивої інформації у людей виникає паніка, ворожі настрої до оточуючих людей. Таку паніку дуже важко стримувати та підтримувати спокій у суспільстві. Також ксенофобні реакції, що виникають під час пандемії, обмежують права інших людей.

Засоби масової інформації та соціальні мережі є основним джерелом розповсюдження інформації, щодо захворюваності COVID-19. Задяки їм люди можуть побачити статистику захворюваності у всьому світі. В період пандемії соціальні мережі виступають певним вікном спілкування між людьми. Також бути обізнаним того, що твориться в світі. Це має позитивний характер не так важно перенести свою самоізоляцію.

Література

1. Бушковська Н. Чи буде пандемія нового коронавірусу. Пояснюють експерти. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2020/02/5/239813/>
2. Денисюк С.Г. «Нові мас-медіа» як чинник впливу на сучасні політичні комунікації. Гілея: збірник наукових праць [гол. ред. В.М. Вашкевич]. Київ: ВІР УАН, 2015. Вип. 94. С. 395–398.
3. Кушнер Д. Роль соціальних медіа під час пандемії. 25.03.2020. URL: <https://khoros.com/blog/social-medias-role-during-covid-19>
4. Брістольський університет. Соціальні медіа можуть прогнозувати економічний вплив катастроф, включаючи пандемію COVID-19. 09.04.2020. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2020/04/200409093926.htm>
5. Фісенко Т. Дослідження соціальних інтернет-мереж у працях зарубіжних вчених у 1930–2000 рр.: комунікативний вимір [Електронний ресурс] / Тетяна Фісенко. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/682>.

Ключові слова: засоби масової інформації, громадська думка, пандемія, карантин, соціальна мережа.

Ключевые слова: средства массовой информации, общественное мнение, пандемия, карантин, социальная сеть.

Key words: mass media, public opinion, pandemic, quarantine, social network.

Дудник Руслана Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

асистент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат юридичних наук

КОМПЛЕКСНІ ГАЛУЗІ ПРАВА: РОЛЬ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Формування комплексних галузей права зумовлено насамперед ускладненням суспільного життя, посиленням міжгалузевих зв'язків, зростанням потреби в інтеграції суспільних відносин і має на меті ефективніше регулювати правові відносини у відповідних сферах.

Під комплексною галуззю права слід розглядати сукупність правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини, які існують в симбіозі приватних та публічних інтересів та вимагають застосування комбінованого імперативно – диспозитивного методу правового регулювання.

В науковій літературі відображені певні ознаки, що вказують на форму комплексних галузей права: 1) наявність суспільної потреби та публічного інтересу у самостійному правовому регулюванні певної сфери діяльності; 2) наявність самостійного предмету правового регулювання, який виокремлює специфіку даного предмету, що притаманний саме комплексній галузі права суспільних відносин; 3) наявність особливого методу правового регулювання; 4) наявність або об'єктивна потреба в особливих, спеціальних джерелах права; 5) наявність специфічної, притаманної тільки даній галузі права системи понять та категорій[1, с. 4].

Динаміка суспільної сфери направлена на виникнення нових правовідносин, які не були відомі раніше, тому створюється предмет

правового регулювання, який не може втиснутися в межі вже однієї існуючої галузі права, оскільки стосується й інших. Тенденція синтезу правовідносин характерна для життєдіяльності сучасної людини, так як всі сфери суспільного життя наразі зазнають значних змін та перетворень і тісно переплітаються одна з одною. Разом з цим, право є достатньо немолодою наукою, яка вже встигла вивчити сутність основних традиційних правовідносин, тому говорити про виникнення принципово нового предмету регулювання (тобто невідомих досі відносин) не можна, тому можливість та доцільність виникнення нових абсолютно самостійних галузей ставиться під сумнів. Але проникнення у звичні правовідносини певних нових елементів або необхідність поєднання їх між собою є актуальним процесом, який і зумовлює появу комплексних галузей права.

Аналізуючи сутність комплексних галузей права, варто виділити їх основні характеристики, за допомогою яких такі галузі можуть вважатися комплексними.

Так, комплексна галузь права має містити в основі предмет правового регулювання, який регулюється нормами різних самостійних галузей права та не може бути ідентифікований як такий, що повною мірою відноситься до предмета регулювання однієї з основних галузей права. Тобто такий предмет регулювання має знаходитися на стику одразу декількох галузей (мінімум двох), що унеможлиблює віднесення таких суспільних правовідносин до відання та регулювання однієї з них.

Перебуваючи в межах інших правовідносин, комплексні галузі наповнюються характерними для них критеріями й набувають специфічних рис. Комплексна галузь містить у собі предметне ядро, тобто такі суспільні відносини, які хоча й регулюються нормами основних(первинних) галузей права, але не належать однозначно первинним галузям, а володіють консолідуючим початком предметної властивості [2, с. 31].

Не виключенням є виникнення ситуації, коли ряд підгалузей, інститутів та норм права одночасно відносяться і до звичайної галузі, і до комплексної. Проте на практиці питання застосування тієї чи

іншої « подвійної» норми вирішується з огляду на специфіку предмета правового регулювання, завдяки якому можна визначити в межах якої галузі варто впорядковувати відносини. Віднесення однієї норми одночасно до традиційної та комплексної галузі права не нагромаджує нормативно-правову базу українського законодавства шляхом створення ідентичних норм у різних галузях, а акумулює існуючі надбання з ціллю досягнення ефективного результату.

Суспільні відносини, що є підґрунтям для існування комплексної галузі, мають характеризуватися подвійною природою, оскільки саме ця особливість визначає можливість «подвоєння» правової структури, що їх регулює. У межах правової спільності норми первинних галузей права отримують новий зміст і глибинний сенс та починають функціонувати з позиції нових принципів, категорій та понять, які зародилися саме в межах нової комплексної галузі, або були запозичені з іншого традиційного сектору системи права та набули нових ознак у поєднанні одне з одним.

Комплексна галузь права складається переважно з норм інших галузей, проте може мати власні норми регулювання, категорії та поняття.

Існування комплексних галузей українського права виправдовується не тільки теоретичним специфічним предметом правового регулювання та спеціальними нормами права, а в першу чергу правовою реальністю, яка змушує шукати комплексні рішення нагальних питань, які не можуть бути вирішені в межах однієї традиційної галузі права, а потребує її модернізації шляхом поєднання з елементами іншої галузі права для коректного та ефективного регулювання відповідних правовідносин.

Література

1. Добробог Л. М. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування комплексної галузі права як елемента системи права: автореф. дис...канд.юрид.наук:12.00.01. Харків, 2016. 34 с.
2. Хряпченко В. П. Розуміння комплексних галузей українського права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 36 Т. 1. С. 27–32.

Ключові слова: система права, комплексна галузь, суспільні відносини

Ключевые слова: система права, комплексная отрасль, общественные отношения

Key words: system of law, complex branch, public relations

Хижняк Юлія

Гронінгенський університет (Нідерланди)

аспірантка 4-го року навчання

Кафедри транскордонних правових досліджень,

кандидат юридичних наук

НАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Юрій Миколайович Оборотов завжди був невтомним поборником розробки нових методологічних шляхів дослідження права. Його креативний підхід до осягнення права й неймовірна відкритість новим ідеям привели його свого часу до праці проф. В. П. Комарової, присвяченої темі особистості та держави в історичних драмах Шекспіра [1]. Знайомство з цією працею відбулося в час, коли мало хто з тодішніх юристів приділяв увагу зв'язку літературних творів і права. Це дослідження несподіваним чином відкрило для нього літературний ракурс погляду на право й роздмухало бажання розвивати тему зв'язку права і літератури. Саме завдяки цьому бажанню й натхненності Юрія Миколайовича авторка цього тексту отримала можливість думати про право як про літературу та бачити в літературі контури правових явищ.

Особливе місце в ідеях Юрія Миколайовича займала мова права, її особливості та роль у формуванні правової культури юриста. Саме з уваги до мови права і текстуальної форми судових рішень народилась ідея дослідження рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд) за допомогою наративної теорії. Чому рішення ЄСПЛ написані саме так, як вони написані? Яка мотивація стоїть за вибором такої текстуальної форми рішень?

Наративна теорія, що виникла в надрах літературних досліджень, давно вийшла за рамки аналізу літературних текстів і стала застосовуватися до нелітературних, таких як новини, судові рішення, етнологічні розвідки тощо. [2, с. 368] У цьому сенсі М. Тітцманн пропонує поглянути на наративну теорію як на загальну теорію текстів, яка дозволяє реконструювати процес створення тексту його автором [3, с. 177]. Такий процес полягає в тому, що автор приймає рішення щодо кожного наративного параметру тексту, обираючи між альтернативами. Вибір пов'язаний з такими категоріями наративної теорії як «історія», «наратор», «персонаж» та ін. Ці категорії дозволяють подивитися на тексти рішень ЄСПЛ не як на застиглу готову конструкцію, а як на набір елементів, кожен з яких міг би виглядати інакше. Адже текст рішення Суду, як і будь-який інший текст, був кимось написаний, і його автор свідомо чи несвідомо обирає спосіб, яким має бути розказана історія цієї конкретної справи. Цей спосіб неминуче впливає на те, як читач сприймає рішення й аргументацію Суду.

Одним із найважливіших текстуальних виборів, що його робить ЄСПЛ в процесі написання рішень, є спосіб зображення себе в своїх текстах. Адже образ Суду формується не тільки за рахунок дискурсу довкола його фігури, але в першу чергу за допомогою самих текстів рішень, в яких Суд так чи інакше сам про себе говорить. Так, наприклад, ми можемо звернути увагу на найбільш очевидну різницю в зображенні Судом себе – між частиною, де він розповідає про обставини справи, і частиною, де йдеться про правовий аналіз.

Якщо ми подивимося на частину рішення під назвою «Факти» («The Facts»), то побачимо, що Суд не включає себе в розповідь. Відповідно, тут не фігурують такі фрази як «Суд визначив», «Суд встановив», «Суд інтерпретує» тощо. Персонаж Суду лишається поза історією, він розповідає нам цю історію, але сам перебуває ніби за кадром, не виконуючи жодної ролі в цій історії. Такий текстуальний вибір автора дозволяє створити ілюзію неупередженого висвітлення обставин справи. Історія про апліканта виглядає так, ніби вона розповідає саму себе, а ЄСПЛ не дає власної оцінки тому, що сталося.

Через це навіть найбільш жахливі історії порушення прав людини в тексті рішення викладені холодною, сухою мовою, в якій немає місця співчуттю чи якомусь іншому ставленню, забарвленому судженнями й емоціями.

На противагу викладенню обставин справи, частина рішення, де міститься правовий аналіз Суду («Оцінка Суду»/«The Court's assessment»), виглядає зовсім інакше з точки зору місця Суду як персонажа, як діяча в історії. У цій частині ми доволі часто зустрічаємо персонаж Суду, який є активним в історії, яку він розповідає. Про останнє сигналізують такі формулювання з рішень:

– «Суд не може не співпереживати тривозі заявниці щодо того, що без можливості покінчити з життям їй загрожує смерть у муках» ('[t] he Court cannot but be sympathetic to the applicant's apprehension that without the possibility of ending her life she faces the prospect of a distressing death.') [4, para 55].

– «Суд визнає емоційні труднощі, які зазначене рішення мало спричинити заявникам» ('the Court acknowledges the emotional hardship that the said decision must have caused the applicants'.) [5, para 119].

Вищезгадані формулювання дозволяють побачити ставлення Суду до справи, що є загалом нетиповим для рішень судових органів, але виглядає доречним у випадку суду, який розглядає порушення прав людини.

Таким чином, несхожий підхід ЄСПЛ до зображення себе в різних частинах рішення підкреслює неоднакові функції цих частин і відмінний ефект, що вони покликані справляти на читача. Це лише один із багатьох прикладів того, як наративна теорія допомагає краще зрозуміти спосіб, у який ЄСПЛ конструює свій образ і транслює цей образ своїй аудиторії. І хоча судові рішення зазвичай розглядаються в розрізі їхнього змісту та наведеної аргументації, мова, якою послуговуються суди є важливим фактором враження, яке справляють на нас рішення. Недарма рішення різних судів формують в нашому уявленні різні образи судових установ, що залежать від того, як певний суд говорить про себе, про учасників справи, про попередні рішення, чи проявляє він емпатію тощо.

Така перспектива є незвичною, але вона є запорукою бачення певної судової інституції в усій повноті її культурного виміру.

Література

1. Комарова В.П. Личность и государство в исторических драмах Шекспира и его современников: автореф. дисс. на соискание науч. степ. д-ра филол. наук; спец.: 10.01.05 – Литературы народов Европы, Америки и Австралии. Л., 1973. 34 с.
2. Ryan M.-L. *The Modes of Narrativity and Their Visual Metaphors. Style.* 1992. Vol. 26, No. 3. 368–387.
3. Titzmann M. The Systematic Place of Narratology in Literary Theory and Textual Theory. In *What Is Narratology?: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory.* Ed. Tom Kindt and Hans-Harald Müller. Berlin: Walter de Gruyter, 2003. 175–204.
4. *Pretty v. the United Kingdom* ECHR2002-III.
5. *V.D. and Others v. Russia* (2019) App N72931/10.

Ключові слова: нарративний аналіз, Європейський суд з прав людини, текст, персонаж, історія.

Ключевые слова: нарративный анализ, Европейский суд по правам человека, текст, персонаж, история.

Key words: narrative analysis, European Court of Human Rights, text, character, story.

Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

асистент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат юридичних наук

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ (УКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРС)

Проблема взаємовідношення правового менталітету і релігії в сучасних умовах вимагає обговорення з позицій тих соціальних, культурних стосунків, які характерні для ХХІ століття. Сьогодні в Україні вона набуває особливого значення, оскільки сучасне українське суспільство духовно і морально хворіє, бо ураженими та зруйнованими виявилися найважливіші центри суспільної і особистої свідомості – ціннісні орієнтири, духовно-моральні ідеали та

правові цінності, традиції. У зв'язку з чим актуальним стає з'ясування співвідношення цих понять, виявлення ролі релігії в українському правовому менталітеті. Розгляд духовності як ціннісного ядра українського правового менталітету, як основи української душі і характеру, з одного боку релігія, виявляється закономірністю розвитку українського буття, а з іншої – вона є найважливішим засобом формування життєвої позиції особи, внутрішнього світу людини та правового менталітету.

Наукове обґрунтування даного питання, на жаль, не знайшло належного відображення у науковій юридичній літературі. Налічується лише невелика кількість робіт (в філософії, соціології та ін.), в яких подекуди висвітлюється вплив релігії на менталітет вцілому. Можемо згадати роботи таких вчених як: П. Д. Юркевич, П. А. Флоренський, Б. В. Вишеславцев, І. А. Ільїн, М. Ф. Юрій тощо. А от взаємозв'язок релігії та правового менталітету залишається поза увагою науковців.

Зважаючи на дані обставини, маємо за мету розкрити суть даного питання, як саме релігійний фактор впливає на правовий менталітет, на прикладі українського народу.

Насамперед, слід зазначити, що на стадії першовиникнення права значний його обсяг складають, перш за все, релігійні норми. Перенесені у чинне право шляхом санкціонування, вони стають офіційними, отримують захист з боку державної влади. Як історично первісний суспільний регулятор релігія, своїм авторитетом закріплює певні масштаби дозволеної або небажаної для суспільства поведінки, надаючи їм характеру належного. На цей момент звернув увагу ще Ш.-Л. Монтеск'є, вказуючи, що, оскільки певні відносини вважалися «нечистими» або забороненими, і одночасно були потрібні (йдеться про шлюбні стосунки), доводилося звертатися до релігії, щоб в одних випадках їх узаконити, а в інших – заперечити. На думку О. А. Короткової, уся маса належної (у т. ч. і правової з сучасної точки зору) поведінки у первісних державах мала релігійне забарвлення [1, с. 162]. Спираючись на божественну легітимацію, Біблія, Коран, Тора, Авеста, інші сакральні тексти встановлюють основи регулювання особистих, майнових та інших відносин усередині соціуму.

Вже після утворення держави і системи позитивного права, остання довгий час наповнюється нормативними конструкціями, що визріли у надрах рабського права в іудаїзмі, канонічного або церковного права у християнстві, фікху (мусульманського права). Ці норми, разом з «правовими» блоками у сакральних текстах, у літературі здобули назву «релігійного права» [2, с. 170]. Для з'ясування шляхів впливу релігійного права на правовий менталітет, на процес формування правової системи, її окремих норм, інститутів та галузей, потрібно більш детально зупинитися на природі цього явища.

Специфіку правового менталітету українського народу неможливо зрозуміти поза релігійними цінностями. Право протягом практично всієї історії української державності органічно пов'язане з релігією, котра задавала суттєвий вплив на формування та розвиток українського права та правосвідомості. Тісний взаємозв'язок релігії та права, їх взаємопроникнення обумовило той факт, що виявити релігійне в правовому складає вельми складну задачу. Вирішити її можливо лише за допомогою розкриття сутнісних рис релігійності як невід'ємної форми суспільного життя та дослідження всіх можливих проявів вказаних рис в найбільш значимих характеристиках української правової культури. Ряд учених наполягають на тому, що християнська релігія, її східний обряд не лише здійснили великий вплив на культуру українського народу, але й «замінили багатьом поколінням українського народу інститут державності, оскільки всі соціальні рухи, визвольні війни, повстання мали в своїй основі релігійний підтекст» [3, с. 90]. З чим ми без сумніву погоджуємось.

Зокрема, з православ'ям пов'язано ряд ментальних особливостей українського народу. Так, мова йде про «зосередженість на духовному самовдосконаленні, а не на державному житті, терпимість, смиренність, не войовничість тощо, що, звичайно ж, не могло не накласти свій відбиток і на сприйняття державно-правової реальності, опрацювавши споглядальний, очікувальний, часом зовсім байдужий, а не активний тип державно-політичного життя» [4, с. 178].

З релігійністю пов'язана схильність до ідеологізації, котра характерно для психологічного стану душі українців. Вона проявля-

ється, зокрема, в ідеологізації поглядів на націю як на щось високе, що шукає способи свого прояву зусиллями обраних (інтелігенції, національних героїв тощо). В основі такої ідеалізації лежить схильність до розриву мрій та дійсності, що включає в себе віру в щасливе майбутнє і заслужене щастя на основі того, що український народ багато пережив та натерпівся у ході своєї історії.

У свою чергу, слід пам'ятати, що Західна Україна в силу історичних причин формувалась під впливом греко-католицької церкви. Як відмічає Й. Васькович, в Східній Україні сотнями років проводилась асиміляція національних норм побуту, традицій, звичаїв українського народу з боку як державно-владних структур, так і православної церкви, котра стала фортецею консерватизму та антиукраїнських настроїв. В Західній Україні, котра тривалий час перебувала у складі Австро-Угорщини та Польщі, українському народу в значній мірі допомогла зберегти свою індивідуальність та остаточно не відійти від західної культури саме греко-католицька церква. Так, «серед відмінних рис населення Галичини можна виділити історично сформовані працелюбність, вміння господарювати, цілеспрямованість, національний патріотизм, котрі за умови кваліфікаційного управління могли стати гарною основою для державного будівництва» [5, с. 110].

Релігійність визначає унікальність української душі, її прагнення до цілісності і деяку відчуженість від мирських справ. У той же час релігійність слов'янської людини дуже специфічна. На думку Н. А. Бердяєва, слов'янські народи – це народи серця і почуття, національна свідомість яких носить яскраво виражене емоційне забарвлення, ірраціональне тут домінує над раціональним початком. Православний принцип соборності, наклався на громадський спосіб життя, закріпив колективістську природу національного характеру з усіма її позитивними і негативними наслідками. Православ'я стимулювало в українському менталітеті проявлення таких якостей, як правдошукач, жалісливість, мрійливість, милосердя, схильність до емпатичного співпереживання, безкорисливість, дружелюбність [6, с. 70].

Релігійність стала не лише однією з домінуючих ознак українського правового менталітету, але й основою для встановлення його цивілізаційної природи. Таким чином, роль релігії при формуванні та ідентифікації правового менталітету українців є однією з визначальних.

Література

1. Короткова О. А. Преимущество традиций в российском и зарубежном праве: исторический аспект. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2015. № 9. С. 161–165.
2. Костин В. И. Институт частной собственности и цивилизационные формы жизни. *Актуальные проблемы правоведения: научно-теоретический журнал*. 2002. № 2. С. 168–173.
3. Степовик Д. Релігія і християнське мистецтво як предмет українського права. *Слово і час*. 1993. № 3. С. 88–94.
4. Бойко Л. М. Західні і східні цивілізаційні впливи у формуванні українського правового менталітету. *Порівняльно-правові дослідження: Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал*. 2007. № 1–2. С. 175–179.
5. Васильович Й. Правосвідомість та її вплив на менталітет українського народу. *Право України*. 1998. № 6. С. 107–116.
6. Бердяев Н. А. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности. М.: Мысль, 1990. 207 с.

Ключові слова: правовий менталітет, релігія, ментальність, право, український народ, національна ідея.

Ключевые слова: правовой менталитет, религия, ментальность, право, украинский народ, национальная идея.

Key words: legal mentality, religion, mentality, law, Ukrainian people, national idea.

Іванчук Віра Євстафіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірантка кафедри загальної теорії права та держави*

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Теоретичне осмислення, визначення мети та розвиток правового моніторингу полягає у розкритті та у визначенні поняття, місця та ролі техніки правового моніторингу в реалізації інституту правового моніторингу.

Техніка правового моніторингу неоднорідна. Підходи до її аналізу (розчленування цілого) бувають різними: за стадіями правового моніторингу його техніку можна розподілити на правила, засоби та способи: планування; збору й фіксації необхідної інформації; узагальнення, аналізу й оцінювання; оформлення та оприлюднення; реалізації результатів; за роллю (функціональним навантаженням) можна виділити такі складові техніки правового моніторингу: розумові операції; засоби й прийоми складання документів (планів, звітів, «досьє закону» тощо); засоби оцінювання об'єкта моніторингу та інформації про нього (критерії й показники ефективності); в залежності від якості складових елементів, у структурі техніки правового моніторингу можна виокремити техніко-юридичні засоби, прийоми й способи, що забезпечують досягнення цілей та вирішення завдань правового моніторингу [2 с. 356].

Юридична техніка – це галузь знань про правила ведення юридичної роботи та створення в її процесі різних юридичних документів, яка раніше була частиною теорії держави і права. У сучасних умовах юридичну техніку виокремлюють у самостійну галузь юридичної науки, орієнтовану на вирішення практичних завдань. Юридичну техніку застосовують адвокати, судді, нотаріуси, парламентарі, урядовці, управлінці для письмового окреслення змісту нормативно-правових актів, оформлення юридичних документів, вираження правового аналізу юридичних прав і обов'язків [3, с. 82].

Д. Керімов в своїх працях зазначав, що юридична техніка носить в основному прикладний, інструментальний характер. Однак це зовсім не означає її несамостійність, підлеглість, оскільки її знання надзвичайно важливе. В наукових працях зазначено, що юридична техніка має відносно самостійне значення в системі правознавства. Вчений запропонував застосовувати замість традиційного терміну «юридична техніка», більш загальний «юридична технологія».

Виходячи зі змісту юридичної техніки правового моніторингу, конкретних засобів і прийомів, застосовуваних при його плануванні, проведенні, оформленні результатів, можна припустити, що предмет дослідження утворюють емпіричні закономірності. Закономірності

такого роду являють собою результат узагальнення позитивного досвіду правового моніторингу або конкретизації якогось теоретичного положення стосовно до специфіки даної діяльності [2, с. 343].

Можна зазначити, що правовий моніторинг являється складовою юридичної техніки, тому що за допомогою їх спільної дії, в сукупності правил, принципів та методів, які застосовуються суб'єктами права, для отримання належного юридичного результату. Техніка правового моніторингу проявляється у вигляді прийомів спостереження, аналізу правової інформації, засобів і звичайно ефективності законів та практики їх реалізації.

На даному етапі ще складно стверджувати, що юристи будуть використовувати виключно техніко-юридичні прийоми правового моніторингу. Можливо, для цього будуть адаптовані елементи нормотворчої або правозастосовної техніки. Втім, це припущення не виключає можливість виникнення самостійних прийомів і засобів, наприклад, техніки складання планів, відсилань до інших планів, техніки затвердження планів і програм моніторингу, техніки оформлення пропозицій органів виконавчої влади в проект зведеного плану. Наведені пропозиції повинні містити мету та об'єкт моніторингу, перелік його суб'єктів, вимоги до форми збираної інформації, її змісту, обсягу та показників, термінів проведення тощо.

Вивчення взаємозв'язків згаданих видів юридичної техніки вимагає їх чіткого диференціювання. Вирішення такого завдання переважно залежить від рівня проникнення в сутність техніки правового моніторингу, виявлення її стійких ознак та інтегральних властивостей, формування не тільки емпіричного, але й абстрактного знання [1, с. 165].

Література

1. Онишук І.І. Правовий моніторинг: теоретичні та практичні засади: дис. ...доктор. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.І. Онишук. – Київ. Національна академія внутрішніх справ, 2018. – 554 с.
2. Черногор Н.Н. Юридическая техника правового мониторинга. Доктринальные основы юридической техники. Москва: Юриспруденция, 2010. С. 334–357.

3. Шутак І. Юридична техніка як сфера наукових знань і навчальна дисципліна / І. Шутак // Вісник Національної академії правових наук України. – К. – № 3(74), 2013. – С. 81–86.

Ключові слова: моніторинг, правовий моніторинг, юридична техніка, техніка правового моніторингу.

Ключевые слова: мониторинг, правовой мониторинг, юридическая техника, техника правового мониторинга.

Keywords: monitoring, legal monitoring, legal technique, legal monitoring technique.

Грезіна Олена Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірант кафедри загальної теорії права та держави*

СУЧАСНИЙ СТАН ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСВІТУ

На сучасному етапі розвитку суспільства в епоху глобалізації та інформатизації одним з визначальних факторів розвитку країни є рівень науки та освіти. Тому завданням держави є створення конкурентоспроможної освітньої системи, особливо вищої освіти, яка відіграє ключову роль у поширенні фундаментальних та професійних знань, активно сприяє проведенню наукових досліджень та розвитку новітніх технологій. Сучасна вища освіта України перебуває у стані модернізації та реформування. Досліджувати юридичну природу будь-яких прав і свобод людини і громадянина без аналізу умов і засобів, що їх гарантують, видається недоцільним і необґрунтованим. Адже загальновизнаною є думка про те, що реальність прав і свобод забезпечують саме гарантії, без яких можливості людини залишаються пустими деклараціями. Виконуючи забезпечувальну функцію щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина, гарантії перетворюють їх у цінність для кожного та суспільства загалом.

Для проведення дослідження велике значення мають наукові праці, в яких

розглядається розвиток вищої освіти в Україні, зокрема таких авторів: В. О. Боняк, О. Ф. Мельничук, М. М. Ребкало, Л. П. Самофалов, В. С. Олійник та інших.

Освіта в Україні розглядається як необхідний і визначальний фактор соціального та економічного розвитку суспільства і держави в цілому. Це пояснюється тим, що найвищу цінність і основний капітал у сучасному суспільстві згідно з чинною Конституцією України являє собою людина, яка володіє здібностями здійснювати пошук і освоювати нові знання, приймати обдумані і нестандартні рішення. Відповідно до цього в Україні нормативно гарантується можливість отримання освіти і цей процес здійснюється шляхом надання людині і громадянину права на освіту. Міжнародним і українським законодавством право на освіту віднесено до фундаментальних прав людини. Право на освіту є складовою частиною права на отримання безперервної освіти, реалізація якого передбачається протягом усього життя людини [1, с. 13].

Потреба з'ясування природи гарантій у механізмі здійснення захисту права на освіту зумовлюється їх значимістю й розвитком суспільних відносин. В умовах демократизації освіти гідне місце в їх системі займають академічні свободи та інші стимулюючі засоби, що слугують гарантіями права на освіту. Усвідомлення теоретичної та практичної значимості гарантій прав і свобод людини і громадянина завжди зумовлювало і нині спричиняє підвищений науковий інтерес учених до їх вивчення. Не залишилася поза межами наукового вивчення й проблема гарантій права на освіту. Досліджуючи право громадян на освіту прийнято виділяти загальні – властиві всім правам, і спеціальні – притаманні праву на освіту гарантії.

Так, на думку В. Боняк, гарантіями досліджуваного права є чітка система соціально-економічних, політичних, юридичних та ідеологічних умов, засобів і способів, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист конституційного права людини і громадянина на освіту, за яких особистість (людина і громадянин) може реально захистити і відстоювати на законних підставах передбачену Конституцією України, законодавчими актами можливість [2, с. 124].

О. Мельничук зазначає, що гарантії права на освіту – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних загальносоціальних умов і правових засобів, що забезпечують реалізацію, захист та охорону права на освіту [3, с. 272].

Неабияке значення для гарантування права на освіту є розвиток автономії навчальних закладів, сутність якої полягає в самостійному, незалежному, відповідальному здійсненні навчальними закладами управлінської, освітньо-наукової, фінансової діяльності. Необхідно активніше долучати до освітнього процесу та науково-методичної, економічної діяльності навчальних закладів батьків, наглядових рад, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації. В умовах розвитку демократичної політичної системи слід забезпечити навчальним закладам академічну автономію як основу для інтеграції освіти в європейський освітній простір. Академічна автономія передбачає свободу, сутність якої полягає в самостійному та незалежному здійсненні учасниками освітніх правовідносин навчальної та наукової діяльності. Академічна автономія широко розвинена у Великобританії, де кожен вищий навчальний заклад має право самостійно вирішувати питання щодо впровадження кредитно-трансферної системи навчання, розробки навчальних програм, проходження стажування, правил вступу, присудження кваліфікацій тощо. Освітні закони інших європейських країн також проголошують автономію навчальних закладів [3, с. 275].

Отже, слід зазначити, що зростання впливу міжнародних норм та євроінтеграційних процесів у сфері освіти також вимагає проведення досліджень в означеному напрямку. Необхідність дослідження гарантій права на освіту підсилює також дискусійний і недостатньо досліджений характер окремих їх питань, які стосуються поняття, сутності, видової класифікації, ролі державних і громадських інституцій у механізмі забезпечення даного права.

Література

1. Ребкало М.М., Самофалов Л.П., Олійник В.С. Особливості реалізації права на освіту в Україні: аналітично-правовий огляд. *Науковий вісник Сіверщини*. Право. 2019. № 2 (7). С. 13–22.

2. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. К. 2005. 205 с.

3. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду: дис. ... д-ра. юрид. наук. 12.00.02. К. 2015. 459 с.

Ключові слова: право на освіту, гарантії захисту права на освіту, класифікація гарантій права на освіту, захист прав учасників освітнього процесу, компаративний аналіз гарантій права на освіту.

Ключевые слова: право на образование, гарантии защиты права на образование, классификация гарантий права на образование, защита прав участников образовательного процесса, компаративный анализ гарантий права на образование.

Key words: right to education, guarantees of protection of the right to education, classification of guarantees of the right to education, protection of the rights of participants in the educational process, comparative analysis of guarantees of the right to education.

Заволока Вікторія Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

аспірантка 3-го року навчання

кафедри загальної теорії права та держави

РЕЦЕПЦІЯ ПРАВА ТА ПРАВОВА СПАДЩИНА: ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ

Розвиток законодавства в Україні має за мету, передусім, зміну застарілих норм, які не враховують всі проблеми сучасного суспільства. Допоміжним чинником, на данному етапі розвитку слугує досвід країн Європи, які певним чином подолали дані складнощі.

У зв'язку із цим, цікавими є звернення до дослідження категорій рецепції та правової спадщини країни, які викликають у науковців багато питань. Стійкість тієї чи іншої правової системи забезпечується, як правило, правовим менталітетом, правовими традиціями та іншими складовими правової спадщини – «являє собою сукупність зв'язків, відносин і результатів правового розвитку минулих історичних епох в межах окремої правової культури, правової системи або правової сім'ї. Вона втілена в сукупності правових цінностей,

закладених в основу будь-якої правової системи, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право» [2, с. 8].

Цікавою є думка науковця М. Ю. Рязанова, який вказує, що правова спадщина органічно входить в систему правової культури, будучи, з одного боку, набором характеристик і способів розгляду самої правової культури, з іншого боку – її своєрідною «правовою пам'яттю». Таким чином, правова культура сама визначає, що слід зберігати, а від чого відмовитися, оскільки пам'ять правової культури, сформована в чому завдяки об'єктам правового спадщини, які виражені у вигляді правових цінностей, як статичних елементах і правовому досвіді, який знаходить своє вираження в предметних правових формах (юридичні інститути, суд, юридичні спеціальності; нормативно-правові акти та т. п.); в способах юридичної діяльності, юридичній мовою, термінології; в системі правовідносин (суб'єкти, об'єкти правовідносин); формах і способах юридичного мислення індивіда, правових теоріях і ідеологіях тощо. Отже, правова культура не є пасивним сховищем правової пам'яті, а повинна бути підхоплена іншими індивідами, щоб не бути схильною до зникнення [5].

Не можна обійти і думку Л. В. Авраменко, яка під правовою спадщиною розуміє «сукупність висновків, поглядів, зв'язків, відносин, які є результатом правового досвіду її народу та перебувають у розпорядженні сучасного покоління як його досягнення (власність)» [1, с. 6]. Стан правової спадщини легко прослідковується у стані правової культури країни, яка своєю чергою відображається у всіх проявах юридичної діяльності, зокрема стосовно рецепції права складно не погодитись з багатьма науковцями, які стверджують, що не існує єдності серед розуміння категорії рецепції права.

Так, наприклад, З. П. Мельник розуміє її як «складний процес, який не зводиться до механічного перенесення певних нормативних положень, а передбачає подальше засвоєння і використання ідей, принципів, інститутів щодо правової системи інших часів та інших народів як добровільне запозичення, а не примусове, як свідоме запозичення, як однобічне запозичення, як запозичення, що відбувається

за ініціативи суб'єкта – реципієнта, як запозичення, що є можливим у рамках взаємодії більш-менш однорідних правових систем» [3, с. 8].

В той же час, в юридичній енциклопедії трактується данна категорія як «у широкому значенні слова усвідомлене запозичення й освоєння багатства чужої культури з метою збагачення її власної». А Г. І. Муромцев підкреслює, що правова рецепція передбачає тільки добровільне сприйняття іноземного права в якості регулятора відносин даного суспільства [4].

Найбільш поширеною помилкою законодавців в країні є сліпе запозичення особливостей зарубіжних країн, які не можуть співіснувати із правовою спадщиною тієї чи іншої країни. Таке непродумане впровадження зарубіжних цінностей не слугує початкової меті, вирішення проблем законодавства, а тільки генерує ще більшу кількість проблем в українському законодавстві.

Характерною спільною рисою категорії рецепція права та правова спадщина є те, що обидві категорії не можуть існувати без досвіду країн, які мають певні національні риси. Але все таки правова природа в даних категоріях різна. При запозиченні норм із правової спадщини, сприймається як позитивна, так негативна практика країни, стосовно рецепції права, то вона вибирає у себе тільки найпозитивніші моменти, які можуть бути використані в законодавстві країни. Також необхідно враховувати, що рецепіювання норм, не може провадитись без нових інститутів, в правій спадщині такої особливості ми не зустріли.

Література

1. Авраменко Л. В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. Ред. В. Я. Тацій. Х.: Нац. Юрид. Акад. України, 2006. Вип. 82. С. 6.
2. Завальнюк В. В. Правові традиції та антропоцентричне розуміння правової реальності. Митна справа. 2014. № 4 (94). С. 8.
3. Мельник З. П. Рецепція права як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект): автореф... Дис. ... канд. Юрид. Наук: спец. 12.00.01. К., 2009. С. 8.
4. Муромцев Г. И. Источники права в развивающихся странах Азии и Африки: система и влияние традиции. М., 1987. 152 с.
5. Рязанов М. Ю. Правова спадщина як складова правової культури [Електронний ресурс] / М. Ю. Рязанов // Концептуалізація та використання правової спадщини: матеріали Всеукр. круглого столу (26 грудня

2018 р., м. Одеса) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф. загальнотеорет. юриспруденції.– Електронні дані.– Режим доступу: <http://hdl.handle.net/11300/11604>.

Ключові слова: категорія, рецепція, правова спадщина, правова культура, правові знання.

Ключевые слова: категория, рецепция, правовое наследие, правовая культура, правовые знания.

Key words: category, reception, legal heritage, legal culture, legal knowledge.

Підгородський Богдан Мирославович
Національна академія внутрішніх справ
аспірант кафедри теорії держави та права

ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ У ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Не дивлячись на те, що питання юридичної конструкції є суто теоретичним елементом юриспруденції, проблематика практичних аспектів втілення абстрактних юридичних явищ залишається однією із актуальних та прикладних серед інших проблем теоретичної юриспруденції. Як свідчить юридична практика, прикладний, прагматичний характер теоретичних парадигм розкривається через призму притаманних для цих конструкцій функцій.

Варто наголосити на тому, що функціональна роль юридичних конструкцій знаходить свій вираз у декількох площинах, наприклад, таких як законотворчій та правореалізаційній, що у свою чергу вказує на наявність як спільних, так і відмінних функцій.

Акцентуючи свою увагу на предмет нашого дослідження із загальнотеоретичної точки зору, варто звернути увагу на наукові погляди Д.С. Пономарьова [1, с. 82], В.В. Чевичелова [2, с. 97–126] та Г.В. Нелипович [3, с. 8], які вказують на те, що юридична конструкція виконує такі основні функції – гносеолого-методологічну і техніко-юридичну, де в першому випадку зазначається про роль юридичних конструкцій як методу пізнання права, а другому – про роль у регламентації суспільних відносин та структуризації галузей права). При

цьому автори наголошують і на наявності інших функцій, наприклад, таких як: концептуальна та правотворча (Д. Є. Пономарьов) [1, с. 131].

Ж. О. Дзейко [4, с. 19–29], О. Ф. Черданцев [5, с. 12–19] та В. В. Чевичелов [2, с. 97–126], також у своїх роздумах приходять до того, що варто виокремити інтерпретаційну функцію юридичних конструкцій, яка розкривається в якості методу тлумачення норм права.

Також О. Ф. Черданцев наголошує на існуванні демонстраційної функції, що використовується у процесі пізнання нового теоретичного матеріалу при підготовці майбутніх юристів [5, с. 12–19].

Окрім зазначених вище функцій, О. В. Зінченко вважає за доцільне виокремити додатково інформативно-логічну, ідентифікаційну та утилітарно-прагматичну функції [6, с. 58–62], а А. О. Дутко вказує на конструктивно-прагматичну та функцію формування нормативних приписів [7, с. 54–59].

На наше переконання, з огляду на підняте питання особливої актуальності щодо визначення практичної складової правореалізаційного аспекту юридичних конструкцій необхідно звернути увагу і на функції самої юридичної практики. Відтак, виходячи із загальних вчень про теорію права, функціями юридичної практики є правоспрямовуюча або орієнтаційна, правоконкретизуюча та сигнально-інформаційна [8, с. 259–261].

Виходячи із зазначеного, нам вбачається, що перелік функцій юридичних конструкцій може бути доповнений з точки зору практичної сторони їх подальшого втілення такими функціями як орієнтаційна, правоконкретизуюча та методологічна.

Зміст орієнтаційної функції найкраще буде проявлятися у такій сфері реалізації як тлумачення, що передбачає наявність однорідного, єдиного розуміння юридичних конструкцій суб'єктами права з метою їх подальшого цілеспрямованого втілення.

Сутність правоконкретизуючої функції юридичної конструкції найяскравіше проявляється у такій формі реалізації як правозастосування, оскільки має прояв у багаторазовому типологічному вирішенні схожих життєвих ситуацій, встановлених зразків правової поведінки тощо.

Сенс методологічної функції юридичної конструкції правореалізаційної сфери проявляється у тому, що безпосередньо сама конструкція є тим засобом, за допомогою якого відбувається поєднання як теоретичної, так і прагматичної складової людської поведінки, вибудовується подальший алгоритм дій суб'єкта правових відносин, передбачений у тексті нормативно-правового акта.

Окрім зазначених функцій, на наше переконання, актуальною також є освітня функція, оскільки вона передбачає оволодіння здобувачем вищої освіти відповідними знаннями в правовій царині із подальшою метою належного використання отриманих знань для формування аргументованої професійної діяльності та реалізації юридичних конструкцій.

Таким чином, можемо дійти узагальнення, що юридичній конструкції як правовому явищу доктринального походження притаманні певні функції, що з огляду на різницю сфер використання юридичних конструкцій дозволяє зробити висновок про відмінності власне функцій, що характеризують конструкцію у тій чи іншій царинах. Критерій сфери стає визначальним у характеристиці як конструкції, так і її функцій. Відтак, виходячи із аналізу існуючої наукової літератури можна зробити висновок, що до функцій юридичних конструкцій слід віднести гносеолого-методологічну та техніко-юридичну, концептуальну та правотворчу, інтерпретаційну, демонстраційну, інформативно-логічну, ідентифікаційну та утилітарно-прагматичну, конструктивно-прагматичну та функцію формування нормативних приписів. Водночас до функцій юридичної конструкції в правореалізаційній сфері слід додати: орієнтаційну, правоконкретизуючу, методологічну та освітню.

Література

1. Пономарев Д. Е. Генезис и сущность юридической конструкции: дисс. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2005.— С. 82.
2. Чевычелов В. В. Юридическая конструкция (проблемы теории и практики): дисс. ... кандидата юрид. наук: Нижний Новгород, 2005. 180 с.
3. Неліпович Г. І. Юридична конструкція як засіб структурування правової інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01.

Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.

4. Дзейко Ж. О. Юридичні конструкції як засоби законодавчої техніки: поняття, значення та вимоги до їх створення / *Українське право*. 2007. № 1. С. 19–29.

5. Черданцев А. Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике/ *Известия высших учебных заведений: Правоведение*. 1972. № 3. С. 12–19.

6. Зінченко О. В. Функції юридичних конструкцій: теоретико-правовий аналіз/ *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 58–62.

7. Дутко А. О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: Монографія / А. О. Дутко. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 176 с.

8. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник. 2-е изд. Москва: Проспект, 2009. С. 259–261.

Ключові слова: юридична конструкція, функції, правореалізаційна сфера.

Ключевые слова: юридическая конструкция, функции, правореализационная сфера.

Key words: judicial construction, functions, law enforcement sphere.

Гордієнко Анастасія Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірант кафедри загальної теорії права та держави*

СПРАВЕДЛИВИЙ ЗАКОН ЧИ ЗАКОННА СПРАВЕДЛИВІСТЬ?

Проблема співвідношення законності та справедливості не є новою, адже сходять до витоків філософської та юридичної науки та супроводжує всю історію їх розвитку – аж до сучасності. Ще з античних часів поняття справедливості та законності ототожнювалися. «Що законно, то і справедливо», – наголошував Сократ [1, с. 136], Платон називав законністю справедливість [2, с. 582–583]. Арістотель зазначав: «Те, що ми самі покладемо і визнаємо справедливим, стає після цього таким, і ми називаємо його справедливим за законом. Справедливе від природи вище справедливого за законом, однак

досліджуємо ми громадянське справедливе, а воно існує за законом, а не від природи. Справедливе – це встановлене законом» [3, с. 328]. Зрозуміло, що проблема взаємозв'язку закону та справедливості тісно переплітається із співвідношенням таких понять та явищ, як право та закон.

Актуальність даної роботи полягає у тому, що співвідношення права та закону (права за природою та права за людським встановленням; права природного та права волевстановленого; філософського права та позитивного права тощо) було та залишиться центральним у праворозумінні. Особливої актуальності ця проблема набуває зараз – в умовах радикальної інверсії нашої країни, тридцятирічної розбудови України як правової та демократичної держави, на шлях до якої вона стала з підписанням перших політико-правових актів (Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 та Акт проголошення незалежності України від 24.06.1996).

Ю. М. Оборотов серед правових цінностей завжди виділяв – справедливість, природне право, конституцію, закон, суд тощо. Як бачиться автор не ототожнював дані поняття (закон і справедливість), окрім того зазначав, що у прямому сенсі слова нормативністю не характеризується справедливість, оскільки вона є конкретним, казуальним критерієм кожного окремого правовідношення, саме тому неможливо вивести її універсальну формулу. Складно назвати нормативною також таку цінність права, як людина, її життя та здоров'я [4, с. 14]. Сучасне розуміння справедливості тісно пов'язане з мораллю і обумовлене уявленням про поведінку людини, яка сформована новою європейською культурою.

Відомо, що для традиційних правових дисциплін (починаючи від теорії держави і права, закінчуючи галузевими науками) позитивне право як офіційно-владна даність виступає у якості найвищого авторитету, наділена вищою юридичною силою у питанні щодо призначення та суті права. Безумовно, владний характер права є суттєвим та значимим фактом. Однак людина, за своєю розумною природою, живе та діє у усвідомлюваному світі. В решті решт, людина «пропускає» відповідні факти через свою свідомість. Тому для людини є

очевидним, що одна справа – авторитет влади та законодавця, його думки, а зовсім інша – справедливість, правильність, розумність, істинність самого закону, котрий регламентує всі сфери життєдіяльності людини, її права та обов'язки. У такому зв'язку викликає інтерес серія експериментів, які були проведені психологами Нью-Йоркського університету на чолі із Орієль Фельдман-Холл (Oriel Feldman Hall). Вказані дослідження проводилися з метою встановити, як ми розуміємо та як ми реагуємо, коли відносно нас діють несправедливо. Результати цього дослідження були опубліковані журналом *Nature Communications* [5].

Суть першої гри, в яку попарно зіграли понад 100 учасників, в наступному. Один гравець пропонує іншому розділити пиріг ціною в \$10 в довільно обраній пропорції. Другий гравець може у відповідь на свій вибір зробити один з наступних ходів: погодитися; покарати першого гравця, зменшивши його частку; прийняти компенсацію грошима; віддати перевагу «поділ навпаки», тобто залишити партнеру рівно стільки, скільки той припускав залишити іншому.

Як виявилось, більшість учасників вважали на краще отримати компенсацію і відмовлялися від самого «мстивого» варіанту, «поділ навпаки», навіть коли первинна пропозиція першого гравця була зовсім образливою, наприклад, він намагався залишити собі 9/10 пирога.

У другій грі на сцені з'являвся третій учасник, спостерігач, якому пропонували висловитися, як повинен реагувати другий, «потерпілий від несправедливості» гравець. Яким, на його думку, повинен бути справедливий закон? З'ясувалося, що спостерігач набагато частіше наполягав на «поділі навпаки», тобто на найсуворішому з можливих покарань, ніж на відновлення справедливості.

Нарешті, в фінальному раунді одним і тим же учасникам по черзі діставалася роль то другого гравця – «жертви», то третього – «судді». І одні і ті ж люди вели себе по-різному – залежно від ролі.

На думку авторів, результати експериментальних ігор в «справедливий закон» можна перенести на поведінку людей в реальних життєвих ситуаціях. Іншими словами, потерпілий від злочинних

посягань на власність хоче, щоб йому компенсували втрати, але зовнішній спостерігач переймається насамперед покаранням зловмисника. А це означає, що вирoki, які виносять суди, не завжди можуть задовольнити самих жертв ненасильницьких злочинів.

«У нашій правовій системі люди обирають між можливістю покарати порушника або можливістю його не карати, але цей вибір дуже вузький, він упускає альтернативні способи відновлення справедливості», – підкреслює Фельдман-Холл.

Закон також належить до тих явищ, чиї контури затушовані міфом. Нам продовжують стверджувати, начебто закон виражає волю народу. Але хто, крім юристів, знає, що багато законів народжується в міністерських кабінетах: багато законів, прийнятих на сьогоднішній день Верховною Радою, є результатом урядової ініціативи. Це усього лише один із аспектів більш широкого явища: на противагу міфу про ієрархію джерел права, що ставить закон на перше місце, межі чинності закону постійно звужуються [4, с. 52].

Принцип справедливості розглядається як оціночний критерій при розгляді суспільних правовідносин. Тож, у даному експерименті, приймаючи рішення від імені іншого, люди можуть звернути увагу на схематичні уявлення про справедливість – абстрактні ідеологічні цінності, такі як «законність як справедливість», – яка підкреслює застосування відомих суспільних норм для відновлення справедливості. У цьому випадку каральна реакція зростає, оскільки люди можуть легко покласти на прямі приписи закону для покарання як засобу відновлення справедливості. З іншого боку, при прийнятті учасниками рішень відносно себе події можуть тлумачитися з точки зору конкретних та істотних ознак, включаючи можливість отримання грошової вигоди. При безпосередньому переживанні порушення справедливості люди можуть ігнорувати прямі приписи закону (карати), замість цього конкретно оцінюючи кожен варіант та його наслідки. Отже, увага зосереджується не на покаранні порушника, а на власній компенсації.

Таким чином, вказаний експеримент яскраво демонструє, що прийняття рішення з позицій законності (відповідно до приписів закону) не завжди гарантує справедливе вирішення справи. Така додаткова аргументація може лягти в основу розмежування закону та справедливості.

Вважаємо, що будь-який закон повинен втілювати у собі справедливість, як загальну ознаку, адже будь-які непорозуміння, що виникають в суспільстві, претензії і т. д., повинні вирішуватися позицій як справедливості так і законності (нормативності).

Повертаючись до питання, що звучить напочатку, викладене можна резюмувати наступним: закон може бути як справедливим, так і несправедливим, а тому природне право (як втілення справедливості) та позитивне право мають завжди знаходитися у нерозривній єдності.

Окрім того, вдосконалення законодавства можливе тільки за умов усунення протиріч між законністю і справедливістю. Ця проблема потребує постійної роботи, адже її загострення зумовлює правовий нігілізм серед населення та недовіру до органів державної влади.

Література

1. Ксенофонт. Воспоминания о Сократе. Москва: Наука, 1993. 380 с.
2. Минос. Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 4. Москва: Мысль, 1994. С. 581–592.
3. Аристотель. Большая этика. Аристотель. Сочинения в 4-х т. Т. 4. Москва: Мысль, 1983.– 830 с.
4. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова.— Одеса: Фенікс, 2012.— 492 с.
5. Feldman Hall, O. et al. Fairness violations elicit greater punishment on behalf of another than for oneself. Nat. Commun. 5:5306 doi: 10.1038/ncomms6306 (2014).

Ключові слова: справедливість, справедливий закон, законність, закон, правова держава.

Ключевые слова: справедливость, справедливый закон, законность, закон, правовое государство.

Key words: fairness, fair law, justice, law, constitutional state.

Боброва Тетяна Анатоліївна
*Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірантка кафедри загальної теорії права та держави*

ЗДІЙСНЕННЯ «НЕГАТИВНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ» В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

*«... Є всі підстави стверджувати,
що навіть у доступному для пізнання
майбутньому наша правова система роз-
глядатиметься як складова сім'ї рома-
но – германського права».*

Ю. М. Оборотов [1, с. 15]

Одними з найхарактерніших рис романо-германської правової сім'ї є наявність писаної Конституції, норми якої вважаються найбільш авторитетними, а також відсутність правотворчої функції у судовій гілці влади. Саме ці ознаки обумовлюють специфіку здійснення «негативної правотворчості» в країнах романо-германської правової системи, до якої належить й Україна.

Здійснення «негативної правотворчості» є однією із складових формування судової системи держави як самостійної гілки влади, що є важливим завданням у векторі розвитку країни у теперішній час. Цей процес, як і багато інших напрямів відбувається під впливом, насамперед, європейських правових стандартів. Порівняння діяльності «негативних правотворців» у провідних системах континентального права є особливо актуальним і важливим для вітчизняної юридичної практики. Тим паче, що запозичення позитивного зарубіжного досвіду в поєднанні з особливостями національної правової системи є запорукою успішного розвитку даного правового феномену.

Оскільки однією з провідних країн ЄС є Федеративна Республіка Німеччина пропонується розпочати аналіз «негативної правотворчості» саме на прикладі цієї держави. Погоджуємось з тим, що у Конституційного Суду ФРН простежуються правотворчі повноваження в частині скасування нормативних приписів. Так, якщо Федеральний Конституційний Суд зробить висновок, що федеральний закон не

відповідає Основному закону або що закон землі не відповідає Основному закону чи іншому федеральному закону, то він оголошує закон таким, що не має сили. Так само при розгляді питання щодо відповідності закону землі чи іншого правового акта землі федеральному закону суд визнає такі акти недійсними [2, с. 124].

Дещо іншими є наслідки здійснення негативної правотворчості у Литві. Так, якщо закон скасовується як неконституційний, то з дня набрання сили цим рішенням, якщо в ньому не встановлено іншого, знову набувають чинності положення, які були змінені законом, визнаним неконституційним. Голова Конституційного Суду України (2007–2010 р.р.) А. А. Стрижак відмічає, що основний аргумент на користь рішення про поновлення правових норм, які втратили законну силу через визнання їх неконституційними, полягає в тому, що «маються на увазі не повноваження конституційних судів щодо поновлення юридичної сили норми, яка була скасована або змінена неконституційним правовим актом, а поновлення таких норм як юридичний наслідок рішення, яким констатується неконституційність правового акта, що скасував або змінив попереднє правове регулювання, прямо передбачене в конституції (законах) держави [3].

С. Л. Вдовіченко серед правових засобів, що використовують зарубіжні конституційні суди задля уникнення прогалин, які можуть виникнути внаслідок прийнятих ними рішень, виокремлює такі:

- відтермінування офіційного опублікування рішення (Білорусія, Литва, Польща);
- встановлення рішенням пізнішої дати набрання ним законної сили (Вірменія, Естонія, Туреччина, Чеська Республіка);
- констатація конституційним судом того, що оспорюваний правовий акт тимчасово відповідає конституції, і вказівка на те, що цей акт суперечитиме конституції, якщо не буде змінений до визначеного терміну (Латвія, Словенія, Хорватія, Угорщина);
- визнання правового акта таким, що суперечить конституції внаслідок законодавчого упущення, без виключення його з правової системи, або оголошення акта недійсним (ця техніка застосовується, зокрема, конституційними судами Естонії, Іспанії,

ччини, Хорватії);

– поновлення раніше чинного правового регулювання (Австрія, Болгарія, Латвія, Литва, Німеччина) тощо [4, с. 76].

В контексті того, чи є такі рішення Конституційного суду джерелом права, необхідно виявити способи впливу рішень «негативного правотворця» на правову систему і форму його прояву. Адже саме негативні правотворчі повноваження і відіграють головну роль в діяльності органу конституційного правосуддя по здійсненню контролю за конституційністю нормативно-правових актів.

Суддя, як «негативний правотворець» повинен пізнати право в його цілісності й доконечності, підтримувати ієрархію нормативно – правових актів. Дане твердження відповідає позиції вітчизняних вчених одеської школи права В. В. Дудченко, М. Р. Аракеляна, В. В. Завальнюка, які наголошують: «... цілісністю права є джерела права в їх ієрархії, а доконечністю – справедливість. Термінами «ідея» або «дух» права й позначають зазначену цілісність і доконечність. В ідеї права укорінені його першоджерело, субстанційна сутність, істина, смисл, цінність, значення і мета. Для юриста ідея права є передумовою пізнання феномена права [5, с. 106].

Тлумачення, що дається негативними правотворцями при розгляді справи про відповідність законодавчих актів Основному Закону є свого роду «добудовою права». Ці конституційно-правові рішення несуть офіційний, об'єктивний і обов'язковий зміст та являють собою справжній зразок продукту герменевтичної практики в галузі права [6, с. 128].

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що країни, досвід яких наведено у даному дослідженні, належать до однієї правової системи, проте здійснення «негативної правотворчості» в кожній державі має свої особливості. Очевидною рисою є відсутність правотворчої функції у судовій гілці влади відповідно до принципу розподілу влади. Так, в процесі реалізації негативної правотворчості зникають одні правила та видозмінюються інші з метою врегулювання суспільних відносин та вдосконалення наявної системи права. Функція зі здійснення «негативної правотворчості» у країнах романо-германської правової системи є додатковою, що

нібито доповнює правозастосовну чи інтерпретаційну діяльність судів, компенсує недоліки формально-юридичних джерел права, перш за все нормативно-правових актів.

Література

1. Оборотов Ю.М. Традиції та інновації у правовому розвитку / Ю.М. Оборотов // Психологія і суспільство № 1, – 2004. – С. 15–42
2. Стецик Н.В. Судова правотворчість у правовій системі Федеративної Республіки Німеччини // Науковий вісник Львівського державного університету Внутрішніх справ № 4. – 2010. – С. 124–128
3. Стрижак А. Порушення процедури внесення змін до Основного Закону знову може мати наслідком визнання їх нелегітимними/А. Стрижак//Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/129256-golova_ksu_20072010_rr_andriy_strizhak_porushennya_proceduri.html
4. Вдовіченко С.Л. Відновлення дії попередньої редакції нормативно – правового акта внаслідок визнання Конституційним Судом України внесених до нього змін неконституційними.//Вісник Конституційного Суду України № 2.-2011.-С. 73–81
5. Дудченко В.В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції: навч. посіб. / В.В. Дудченко, М.Р. Аракелян, В.В. Завальнюк. – Одеса: Фенікс, 2014. – 184 с.
6. Мелякова Ю.В. Правотворчість у прецедентному і континентальному праві: герменевтичний аналіз / Ю.В. Мелякова // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого № 2 (12), 2012. – С. 126–143

Ключові слова: правовий акт, негативна правотворчість, неконституційність, судова правотворчість, джерело права.

Ключевые слова: правовой акт, негативное правотворчество, неконституционность, судебное правотворчество, источник права.

Key words: legal act, negative lawmaking, unconstitutionality, judicial lawmaking, a source of law.

Король Катерина Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірант кафедри загальної теорії права та держави*

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Термін «ідентичність» (від позднелат. *identicus* – тотожний, однаковий) широко став використовуватися в соціальних і гуманітарних науках у другій половині ХХ ст., перш за все в соціології. Поступово

він увійшов в категоріальний апарат багатьох гуманітарних наук і перетворився в міждисциплінарну наукову категорію [1, с. 6].

В сучасних дослідженнях прийнято диференціювати ідентичність в залежності від соціальних інституцій, до яких може належати людина (етнічна, політична, релігійна тощо). У зв'язку з цим важливим є виділити і правову ідентичність, що являє собою юридичну значущість. Вперше виникнення поняття правової ідентичності було викликано вирішенням питання праврозуміння.

Як відомо, будь-яка ідентичність – це насамперед продукт соціальної взаємодії, що породжує стан колективної єдності та виражається в спільній свідомості [2, с. 13]. Багато вітчизняних та зарубіжних підходів до визначення правової ідентичності ґрунтуються на тому, що держава наділяє суб'єкта правовим статусом, що і є основою правової ідентичності. Соціальна ідентичність набуває правовий характер в той момент, коли держава тим чи іншим своїм рішенням закріплює дану соціальну групу як правової спільноти, тобто надає індивідам певні права та обов'язки, пов'язані саме з їх членством в даній соціальній групі. Але в дійсності ідентичність визначається особистим досвідом зіткнення суб'єкта з правовими інститутами та його місцем в правовій системі. Тобто суб'єкт аналізує для себе лише ту інформацію, яка безпосередньо стосується його життя, і виконуючи юридично значимі дії правовий статус суб'єкта постійно змінюється. Важливою ознакою є реалізованість прав та обов'язків, наданих суб'єкту, його емоційна та інтелектуальна залученість до процесу. Вона відображає соціально-правову сутність особистості. Таким чином не можна заперечувати тісний зв'язок правового статусу суб'єкта, яким наділяє його держава та його правової свідомості, що ґрунтується на його особистому досвіді.

Визнання людини як суб'єкта права через призму її особистості – основний етап правової ідентифікації.

Від того, наскільки право наближене до потреб суспільства, чи дотримані такі загальні принципи права як принцип гуманізму, справедливості, рівності, залежить процес включення правової інформації до життя особи, процес правової ідентифікації, правової

соціалізації, які в свою чергу визначають структуру правосвідомості особи і визначають її поведінку.

Розуміння сутності права залежить в першу чергу, від правової освіти, по-друге, від правового виховання суспільства. Демократична правова держава формує у підсвідомості громадян високий рівень правової поведінки, набуття навичок та знань для правильного використання під час виконання тих чи інших юридичних дій. Лише в такій дійсності громадянин може в повній мірі права та обов'язки та свідомо сприймати право як найвищу цінність. В свою чергу, правова ідентичність особи свідчить про високий рівень правосвідомості та правової культури суб'єкта права, що є важливим у процесі правотворчості та правозастосування в подальшому.

Таким чином ми можемо виділити два ключових елемента, що включає в себе поняття правова ідентичність. Перший – правова самосвідомість, реальне усвідомлення суб'єктом відношення себе до даної соціальної групи, усвідомлення своїх прав та обов'язків, свідому реалізацію їх у повсякденному житті. Другий не менш важливий елемент – офіційне визнання державою суб'єкта, як носія правового статусу.

Так, Юрій Ветютнев виділяє третій елемент правової ідентичності – державне забезпечення, тобто вся сукупність необхідних гарантій, починаючи з соціально-економічних, політичних, закінчуючи заходами державного примусу, які власне кажучи, і становлять змістовне наповнення правової ідентичності [3, с. 2].

Тобто забезпечення суб'єктивних юридичних прав з боку держави як окремий елемент правової ідентичності пов'язане зі створенням умов для соціально-правового розвитку особи, відповідністю й ефективністю державно-правових засобів на шляху до формування правової ідентичності, правильним перебігом усіх трьох стадій механізму правового регулювання: 1) правотворчості; 2) реалізації суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків; 3) покладання юридичної відповідальності.

Таким чином, правова ідентичність – це стан всебічного усвідомлення суб'єктом відношення себе до соціальної групи, де він

надає значущість та усвідомлює принципову важливість своєї ролі в правовій системі. В той же час така соціальна група офіційно визнана державою, яка наділяє суб'єкта правовим статусом. Існування правової ідентичності в такому вигляді притаманне та може бути застосовано лише для членів суспільства з високою правовою культурою.

Література

1. Хабибулин А. Г., Рахимов Р.А. Государственная идентичность как элемент правового статуса личности // Государство и право. 2000. № 5. С. 6.
2. Резников Е. В. Понятие правовой идентичности // Право и современные государства. 2014. С. 13.
3. Резников Е. В. Психолого-правовой анализ понятия «Правовая идентичность» // URL: <http://www.civisbook.ru/files/File/Vetyutnev.pdf>

Ключові слова: ідентичність, правова ідентичність, правовий статус, правова свідомість.

Ключевые слова: идентичность, правовая идентичность, правовой статус, правовое сознание.

Key words: identity, legal identity, legal status, legal consciousness.

Дядюк Катерина Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
студентка факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)*

ПОНЯТТЯ ІНШОГО У ФІЛОСОФІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ Ж.-П.САРТРА

Людина, яка розвивається, хоча би раз замислювалася над власним буттям та буттям інших. Під час цього мисленнєвого процесу варто вміти знаходити відмінності між згаданими проявами буття. Викликано це тим, що в процесі розвитку, особистість не знаходиться у вакуумі, вона існує і пізнає. Завдяки цьому людина здатна комунікувати з іншими такими ж – людьми і, як наслідок, вона знаходиться не тільки у своєму бутті, а й у бутті Іншого. Це означає, що людина перебуває в екзистенціальному розвитку. Філософія Іншого, яка

виникла у середині – другій половині XX ст., викликає неабияку цікавість у мислителів й по сьогодні.

Одним із перших, хто почав розвивати філософію Іншого у наукових працях – екзистенціаліст Ж.-П. Сартр. У своїй роботі «Буття та ніщо», він виокремлює три виміри буття. За його розумінням воно поділяється на: *буття-в-собі*, *буття-для-себе*, *буття-для-іншого*.

Буття-для-іншого – це новий вимір буття, в якому «Я» існує ззовні від себе. Це буття хоч і є для іншого, але відповідальним за нього буде кожна людина окремо. Якщо перші два види буття є схожими між собою, тому що вони направлені, в першу чергу, на пізнання особистості в собі і для себе, і мають внутрішню орієнтацію, то *буття-для-іншого* показує людину із зовнішньої сторони, яка свідомо і за власним бажанням може переходити із свого власного буття в буття когось Іншого, притому залишаючись вільною у своєму виборі, але тим самим ставлячи під загрозу власне «Я». За Сартром, будь-хто Інший буде заперечувати існування мого «Я». Від Іншого залежить існування суб'єкта, тому що це певним чином може обмежувати свободу через оціночні судження, спрямовані в сторону особистості.

Буття-для-іншого було б доцільно все ж таки пов'язати із *буттям-для-себе* через розуміння одиницності свідомості. Через *буття-для-іншого* людина не втрачає індивідуальність, вона залишає своє «Я», яке може конструюватися іншими і не лишаючи можливості пізнання самого себе через трансцендентальність вільного буття. Інший визначається подвійним внутрішнім запереченням, Сартр пише «... Інший є той, хто не є мною і ким не є я» [1, с. 252]. Це є результат оцінки людини Іншим і те, як вона бачить себе через Іншого. Взаємодію «Я» та Іншого можна описати як ситуацію «суб'єкт-суб'єкт», де двоє перебувають у зв'язку взаємопізнання.

Найпростішу теорію існування Іншого можна побудувати через погляд. Інший – це той, через погляд якого можна побачити відображення мого існування, через Іншого можна пізнати самого себе. Погляд Іншого характеризує людину ззовні, але не примушуючи ні до чого і залишаючи її вільною, оскільки вона знаходиться у вільному бутті. Це не зовнішній образ людини, а той, який можна побачити лише зсередини після аналізу її Іншим. Через погляд можна відчути

почуття сорому, коли за людиною спостерігає хтось Інший. Це означає, що особистість побачена і здатна визнати саму себе. За Сартром, Інший має онтологічну природу. Він знаходиться у часі та розвивається. Будь-хто приречений на зустріч з Іншим. Присутність Іншого виступає для людини певним стимулом для повного осягнення себе.

Ж.-П. Сартр говорив, що Інший буде заперечувати факт існування мого «Я» і в будь-якому випадку воно буде співіснувати із думкою Іншого, а значить може і зруйнувати його. Однак, ми не згодні з такою позицією. Люди перебувають в бутті одне одного і кожен з них дивиться на людину зі своєї позиції, спираючись на вже попередньо складений образ цієї людини. Проте, якщо у людини є своя точка зору і своя ідея, то уявленнями Іншого її не можна буде знищити, тому що така людина є незалежною разом зі своєю індивідуальністю.

Отже, на нашу думку *буття-для-іншого* – найвдаліша форма буття, через яку можна бути побаченим. Це буття не знищує повністю «Я» та людську індивідуальність, а навпаки, завдяки Іншому можна відкрити шлях до пізнання та до визнання людини унікальною. Саме це і є завданням Іншого – допомогти особистості пізнати себе через її непідробну своєрідність.

Для людини, яка вже стала юристом чи тільки планує – важливо якраз вміти відстоювати свою незалежність та самотність, а досягти цього можна завдяки певним знанням із філософії. Тому, варто зазначити, що філософія є важливою світоглядною базою юриспруденції. Завдяки філософії юрист зможе знайти теоретичні відповіді на питання, які пов'язані з людиною та її місцем у світі, що в подальшому допоможуть у вирішенні будь-яких питань.

Література

1. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии/ пер. с фр., предисл., примеч. В.И. Колядко. М.: Республика, 2000. 639 с. – с. 252

Ключові слова: буття-для-іншого, Ж.-П. Сартр, екзистенціалізм, вибір, людина.

Ключевые слова: бытие-для-другого, Ж.-П. Сартр, экзистенциализм, выбор, человек.

Key words: being-for-other, J.-P.Sartre, existentialism, choice, person.

СЕКЦІЯ 2

СПАДОК Ю. М. ОБОРОВОТА І ГАЛУЗЕВА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

Аніщук Ніна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»

професор кафедри історії держави та права,

доктор юридичних наук, професор

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА Ю.М. ОБОРОВОТА У ЗАПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС НУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» НОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІЄТАЛЬНА ПРАВОВА ЦІЛІСНІСТЬ»

У сучасному науковому світі набувають розвитку соцієтальні науки, наприклад, соцієтальна соціологія та ін. Новим напрямом у вітчизняній юриспруденції є запровадження у навчальний процес для вищої освіти третього освітньо-наукового рівня навчання за спеціальністю 081 «Право» за напрямом «Фундаментальна юриспруденція» дисципліни «Соцієтальна правова цілісність». Дана нова дисципліна вперше з'явилася у незалежній Україні у Національному університеті «Одеська юридична академія». Ідея запровадження цієї дисципліни у навчальний процес НУ «Одеська юридична академія» була запропонована доктором юридичних наук, професором Крестовською Н. М. за підтримки завідувача кафедри загальнотеоретичної юриспруденції НУ «ОЮА», доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого юриста України Оборотова Ю. М. (1946–2020 рр.) – видатного правознавця сучасної України.

Імплементація навчального курсу «Соцієтальна правова цілісність» в систему вищої освіти має на меті надати аспірантам знання і розуміння теоретичних проблем у сфері соцієтальної правової цілісності.

Дану дисципліну слід віднести до соцієтальних наук. Водночас, вказана дисципліна відноситься до правової науки. Отже, у сучасній юриспруденції простежується тенденція до формування нового її напрямку – соцієтальної юриспруденції. Поряд з цим, варто зазначити, що сьогодні науковці-теоретики права (Н. Крестовська) пропонують вживати термін «соцієтальне право». У такому контексті даний курс можна розглядати в рамках дослідження соцієтального права.

Навчальний курс «Соцієтальна правова цілісність» включає два розділи, що охоплюють шість тем, зміст яких розкриває соцієтальну правову цілісність. Розділ I присвячено теоретико-методологічним засадам курсу «Соцієтальна правова цілісність». До нього увійшли три теми. Це – вступ до курсу «Соцієтальна правова цілісність», понятійні основи курсу «Соцієтальна правова цілісність» та методологічні підходи до вивчення курсу «Соцієтальна правова цілісність». Розділ II присвячено дослідженню складових компонентів соцієтальної правової цілісності. До нього увійшли три теми. Це – «Гендерне право та його соцієтальне значення щодо прав жінок», «Ювенальне право та його соцієтальна роль щодо прав дітей» та «Соціальне право та його соцієтальна вага щодо прав літніх людей та прав людей з обмеженими можливостями».

Навчальний курс «Соцієтальна правова цілісність» є міждисциплінарним курсом і має зв'язок із загальнотеоретичною юриспруденцією, гендерним правом, ювенальним правом, соціальним правом, соціологією права, філософією права, юридичною антропологією, соцієтальною соціологією, гендерною соціологією, соціальною антропологією, соціальною глобалістикою, гендерною філософією та ін.

Отже, важливою особливістю курсу є його міждисциплінарний характер. Цей курс має зв'язок з різними галузями наукових знань, тому вивчення соцієтальної правової цілісності з позицій різних наук дає нову, більш багатомірну картину дійсності.

Друга важлива особливість цього навчального курсу полягає в його націленості на аналіз і пошук шляхів вирішення соцієтальних правових проблем у контексті гуманітарних проблем. Тематика курсу

дозволяє по-новому розглядати реальні гуманітарні проблеми під кутом зору соцієтальності, зв'язку права із соцієтальною системою.

Предметом курсу є соцієтальна правова цілісність, під якою розуміється соцієтальна система права, складовими компонентами якої є, насамперед, гендерне право, ювенальне право та соціальне право – галузі права, що мають соцієтальне значення.

Завдання курсу «Соцієтальна правова цілісність»:

надати знання теоретичних та методологічних засад соцієтальної правової цілісності, що дозволяє засвоїти понятійно-концептуальний апарат, необхідний для подальшого самостійного аналізу соцієтальної системи та її зв'язку із правом;

- ознайомити з основними науковими здобутками у сфері соцієтальної правової цілісності;

- виробити у аспірантів на основі ґрунтовного засвоєння ними методологічної і спеціальної літератури наукового розуміння соцієтальної правової цілісності, розгляду її під кутом зору гендерної та ювенальної юриспруденції, що складають основу соцієтальної юриспруденції;

- розширити загальний кругозір аспірантів при знайомстві із соцієтальною правовою цілісністю та сформувані у них розуміння важливості вивчення цієї міждисциплінарної дисципліни, яка відкриває шлях до засвоєння нових напрямів юриспруденції – гендерного права та ювенального права;

- ознайомити аспірантів із соціальним правом у контексті проблематики прав літніх людей та прав людей з обмеженими можливостями, та на підставі цього довести про його соцієтальне значення;

- вміти використовувати отриманні знання у науковій та практичній діяльності.

Таким чином, незалежність України, пов'язані з нею економічні та суспільно-політичні трансформації, участь нашої держави у європейських та світових інтеграційних процесах вимагають від вищої школи підготовки високоосвічених спеціалістів. Важливу роль у досягненні цієї мети відіграє курс з циклу вибіркових дисциплін „Соцієтальна правова цілісність” для третього (науково-освітнього) рівня навчання за спеціальністю 081 «Право». Поява цього курсу

значною мірою пов'язана з керівницькою діяльністю професора Оборотова Ю. М., який будучи завідувачем кафедри загальнотеоретичної юриспруденції НУ «Одеська юридична академія», доклав багато зусиль, щоб ця дисципліна увійшла в навчальний процес НУ «ОЮА». Безумовно, впровадження навчального курсу «Соцієтальна правова цілісність» в систему юридичної освіти, має відіграти свою позитивну роль в розвитку теоретичних досліджень із загальнотеоретичної, гендерної, ювенальної та соціальної юриспруденції.

Ключові слова: Оборотов Ю. М., соцієтальна правова цілісність, нова дисципліна, соцієтальна юриспруденція, гендерне право, ювенальне право, соціальне право.

Ключевые слова: Оборотов Ю. Н., социетальная правовая целостность, новая дисциплина, гендерное право, ювенальное право, социальное право.

Key words: Oborotov Y. N., societal legal integrity, new discipline, gender law, juvenile law, social law.

Аленін Юрій Павлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України*

Мурзановська Аліна Владиславівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Дослідження будь-якого об'єкта наукового пізнання передбачає наявність відповідного інструментарію – методології. Сьогодні актуальність розробки проблем методології кримінально-процесуальної

науки обумовлена передусім широкомасштабними та кардинальними змінами у вітчизняному кримінальному процесуальному праві, що покликані привести його у відповідність до європейських і міжнародних стандартів, крім того, це викликано також і стрімким розвитком науково-технічної революції, швидким оновленням знань, збільшенням обсягу наукової та науково-технічної інформації, що потребує не тільки уточнення, а й перегляду в кримінальній процесуальній доктрині основних понять і категорій за допомогою оновленої методології. І на наше переконання є однією з основних тенденцій розвитку науки кримінального процесуального права [див.: 1, с. 285–310].

В свою чергу, оновлення методології кримінально-процесуальної науки має відбуватись з врахуванням змін уявлень про зміст і роль сучасної юриспруденції в цілому, що, як зазначає Ю. М. Оборотов, багато в чому визначається розвитком її центральної ланки, якою виступає загальнотеоретична юриспруденція, яка стверджує сучасну методологію дослідження, виводить на зміни в категоріальному апараті юриспруденції [доклад.: 2, с. 3–7].

Можливості сучасної методології дозволяють юриспруденції перейти від вивчення станів її об'єкта, тобто права і держави, до досягнення цього об'єкта в його змінах і перетвореннях. Не випадково, що у самому розумінні методології як науки про методи помітним стає рух від цього інструментального бачення її призначення до функціональних особливостей методологічного інструментарію. Можна вважати, що відбувається становлення такої методології юриспруденції, в якій для досягнення сучасного правового і державного життя відбувається перехід до наповнення відповідними конструктами змісту методології юриспруденції, визначення її рівнів, напрямків і сфер використання [3, с. 75].

І головне, що далі підкреслює Ю. М. Оборотов, у цілому йде процес затвердження нової парадигми методології юриспруденції як стійкої дослідної бази, забезпеченої філософськими, загальнотеоретичними і галузевими досягненнями. Тому обмеження методології юриспруденції сферою філософії права або загальнотеоретичної юриспруденції, з його точки зору, не може бути прийнятним. Якщо

методологія визначає взаємодію об'єкта дослідження і юридичної науки, то це стосується різних юридичних наук. У цьому плані можна говорити про методологію історії держави і права, методологію конституційного права, методологію кримінального права тощо [див.: 3, с. 75–76]. Додамо також методологію кримінального процесуального права.

Проте, на жаль, сьогодні, на відміну від методології загально-теоретичної юриспруденції, розробленню методології науки кримінального процесуального права присвячена недостатня увага вчених, хоча зрозуміло, що можливість отримання результатів досліджень проблем кримінального процесуального права, які будуть мати теоретичне та практичне значення, залежить в першу чергу від застосування належної методології наукових досліджень, на що нами вже неодноразово зверталась увага [див., наприклад: 4, с. 18–19].

Сучасну методологію юриспруденції, як зазначає Ю. М. Оборотов, становлять різні підходи, такі як: антропологічний, аксіологічний, цивілізаційний, синергетичний і герменевтичний. По суті, кожен з названих підходів визначає стратегію дослідних пошуків у взаємозв'язку юриспруденції з правом і державою [3, с. 86]. До основних підходів, що становлять перший рівень методології наукових досліджень, що мають важливе значення при дослідженні проблем кримінального процесу, також можна віднести наступні: феноменологічний, комунікативний, інформаційний, функціонально-інструментальний та діяльнісний. Серед методів наукових дослідження доцільно виділити загальнонаукові та спеціальні, виокремлюючи серед них: емпіричні, загальнологічні, евристичні, спеціальні.

Крім того, загальнотеоретична юриспруденція постійно поповнює свій категоріальний апарат та інструментарій, саме вона використовує принцип юридизації для включення в свою дослідницьку сферу досягнень з інших сфер людського знання, наприклад, антропології, герменевтики, синергетики і т. п. і, таким чином, вона є не тільки дослідницькою сферою, а й сферою закріплення і подальшого затвердження юридизованих положень у всій системі юридичної на-

уки (юриспруденції) [див.: 2, с. 3–7], що знаходить своє відображення і на галузевому рівні [доклад. див.: 4, с. 22–25].

Незважаючи на те, що право виступає визначальною сферою в збереженні традицій, воно неминуче передбачає оновлення і зміну цих традицій, становлення нововведень, їх закріплення і використання на різних рівнях правового буття: від правосвідомості і правових норм, до правовідносин і правової поведінки [5, с. 210]. Так, підкреслюється, що для національного права стратегічне значення має правова інновація, виражена в проектах Ради Європи про відповіді на насильство в повсякденному житті демократичного суспільства, шляхом використання медіації між жертвою і правопорушником, що виражається в утвердженні відновного правосуддя. При цьому відновне правосуддя як нова модель реагування на злочинну поведінку, враховуючи баланс інтересів жертви, правопорушника та суспільства, є правовою інновацією [див.: 5, с. 211–212], а отже потребує свого осмислення та дослідження і на галузевому рівні, саме тому нами була приділена значна увага цим питанням [див., наприклад: 6; 1, с. 286, 297–301].

В цілому сучасний стан методології кримінально-процесуальної науки може бути охарактеризований як перехід від моністичної методології до філософсько-методологічного плюралізму [4, с. 26]. Доцільним є виділення в структурі методології кримінально-процесуальної науки певних рівнів, а саме: загальні філософсько-світоглядні підходи, які становлять основу пізнання і визначають стратегію дослідження; загальні принципи, що поширюють свою дію на всі об'єкти пізнання у конкретній галузі знань; загальнонаукові методи, за допомогою яких можна надати об'єкту пізнання загальну характеристику; конкретно-наукові методи, за допомогою яких об'єкт пізнання конкретизується з урахуванням розробок конкретної науки або вчення, сформованого в її межах.

Серед основних тенденцій розвитку методології вбачається можливим виокремлення проблематики методологічної оптики та процесу методологування, який носить індивідуальний характер

та полягає у використанні методологічних принципів, підходів та методів [див.: 2, с. 6; 4, с. 25–27].

Підсумовуючи, ще раз підкреслимо, що в цілому, оновлена методологія наукових досліджень проблем кримінального процесуального права має забезпечити комплексний розвиток кримінально-процесуальної науки, раціональне застосування раніше отриманих результатів, вироблення нових науково обґрунтованих теоретичних положень, а також пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального права та практики його застосування.

Література

1. Murzanovska A. V. The main tendencies of the development of the science of criminal procedure in Ukraine in the current conditions. *Legal science and education in Ukraine and EU countries: a paradigm shift*: Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. 488 p. P. 285–310.
2. Оборотов Ю. М. Передмова: формування синтагми загально-теоретичної юриспруденції. *Методологія та інноватика загально-теоретичної юриспруденції: монографія* / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с. С. 3–7.
3. Оборотов Ю. М. Рівні та сфери методології юриспруденції. *Креативність загально-теоретичної юриспруденції: монографія* / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с. С. 74–86. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3295/Oborotov_Kreativ_Print.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Аленін Ю. П., Мурзановська А. В. Методологія кримінально-процесуальної науки: сучасний стан та перспективи розвитку. *Право України*. 2019. № 9. С. 17–30.
5. Оборотов Ю. М. Напрями інноватики загально-теоретичної юриспруденції. *Методологія та інноватика загально-теоретичної юриспруденції: монографія* / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с. С. 210–221.
6. Мурзановська А. В. Відновне правосуддя: окремі методологічні аспекти досліджень правового регулювання та практики застосування в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 288–291.

Ключові слова: наукове пізнання, методологія, рівні методології, методологічний підхід, методи.

Ключевые слова: научное познание, методология, уровни методологии, методологический подход, методы.

Key words: scientific cognition, methodology, levels of methodology, methodological approach, methods.

Гетьман-Павлова Ирина

Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики»

*доцент кафедры правового регулирования бизнеса,
кандидат юридических наук, доцент*

ИНТЕРПЕРСОНАЛЬНЫЕ КОЛЛИЗИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

Коллизии законов по кругу лиц лежат в основе интерперсонального права (*interpersonal law*), проблематика которого тесно связана с международным частным правом (далее – МЧП). Классическое МЧП основано на коллизии законов в пространстве – решение вопроса о выборе применимого правопорядка означает выбор пространственно лучшего закона, наиболее тесно связанного с отношением. Однако исторически МЧП формировалось не только на основе принципа территориальности, но и принципа «персональности», учитывающего коллизии законов по кругу лиц, т.е. применение того правопорядка, носителем которого является субъект отношения. Принцип личного, персонального права при зарождении МЧП играл не меньшую роль, чем принцип территориальности, а в раннем Средневековье занимал более значимые позиции [4, с. 202]. Кроме того, различные персональные системы обычно распространяются на территорию нескольких государств, соответственно, существует возможность трансграничного расширения персональных правовых систем, что приносит в соответствующие отношения иностранный элемент, характерный для МЧП.

В литературе интерперсональное право определяют как совокупность правовых норм, регулирующих положение различных

«персональных» систем, одновременно действующих в одной и той же стране [1, с. 20]. Интерперсональное право действует в странах с множественностью правовых систем, когда такая множественность подразумевает существование двух и более правовых укладов, применимых к определенным группам лиц в зависимости от их религиозной, этнической или племенной принадлежности. В основе личных законов лежит привязка не к территории, а к личности, и они по определению носят экстерриториальный характер, т.е. следуют за лицом при любых его перемещениях в пространстве и применяются к такому лицу всегда вне зависимости от его места нахождения. Изначально интерперсональные коллизии являются не международными, а внутренними, т.е. отражают внутреннюю специфику права соответствующей страны.

Наличие интерперсонального права неизбежно влечет за собой возникновение коллизионного вопроса (основного вопроса и в МЧП) – право какой персональной общности применимо к каждой стороне отношения? Постановка коллизионного вопроса предполагает наличие методов и способов его решения, т.е. особого инструментария, с помощью которого можно определить компетентный закон. Таким инструментарием являются внутренние интерперсональные коллизионные нормы, закрепленные на законодательном уровне, в обычном праве или в судебной практике, и предназначенные для решения внутренних интерперсональных коллизий.

Вышесказанное демонстрирует связь между интерперсональным правом и МЧП как с точки зрения их основных проблем, так и с точки зрения способов их решения. В обоих случаях имеет место коллизионный вопрос, который решается с помощью коллизионных норм, определяющих применимое право. Одновременно налицо принципиальное различие: в сфере МЧП речь идет о применении права другой страны, в интерперсональном праве – того или иного правового уклада в рамках одного национального правопорядка.

В доктрине отсутствует единое мнение по поводу того, входит ли интерперсональное право в структуру МЧП. В западной доктрине сложились две основные концепции по этому вопросу. Представители

первой отрицают принадлежность интерперсональных коллизий к МЧП. В частности, К. Шмитхофф безоговорочно исключает интерперсональные коллизии из сферы МЧП, утверждая, что «расхождения между персональными правами и общим правом страны в пределах одной правовой системы не относятся к области коллизии законов, потому что они не являются результатом применения закона в пространстве» [3, с. 5]. Дж. У. Бартоломью подчеркивает, что МЧП было разработано на основе существования правовых систем территориального характера, между которыми возможен конфликт, следовательно, его концепции и принципы не применимы, если правовые системы не имеют территориального характера. Межличностные конфликты следует отделять от сферы МЧП; в противном случае могут иметь место попытки применить наиболее удобную норму МЧП без учета фактического характера проблемы [2, с. 326.].

Приверженцы второй концепции включают интерперсональные коллизии в сферу МЧП. Например, М. Вольф утверждает, что обе эти отрасли (МЧП и интерперсональное право) имеют одинаковую задачу – выяснить в каждом конкретном случае компетентную правовую систему. Большинство правил МЧП могут по аналогии применяться к интерперсональным коллизиям, но для межличностного права следует выделить особую коллизионную привязку – «группа лиц, к которой данное лицо относится (индус, магометанин и т.д.)» [1, с. 116–117].

Э. Витта отмечает, что МЧП и межличностное право имеют общий источник происхождения – понятие «личный статут», лежащее в основе разрешения конфликтов между разными правовыми укладами в Средние века. Разумеется, конфликты личных законов в большей своей части отличаются от МЧП, однако, в определенной степени они похожи на него по своим объекту, методам и способам построения собственных правил (интерперсональных коллизионных норм). Наиболее важными коллизионными привязками для таких норм являются членство в этнической или религиозной группе и автономия воли сторон (право лиц выбирать ту или иную религию и юрисдикцию религиозного или светского суда) [4, с. 343, 348].

МЧП регулирует отношения по выбору права, применимого к рассмотрению дел, связанных с иностранным правопорядком. При этом понятие «иностраный» для целей МЧП исторически означало не только иную территорию, но и иную человеческую общность. Общее происхождение МЧП и интерперсонального права создает достаточно сильную степень сходства между ними и обуславливает их глубокую внутреннюю связь. Прежде всего, это сходство проявляется в наличии собственного особого юридико-технического инструментария – коллизионных норм, не регулирующих правоотношения непосредственно и не устанавливающих прав и обязанностей сторон, а имеющих отсылочный характер, т. е. определяющих подчинение отношения тому или иному правопорядку.

Разумеется, нельзя утверждать, что интерперсональное право входит в структуру МЧП или наоборот. Их объект регулирования и сфера действия не совпадают, а просто в большей части пересекаются. Основное отличие заключается в наличии или отсутствии иностранного элемента, т. е. связи отношения с иным *суверенным* правопорядком. Интерперсональные конфликты являются «конфликтами законов без конфликта суверенитетов» [4, с. 347]. Одновременно и МЧП, и интерперсональное право имеют не только общее происхождение и сходный инструментарий, но и общую историческую функцию – обеспечить реализацию принципа равноправия всех правовых систем, их мирного сосуществования и признание субъективных прав, законно приобретенных на основании иного правопорядка.

Для целей МЧП необходимо иметь в виду, что отсылка к иностранному правопорядку включает отсылку и к его интерперсональным коллизионным нормам (если речь идет о праве страны с множественностью правовых систем). В таком случае мы имеем дело с механизмом, аналогичном «отсылке к праву третьего государства», т. е. отсылка коллизионной нормы страны суда (*«внешней» коллизионной нормы*) «попадает» на интерперсональную коллизионную норму (*внутреннюю коллизионную норму*) компетентного иностранного права, которая, в свою очередь, предписывает применение того или иного «личного права», действующего в пределах этой страны.

Для целей МЧП інтерперсональні колізіонні норми цілесообразно включати в його структуру, виділяючи в ній особе інтерперсональне право. По суті, саме в цьому напрямку йдуть сучасні процеси кодифікації та уніфікації МЧП: і в актах уніфікації МЧП ЄС, і в національних кодифікаціях МЧП фіксуються окремі спеціальні правила вибору права країни з множинністю персональних правових систем.

Література

1. Вольф М. Міжнародне частне право / пер. з англ. М.: Іностр. лит., 1948. 701 с.
2. Bartholomew G.W. (1952) Private Interpersonal Law. The International and Comparative Law Quarterly, vol. 1, no. 3, p. 325–344.
3. Schmitthoff C.M. (1948) English Conflict of Laws. London: Pitman, 462 p.
4. Vitta E. (1970) The Conflict of Personal Laws. Israel Law Review, vol. 5, p. 170–351.

Ключові слова: міжнародне приватне право, багатозначність правових систем, міжособистісне право, колізійні норми.

Ключевые слова: міжнародне частне право, множинність правових систем, інтерперсональне право, колізіонні норми.

Key words: private international law, plurality of legal systems, interpersonal law, conflict of laws rules.

Князькова Любов Михайлівна

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
доцентка кафедри загально-правових дисциплін, кандидатка
юридичних наук, доцентка*

Кравцова Маргарита Олександрівна

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
доцентка кафедри загально-правових дисциплін, кандидатка
юридичних наук*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПЕНСІЙНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Одним із актуальних питань протягом всього існування людства залишається питання прав людини, можливість їх реалізації та захисту. Утвердження, забезпечення, реалізація прав людини є важливим

показником, що вказує на демократичність та соціальність держави, а також на те, що така держава є правовою. Побудова України як правової, демократичної держави та входження її до Європейської спільноти передбачають наявність ефективного механізму захисту прав та свобод людини, одним із елементів якого є діюва та відповідальна система надійного судового захисту осіб від порушень їхніх прав та законних інтересів. Утвердження та забезпечення цих прав і свобод Конституція України покладає на державу як її головний обов'язок. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Стаття 3 Конституції України передбачає, що забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Вступ України до Ради Європи, з одного боку, став суттєвим кроком нашої держави в процесі європейської інтеграції, а з другого – засвідчив прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, насамперед, щодо поваги та захисту прав людини. Чільне місце серед виконаних зобов'язань перед Радою Європи займає ратифікація Україною Конвенції про захист прав і основних свобод людини у 1997 року [2] з визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини.

Право громадян на судовий захист закріплено у статті 10 Загальної декларації права людини, згідно якої воно знайшло своє відображення у частині першій статті 55 Конституції України [1]. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб.

Відповідно до статті 124 Конституції України [1] правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Після використання всіх національних засобів юридичного захисту кожен громадянин може звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту

прав і свобод людини і громадянина. Слід відмітити, що норми, які передбачають вирішення спорів, зокрема про поновлення порушеного права, не можуть суперечити принципу рівності усіх перед законом та судом і у зв'язку з цим обмежувати право на судовий захист.

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Необхідно зауважити, що право на судовий захист є обов'язковим складником кожного суб'єктивного права особи, яке вона може реалізувати як безпосередньо, так і через діяльність державних чи уповноважених державою органів або організацій, які створюють необхідні умови, що сприяють відновленню порушеного права, припиненню правопорушення та притягненню винних до відповідальності [3, 188].

Сьогодні до юрисдикції адміністративних судів належать усі справи щодо спорів фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг. Адміністративний суд стоїть на захисті соціальних інтересів громадян та захищає їх від свавілля суб'єктів владних повноважень, що особливо важливо у сфері захисту соціальних справ, оскільки соціальні права і свободи становлять питому частку у системі основних конституційних прав і свобод людини і громадянина, які дають змогу громадянам реалізовувати можливу поведінку або діяльність у соціальній сфері.

Останні роки пенсіонери органів внутрішніх справ вимушені захищати свої права у адміністративних судах. Так, починаючи з 2016 року колишні працівники міліції відстоювали своє право на перерахунок пенсії у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення поліцейським. Аналогічна ситуація виникла і у листопаді 2019 року,

коли була введена надбавка поліцейським за специфічні умови проходження служби та змінився розмір премій поліцейським.

У зв'язку з тим, що Міністерство внутрішніх справ України не направило до органів Пенсійного фонду України оновлених довідок про грошове забезпечення для перерахунку пенсій у відповідності зі ст. 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсіонери органів внутрішніх справ почали звертатися до суду з позовами про видачу оновлених довідок про грошове забезпечення станом на 01.12.2019 року. Таких справ накопичилось у судах досить багато. Так, наприклад, тільки по Дніпропетровській області починаючи з 2019 року у провадженні Дніпропетровського окружного адміністративного суду перебувало 53 типових справи, спір у яких виник з аналогічних підстав. Тому до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду надійшли матеріали адміністративної справи № 160/8324/19 07.11.2019 року про розгляд цієї справи Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду як зразкової. Велика Палата Верховного Суду винесла рішення по цій зразковій справі та підтвердила право позивача на отримання оновленої довідки про грошове забезпечення. Крім того, Велика Палата Верховного Суду визнала необґрунтованими посилання Пенсійного фонду України на необхідність виділення з Державного бюджету України коштів в обсязі 42,2 млрд. гривень як на підставу відмови в задоволенні позову, оскільки гарантовані законом виплати, пільги тощо неможливо поставити в залежність від видатків бюджету [4].

Разом з тим, не дивлячись на позитивні рішення судової влади дотепер оновлені довідки про грошове забезпечення для перерахунку пенсій колишнім працівникам міліції не надано до органів Пенсійного фонду України. Дотепер вони видаються тільки на вимогу пенсіонера, тоді як повинні були централізовано направлені для проведення перерахунку усім пенсіонерам органів внутрішніх справ у відповідності до Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України від 12.02.2008 р. № 45 «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби,

та деяких інших осіб», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [5]. Слід відмітити, що і після отримання оновленої довідки пенсійні фонди відмовляють у перерахунку пенсій, після чого пенсіонери знов звертаються до суду. Створюється така ситуація, що для реалізації права на перерахунок пенсії, передбачений статтею 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [6], пенсіонери спочатку звертаються до суду про видачу оновленої довідки про розмір грошового забезпечення, а після отримання такої довідки ще звертаються до суду з позовом про перерахунок пенсії у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення за аналогічними посадами поліцейських. Крім того, як свідчить практика позитивні рішення судів про перерахунок пенсії органами Пенсійного фонду України не виконуються на підставі відсутності бюджетних асигнувань для виплати нарахованої за судовим рішенням пенсії.

На наш погляд, аргументи органів Пенсійного фонду України про відсутність бюджетних асигнувань для виплати нарахованої за судовим рішенням пенсії як на обставину, що звільняє його від відповідальності за невиконання судового рішення необґрунтовані. Такі твердження не підтверджуються жодним належним доказом, яким можливо встановити обсяги відповідних фінансувань, плани їх надходження та графік погашення вказаних виплат. Аналогічна правова позиція Європейського суду з прав людини. Так, у справах «Шмалько проти України» [7], «Імобільяре Саффі проти Італії» [8] Європейський суд з прав людини констатував, що невиконання судового рішення не може бути виправданим внаслідок недоліків законодавства, які унеможливають його виконання. Державні органи не можуть посилалися і на відсутність коштів як на підставу невиконання зобов'язань.

Відповідно до рекомендацій, викладених у Висновку Консультативної ради Європейських суддів № 13 від 19.11.2010 «Щодо ролі суддів у виконанні судових рішень» [9] вважаємо, що в державі, яка керується верховенством права, державні органи, насамперед, зобов'язані поважати судові рішення і якнайшвидше реалізувати їх.

Сама думка, що державний орган може відмовитися від виконання рішення суду, підриває концепцію примата права. Виконання рішення повинно бути справедливим, швидким, ефективним. Тому для цього мають бути забезпечені необхідні кошти. Чіткі правові норми повинні визначати доступні ресурси, відповідальні органи та відповідну процедуру їх розподілу. Право на судовий захист, захищене статтею 6 Конвенції [6], було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалося невиконаним на шкоду будь-якій зі сторін. Ефективний доступ до суду включає право на виконання судового рішення без невинуватених затримок.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Протокол до Конвенції з прав людини і основоположних свобод ратифікованою Україною 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення 07.07.2021 р.).
3. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. Підприємство, господарство і право. 2020. № 8. С. 186–190.
4. Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 р. № 7-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16> (дата звернення 30.08.2021 р.).
5. Порядок проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2008 р. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452008%D0%BF>. (дата звернення 02.09.2021 р.).
6. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 29. Ст. 399.
7. Рішення Європейського Суду з прав людини заява № 60750/00 від 20 липня 2004 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text.
8. Рішення Європейського Суду з прав людини заява № 22774/93 від 28 липня 1999 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_075#Text.
9. Висновку Консультативної ради Європейських суддів № 13 від 19.11.2010 «Щодо ролі суддів у виконанні судових рішень» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU10276>.

Ключові слова: судовий захист, пенсійні права, права людини, права громадян, Європейський суд.

Ключові слова: судовий захист, пенсійні права, права людини, права громадян, Європейський суд.

Key words: judicial protection, pension rights, human rights, citizens' rights, European Court.

Арабаджи Наталя Борисівна

*Міжнародний гуманітарний університет
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІСТИННІСТЬ ЯК ОДИН З КРИТЕРІЇВ ЮРИДИЧНОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Юриспруденція як цілісна наука про право та державу повинна базуватись на критеріях оцінки наукового пізнання. Незважаючи на відмінності в розумінні критеріїв оцінки наукових теорій, можна встановити ті, які виділяються у всіх науках. Одним з загальних факторів оцінки являється умова істинності та достовірності наукового знання. Юридичні теорії, на нашу думку, також повинні відповідати цьому критерію.

Істина як певний критерій наукового пізнання має неоднозначний характер. Пошук самого поняття істини ускладнюється тим, що з часом деякі наукові погляди мають властивість змінюватись, а іноді й кардинально. Те, що колись мало характер незаперечного знання, через деякий час може бути визнано хибним.

Варто відмітити, що результатом багаточисленних спроб визначити, яке знання є істинним, а яке – ні, в науці стали критерії істинності, де в різних варіантах до теорії істини відносяться: внутрішня узгодженість та логічна послідовність знань; опорні на фундаментальні онтологічні представлення науки; існуючі в суспільстві домовленості (наукова парадигма) тощо. Але це ще не єдиний підхід до розуміння істини.

Істина – це, перед усім, згода з досвідом, що підтверджується практикою. Традиційно, це відповідність теорії реальній дійсності.

Саме дана ознака говорить про те, що теорія правильно відображає свій предмет, його закономірності.

Істинні знання – це ті знання, які співпадають зі своїм предметом, відповідають його змісту. Без перевірки теорії практикою, теорія не може вважатись науковою.

Як справедливо вказує Лившиц Р.З., «впевнитись в правильності того чи іншого підходу тільки на основі теоретичних викладок, мабуть, не можливо. Докази щодо того чи іншого рішення, а можливо, й пошуки чогось іншого, ведуть до практичного підходу, в тих реальних наслідках, до яких веде теорія» [1, с. 65].

Також дану ознаку можна сформулювати як ознаку об'єктивності знання. Знання об'єктивно в тому плані, що його зміст не залежить від самого суб'єкта, але безпосередньо визначається предметом пізнання. Перевірка знань на об'єктивність припускає певні практичні дії з предметом. Тобто впевнитись в істинності або ж в хибності теорії можна лише при проведенні практичної діяльності.

Як вказував ще Енгельс Ф., «Ми можемо довести правильність нашого розуміння даного явища природи тим, що самі його виготовляєм, викликаєм його з певних умов, примушуємо його служити певним цілям» [2, с. 9]. Саме така точка зору щодо розуміння істинної теорії володарює в сучасній науці. «Істинність являється не тільки нормативною цінністю, але й необхідною характеристикою будь-яких пізнавальних результатів, що претендують на науковість. «...Істинність є центральним, найбільш сильним регулятивом науково-пізнавальної діяльності» [3, с. 52].

Отже, істина повинна сприйматись в межах теорії відображення, оскільки знання повинно бути віддзеркаленням об'єктивної реальності. Однак, на думку Поппера К., теорія ніколи емпірично не верифікується, оскільки виведення теорії з приватних висловлювань, «верифікованих» досвідом, логічно недопустимо. «Емпіричні підтвердження при оцінці теорії не мають значення, оскільки ідея емпіричного підтвердження стоїть в колі доказів» [4]. Тобто теорія, що виведена із фактів, не може підтверджуватись власними наслідками. Критерій повинен дозволяти припускати в сферу емпіричної

науки такі висловлювання, верифікацію яких здійснити неможна. Верифікація може підтримати теорію лише тимчасово, оскільки наступні ймовірні негативні рішення завжди можуть це спростувати.

Насправді, легше отримати підтвердження, або ж верифікацію майже для кожної теорії, якщо ми в пошуках підтвердження. Але при цьому слід виключити такі пояснення, які витікають з самого джерела (наприклад, право – свобода, оскільки воно виражає ідею свободи).

Критерієм істинності теорії Поппер К. називає не верифікованість теорії, а її фальсифікованість. Це не означає відмову від оцінки наукової системи в позитивному змісті, але при цьому система повинна мати якусь логічну форму, яка б могла безпосередньо емпіричними перевітками виділити її в негативному змісті. Тобто емпірична система повинна приймати припущення. Непрямим способом підтверджується істинність теорії згоди з результатами інших теорій, «хоча, такого роду підтвердження не може носити кінцевий характер. Однак, суперечність з твердо встановленими законами інших теорій може розглядатись як кінцеве спростування» [4, с. 181].

Наукове знання завжди передбачає його реалізацію на практиці. Тому, цілком логічно, що ціллю науки є зміна навколишньої реальності, тобто практичної діяльності. Теорія, як стверджує Керимов Д. А., з однієї сторони, повинна бути орієнтиром на формулюванні конкретних висновків, зроблених на публіку, а з іншого – це найбільш доцільні шляхи, форми та засоби реалізації даних висновків [5, с. 75]. Теоретичний момент доцільний лише тоді, коли воно являється рухом до практичного, оскільки як й практичне не мало б змісту, якщо б не реалізовувало щось теоретичне.

На разі досить відома позиція, що практика, як найбільш об'єктивний критерій істинності пізнання, потребує не тільки доповнення, але й внесення певних змін. На думку Керимова Д. А. «...не будь-яка практика, як результат є істинністю пізнання, оскільки погана, негативна, шкідлива практика не може виконувати цю роль. Тому, перед тим як визнати практику критерія істинності пізнання, необхідно визначити, наскільки ця істина практична» [5, с. 93]. Теоретика головним чином цікавить істина, особливо формування істинних теорій.

Література

1. Лившиц Р.З. Теория права: учебник для студентов юридических высших учебных заведений. М.: БЕК, 1994. 224 с.
2. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы современного правоведения: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2002. С. 9.
3. Малюк А. Імперіалізм у Марксовій концепції глобалізації. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2019. № 3. С. 33–61
4. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход. М.: Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.
5. Керимов М.К. Рассмотрение дел об административных правонарушениях: проблемы теории и практики правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. М., 2009. 172 с.

Ключові слова: юридична наука, критерії істинності, наукові теорії, наукові знання

Ключевые слова: юридическая наука, критерии истинности, научные теории, научные знания

Keywords: legal science, truth criteria, scientific theories, scientific knowledge

Еннан Руслан Євгенович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної
юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент, магістр інтелектуальної
власності*

КОДИФИКАЦІЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЄС: ДОСВІД ФРАНЦІЇ

До 1992 р. законодавче регулювання правовідносин інтелектуальної власності у Франції здійснювалося розрізненими нормативно-правовими актами. Кодекс інтелектуальної власності Франції набрав чинності 1 липня 1992 р., який фактично увібрав у себе положення скасованих законів у сфері інтелектуальної власності. Водночас після прийняття Кодексу продовжувала діяти низка декретів, положення яких встановлювали порядок та особливості застосування норм, що увійшли до Кодексу.

За своєю структурою Кодекс складається з двох частин: законодавчої, яка введена в дію законом та регламентарної, яка введена в дію декретом. З позиції систематизації законодавства не можна стверджувати, що за своєю суттю Кодекс є результатом проведення кодифікації, оскільки цей нормативно-правовий акт утворився внаслідок проведення консолідації законодавства в сфері інтелектуальної власності.

Це пояснюється тим, що первинно до Кодексу були включені положення скасованих нормативно-правових актів без їх суттєвої зміни, проте пізніше до Кодексу була інкорпорована друга частина, що була прийнята на підзаконному рівні (регламентарна частина), зміни до якої вносяться урядовими декретами.

При цьому було кодифіковано не всі законодавчі норми у сфері інтелектуальної власності, водночас деякі положення у цій сфері містяться у Комерційному кодексі Франції. Крім того, у Кодексі інтелектуальної власності Франції відсутні загальні положення про інтелектуальну власність, які б об'єднували розрізнені правові режими об'єктів права інтелектуальної власності в єдиній системі.

Кодекс інтелектуальної власності Франції структурно складається з VIII книг: авторське право; суміжні права; загальні положення щодо авторських і суміжних прав, прав виробників баз даних; адміністративна і професійна організація; промислові зразки і корисні моделі; правова охорона винаходів і технічних знань; торговельні марки, сервісні марки та інші розрізняльні позначення; застосування щодо островів та заморських територій Франції. У законодавчій частині Кодексу ці книги структурно розподілені у III томах: I) Літературна і художня творчість; II) Промислова власність; III) Застосування щодо заморських територій Франції.

Том I Кодексу інтелектуальної власності Франції присвячений правовому регулюванню відносин у сфері авторських і суміжних прав. Серед визначеного кола об'єктів авторського права, поряд із традиційними об'єктами, зазначаються також твори сезонної промисловості з виробництва одягу та аксесуарів – йдеться про виробництво продукції надзвичайної новизни чи спеціального призначення щодо

пошиття одягу в сфері високої моди, виробництва модних аксесуарів і взуття. Наявність цього положення в Кодексі викликано необхідністю охорони результатів дизайнерської творчості нормами авторського права. До 1996 р. Кодекс не надавав правову охорону перекладам, адаптації, антологіям, збіркам творів, базам даних.

У Франції діє дуалістична концепція авторського права, відповідно до якої у суб'єктивному розумінні авторське право – це сукупність виключних прав як особистого нематеріального (моральні, духовні права), так і майнового (матеріального) характеру.

Окремі розділи Глави II Книги I Тому I Кодексу визначають нематеріальні (моральні) права, матеріальні (майнові) права автора, а також строки охорони авторських прав. Глава III Кодексу присвячена регулюванню використання авторських прав і договірних відносин у сфері авторського права, зокрема, визначено види, зміст та особливості укладання таких договорів. Книга II Тому I Кодексу присвячена охороні суміжних прав, зокрема, містить положення щодо прав суб'єктів суміжних прав, супутникового мовлення та кабельної ретрансляції.

Книга III Том I Кодексу містить положення, що стосуються організації збору та розподілу роялті, виплати винагороди авторам, виконавцям, виробникам фонограм та відеограм, встановлює санкції у вигляді штрафів за порушення авторських і суміжних прав, закріплює положення щодо прав виробників баз даних, санкції за порушення прав на програмне забезпечення.

Том II Кодексу регулює правовідносини у сфері промислової власності. Книга IV Тому II Кодексу містить положення, що визначають статус та засади функціонування Національного інституту промислової власності, що діє у складі Міністерства промисловості, а також Комітету охорони нових сортів рослин, яке діє у складі Міністерства сільського господарства. Зазначена Книга також містить положення щодо атестації та дисциплінарної відповідальності патентних повірених.

Положення Книг V, VI та VII присвячені регулювання відносин у сфері охорони прав на промислові зразки та корисні моделі, вина-

ходи та технічні знання, торговельні марки, марки обслуговування та інші розрізняльні позначення. Ці положення стосуються, зокрема, строків охорони, процедури подання заявок і видачі охоронних документів на відповідні об'єкти промислової власності, визначення прав, що впливають з реєстрації, особливостей вирішення спорів щодо об'єктів промислової власності, санкцій за порушення прав на ці об'єкти, а також підсудності справ щодо порушення прав на об'єкти промислової власності судовими інстанціями.

Глава I Книги VI Тому II Кодексу містить положення, які визначають строк надаваної патентом охорони, критерії патентоздатності винаходу, порядок подачі заявки на видачу патенту, підстави відмови в розгляді заявки, положення щодо сплати зборів. Глава II Книги VII Тому II Кодексу присвячена охороні технічних знань, до яких належать секрети виробництва, напівпровідникові вироби та нові сорти рослин, щодо яких встановлені положення регулювання порядку подачі заявки та видачі охоронних документів на зазначені об'єкти, а також встановлено кримінальну відповідальність за розголошення секретів виробництва працівником або керівником організації чи установи.

Книга VII Тому II Кодексу присвячена правовій охороні торговельних марок та інших видів позначень. У цій книзі наведено функції торговельних марок, вимоги до позначення, яке охороняється, порядок видачі свідоцтва, підстави відмови у видачі охоронного документа, строк охорони торговельних марок, випадки передачі та втрати прав, скасування реєстрації, а також заходи боротьби з порушенням права на торговельні марки, положення щодо колективних марок. Книга також містить низку положень щодо географічних позначень (позначень походження).

Друга – регламентарна частина Кодексу інтелектуальної власності Франції не містить структурний поділ на томи, проте також складається з VIII книг. Регламентарна частина Кодексу містить положення, що викладають імплементаційні правила застосування положень першої – законодавчої частини; адміністративні положення, що регулюють організаційні питання діяльності органів

у сфері інтелектуальної власності; процедури подання та розгляду відповідними органами заявок на об'єкти промислової власності, а також положення, що стосуються захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Необхідно зазначити, що Кодексу інтелектуальної власності Франції притаманна надзвичайна гнучкість щодо внесення змін. Так, зокрема, у 2009 р. до Кодексу були внесені зміни, що стосувалися охорони об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет, сприяння розповсюдження та використання творів у цифровому середовищі тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що Кодекс інтелектуальної власності Франції є комплексним нормативно-правовим актом у сфері інтелектуальної власності, оскільки поєднує норми різних галузей права, що стосуються регулювання правовідносин інтелектуальної власності, проте водночас не є прикладом класичної кодифікації законодавства, характерної для правових систем романо-германського типу.

Література

1. Богуславский М.М. Вопросы авторского права в международных отношениях. М., 1973.
2. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции. М., 1989.
3. Кодекс интеллектуальной собственности Франции. М., 1997.
4. Кузнецов М.Н. Охрана авторских прав в международном частном праве. М., 1986.
5. Липчик Д. Авторское право и смежные права. М., 2002.
6. Матвеев Ю.Г. Международные конвенции по авторскому праву. М., 1978.
7. Матвеев Ю.Г. Международная охрана авторских прав. М., 1987.
8. Яфаев А.И. Авторское право капиталистических стран. М., 1983.

Ключові слова: інтелектуальна власність, кодекс інтелектуальної власності, кодифікація законодавства, юридична техніка.

Ключові слова: інтелектуальна власність, кодекс інтелектуальної власності, кодифікація законодавства, юридична техніка.

Key words: intellectual property, intellectual property code, codification of legislation, legal technique.

Личко Валерія Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК РІЗНОВИД ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ

Забезпечення Українською державою прав, свобод та законних інтересів своїх громадян є пріоритетним завданням держави на сьогоднішній день. Однією з конституційних гарантій, передбачених Конституцією України, є право на правову допомогу.

Правова допомога є одним із видів допомоги, який на сьогоднішній день має важливе значення для суспільства в нашій державі. Право на правову допомогу покликано забезпечувати права і свободи громадян та юридичних осіб, які потребують для розв'язання проблемної ситуації залучення кваліфікованих у правовій сфері професіоналів, які будуть сприяти ефективному, швидкому, якісному вирішенню конфлікту.

Для того, щоб охарактеризувати правову допомогу як різновид допомоги особистості, вважаємо за необхідне охарактеризувати поняття допомоги взагалі та визначити притаманні йому ознаки.

В. С. Кашковський виділив суттєві ознаки, що характеризують та розкривають поняття «допомога». Серед них:

- наявність негативних факторів природного, техногенного, біологічного, соціального та іншого характеру, що сприяють шкідливому впливу на один чи кілька суттєвих елементів життєдіяльності людини, групи осіб, спільності людей, здатних викликати настання значних шкідливих наслідків;
- активна професійна діяльність відповідного спеціаліста, спрямована на розпізнавання ситуації, визначення засобів, спрямованих на запобігання шкідливим наслідкам, і їх використання;
- співпраця потерпілого, спрямована на повідомлення важливої для надання допомоги інформації;
- наявність відповідної форми згоди (угоди) на надання допомоги;

– фізична, матеріальна, моральна та інша жертвенність при наданні допомоги [1, с. 12–13].

Оскільки допомога особистості представляє собою діяльність, їй властиві риси, структурні елементи, що характеризують кожен вид людської діяльності. Характеристика допомоги особистості як особливого виду людської діяльності передбачає встановлення специфіки відображення в ній загальних якостей діяльності, дослідження вирізняючи якостей суб'єкта, об'єкта, мети, засобів тощо даного виду діяльності. Ці особливості, відображені у свідомості особи, яка здійснює пізнання, представляють собою ознаки допомоги особистості, сукупність яких дає уявлення про неї, як про соціальне явище.

Ознаками допомоги особистості на сучасному етапі історичного розвитку, на думку В. Ю. Панченко [2, с. 9–12], являються:

1. Наявність суб'єкта одержання і суб'єкта надання допомоги. Суб'єкт одержання допомоги (отримувач) – це людина, яка потребує допомоги. Потребування допомоги є нездатністю суб'єкта в силу об'єктивних або суб'єктивних причин задовольнити свої інтереси (досягти своєї мети) власними силами.

Суб'єкт надання допомоги – це особа (організація), що має «ресурс допомоги»: засоби, необхідні для вирішення проблеми суб'єкта одержання.

2. Професійний характер та організованість. Ефективна допомога особам, які потребують її, передбачає професіоналізм – наявність в особи, яка надає допомогу, спеціальної освіти, спеціальних знань, навичок, досвіду роботи, підлеглість її діяльності професійним правилам. Професійна допомога особистості може бути організованою (формальною) та неорганізованою (неформальною).

3. Проблема життєва ситуація як об'єкт допоміжного впливу – ситуація, яка характеризується недостатністю власних засобів для досягнення мети, невідповідністю між цілями та засобами її досягнення, цілями та результатами діяльності, необхідністю і можливістю вчинення певної дії.

Наряду з об'єктом допомоги особистості необхідно виділяти предмети допомоги особистості, тобто ті властивості і відносини

об'єкта, до яких прикладаються зусилля суб'єкта надання засобами, що мають в наявності, відповідно до поставлених цілей, задач.

4. Призначення допомоги як засобу задоволення інтересів в проблемній життєвій ситуації, крайня необхідність допомоги для потребуючого її і пріоритет його інтересів при наданні допомоги.

Етимологія слова «допомога» відображає її сутнісну рису як виду діяльності: «допомога» – це «сприяння, підтримка в чомусь», «участь в чомусь, що приносить полегшення».

Допомога особистості як діяльність суб'єкта надання передбачає наявність певного соціального процесу, по відношенню до якого вона виступає засобом, що полегшує здійснення. В якості такого основного процесу для допомоги особистості виступає реалізація конкретних економічних, політичних, духовних та інших інтересів особистості в проблемній життєвій ситуації.

Сутнісними рисами допомоги особистості як діяльності суб'єкта надання в інтересах суб'єкта одержання, що відрізняють її від інших видів соціального сприяння, являються:

- необхідність допомоги тому, хто її потребує, яка означає, що ненадання допомоги спричинить (може спричинити) значну шкоду особі, яка потребує допомоги, тоді як в інших видах соціального сприяння (співробітництві, послугах тощо) такої необхідності не має;
- пріоритет інтересів потребуючого в процесі надання допомоги, що полягає в тому, що в процесі впливу на предмет допомоги суб'єкт надання діє, реалізуючи інтерес суб'єкта одержання, не маючи при цьому власного інтересу, будь-яким чином відмінного від інтересу одержувача.

В професійній допомозі особистості як соціальному інституті сучасного суспільства поєднуються приватний (інтерес конкретної особи) та публічний починання. Провідне місце в процесі допомоги особистості відіграє приватний інтерес – допоміжний вплив має бути направлений на задоволення інтересу конкретного одержувача, в іншому випадку діяльність не може називатися допомогою, які б соціально значущі цілі цією діяльністю не переслідувалися. В той

же час, допомога особистості має суспільне та державне значення, виступає засобом задоволення суспільного інтересу.

5. Особлива ціль та направленість на результат. Ціллю допомоги особистості являється максимально сприятливе для потребуючого перетворення (подолання, вирішення) проблемної ситуації, максимально можливе в проблемній ситуації задоволення інтересів одержувача допомоги. Процес допомоги особистості характеризується єдністю цілі суб'єкта одержання та суб'єкта надання. Допомога особистості – це діяльність, направлена на результат – реалізацію інтересів одержувача. Ступінь збігу очікуваного та реального результатів допомоги характеризує її ефективність.

Зміст допомоги особистості складають дії (медичного, психологічного, правового тощо характеру в залежності від виду допомоги особистості), що здійснюються суб'єктом надання для вирішення проблемної ситуації в інтересах суб'єкта одержання, засоби, прийоми, способи, методи вчинення цих дій.

6. Адресність. Допомога особистості є не практично безмежною сукупністю різноманітних соціальних факторів, сприятливих для здійснення інтересів тієї чи іншої людини, групи, сприяючих подоланню проблем, що виникають в їхньому повсякденному житті, а професійною цілеспрямованою діяльністю, орієнтованою на конкретного суб'єкта (суб'єктів) одержання, конкретну проблемну життєву ситуацію (конкретний тип проблемних життєвих ситуацій), реалізацію конкретних інтересів суб'єкта одержання в проблемній життєвій ситуації. В той же час ступінь адресності може бути різним.

Названі вище ознаки допомоги особистості дозволили сформулювати наступне визначення: допомога особистості – це адресне, професійне, організоване сприяння особистості в перетворенні проблемної життєвої ситуації в цілях максимально повного задоволення її інтересів [2, с. 12].

На підставі аналізу ознак допомоги та дефініцій різноманітних видів допомоги автор визначає, що допомога в широкому сенсі – це активна професійна діяльність спеціаліста, спрямована на попередження або мінімізацію шкідливих наслідків, здатних спричинити

суттєву шкоду елементам життєдіяльності як окремої людини, так і групи осіб, спільності людей.

У вузькому сенсі допомога є професійне, організоване сприяння у перетворенні проблемної життєвої ситуації з метою максимально повного задоволення інтересів потребуючого суб'єкта. Правова допомога, являючись різновидом допомоги як такої, містить в собі всі притаманні їй ознаки. Це дозволяє зробити висновок, що правова допомога є різновидом допомоги особистості.

Література

1. Кашковский В. С. Юридическая помощь как правовая категория и социально-правовое явление: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Тамбов, 2009. – 24 с.

2. Панченко В. Ю. Юридическая помощь личности: Общеуниверситетский аспект: автореф. дис. на соискание науч. Степени канд. Юрид. Наук: спец. 12.00.01 / В. Ю. Панченко – Красноярск, 2004. – 28 с.

Ключові слова: правова допомога, допомога особистості, суб'єкт правової допомоги, сучасна держава.

Ключевые слова: правова помощь, помощь личности, субъект правовой помощи, современное государство.

Keywords: legal aid, personal assistance, subject of legal aid, modern state.

Кобак Марина Василівна

*Миколаївський окружний адміністративний суд
начальник відділу*

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили
старший викладач, кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПРАВЛЯННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ ПРИ ВИРІШЕННІ СУДОМ ЗАЯВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

У Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) міститься розділ IV «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень в адміністративних справах». Стаття 383 регулює

визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання рішення суду. У цій статті зазначено, що особа-позивач, на користь якої ухвалено рішення суду, має право подати до суду першої інстанції заяву про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання такого рішення суду, або порушення прав позивача, підтверджених таким рішенням суду (далі – заява). Також визначені вимоги до такої заяви, терміни її подання, порядок розгляду [1].

Однією з обов'язкових вимог до заяви є документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати.

Правові засади справляння судового збору, платники, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення встановлюються законом України «Про судовий збір» (далі – закон) [2].

Ставка судового збору для подання заяви законом не передбачена. У КАСУ також з цього приводу нічого не зазначено. Отже, виникає така ситуація: суди зобов'язані розглянути заяву лише в тому випадку, коли вона відповідає усім законодавчим вимогам, а у разі невідповідності, така заява ухвалою повертається заявнику. Однак, невідомо як розраховувати ставку судового збору. Слід зазначити, що до об'єктів, за які судовий збір не справляється, така заява не належить.

Судова практика з цього приводу різна. Іноді судді повертають заяви через їх невідповідність вимогам КАСУ [3]. Вказують на те, що обов'язок сплати судового збору за подання відповідної заяви до суду встановлено як процесуальним законодавством, так і законом. І навпаки, у разі сплати судового збору розглядають заяву та зазначають про можливість його повернення, оскільки закон не передбачає як ставки судового збору, так і обов'язку його сплати [4]. Існують ухвали, коли вказується, що за подання такої заяви ставка судового збору становить у 2021 році 681 грн. – 0,3 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [5]. Мабуть, що в даному випадку суддя мислить по аналогії зі ставкою за подання заяви про забезпечення

позову або доказів, адже за їх розгляд законом встановлено ставку у 2021 році саме 681грн.

У судових рішеннях Верховного Суду [3,6] зазначається лише про обов'язок сплати судового збору за подання заяви. Однак, розмір його не визначається.

Аналіз вказаних правових актів та судових рішень дозволяє зробити такі висновки. На даний час законодавцем у КАСУ визначено обов'язок при поданні заяви сплачувати судовий збір. Спеціальним законом не визначено його розмір та взагалі таку заяву як об'єкт справляння судового збору. В той же час таку заяву не визначено як об'єкт, за який не справляється судовий збір.

Слід надати таку пропозицію. З урахуванням того, що:

1) у разі задоволення такої заяви настають ті ж самі наслідки, що і при постановленні судами окремої ухвали. Тобто, можна сказати, що це аналог окремої ухвали, але на іншій стадії – стадії виконання судового рішення;

2) за постановлення окремої ухвали під час розгляду справи судовий збір не сплачується,

отже, і за подання розглянутої нами заяви судовий збір сплачувати не належить. Необхідно лише зі ст. 383 КАСУ виключити пункт 9 частини 2, де вказано, що у заяві необхідно зазначати документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати за подання відповідної заяви.

Таке уточнення в ст. 383 виправить розбіжності між законодавчими актами, які регулюють ці правовідносини.

Також є неточності в законі щодо сплати судового збору за подання в адміністративних справах заяви про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення.

Законом у статті 3 частині 2 визначено об'єкти, за які судовий збір не справляється. До них, серед інших, належить заява про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення.

В той же час у ст. 4 закону, де вказуються розміри ставок судового збору за подання документів та вчинення дій до адміністративного суду, вищезазначена заява присутня. За її подання встановлено судо-

вий збір – 0,3 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (681 грн. у 2021 році). Слід закцентувати увагу на тому, що за подання такої заяви до місцевого загального суду та господарського суду ставки судового збору не встановлені. Тобто, лише за подання такої заяви саме до адміністративного суду слід сплачувати судовий збір.

Зміст статті 3 закону суперечить змісту статті 4 закону в окреслених питаннях. Також ст. 378 КАСУ «Відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення» не містить вказівки на обов'язковість подання доказів сплати судового збору для її розгляду.

Судова практика з цього питання також різна. Виявлені випадки залишення такої заяви без руху для оплати судового збору за її подання [7] та стягнення судового збору за результатами розгляду заяви про відстрочення виконання судового рішення [8]. Впевнена, що іноді розгляд таких заяв відбувається і без сплати судового збору, однак із доступних джерел це неможливо підтвердити.

Вважаю, що виключення зі ст. 4 закону припису щодо ставки судового збору за подання до адміністративного суду заяви про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення удосконалить законодавство, яке регулює сплату судового збору.

Чітке встановлення об'єктів, ставок судового збору сприяє розвитку єдиного повсякденного та професійного тлумачення законодавчих норм, і, відповідно, єдиного підходу у правозастосуванні вказаних статей КАСУ та закону.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № **2747-IV**. *Законодавство України*: база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 03.08.2021).

2. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. *Законодавство України*: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 27.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення 03.08.2021).

3. Постанова Верховного Суду від 26 червня 2020 р., судова справа № 0240/2226/18-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90029778> (дата звернення 01.08.2021).

4. Окрема ухвала Миколаївського окружного адміністративного суду від 2 липня 2021 р., судова справа № 400/4541/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98044890> (дата звернення 01.08.2021).

5. Ухвала Херсонського окружного адміністративного суду від 29 липня 2021 р., судова справа № 540/581/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98638270> (дата звернення 01.08.2021).

6. Постанова Верховного Суду від 27 червня 2019 р., судова справа № 807/220/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82707151> (дата звернення 01.08.2021).

7. Ухвала Кіровоградського окружного адміністративного суду від 29 липня 2021 р., судова справа № 340/4078/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98675101> (дата звернення 01.08.2021).

8. Ухвала Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 8 липня 2021 р., судова справа № 300/1517/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98213500> (дата звернення 31.07.2021).

Ключові слова: виконання судових рішень, адміністративні справи, ставка судового збору, об'єкт справляння судового збору.

Ключевые слова: исполнение судебных решений, административные дела, ставка судебного сбора, объект оплаты судебного сбора.

Key words: execution of court decisions, administrative cases, court fee rate, object of court fee collection.

Бурдіна Тетяна Валентинівна

Національний університет «Львівська політехніка»,

юридичне відділення

ВСП «Технологічний фаховий коледж,

викладач I категорії

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У Кримінально-виконавчому кодексі України (надалі – КВК України) як завдання кримінально-виконавчого законодавства України закріплено визначення, зокрема, правового статусу засуджених,

гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків (ч. 2 ст. 1) [1]. Ч. 1 ст. 7 названого Кодексу передбачає, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених. У ч. 1 ст. 102 КВК України стосовно режиму у виправних і виховних колоніях вказано, що це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує, серед іншого, виконання покладених на засуджених обов'язків та реалізацію їхніх прав і законних інтересів.

Зазначимо, що права, обов'язки та законні інтереси традиційно вважаються змістом і елементами правового статусу засудженого. При тому під законними інтересами засуджених розуміють закріплені у правових нормах прагнення засуджених щодо володіння тими чи іншими матеріальними чи духовними благами, які задовольняються внаслідок оцінки поведінки засуджених адміністрацією установ виконання покарань [2, с. 86–105]. На відміну від суб'єктивних прав законний інтерес становить потенційну змогу засудженого володіти якимось соціальним благом, яка реалізується при виконанні засудженим певних фактичних умов, притому з нею не пов'язаний кореспондуючий юридичний обов'язок адміністрації установ виконання покарання, адже для реалізації своїх законних інтересів засуджений вправі тільки клопотати (а не вимагати) перед нею [3, с. 60].

Українське кримінально-виконавче законодавство містить лише кілька згадок про законні інтереси засуджених (ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 7 і ч. 1 ст. 102 КВК України), натомість міжнародно-правові акти, котрі становлять міжнародні стандарти з питань здійснення правосуддя, у т.ч. застосування покарання до неповнолітніх, акцентують саме на якнайкращому забезпеченні інтересів неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі.

Так, Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. наголошує, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ч. 1 ст. 3) [4]. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. теж підкреслює, що при

здійсненні будь-яких дій стосовно дітей як з боку публічної влади, так і з боку приватних установ, вищі інтереси дитини повинні розглядатися як пріоритетні (ч. 2 ст. 24) [5].

Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх ООН (Ер-Ріядські керівні принципи) від 14.12.1990 р. наполягають, що поміщення молодих осіб у виховно-виправні установи слід здійснювати як крайній захід і на мінімально необхідний строк, притому першочергове значення мають інтереси підлітка (абз. 1 ст. 46) [6].

Керівні принципи стосовно дій в інтересах дітей у системі кримінального правосуддя (Віденські керівні принципи) від 21.07.1997 р. зазначають, що має бути створена система правосуддя щодо неповнолітніх, орієнтована на захист інтересів дитини, яка сприятиме вихованню почуття гідності і самоповаги у них, а також цілковито братиме до уваги їхній рівень розвитку та право на ефективну участь у житті суспільства і на внесок у це життя (п. «а» § 11) [7].

Одним з основних принципів, закріплених у Керівних принципах щодо правосуддя, дружнього до дітей, від 17.11.2010 р., є найкращі інтереси дитини, про що викладено у підрозділі «В. Найкращі інтереси дитини» розділу III «Основні принципи». Зокрема, передбачено, що держави-члени Ради Європи повинні гарантувати ефективне здійснення прав дітей, щоб їхні найкращі інтереси мали першочергову вагу у всьому, що стосується або зачіпає їхні інтереси (§ 1 вказаного підрозділу). При оцінці інтересів залучених у правосудді дітей: їхнім поглядам та думкам слід приділяти належну увагу; повинен бути прийнятий комплексний підхід усіма відповідними органами для належного врахування психологічного та фізичного благополуччя, а також правових, соціальних та економічних інтересів дитини (п. «а» і «с» § 2). Найкращі інтереси всіх дітей, які беруть участь у тій же процедурі або справі, мають бути окремо оцінені та збалансовані з метою узгодження можливого конфлікту інтересів дітей (§ 3) [8, с. 18].

Типовий закон про правосуддя стосовно неповнолітніх 2013 р. теж виділяє такий принцип ювенальної юстиції, як найкраще забезпечення інтересів дитини, наполягаючи, що першочергова увага при будь-яких діях чи прийнятті рішення повинна приділятися найкращо-

му забезпеченню інтересів дитини (п. 2 ст. 13) [9, с. 18]. У коментарі до п. 2 ст. 13 Типового закону роз'яснено, що принцип «найкращих інтересів» (чи, інакше кажучи, «насущних інтересів») вимагає від ювенальної системи правосуддя прийняття мінімальних каральних заходів та сприяння реінтеграції неповнолітніх правопорушників. Отож, покарання, будучи співрозмірним тяжкості злочину, водночас має здійснювати мінімальний негативний вплив на розвиток і благополуччя дитини. Визначення насущних інтересів дитини в кожному окремо випадку становить комплексний процес. Для вирішення цього питання державам рекомендується розробити методичні вказівки чи підзаконні акти (коментар до п. 2 ст. 13) [9, с. 63].

Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016–2021) від 02.03.2016 р. заявляє, що РЕ буде працювати над тим, щоб принцип найкращих інтересів дитини дотримувався у всіх цілях згаданої Стратегії (п. 2 § 5) [10].

Резолюція Ради з прав людини 36/16 «Права людини при здійсненні правосуддя, у т. ч. правосуддя щодо неповнолітніх» від 29.09.2017 р. теж наголошує, що найкращі інтереси дитини мають бути засадничими при прийнятті будь-яких рішень щодо позбавлення волі (абз. 21 Преамбули), та рекомендує державам забезпечити врахування інтересів дітей в рамках їхніх зусиль із забезпечення верховенства права (абз. 22 Преамбули), а також закликає держави створити чи зміцнити існуючі незалежні і відповідні інтересам дітей національні механізми моніторингу та подання скарг з метою сприяння гарантуванню прав дітей, позбавлених волі (абз. 26 Преамбули) [11].

Резолюція ГА ООН 75/185 «Права людини при здійсненні правосуддя» від 16.12.2020 р. акцентує, що забезпечення найкращих інтересів дитини має бути вихідним принципом при застосуванні будь-яких заходів стосовно дитини при здійсненні правосуддя (абз. 29 Преамбули) [12].

Підсумуємо, що міжнародно-правові стандарти виконання покарання у вигляді позбавлення волі щодо неповнолітніх приділяють особливу увагу передусім забезпеченню найкращих інтересів неповнолітніх ув'язнених, на що має бути спрямована й українська пенітенціарна система.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
2. Селиверстов В. И. Теоретические проблемы правового положения лиц, отбывающих наказание. Москва: Акад. МВД РФ, 1992. 151 с.
3. Гритенко О. А., Конопельський В. Я., Резніченко Г. С. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2019. 272 с.
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Хартия основных прав Европейского Союза от 07.12.2000 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
6. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы): Резолюция Генеральной Ассамблеи от 14.12.1990 г. № 45/112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_861#Text.
7. Руководящие принципы в отношении действий в интересах детей в системе уголовного правосудия (Венские руководящие принципы): Резолюция Экономического и социального совета 1997/30 от 21.07.1997 г. URL: <https://adilet.zan.kz>.
8. Керівні принципи щодо правосуддя, дружнього до дітей: прийняті Комітетом міністрів Ради Європи від 17.11.2010 р., і Пояснювальна записка. Видавництво Ради Європи, 2013. 94 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.
9. Правосудие: вопросы, касающиеся детей, находящихся в конфликте с законом. Типовой закон о правосудии в отношении несовершеннолетних и соответствующий комментарий. Naciones Unidas; Nueva York, 2014. 138 с. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Russian_Model_Law_21122014_final.pdf.
10. Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016–2021): прийнята Комітетом міністрів Ради Європи від 02.03.2016 р. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/147679858320161003101948_CoE%20Strategy%20on%20children_ukr-1.pdf.
11. Права человека при отправлении правосудия, включая правосудие в отношении несовершеннолетних: Резолюция 36/16, принятая Советом по правам человека от 29.09.2017 г. URL: <https://ombudsman.gov.ua>.
12. Права человека при отправлении правосудия: Резолюция 75/185, принятая Генеральной Ассамблеей от 16.12.2020 г. URL: <https://digitallibrary.un.org>.

Ключові слова: законні інтереси, забезпечення найкращих інтересів дитини, міжнародні стандарти, неповнолітні засуджені.

Ключевые слова: законные интересы, обеспечение наилучших интересов детей, международные стандарты, несовершеннолетние осужденные.

Key words: legitimate interests, implementation of the best interests of the child, international standards, juvenile convicts.

Луцевич Жанна Александровна

Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина

СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ТЕОРИИ И ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ ТАМОЖНИ

Таможенные органы играют важнейшую роль в обеспечении экономической безопасности любого государства. В различных государствах таможенные органы представлены как в виде самостоятельного звена в системе органов исполнительной ветви власти, так они могут быть и структурным подразделением в системе органов финансов. Независимо от этого центральная роль отводится таможням, как основному базовому звену, которое непосредственно и оперативно реагирует на вопросы, связанные с перемещением товаров через таможенную границу.

В свете постоянной глобализации, образования различных таможенных союзов, зон свободной торговли, развития экономического сотрудничества вопросы определения правового статуса таможни представляются актуальными. Определение компетенции данного органа и его места в системе механизма государства невозможно определить, минуя само понятие «таможня».

Анализируя белорусское законодательство, нами выявлен тот факт, что нормативного закрепления понятие таможни нет.

Если обратиться к нормативным правовым актам, то наиболее исчерпывающие характеристики таможни как государственного органа были даны в Приказе Государственного таможенного комитета

Республики Беларусь от 25.08.1999 г. № 378-ОД [1], при этом само понятие таможи отсутствует. Данный приказ закреплял Типовое положение о таможне, на основании которого каждая таможня разрабатывала собственное положение. В настоящее время данный Приказ утратил свою силу и нормативно закреплённого Типового положения о таможне в настоящее время нет.

Вопросы правового статуса таможенных органов определены Указом Президента Республики Беларусь от 21 апреля 2008 г. № 228 «О некоторых вопросах таможенных органов» [2]. Однако в данном документе основной акцент сделан на правовой статус Государственного таможенного комитета Республики Беларусь, правовое определение таможни также отсутствует.

Попытка дать определение таможни была реализована в Законе Республики Беларусь от 10 января 2014 г. № 129-З «О таможенном регулировании в Республике Беларусь». В соответствии со ст. 8 данного нормативного правового акта: «Таможни – государственные органы, являющиеся юридическими лицами и действующие на основании положений, утверждаемых Государственным таможенным комитетом Республики Беларусь» [3].

Фактически мы имеем, что среди основных критериев для определения таможни как государственного органа является:

1. Статус юридического лица;
2. Действие на основании положения, утверждаемого Государственным таможенным комитетом Республики Беларусь.

Рассмотрим опыт зарубежных коллег на примере Украины. Центральным нормативным правовым актом, регулирующим вопросы правового статуса таможенных органов, является Таможенный кодекс Украины от 13.03.2012 г. № 4495-VI.

В ч. 1 ст. 546 указанного документа дается четкое определение таможни: «Таможня является таможенным органом, в зоне своей деятельности обеспечивает выполнение задач, возложенных на таможенные органы» [4]. Остальные части указанной статьи детализируют

данное понятие и указывают основные характеристики таможни как структурного звена в государственном аппарате.

Стоит отметить, что данное определение в отношении белорусского законодательства является перспективным и может быть взято в основу разработки понятия белорусской таможни с последующим закреплением его в Законе Республики Беларусь от 10 января 2014 г. № 129-З «О таможенном регулировании в Республике Беларусь».

Литература

1. Об утверждении Типового положения о таможне Республики Беларусь: Приказ Республики Беларусь № 378-ОД от 25.08.1999 г. [Электронный ресурс]. – Белзакон.NET – Белорусское законодательство, кодексы, юридические советы. – Режим доступа: <https://belzakon.net>; Дата доступа – 10.09.21 г.

2. О некоторых вопросах таможенных органов [Электронный ресурс]: Указ Президента Республики Беларусь от 21 апреля 2008 г. № 228: с изм. и доп.: текст по состоянию на 2 марта 2021 г. № 77 // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – 04.03.2021. – 1/1954. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P30800228>; Дата доступа – 10.09.21 г.

3. О таможенном регулировании в Республике Беларусь [Электронный ресурс]: Закон Республики Беларусь от 10 января 2014 г. № 129-З: с изм. и доп.: текст по состоянию на 18 декабря 2019 г. № 275-З // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – 28.12.2019. – 2/2713. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=N11400129>; Дата доступа – 10.09.21 г.

4. Таможенный кодекс Украины от 13.03.2012 № 4495-VI [Электронный ресурс]: с изм. и доп.: редакция от 21.07.2021 г. // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – 28.12.2019. – 2/2713. – Режим доступа: <https://urst.com.ua/ru/tku/st-546>; Дата доступа – 10.09.21 г.

Ключові слова: митниця, митне регулювання, правовий статус, сучасна держава.

Ключевые слова: таможня, таможенное регулирование, правовой статус, современное государство.

Key words: customs, customs regulation, legal status, modern state.

Андрієвська Людмила Олексіївна
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін,
адвокат

МЕДІАЦІЯ – НОВЕЛА У ВИРІШЕННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Традиційною формою захисту прав та інтересів громадян, юридичних осіб для вирішення цивільних, трудових, сімейних, господарських та інших спорів є звернення до суду. Судова форма захисту, в основу якої покладено змагальний процес, була і залишається провідною. Проте, в практиці багатьох країн закріпились інші механізми вирішення спору, а саме медіація. Чітке законодавче визначення основних понять є однією з головних передумов дієвості законодавства. При розгляді питання поняття медіації, насамперед, слід зазначити, що вона є міждисциплінарним явищем, яке обумовлює відсутність єдиного підходу до її визначення.

У загальному тлумаченні термін «медіація» походить від латинського «mediatio» і означає посередництво. У свою чергу, останнє визначається «Новим тлумачним словником української мови» як «1. Сприяння у становленні або здійсненні ділових контактів, торговельних, дипломатичних та ін. зносин між ким-, чим-небудь; допомога у налагодженні спілкування між ким-небудь... 2. Сприяння примиренню кого-небудь, встановленню миру між ворожими державами» [1, с. 605–606].

Розглядаючи медіацію як правове явище, С.І. Калашнікова вказує на наявність двох основних підходів до її визначення. Перший підхід, означений дослідницею як концептуальний (теоретичний), полягає у розкритті поняття медіації через основні цілі, завдання та принципи вирішення спору, яке провадиться за участі третьої незалежної особи. Другим, описовим (практичним) підходом розтлумачується і визначається зміст процедури проведення медіації [2, с. 14–15]. Тобто фактично йдеться про широке та вузьке визначення медіації.

Такий саме підхід до визначення медіації пропонується і В. Самохваловим, який розглядає медіацію одночасно і як «процес розв'я-

зання конфлікту, в якому незалежна третя сторона, що називається медіатором або посередником, сприяє добровільній взаємовигідній згоді під час вирішення спору між сторонами конфлікту», і як «метод вирішення спорів, за яким незалежна третя особа (медіатор) допомагає сторонам дійти прийняттого варіанта вирішення спору, сприяючи їх порозумінню, вносячи ясність в узгоджені та спірні питання, допомагаючи їм зрозуміти позиції одна одної, пропонуючи варіанти врегулювання тощо» [3, с. 176].

Аналіз юридичної літератури також показує, що значна кількість дослідників пропонує розглядати визначення медіації у міцному зв'язку з поняттям переговорів. Так, Н. Бондаренко-Зелінська вказує на синонімічність понять медіації та посередництва та зазначає, що вони являють собою «переговорний процес, що здійснюється за допомогою незалежної сторони – кваліфікованого посередника (медіатора)» [4, с. 180].

З'ясування поняття цивільно-правової медіації пропонує О.В. Коробкін, розглядаючи її як альтернативний вирішенню судом конфіденційний спосіб вирішення цивільно-правового спору та налагодження взаєморозуміння між його сторонами, за якого вони за власною волею роблять спроби за допомогою медіатора виробити та ухвалити рішення, здатне як найвдаліше задовольнити інтереси обох сторін спору, тобто вирішити його [5, с. 154].

Не можна залишити поза увагою також поняття медіації, яке міститься в Директиві № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах (далі – Директива ЄС про медіацію) розкриває поняття посередництва, вказуючи, що це «організований процес, яку б назву він не мав, у якому дві або більше сторін намагаються добровільно досягнути вирішення свого спору за допомогою посередника» [6].

Ознаками медіації є: мета медіації – вирішення спору та розв'язання конфлікту. По-друге, досягнення зазначеної мети відбувається за участі незалежної третьої нейтральної особи – медіатора.

Законодавче визначення медіації сьогодні міститься лише у Наказі Міністерства соціальної політики України від 3 вересня 2012 року

№ 537 «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати»: «посередництво (медіація) – допомога у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв'язання конфлікту» [9].

В проєкті Закону України «Про медіацію» № 3665 пропонувалось визначити медіацію як «альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору» [7].

У свою чергу, у проєкті Закону України «Про медіацію» № 3665–1 міститься визначення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору) шляхом переговорів за допомогою одного або декількох посередників (медіаторів) [8].

Позитивним моментом у визначенні медіації, що пропонується проєктом Закону України про медіацію № 3665, є вказівка на місце медіації в системі вирішення спорів. Водночас сама редакція визначення потребує редагування. Зокрема, це стосується визначення медіації як способу, а не методу вирішення спору.

Отже, медіація – це самостійний альтернативний спосіб вирішення цивільно правових спорів за допомогою незалежної особи – медіатора.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. Уклад. В.В. Яроменко, О.М. Сліпушко. К.: Аконіт. 1998. Т. 3. 928 с.
2. Калашникова С.И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс». Екатеринбург. 2010. 258 с.
3. Самохвалов В. Медіація як інститут відносного й примирного правосуддя. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали II Львів. міжнар. форуму (Львів, 26–29.05.2009). Львів: Львів. держ. ін-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола. 2009. С. 175–178.
4. Бондаренко-Зелінська Н. Медіація: можливість запровадження в цивільному процесі України. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали II Львів.

міжнар. форуму (Львів, 26–29.05.2009). Львів: Львів. держ. ін-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола. 2009. С. 179–182.

5. Коробкин А. В. Понятие и принципы гражданско-правовой медиации. Человек: преступление и наказание. 2011. № 3. – С. 153–156.

6. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95

7. Проект Закону України Про медіацію (реєстрац. номер 3665 від 17.12.2015) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.

8. Проект Закону України Про медіацію (реєстрац. номер 3665–1 від 29.12.2015) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57620.

9. Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 № 537 «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати» URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1614-12>

Ключові слова: цивільний процес, медіація, альтернативний спосіб, вирішення спорів, медіатор.

Ключевые слова: гражданский процесс, медиация, альтернативный способ, разрешение споров, медиатор.

Key words: civil process, mediation, alternative method, dispute resolution, mediator.

Мартинюк Євгеній Ярославович

Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім.

В. Винниченка,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін та

адміністративного права

ДВОХАСПЕКТНИЙ ПІДХІД ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА

Запорукою успішного вирішення будь-якої вузько-спеціалізованої правової проблеми є аналіз її через правову парадигму. Ще фундатор теорії лібералізму Шарль Луї де Монтеск'є відмічав, що «якщо принципи правління зіпсовані, самі найкращі закони перетворюються

на дурні і обертаються проти держави, і навпаки, якщо принципи в силі, то і дурні закони мають такий же ефект як і найкращі: сила принципів все собі підкорює» [1, с. 116]. Екстраполюючи дане твердження класика, можна стверджувати, що розуміння утямку [2] «адміністративної відповідальності» не можливе без його співставлення з системоутворюючою на сьогодні концепцією природного права.

Тема сутності адміністративної відповідальності має певний ступінь розробки у вітчизняних науковців, зокрема у таких авторів як В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяка, А. С. Васильєва, А. Т. Комзюка, Д. М. Лук'янця, Ю. С. Назара, І. М. Проць, О. Ю. Салманової та інш. Втім до цього часу залишається дискусійним питання щодо переваги ретроспективного, проспективного чи двохаспектного підходів при розумінні суті даного інституту і їх взаємоузгодженість із концепцією природного права.

Узагальнення сучасних поглядів на адміністративну відповідальність свідчить про поступовий відхід від радянської правової спадщини, коли вона, через її управлінський зміст, розглядалась як негативна реакція держави у вигляді санкцій на певні протиправні прояви та як обов'язок правопорушників звітувати за свої дії перед її державними органами. На даний час вона все ж більше розглядається як специфічна форма державно-правового реагування на певну категорію правопорушень та як самостійний правовий засіб охорони та захисту відповідних суспільних відносин [3, с. 57–58; 4, с. 157–158].

З даного узагальнення не важко побачити, що все ж продовжується переважати етатистсько-позитивістський погляд на адміністративну відповідальність, який дисонує з концепцією природного права, яка з часів закінчення II Світової війни домінує у світі. На сьогодні наука не може дати даній концепції точний теоретичний опис. Утім загальноприйнято її розглядати як певний соціальний інститут, який приймає участь в оцінюванні та усвідомленні того, що справді добре для людини, і що насправді вимагається практичною розумністю. Воно є універсальним і незмінним, є «вищим» правом, яке відкривається розумом, через розуміння того, що для життя є добрим, на

відміну від того, що насправді існує. В цьому сенсі розумності воно й розглядається як «природне» [5, с. 2–3].

Якщо проаналізувати сучасні погляди на адміністративну відповідальності через призму природного права, то стає зрозумілим що вже проглядаються елементи даної концепції. Тепер адміністративна відповідальність розглядається не лише як засіб покарання людини державою, а й як засіб охорони та захисту суспільних правовідносин. Однак з точки зору концепції природного права адміністративна відповідальність повинна розглядатись не лише через її правоохоронну функцію, а як певний правовий інститут який має розумну необхідність, тобто через його людиноцентричне та соціальне значення. Оскільки ця «розумність» має природне, «вище» походження, тому вона має відкриватись як через призму знань суміжних наук таких як лінгвістика, філософія, психологія, соціологія, так і через – такі теоретико-правові науки як філософія права і теорія держави та права.

З етимологічної точки зору іменник «відповідальність» походить від старослов'янського слова «вѣдѣти», яке мало одне із значень «знати» [6, с. 394]. Із змістовної точки зору воно тлумачиться, як покладення на когось або взяття на себе обов'язку відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова [7, с. 390–391, 394].

Психологи визначають відповідальність як зовнішній та внутрішній контроль за діяльністю суб'єкта. Зовнішня, або як її називають соціальна, відповідальність здійснюється завдяки підзвітності особи, заохоченню та санкціям за результати її діяльності. Особистісний самоконтроль полягає в почутті обов'язку, сумлінні [8, с. 989].

У філософії відповідальність розглядається як міра відповідності поведінки особи, групи, прошарку, держави наявним вимогам, діючим суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам; як співвідношення обов'язку і міри його виконання суб'єктом (особою, групою, класом) [9, с. 87]. Ще починаючи з Платона у філософії прийнято розглядати подвійний характер відповідальності: моральну відповідальність та відповідальність перед законом. Такий підхід виокремлює два аспекти відповідальності, а саме позитивний, який полягає у відповідальності особи перед суспільством та негативний,

у яку трансформується перша у випадку порушення встановлених норм. Розробляючи такий підхід соціологія вже виражає його через дихотомію словосполучень «відповідальність перед» (проспективна) та «відповідальність за» (ретроспективна). Проспективна відповідальність пов'язана з добровільною формою реалізації соціальних норм через обов'язок суб'єкта виконувати їх за допомогою правомірної поведінки і реакції на неї. Ретроспективна відповідальність реалізується через примусову форму виражену в обов'язку порушника соціальних норм підпорядкуватися різноманітним заходам суспільного і/або державного примусу [10, с. 7–10, 14–15].

Соціологічний підхід в теорії права став основним підходом до розуміння сутності інституту правової відповідальності [11, с. 8–9]. Він передбачає відхід від позитивістського розуміння права та його дослідження у більш широкому, психолого-соціологічному значенні, через співвідношення між свободою особи та необхідністю виконання «розумно» встановлених правових норм. Тому аналогічно до соціальної відповідальності, правову відповідальність розрізняють в її проспективному, ретроспективному та двохаспектному (поєднання двох попередніх) підходах [12, с. 9].

Адміністративна відповідальність є підвидом правової відповідальності, а тому логічно, що їй притаманні і родові істотні властивості, зокрема ретроспективний, проспективний чи двохаспектний характер. Серед адміністративістів продовжується дискусія щодо переваги котрогось із них. Не претендуючи на всебічну докорінність, варто відмітити, що найбільш життєздатним є двохаспектний підхід.

По-перше, із загальнонаукової сторони, він узгоджує погляди на адміністративну відповідальність з іншими галузями знань, які розглядають відповідальність не тільки через суспільний примус, але й через усвідомлене відчуття людини за виконання чи невиконання соціальної ролі. Така гармонізація різних сфер знань є необхідною для узгодження правової організації суспільства з іншими сферами життя соціуму, як того вимагає «розумність» концепції природного права.

По-друге, з наукової точки зору, двохаспектний підхід надає правнику можливість поглянути на адміністративну відповідаль-

ність не лише крізь призму правоохоронної функції адміністративної відповідальності, а й через її соціальне призначення.

Таким чином, на нашу думку, подальше розроблення адміністративної відповідальності через двохаспектний підход надає можливість віднайти «розумність», або виражаючись нормативною термінологією, його кореляцію із принципом верховенства права, що є одним з головних нормативних втілень концепції природного права. Такий підхід є сьогодні критично необхідним в умовах «застарілого» Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Література

1. Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. Translated by Thomas Nugent. New York: Hafner publishing company, 1949. Vol. 1. 382 p.
2. Моргунок В. Про невмотивованість українського терміна «поняття» на позначку одиниці думки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 733. С. 29–33.
3. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність: сутність та окремі проблеми трансформації на сучасному етапі. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2007. 3(4), С. 57–60.
4. Комарницька І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 2, т. 7. С. 155–161.
5. Wacks R. Philosophy of law: a very short introduction. New York: Oxford university press, 2006. 127 p.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол.: О.С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 1. 632 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 620 с.
8. Варій М.Й. Загальна психологія: підр. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
10. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.

11. Безклубий І. Правова відповідальність. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. № 91. С. 8–10.

12. Назар Ю.С., Проць І.М. Адміністративна та фінансово-правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 172 с.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, трьохаспектний підхід, природне право.

Ключевые слова: административная ответственность, триаспектный подход, природное право.

Key words: administrative responsibility, three-dimensional approach, natural law.

Хендель Наталія Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант Національного університету «Одеська юридична академія»

ПАНДЕМІЯ COVID-19 І МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Проблематика боротьби з інфекційними захворюваннями, включаючи COVID-19, зусилля міжнародного співтовариства щодо вдосконалення систем охорони здоров'я держав, що розвиваються протягом декількох десятиліть актуалізували питання міжнародного співробітництва у сфері охорони здоров'я.

Інституційною основою універсального співробітництва в галузі охорони здоров'я, включаючи боротьбу з поширенням COVID-19, є Всесвітня організація охорони здоров'я, яка була створена в 1945 році на Конференції Об'єднаних Націй з міжнародних організацій у Сан-Франциско. Було прийнято рішення надати майбутньої організації статус спеціалізованої установи ООН. У 1946 р. Міжнародна конференція з охорони здоров'я в Нью-Йорку прийняла Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). На сьогоднішній день до складу ВООЗ входять 193 держави-члена.

У ХХІ столітті проблематика охорони здоров'я перейшла в ряд глобальних проблем сучасності, включаючи забезпечення справедливості доступу до основних видів медико-санітарної допомоги

та колективний захист від транснаціональних загроз. Глобалізація призвела до переходу загроз колективному і індивідуальному здоров'ю на інший, новий якісний рівень, і до появи нових загроз, що спричинило необхідність спільних дій в галузі охорони здоров'я зусиллями всієї світової спільноти. Вони пов'язані як зі змінами самій природі захворювань, так і в появі нових захворювань, і шляхів їх поширення. Глобалізація створила умови для стрімкого поширення інфекційних хвороб, долаючи державні кордони.

Поза сумнівом, епідемії і пандемії мають значний вплив на міжнародні відносини та міжнародне право. Серед іншого, саме вони привели до посилення прикордонного контролю, введення карантинних заходів, створення санітарних комісій і конгресів, укладання міжнародних угод в санітарно-епідеміологічній сфері. Основним каталізатором міжнародного співробітництва держав у сфері охорони здоров'я спочатку були епідемії, насамперед чумні і холерні.

Саме цей напрям співпраці держав у сфері охорони здоров'я був першим і довгий час основним, і лише в другій половині XX століття сферою співпраці стало забезпечення колективного та індивідуального здоров'я, допомога у створенні та підтримці національних систем охорони здоров'я і гарантування права на здоров'я. Основним координатором цієї співпраці є Всесвітня організація охорони здоров'я, на якій зосереджена основна координуюча роль у боротьбі з пандемією COVID-19.

ВООЗ прийняла резолюцію «Відповідь COVID-19». Резолюція «Відповідь COVID-19» ВООЗ була внесена за підтримки понад 110 держав, включаючи Австралію, 27 держав-членів ЄС, Україну, Японію, Великобританію, Канаду та інших, до них пізніше приєдналися 54 африканських держави. Жодна із 194 держав-членів ВООЗ не висловила проти проекту резолюції «Відповідь COVID-19», включаючи США та КНР.

Текст резолюції «Відповідь COVID-19» починається зі встановлення наслідків COVID-19 від смертності до негативного впливу на фізичне та психічне здоров'я та соціальне самопочуття. Зазначається і катастрофічні наслідки для економіки та суспільства через загострення нерівності як в самих державах так і між державами.

У резолюції «Відповідь COVID-19» акцентується увага на відповідальності урядів держав ухвалювати та впроваджувати відповідні заходи щодо боротьби з пандемією COVID-19, враховуючи особливості національної системи охорони здоров'я та інші. На 194 держав-членів ВООЗ покладені обов'язки виконувати положення Статуту (Конституції) ВООЗ 1946 р. та Міжнародних медико-санітарних правил 2005 р.

Окремо вказується на статутний (конституційний) мандат ВООЗ, як координуючої установи міжнародного співробітництва у сфері охорони здоров'я, і «визнаючи її ключову керівну роль в рамках більш широкого реагування Організації Об'єднаних Націй та важливість посилення багатостороннього співробітництва у подоланні пандемії COVID-19 та її значних негативних наслідків».

У рамках ООН 2 квітня 2020 р. була прийнята резолюція Генеральної асамблеї 74/270 «Глобальна солідарність у боротьбі з коронавірусним захворюванням 2019 р. (COVID-19)». У ній підкреслена центральна роль системи ООН у співробітництві щодо прийняття глобальних заходів з недопущення та стримування поширення COVID-19; визнано, що ВООЗ відіграє найважливішу роль у боротьбі з поширенням COVID-19; вказано, що боротьба з COVID-19 можлива шляхом прийняття глобальних заходів на основі єдності, солідарності та активного багатостороннього співробітництва; підкреслено, що у глобальній відповіді на загрозу COVID-19 необхідна повна повага до прав людини і недопущення дискримінації, расизму та ксенофобії; міститься перелік напрямів міжнародного співробітництва, які необхідно активізувати, а саме: обмін інформацією, науковими знаннями і досвідом, включаючи досвід імплементації рекомендацій та стандартів ВООЗ.

Наступною резолюцією, яка була прийнята Генеральною асамблеєю ООН, стала 74/274 «Міжнародне співробітництво з метою забезпечення глобального доступу до ліків, вакцин і медичного обладнання для протидії COVID-19» від 20 квітня. Її авторами стали 75 держав, включаючи Україну. Ця резолюція закріплює алгоритм співробітництва ВООЗ та інших відповідних установ системи ООН, включаючи міжнародні фінансові установи, щодо рекомендацій у оперативному розширенні масштабів виробництва, зміцненні виробничо-збутових

ланцюгів, які сприяють справедливому, транспарентному, рівному, ефективному і своєчасному доступу до засобів профілактики, лабораторних досліджень, реагентів і допоміжних матеріалів, основних предметів медичного призначення, нових засобів діагностики, ліків і майбутніх вакцин проти COVID-19. Також у резолюції 74/274 зазначається, що така медична продукція має бути доступна для всіх, хто її потребує, включаючи держави, що розвиваються.

Міжнародне співробітництво в рамках існуючих міжурядових організацій є одним з механізмів боротьби з пандемією COVID-19 та її наслідками. Чітка співпраця держав, а не «індивідуальна ізоляція» сприяють виробленню алгоритмів протидії пандемії COVID-19, проте основна робота ще попереду щодо аналізу малоефективності існуючого на момент початку пандемії COVID-19 міжнародного механізму боротьби з інфекційними захворюваннями.

1. Ключові слова: пандемія COVID-19, Всесвітня організація охорони здоров'я, Організація Об'єднаних Націй, охорона здоров'я, міжнародне право.

2. Ключевые слова: пандемия COVID-19, Всемирная организация здравоохранения, Организация Объединенных Наций, здравоохранение, международное право.

3. Key words: COVID pandemic – 19, World Health Organization, United Nations, healthcare, international law.

Короткий Тимур Робертович

*віце-президент Української асоціації міжнародного права
кандидат юридичних наук, доцент*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В період збройного конфлікту на морі щодо захисту морського середовища діють як загальні, так і спеціальні норми [1].

Загальне зобов'язання захищати та зберігати морське середовище (ст. 192 Конвенції 1982 р.) розповсюджується на усю діяльність у Світовому океані. Але, стаття 236 Конвенції 1982 р., що носить наз-

ву «Суверенний імунітет», виключає зі сфери дії відповідної частини Конвенції 1982 р. військові кораблі, військово-допоміжні судна й інші судна або літальні апарати, що належать державі або експлуатуються нею та використовуються в даний час тільки для урядової некомерційної служби: «Положення цієї Конвенції, що стосуються захисту та збереження морського середовища, не застосовуються до будь-яких військових кораблів, військово-допоміжних суден, до інших суден або літальних апаратів, що належать державі або експлуатуються нею та використовуваним в даний час тільки для урядової некомерційної служби ... ». Причому, положення цієї норми діють як поза, так і в умовах збройного конфлікту, тобто стосуються як військового мореплавання, так і військових дій військово-морських сил на морі.

Однак кожна держава шляхом вжиття належних заходів, що не завдають шкоди експлуатації та експлуатаційним можливостям таких суден або літальних апаратів, що належать їй або експлуатуються нею, забезпечує діяльність цих суден або літальних апаратів, наскільки це доцільно та практично можливо, таким чином, який сумісний з цією Конвенцією (ст. 236 Конвенції 1982 р.).

До спеціальних джерел, відноситься Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р., який містить спеціальні норми, присвячені забороні нападу на навколишнє середовище, в повному обсязі поширюються на військові дії у всіх морських просторах за участю сторін ДП I, виходячи зі ст. 2 Женевських конвенцій і ч. 3 ст. 1 ДП I. Йдеться про статті 35 і 55 ДП I. Безсумнівно, мова повинна йти також і про відповідні Звичаєві норми МГП, які передбачають заборону нападу на навколишнє середовище (Норми 43–45), що поширюються на всі сторони конфлікту.

Окремої уваги потребує аналіз сфери дії Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. Частина 1 статті 1 Конвенції 1976 р. містить загальний обов'язок держав не прибігати

до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, у якості засобів руйнування, завдання шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці, та поширюється на діяльність держав-учасників будь-яких просторів, включно морські.

Важливим джерелом права військових дій на морі є Керівництва Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовуються до збройних конфліктів у морі. Правило 11 Керівництва рекомендує сторонам конфлікту «дійти згоди про те, що військові дії не будуть проводитися в морських районах, де: а) є рідкісні або вразливі екосистеми або б) природне середовище проживання видів риб або інших форм морських організмів, запаси яких виснажені, піддаються загрозі або небезпеки». Більш загальний характер має припис про те, що «При проведенні операцій в районах, де нейтральні держави користуються суверенними правами, юрисдикцією або іншими правами відповідно до загального міжнародного права, що воюють зобов'язані виявляти належну повагу до законних прав та обов'язків цих нейтральних держав» (Правило 12).

При проведенні військових дій у «...виключній економічній зоні або на континентальному шельфі нейтральної держави, воюючі держави на додаток до дотримання інших застосовних норм права збройного конфлікту у морі зобов'язані проявляти належну повагу до прав і обов'язків прибережної держави, зокрема у тому, що стосується розвідки та розробки економічних ресурсів виключної економічної зони та континентального шельфу, а також захисту та збереження морського середовища» (Правило 34). При установці міни у виключній економічній зоні або у континентальному шельфі нейтральної держави, при дотриманні окремих правил, належна увага має приділятися «... також захисту та збереження морського середовища» (Правило 35).

До основних правил ведення військових дій, відноситься вимога про те, що «Методи і засоби ведення військових дій застосовуються з належною повагою до природного середовища, беручи

до уваги відповідні норми міжнародного права. Нанесення шкоди навколишньому середовищу або її знищення, не виправдане військовою необхідністю та вироблене безглуздо, забороняється» (Правило 44).

Таким чином, можна зробити висновок, що в процесі еволюції міжнародно-правового регулювання ведення військових дій на морі має місце певне посилення захисту морського середовища, на рівні спеціальних положень і під впливом загальної тенденції екологізації міжнародного права.

Література

1. Право війни на морі: основні джерела та інститут / Короткий Т., Кориневич А. // Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М.В. Буроменського: моногр. / авт.кол.; за ред. В.М. Репецького та В.В. Гутника.— Львів; Одеса: Фенікс, 2017.— С. 522–544; Плешко Е. А., Короткий Т. Р., Кориневич А. О. Право війни на морі: сучасне врегулювання // Збірник наукових праць Науково-дослідного центру ЗС України “Державний океанаріум”. Одеса: Фенікс, 2017.— 59–71.

Ключові слова: захист морського середовища, збройний конфлікт, право збройних конфліктів на морі.

2. Ключевые слова: защита морской среды, вооруженный конфликт, право вооруженных конфликтов на море.

3. Key words: protection of the marine environment, armed conflict, the law of armed conflicts at sea.

СЕКЦІЯ 3

ТЕОРІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Рябовол Лілія Тарасівна

*Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
професор кафедри державно-правових дисциплін та
адміністративного права, доктор педагогічних наук, професор*

30-ТА РІЧНИЦЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ Й ВИКЛИКИ

«Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», зазначено у ст. 1 Конституції України [1]. Кожна з наведених характеристик нашої держави є надзвичайно важливою, проте, передумовою її розвитку як демократичної, соціальної, правової є незалежність. У Преамбулі до Основного Закону України акцентовано «на багатовікову історію українського державотворення» та на «здійснене українською нацією, усім Українським народом право на самовизначення» [1]. Проте, безпосередньо незалежність України була легалізована Актом проголошення незалежності України від 24.08.1991 р., схваленим 01.12.1991 р. всенародним голосуванням. Незалежність України наразі визнана в усьому світі не лише де-факто, але і де-юре. 28.06.1996 р., керуючись саме Актом проголошення незалежності, Верховна Рада України прийняла Конституцію України.

День незалежності – велике свято для кожного народу. Воно відзначається в кожній суверенній і незалежній державі на всіх континентах. Проголошення 24.08.1991 р. незалежності України має історичне значення. З метою гідного відзначення у 2021 році 30-ї річниці цієї визначної події, відповідно до Указу Президента України «Про відзначення 30-ї річниці незалежності України», передбачено комплекс заходів різного характеру. Підхід до святкування наразі значною мірою перегукується з усталеним у світі підходом, згідно

з яким, за своєю сутністю День Незалежності – привід для громадян пишатися своєю країною, виявити патріотизм, повагу до державних символів, напри цьому, кожен має можливість долучитися до відзначення Дня Незалежності, всією родиною взяти участь в урочистих заходах, а також музичних фестивалях, спортивних змаганнях, різноманітних конкурсах. У такий спосіб підкреслюється єдність сімейних, традиційних цінностей та політичних прав і свобод.

Відповідно до згаданого Указу Президента, у День Незалежності України 24.08.2021 р. передбачено організацію і проведення: параду військ; урочистостей за участю представників органів державної влади та місцевого самоврядування, іноземних держав, міжнародних організацій, духовенства, громадськості; церемоній покладання квітів до пам'ятників і пам'ятних знаків, місць поховань видатних діячів українського державотворення, борців за незалежність України; тематичних конференцій, круглих столів; медійних, виставкових, інших інформаційно-освітніх та патріотично-виховних заходів, спрямованих на донесення до широкого загалу інформації про багатовікову історію, важливі події та персоналії українського державотворення, державні символи України тощо [2].

Непересічне значення проголошення незалежності України полягає у тому, що наша держава отримала історичну можливість для самостійного вибору напрямів та засад свого подальшого розвитку. Одним з останніх здобутків нашої незалежності є підтвердження європейської ідентичності Українського народу та закріплення на конституційному рівні (у Преамбулі до Конституції України) європейського та євроатлантичного курсу України, а також акцентуація на його незворотність [1].

За 30 років незалежності Україна має значні здобутки в різних сферах суспільного життя, які засвідчують, що вона розвивається як демократична, правова, соціальна держава. До здобутків у політичній сфері можемо віднести наступне: перехід до багатопартійної політичної системи; «реальні» вибори до органів державної влади та місцевого самоврядування, тобто такі, на яких пропонується декілька кандидатів; пошук й обрання оптимальної виборчої системи; реальне долучення широких кіл громадськості до обговорення проектів

нормативно-правових актів різного рівня; не лише декларування, але й здійснення конкретних кроків щодо забезпечення гендерної рівності, у тому числі щодо представництва в різних органах влади, та закріплення цієї засади на законодавчому рівні; створення правових та організаційних умов для втілення «вуличної демократії» (мітинги, походи, демонстрації), реалізації права на звернення зі скаргами, клопотаннями, електронними петиціями до органів влади, що надало громадянам та їх об'єднанням можливості оперативно реагувати на події та процеси, які відбуваються в країні та світі, підтримувати або заперечувати їх і, таким чином, впливати на них.

В соціально-економічній сфері до здобутків незалежності, передусім, варто віднести перехід від командно-адміністративної (ручного управління) до ринкової економіки. Зрозуміло, що цей процес нелегкий, наразі він триває, можемо дискутувати з приводу його перебігу, однак, як такий, цей перехід – надважливий для вітчизняної економіки, є поштовхом для її прогресивного розвитку, зокрема тому, що передбачає здорову конкуренцію, отже, стимулює підприємців, виробників товарів і послуг до підвищення якості їх продукції. Передумовами розвитку ринкової економіки, у свою чергу, стало закладання відповідних організаційно-правових основ, серед яких: урізноманітнення форм власності (законодавче закріплення, поряд із державною, яка превалювала до незалежності, приватної та комунальної власності, а також власності Українського народу); легалізація приватної власності та її особливого захисту, що є важливим, оскільки приватна власність – основа для розвитку приватного підприємництва як підґрунтя ринкової економіки; власне легалізація приватної підприємницької діяльності; визначення напрямку й забезпечення розвитку економіки як соціально-відповідальної, загалом визначення можливості й необхідності подальшого розвитку України як соціальної, зокрема, щодо створення робочих місць, гідної та легальної оплати праці, забезпечення соціального захисту загалом та зокрема тим особам, які його особливо потребують тощо.

Щодо здобутків у культурній (духовній) сфері суспільного життя в Україні, ними є: проголошення ідеологічного плюралізму, який передбачає і свободу сповідувати будь-яку релігію (у рамках

законодавства) або не сповідувати жодної, відсутність цензури; створення умов для реалізації свободи наукової, технічної творчості тощо.

На жаль, умови, в яких наша держава відзначає 30-ту річницю незалежності, значною мірою перегукуються з тими, які були й на час проголошення незалежності України. Так, у 1991 р. незалежність було проголошено, «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року», зазначено у самому Акті [3]. У 2021 році 30-річчя незалежності української держави також відзначається в складних умовах, коли нагального вирішення, виходячи зі Стратегії національної безпеки України, вимагають питання «відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях України на основі міжнародного права; здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних, економічних заходів, спрямованих на припинення РФ незаконної окупації АРК та міста Севастополь» [4]. Відтак, серйозним викликом для України на 30-му році незалежності є забезпечення неподільності й недоторканості території України, що є однією з основних ознак самостійної української держави, закріплених в Акті проголошення незалежності України [3], а також у ст. 2 Конституції України [1].

Наразі перед нашою державою ще є невирішені питання, постійно постають завдання, зумовлені процесами, пов'язаними з глобалізацією, швидкими темпами розвитку технологій тощо. Умовою їх оперативного вирішення й адекватних відповідей є ефективний розвиток вітчизняної економіки, здійснення необхідних організаційно-правових заходів. На наш погляд, Україна має для цього значний економічний та людський потенціал, а також традиції державо- та правотворення, адже перша у світі конституція – це Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Отже, 30-та річниця незалежності України – привід пишатися здобутками нашої держави, водночас, усвідомлюючи сучасні виклики й загрози, кожному на своєму місці сприяти її прогресивному, у загальносвітових позитивних тенденціях, розвитку.

Література

1. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення: 27.08.2021)

2. Про відзначення 30-ї річниці незалежності України: Указ Президента України від 21.10.2020 № 459/2020. URL: <http://surl.li/adt xp> (дата звернення: 27.08.2021)

3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховна Рада України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <http://surl.li/adt qo> (дата звернення: 27.08.2021)

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <http://surl.li/adt rt> (дата звернення: 27.08.2021)

Ключові слова: сфери суспільного життя (політична, соціально-економічна, культурна), органи державної влади, органи місцевого самоврядування, демократична, соціальна, правова держава.

Ключевые слова: сферы общественной жизни (политическая, социально-экономическая, культурная), органы государственной власти, органы местного самоуправления, демократическое, социальное, правовое государство.

Key words: spheres of public life (political, socio-economic, cultural), government bodies, local government bodies, democratic, social, legal state.

Макаренко Олександр Юрійович

*Донецький державний університет внутрішніх справ
професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики
доктор юридичних наук, професор*

Макаренко Наталія Анатоліївна

*Донецький державний університет внутрішніх справ
доцент кафедри цивільного та господарського права
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

«В целом разрастаются противоречия между функционированием государства, потребностями развития общества и отдельного человека. Используемый термин «кризис государства» отображает

тот факт, что институциональные, функциональные и субъектные характеристики государства все более не соответствуют как усложняющимся природным и социальным процессам, так и представлениям людей о роли государства в современном мире. С другой стороны, не видно даже в перспективе социальных институтов, способных заменить государство, отсюда, не случайно все острее становится проблема развития государства на фоне оценки его кризисного состояния» Ю. Н. Оборотов [1]

Наукові роботи Юрія Миколайовича Оборотова на сьогоднішній день не втрачають своєї актуальності, сучасна Україна переживає чергову «кризу державності», поглиблену через низку внутрішніх проблем, недосконалість законодавства та несвочасну а подекуди неефективну регуляторну політику.

Разом з тим, довести викладену вище тезу, ми хотіли би через простий приклад, аналіз ефективності застосування регуляторної політики (як на державному рівні так і на рівні органів місцевого самоврядування) в період пандемії Covid-19.

Через виникнення нової загрози у вигляді Covid-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, всі розвинені країни світу зіштовхнулись із проблемою зміни державної регуляторної політики, задля стримування розповсюдження вірусу і одночасного підтримання економіки та державних інститутів у діючому, чи як мінімум прийнятному стані, усвідомлюючи той факт, що жодна медична система будь якої існуючої країни не зможе подолати пандемію до виготовлення вакцини без корегування регуляторної політики.

Звісно, питання епідемії Covid-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 досліджувались і досліджуються багатьма вченими, в абсолютно різних галузях знань, в тому числі визнаними фахівцями: С. Комісаренко, С. Юхименко, І. Бураковський, В. Залізко, Д. Новак, П. Кухта. [2,3,4,5].

Звісно, визначена тема вимагає аналізу значної кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, проте ми вражаємо за можливе зупинитись на декількох, і більш детально довести свою позицію вже під час усного виступу на конференції. Ми вважаємо

важливим той факт, що постанова Кабінету Міністрів України яка врегульовує окремі адміністративно-правові державної регуляторної політики в період протиепідемічних заходів Covid-19 була прийнята 22 липня 2020 року[6], а зміни до зазначеної постанови, якими фактично такі заходи посилювались, і вводився так званий «карантин вихідного дня», були затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 1100 від 11 листопада 2020 року [7].

І хоча на момент підготовки тез доповіді, Кабінет міністрів України прийняв рішення не продовжувати «карантин вихідного дня», правовий аналіз такого явища є важливим, оскільки як сама тема, так і наслідки «карантину вихідного дня» (з точки зору дотримання, збільшення корупційної складової, ефективності, впливу на бізнес) є більш ніж дискусійними.

Якщо ж проаналізувати Постанову КМУ № 392, то можна зробити висновок, що цією Постановою встановлено суттєві обмеження конституційних прав громадян не шляхом ухвалення закону, що фактично є єдиним законним способом, а шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України. Це викликало низку невдоволень у фахівців у галузі права.

Тільки зважаючи на ризик визнання окремих норм Постанови КМУ № 392 неконституційними, що доцільно обговорити під час наукової дискусії, КМУ прийняв нову Постанову № 641.

До того ж намагання уряду здійснювати адміністративно-правове регулювання державної регуляторної політики в період протиепідемічних заходів для боротьби з (додала) Covid-19 шляхом обмеження конституційних прав громадян у спосіб, не передбачений Конституцією України, є не єдиним проблемним аспектом, який підтверджує відсутність ефективної державної регуляторної політики в зазначеній галузі.

Так, з метою стабілізації або зменшення кількості захворювань було додатково обмежено години роботи представників бізнесу: фактично обмеживши час роботи 22ю годиною заклади повинні були працювати лише до 22:00 год (за винятком уведення додаткових обмежень в роботі з 00:00 год суботи до 00:00 год понеділка, що було

названо «карантином вихідного дня»). Для стимулювання високого рівня правосвідомості представників бізнесу їх почали притягати до відповідальності за порушення статті 443 «Порушення правил щодо карантину людей» КУпАП, згідно з якою передбачено відповідальність за порушення правил щодо карантину людей та рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, що призводить до накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що в національній валюті становить 17000–34000 грн (34000–170000 грн для посадових осіб) [8].

У процесі адвокатської діяльності та враховуючи звернення за правовою допомогою окремих представників бізнесу, що здійснюють свою діяльність у місті Кривий Ріг (Дніпропетровська область), можемо зазначити, що за період дії посилених обмежень (у тому числі під час так званого «карантину вихідного дня») у Кривому Розі було складено та направлено до суду декілька десятків, а на момент написання статті (пропоную прибрати, не відповідає науковому стилю) можливо, і декілька сотень адміністративних протоколів, у яких працівники Національної поліції фіксували склад адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 443 КУпАП. Водночас було виявлено і факти роботи окремих закладів громадського харчування, проте жодного реагування правоохоронців на них не вбачалося, що дає змогу припустити про наявність корупційних зв'язків та вибіркового притягнення до адміністративної відповідальності. А це, у свою чергу, свідчить, що державна регуляторна політика в указаній частині стала підґрунтям для злочинності.

Звісно, об'єм тез не дозволяє в повному сенсі розкрити поставлене питання, проте доцільно зазначити, що враховуючи аналіз дій уряду є цілком очевидним, що задля забезпечення ефективного та прозорого адміністративно-правового регулювання державної регуляторної політики в період запровадження протиепідемічних заходів Covid-19, потребують вдосконалення окремі закони (КУпАП, в частині притягнення до відповідальності за статтею 44³) та під-

законні нормативно-правові акти (що будуть детально регулювати діяльність представників влади та правоохоронних органів при виявленні та фіксації правопорушень), адже в іншому випадку, це створить підґрунтя для виникнення корупційних відносин та скоєння кримінальних злочинів, з одночасним нівелюванням ефективності протиепідемічних заходів.

Література

1. Оборотов Ю. Н. О необходимости построения сильного государства / Ю.Н. Оборотов // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. – Одеса: Фенікс, 2013. – Т. 1. – С. 48–50.;

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар [Н.О. Армаш, О.І. Безпалова, Н.С. Васильєва та ін.]; За загальною редакцією С.В. Петкова. –К.: «Центр учбової літератури», 2016. –348с.;

3. Комісаренко С.В. Полювання вчених на коронавірус Sars-Cov-2, що викликає COVID-19: Наукові стратегії подолання пандемії. [Електронний ресурс]/ С.В. Юхименко – Режим доступу: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/09/200907114322502–6243.pdf>;

4. Юхименко С, І. Бураковский. Після COVID-19: сценарії економічного відновлення [Електронний ресурс]/ С. Юхименко, І. Бураковский. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=6361>;

5. В. Д. Залізко, Д.В. Новак, П.В. Кухта. Економічна безпека України: інноваційний концепт зміцнення в умовах COVID-19 [Електронний ресурс]/ В.Д. Залізко, Д.В. Новак, П.В. Кухта – Режим доступу: <http://nvngu.in.ua/index.php/uk/publikatsijna-etika/1848-ukrcat/arkhiv-zhurnalu/2020/zmist-4–2020/5466-ekonomichna-bezpeka-ukrajini-innovatsijnij-kontsept-zmitsnennya-v-umovakh-sovid-19>;

6. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641–2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.05.2021);

7. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 р. № 1100. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-22-lipnya-2020-g-641–1100111120> (дата звернення 25.05.2021).

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 26.05.2021).

Ключові слова: *коронавірус, карантин, постанова, закон, громадський транспорт, засоби індивідуального захисту, документ, самоізоляція, суб'єкт господарювання, заклади громадського харчування.*

Ключевые слова: *коронавирус, карантин, постановление, закон, общественный транспорт, средства индивидуальной защиты, документ, самоизоляция, субъект хозяйствования, заведения общественно-питания.*

Keywords: *coronavirus, quarantine, decree, law, public transport, personal protective equipment, document, self-isolation, business entity, catering establishments.*

Коломієць Юлія Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри кримінального права,

доктор юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНІСТЬ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Перш ніж перейти до питання, яке в ХХІ столітті турбує кожного, хто любить Україну: «Чи зможе Україна зберегти власну державність?», пропонуємо пригадати уривок віршу Т. Г. Шевченко «І мертвим, і живим, і ненародженим¹ землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє» [1, с. 348–354].

Вірш було написано у 1845 році, але кожне його слово, кожна строчка, кожний вислів повністю відображають сучасну реальність. Особливо точно зображений образ наших політичних діячів.

За роки своєї незалежності Україна так і не створила власну державність. Український письменник, державний та політичний діяч В. К. Винниченко визначав державність як комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній

¹ Згідно до сучасної орфографії української мови правильним буде написання «ненародженим», але в першодруку та в оригіналі Тарас Григорович використав написання «ненарожденним».

національним колективом, які зв'язують його в компактну цілість та забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому [2]. Державність для України – це устрій усього матеріального і духовного буття українського народу.

Отримавши право на незалежність, Україна розпочала формувати власну державність. Про це свідчить Постанова Президії Академії наук України № 231 від 14.07.93 р. «Українська державність: витоки, традиції, шляхи історичного розвитку (наукова доповідь)», в якій відзначалося: «В умовах національно-культурного відродження українського народу проблема теорії та історії зародження, становлення та розвитку української державності на різних історичних етапах набуває особливої ваги».

Дослідники прагнули вивчати державотворчі процеси в українських землях як єдине ціле, уникаючи вилучень, спрощень та тенденційності, залучаючи максимально широке коло джерел. Так, за словами відомого українознавця, історіографа, доктора історичних наук, академіка Академії наук вищої школи України, Я. С. Калакура: «Стрижнем соборності українських істориків стає усвідомлення ними незалежності України, їх самоідентифікація з українською ідеєю, об'єднання творчого потенціалу для створення наукової історії України, вироблення українського бачення світового історичного процесу» [3, с. 465]. Але він помилявся. Стрижнем наукових досліджень українських істориків стало усвідомлення ними необхідності інтеграції України до Європейського Союзу, їх самоідентифікація з європейськими ідеями, об'єднання творчого потенціалу для створення європейської наукової історії, вироблення європейського бачення історії України.

Законом України від 7 лютого 2019 року «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» абзац п'ятий преамбули Конституції України після слів «громадянської злагоди на землі України» було доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та

євроатлантичного курсу України». Аналогічні зміни були внесені до статей 85, 102, 116 Конституції України.

Виникає питання: Як Україна може підтвердити європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України? Відповідь на це питання міститься в Плані заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, затвердженому Указом Президента України 20 квітня 2019 року.

З одного боку цей план є вигідним, а можливо і необхідним для України, з іншого боку поза увагою влади залишається те, що Україна майже втратила свою незалежність і суверенітет. Спробуємо з'ясувати, що отримує, а що втрачить Україна на шляху до європейської інтеграції, впроваджуючи план заходів, затверджений Президентом України – Петром Порошенком.

Україна сподівається на перегляд Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Через брак енергетичних ресурсів укладання цієї угоди є вигідною для України.*

Україна сподівалася на опрацювання зі стороною ЄС питання щодо: подальшої лібералізації торгівлі, укладення Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів; інтеграції до внутрішніх ринків ЄС у сферах енергетики та цифрової економіки; співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки. *Це означає, що Україна так і залишиться країною збуту. Вона давно майже нічого не виробляє. Колишні заводи та фабрики, перетворилися на торгівельні центри, а родючі землі України виснажуються соняшником і рапсом. Інтеграція цифрової економіки при усіх тих позитивних характеристиках, що розписуються політичними діячами, перешкоджає зміцненню державності України.*

У своєму інтерв'ю Володимир Михайлов – технічний директор IT-Enterprise зазначив: «Для широкого загалу «цифрова економіка» означатиме новий рівень цифрових сервісів, коли в онлайн перехо-

дять оплати комунальних платежів, через смартфон ми реєструємося в черзі, оплачуємо покупки тощо. ...завдання, яке ставить перед нами цифрова економіка сьогодні – впровадити цифрові технології у виробництво, освіту, медицину» [4]. *Виникає питання: Хто буде контролювати наше виробництво, освіту і медицину? Звісно, власники електронних мереж.*

Україну не можна назвати бідною державою, але через чисельні борги, вона вимушена просити допомоги. До Плану, затвердженому Президентом України входить: «Вжити в установленому порядку заходів щодо розширення джерел та способів залучення міжнародної допомоги відповідно до визначених стратегічними документами цілей і завдань європейської та євроатлантичної інтеграції України».

Гроші Україні насправді потрібні. Але поза увагою залишається те, що як на державному рівні, так і на рівні окремої людини, гроші просто так нікому, ніколи не даються. Україна отримала гроші для впровадження проєктів «Держава в смартфоні» і «Смарт-освіта», але що це нам дало – невпевненість у завтрашньому дні, зруйновану систему освіти, неосвічених дітей і обурених батьків.

У XXI столітті Україна не може самостійно здійснювати ні законодавчу, ні виконавчу, ні судову владу. В Україні Т.Г. Шевченко є символом свободи та гідності українського народу. На його честь названі міста, села, вулиці, музеї, навчальні заклади, театри. В навчальних вузах часто можна побачити його портрет, майже в кожному місті України є його скульптури. Але нажаль дружнє послання Т.Г. Шевченко «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє» забуте.

За роки незалежності України громадянської злагоди ми не знайшли, історію українського державотворення із правом Українського народу на самовизначення забули, гідні умови життя не створили, про відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями намагаємося не думати. Але віра в добродішність має залишатися. Як свідчить наша історія серед гетьманів-зрадників завжди були герої, серед продажних політиків були люди, які по-справжньому люблять Україну, серед

псевдонаукоців були люди з глибоким мисленням та прагненням до істини. Створення та зміцнення державності України залежить від кожного українця.

Література

1. Шевченко. Т. Г. Зібрання творів: У 6 т. К., 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. С. 784 с.
2. Святоцький О. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. *Голос України*. 23 лютого 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085>.
3. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. Київ: Генеза, 2012. С. 512 с.
4. Ліскович М. Україна переходить на «цифрову економіку». Що це означає. *УКРІНФОРМ*. 21.01.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2385945-ukraina-perehodit-na-cifrovu-ekonomiku-so-ce-oznaczae.html>.

Ключові слова: державність, незалежність, суверенітет, євроінтеграція, сучасна держава.

Ключевые слова: государственность, независимость, суверенитет, евроинтеграция, современное государство.

Key words: statehood, independence, sovereignty, European integration, modern state.

Кравчук Валерій Миколайович

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри публічного та приватного права,
кандидат юридичних наук*

СИСТЕМА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ – АТРИБУТ СИЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Формування сучасної ціннісної системи публічного управління, яка б відповідала потребам сьогодення і демократичним принципам правової держави, користувалася підтримкою й довірою з боку громадськості, різноманітних неурядових організацій неможливе без налагодження якісної співпраці владних структур між собою, так і механізму їх взаємодії з інститутами громадянського суспільства і громадськістю загалом.

У зв'язку з цим, необхідність у дієвому механізмі громадського контролю діяльності органів публічної влади, а також можливостей реалізації права громадян щодо їх активної участі у суспільно-політичному житті країни як безпосередньо, так і через інститути громадянського суспільства не викликає сумнівів.

Громадський контроль є однією з визначальних складових народовладдя. Також цілком обґрунтовано говорити про те, що вагомі соціально-політичні конфлікти, які пройшли у період становлення демократичних систем, призвели до усвідомлення того, що народ є первинним суб'єктом влади, основним завданням якого є унеможливлення відчуження влади і жорсткий контроль будь-яких форм перетворення політичної влади. Влада, переходячи від соціуму до правителів, концентруючись у них, все одно залишається в повному обсязі у суб'єкта влади, у народі як у домінуючій соціальної групи. Публічно-політична влада завжди повинна залишалася під контролем, який перешкоджає їй трансформуватися у владу, автономну від народу [1, с. 184].

А. Зберовський у своїх дослідженнях припустив, що народ, ретельно утримуючи свої колективні права на владу і при цьому, в силу об'єктивних причин, змушений створювати і зберігати публічно-політичну владу [1, с. 185].

Водночас головною проблемою надмірного контролю публічно-політичної влади можна вважати протидію перетворенню політичної влади з колективної в лідерську. Однак здорове лідерство є позитивним і потужним двигуном розвитку. Уміле лідерство життєво необхідне для реформ у державі [2, с. 3].

Громадське застереження перед лідерством виникає за тим, що у ньому як форми прояву політичної (більш широкому сенсі соціальної) влади може бути різноманіття перетворених форм, яке існує в рамках демократичної моделі владного устрою. Тому надзвичайно важке завдання народу, постійний контроль за небезпечною стороною влади [1, с. 188].

Проте зовсім інше поняття «персоналізація влади», що означає неминуче її зростання в єдиних руках, набуття одноосібного правління

через встановлення контролю над політичним простором. З одного боку, поділ влади посилює демократичні тенденції в суспільстві, запобігаючи створенню умов задля її концентрації у правлячій еліті, а з іншого «розпорошення» влади веде до зростання впливу й авторитету її вищих представників, і передовсім тих, хто бере на себе відповідальність за остаточне прийняття політичних рішень. Якщо в демократичних, плюралістичних суспільствах роль політичних постатей, як правило, урівноважується «розпорошенням» влади, системою стримувань та противаг, то в недемократичних або тих, що перебувають в процесі демократичних трансформацій – інституційні «пастки» відкривають можливості для розповсюдження влади поза межі офіційних повноважень [3, с. 109].

Досліджуючи закономірності управління демократією В. Бакуменко та В. Башкатов виділили найбільш виражені та істотні властивості, що забезпечують стійкість демократичних змін. До таких основних властивостей вони зарахували громадський контроль, контроль дотримання демократичних змін, соціальне партнерство, доступність інформації, взаємовідповідальність тощо. Тож громадський контроль визнається ключовим чинником розвитку ефективної демократії. Саме тому встановлення системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади необхідне з метою забезпечення ефективного врахування громадської думки в процесі прийняття та реалізації державної політики. Це важливо для забезпечення постійної участі громадян у суспільних процесах, що досягається через інформування, участь, можливість оспорювати рішення обраних представників, а також через прозорий і підзвітний процес ухвалення рішень (все те, що називається належним врядуванням).

Там, де громадяни відчужені від демократичних процесів, електоральна участь знижується і виникають ризики для ефективного функціонування демократії. Тому ефективно функціонуюча демократія повинна створити громадський простір для висловлення різноманітності думок, поглядів і потреб тих, хто не є достатньо представленим через формалізовані представницькі структури або

щодо невиконання чи суттєвого відхилення від реалізації виборчої програми тощо [4, с. 88–90].

Є. Захаров громадський контроль розглядає як публічну перевірку громадянським суспільством діяльності держави на відповідність проголошеним нею цілям, коригування цієї діяльності і самих цілей, підпорядкування політики держави, діяльності її органів і посадових осіб інтересам суспільства, а також нагляд громадянського суспільства за діяльністю державних органів та органів місцевого самоврядування, спрямованою на захист і забезпечення прав і законних інтересів людини та фундаментальних свобод, і на повагу до них [5]. Дослідник виходить насамперед з закріплених у Конституції України трьох взаємопов'язаних груп зобов'язань держави щодо прав людини: повага до прав; захист прав; забезпечення прав. Саме виконання останніх є одним з важливих предметів громадського контролю.

Враховуючи різноманіття наукових визначень, можна узагальнити, що громадський контроль розглядається як процес, як система заходів, як складова державного управління, як елемент громадянського суспільства та функція народовладдя. Цим далеко не вичерпуються характеристика громадського контролю як явища.

Разом з тим, з різних причин, досі ні науковцям, ні практикам не вдалося створити цілісний правовий механізм забезпечення підконтрольності державних структур народу. Тобто на сьогодні є суспільний запит на формування надійних інституційних та функціональних гарантій, здатних забезпечити вираження волі народу при прийнятті управлінських рішень і гарантувати ефективний контроль над органами публічної влади.

Основою розвитку дієвої системи громадського контролю у державі є громадянське суспільство. За своїм змістом громадянське суспільство – це сукупність усіх недержавних структур і людей, які самоусвідомлюють себе саме в якості недержавної, «небюрократичної» ланки Українського народу. Розвинуте громадянське суспільство, будучи інтелектуальним опонентом держави, змушує її орієнтуватися на громадські інтереси, громадську думку в головних аспектах державного управління [5].

Також розглядаючи систему громадського контролю крізь призму індикаторів сильної та слабкої держави, які ввів у правничу наукову методологію Ю. Оборотов, слід зауважити, що контроль громадянським суспільством публічної влади також є засобом протидії інфляції права, оскільки повертає винесення державно-правових рішень у правове поле у разі їх розходження з принципами правої держави, вимогам верховенства права [6, с. 248–249].

Водночас як і будь-яка діяльність громадський контроль над публічною владою повинен бути організованим і є ефективним якщо його реалізація ґрунтується на визначеній юридичній основі та системі.

Важливими є й інші додаткові компоненти громадського контролю, що забезпечують його ефективність, наприклад рівень правової культури громадян, координаційні та просвітницькі заходи у цій сфері. Також важливо встановити різні запобіжники (обмеження, кваліфікаційні вимоги тощо) для уникнення зловживання правом громадянського контролю та використання його можливостей для політичного «рейдерства» та дестабілізації роботи органів публічної влади.

Таким чином, громадський контроль органів публічної влади є однією з головних умов формування у державі сильної демократії. Для досягнення цього необхідне ухвалення закону про громадський контроль в Україні, у якому слід визначити правові та організаційні засади реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами та загалом громадського контролю.

На нашу думку, ефективний громадський контроль діяльності органів публічної влади можливий за умови його формування та розвитку як цілісної системи з єдиними завданням, принципами, механізмом та процедурами реалізації.

Також важливим є закріплення обов'язковості розгляду відповідними суб'єктами результатів громадського контролю діяльності органів публічної влади.

Література

1. Зберовский А. В. Сократ и афинская демократия (социально-философское исследование). Монограф. Красноярск, 2007. 428 с.

2. Сйонг Т. Важливість лідерства в судових реформах. Міжнародна конференція «Удосконалення функціонування суду»: тези доповідей (21–22 червня 2011 року). Київ, 2011. С. 1–17.

3. Зайдель М.І. Персоналізація влади як наслідок інституційної деформації в Україні. Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21–22 квіт. 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. Ч. 10. С. 109–111.

4. Бакуменко В.Д. Башкатов В.М. Механізми державного управління демократичними змінами. Монограф. Київ: АМУ, 2015. 180 с.

5. Захаров Є. Громадський контроль і права людини. *Бюлетень «Права людини»*. 2010. № 1. URL: <https://goo.gl/yRae0a>

6. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / за ред. Ю.М. Оборотова. [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]. Одеса: Фенікс, 2012. 492 с.

Ключові слова: громадський контроль; демократія; система; суб'єкти; публічна влада.

Ключевые слова: общественный контроль; демократия; система; субъекты; публичная власть.

Key words: public control; democracy; system; subjects; public authority.

Улітіна Ольга Володимирівна

Національна академія правових наук України,

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності

вчений секретар, кандидат юридичних наук

ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ ДЛЯ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

На сьогодні одним з найбільш пріоритетних напрямів розвитку більшості держав світу є значна підтримка галузей економіки, які відносяться до креативних індустрій. Такий процес пояснюється низкою чинників, серед яких поступовий перехід до креативної економіки, що в свою чергу призводить до необхідності певних змін в державі в цілому. Креативна економіка та розвиток креативних індустрій є важливими складовими сучасного суспільства та необхідні для подальшого сталого розвитку держав світу.

Поступово все більше уваги на різних рівнях приділяється продуктам інтелектуальної та творчої діяльності людини, креативні індустрії стрімко виходять на перший план. Усе це призводить до необхідності змін як в економіці та бізнесі, так і в галузі права, в частині норм, які регулюють ці питання. Ці чинники в сучасному світі є одними з основоположних для розбудови сучасної держави.

Вплив, спричинений підвищенням ролі креативних індустрій на розвиток держави, помітний не тільки в галузі економіки, проте саме з цієї точки зору збільшення частки креативних індустрій на ринку є найбільш вагомим. Так, за даними UNCTAD (Конференції ООН з торгівлі та розвитку) креативна економіка характеризується низкою показників, серед яких забезпечення потенційного економічного зростання та розвитку; сприяння підвищенню рівня доходів, створення нових робочих місць, збільшення прибутку від експорту, одночасно при цьому також відбувається сприяння культурному різноманіттю та розвитку людства в цілому [1, с. 4]. Для креативної економіки також властивим є охоплення одночасно економічних, культурних та соціальних аспектів, а також взаємодія їх з новітніми технологіями, інтелектуальною власністю та розвитком туризму; а також такий напрямок розвитку держави вимагає інноваційних міжгалузевих та міжвідомчих дій та відповідної політики в цій сфері [1, с. 4]. Креативна економіка є такою, що в першу чергу заснована на знаннях та орієнтована на їх активне використання, а основою креативної економіки як сучасного шляху розвитку держави є креативні індустрії.

Дослідження в цій сфері вказують на те, що галузі, які відносяться до креативних, значною мірою можуть покращувати економічні показники в державі, впливати на створення робочих місць, стимулювати інноваційні процеси та в цілому сприяти соціальному та сталому розвитку держави. Так, «згідно з показниками за 2011 рік, у ЄС частка основних креативних галузей у ВВП за доданою вартістю склала 558 млрд. євро – приблизно 4,4% від загального європейського ВВП» [2, с. 9]. Галузі економіки, які відносяться до креативних «забезпечують приблизно 8,3 млн. повних робочих місць в еквіваленті

повної зайнятості або 3,8% від загальної кількості робочих місць у Європі» [2, с. 9].

Якщо говорити про аналогічні показники в Україні, то вони вказують на те, що Україна встала на шлях розвитку за моделлю креативної економіки, проте це лише початок розвитку в такому напрямку. Так, «результати дослідження, в Україні у межах програми «Культура і креативність» показали, що креативні індустрії забезпечують 4% ВВП держави» [3, с. 26].

Креативні індустрії відповідно до UNCTAD можна визначити, як «цикли створення, виробництва та розповсюдження товарів та послуг, які використовують креативність та інтелектуальний капітал як основні ресурси» [1, с. 4]. Отже, важливу роль для розвитку креативних індустрій відіграють результати творчої та інтелектуальної діяльності. «Україна відповідно до рейтингу Global Creativity Index за індексом креативності в 2015 р. посідала 45 місце серед 139 країн з показником 0,53» [4, с. 115]. Індекс креативності складається з трьох показників – технології, талант та толерантність. За показником технологій, який визначається через обсяг інвестицій в дослідження та розробки, обсяг патентів на душу населення та індекс технологій, Україна зайняла 43 місце [4, с. 115]. Талант, як показник визначається через частку креативного класу в суспільстві, рівень освіти та індекс таланту, та Україна зайняла 24 місце [4, с. 115]. Показник толерантності, який визначається через расові та етнічні меншини, сексуальні меншини та індекс толерантності, в Україні є досить низьким, на рівні 105 місця [4, с. 115].

Отже, в Україні є сильний творчий потенціал, який проте необхідно зміцнювати та орієнтуватись на більш сучасний підхід.

Важливість креативних індустрій для розбудови сучасної держави неможливо визначити не торкаючись питання правового регулювання креативних індустрій. На законодавчому рівні поняття креативні індустрії в Україні вперше закріплено у 2018 році з подальшим внесенням змін до певних нормативних актів та помітній активності щодо прийняття законодавчих актів в цій сфері та приведення вже існуючих норм у відповідність до міжнародних норм.

На сьогодні визначення креативних індустрій закріплено у п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про культуру», який визначає, що «креативні індустрії це види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження» [5].

Одними з найбільш важливих норм для регулювання креативних індустрій є норми законодавства в галузі авторського права та суміжних прав, оскільки саме ці норми регулюють відносини, що виникають з приводу створення та використання об'єктів, створених творчою та інтелектуальною працею. Сьогодні в Україні триває процес реформування законодавства в цій сфері, зокрема наразі пропонується багато змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права». Так, існує не один, а відразу декілька проєктів цього закону.

Щодо інституційного забезпечення розвитку креативної економіки в Україні, потрібно зазначити про необхідність спільної роботи різних органів влади, починаючи від визначення основних орієнтирів розвитку на законодавчому рівні, та продовжуючи на рівні співпраці різних міністерств, зокрема Міністерства економіки України та Міністерства культури та інформаційної політики України.

Література

1. Creative Economy Report 2008. The Challenge of Assessing the Creative Economy: towards Informed Policy-making. ISBN978–0–9816619–0–2. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditc20082cer_en.pdf
2. Кристина Фарінья Розвиток культурних та креативних індустрій в Україні. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf
3. Бакуліна Н., Фалович В. Розвиток креативних індустрій в Україні: аналіз і оцінка. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 24–32
4. Карасьова Н. Креативні індустрії як елемент стратегії постіндустріального розвитку. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. № 3 С. 110–120. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/159110>.
5. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. Дата оновлення: 16.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17/ed20200716#Text>. (дата звернення: 08.09.2021).

Ключові слова: креативні індустрії, авторське право, суміжні права, право інтелектуальної власності, сучасна держава.

Ключевые слова: креативные индустрии, авторское право, смежные права, право интеллектуальной собственности, современное государство.

Key words: creative industries, copyright, related rights, intellectual property, modern state.

Старицька Ольга Олексіївна

*Національна академія внутрішніх справ
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

НАРИСИ ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СФЕРИ СПОЖИВАННЯ

Сучасний розвиток України як демократичної, соціальної та правової держави, взаємодія її із суспільством неможливий без формування та реалізації державних стратегій та політик за чітко визначеними сферами існування. Однією із головних, особливо за колом суб'єктів, видів державної політики є політика у сфері споживання, оскільки реалізується в усіх царинах суспільного життя. Саме тому, з метою належного її втілення у реальну площину варто підійти до вивчення окресленого питання з використанням засобів науково-теоретичного осмислення.

Для більш ґрунтовного сприйняття та якісного змістовного наповнення категорії «державна політика у сфері споживання» доцільним є звернутися до змісту дефініції «політика». Так, відома вітчизняна вчена теоретик Н. М. Оніщенко термін «політика» пропонує розуміти як мистецтво управління державою; участь у справах держави, визначення форм, завдань, змісту діяльності держави; сферу діяльності, що пов'язана з відносинами між різними суб'єктами становно здійснення державної влади [1, с. 199–200]. Дещо схожу позицію має О. О. Іванова, інтерпретуючи зазначену дефініцію як мистецтво управління суспільством, яке характеризує відносини щодо влади між класами, партіями, націями; між державою та народом [2, с. 220].

Розглядаючи категорію саме державної політики варто акцентувати увагу, що основа її внутрішнього наповнення буде варіюватися в залежності від сфери її здійснення – економіка, державне управління, юриспруденція тощо, предмет якої буде спрямований на конкретну соціальну галузь, в даному випадку на галузь споживання, у якій реалізують життєво важливі споживчі інтереси членів суспільства. Як влучно зазначав Ю. М. Оборотов, зміст державної політики розкривається через способи організації громадянського життя, подолання кризових ситуацій та забезпечення загального інтересу [3]. При цьому основну роль щодо формування, реалізації та забезпечення такої політики відведено органам держави.

На наше переконання, наявність державної політики споживчої сфери особливо актуальним постає у зв'язку із значним розгалуженням як самих видів продуктів, послуг та робіт, так і диференціацією форм та способів їх належного отримання та захисту у разі протиправних посягань. І як свідчить аналіз правової практики останніх двох років досвід, окреслене питання стає ще більш вагомим з юридичної точки зору, оскільки зумовлено поширенням коронавірусної хвороби та частковим обмеженням звичних конституційних прав людей.

Відповідно до чинного законодавства України споживачем визнається фізична особа, яка придбаває продукцію, замовляє роботи або послуги для власних потреб та не пов'язана із метою отримання прибутку (ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів») [4].

У Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року було передбачено, що з метою належного забезпечення захисту прав споживачів держава повинна здійснювати не тільки контрольню-наглядову функцію, а й вживати превентивні міри щодо недопущення порушення таких прав [5].

Проте, на наше переконання, прийняття самої концепції не є достатнім заходом, який би передбачав належний рівень захищеності споживача. Відтак, вбачаємо за потрібне на державному рівні розробити державну політику споживчої сфери, у якій будуть передбачатися безпосередні етапи її реалізації, де б основними вважалися питання щодо:

- споживчої освіти (у тому числі і на рівні школи);
- налагодження системи установ, які б здійснювали консултування та юридичне супроводження споживачів;
- розробки системи взаємодії між органами центральної влади, органами місцевого рівня та підприємствами чи надавачами послуг;
- координації та підтримки з боку держави громадських організацій зазначеної сфери;
- можливості подання та розгляду скарг на діяльність виробників (продавців) продукції та надавачів послуг;
- формування відкритого доступу до списків неналежних виробників та продавців товарів та послуг тощо.

Таким чином, можемо дійти висновку, що питання ефективної державної політики у сфері споживання є актуальним та потребує як його теоретичного осмислення, так і практичного вирішення. Сучасні реалії функціонування соціуму дедалі частіше стикаються із проблемами належного та гарантованого забезпечення свого права на споживання. Саме тому, зазначене слугує підґрунтям до створення та забезпечення з боку держави належних процедурно-правових та механізмів для правового врегулювання зазначених питань.

Література

1. Мала енциклопедія теорії держави та права / [С.Б. Бобровник, О.Г. Варич, Т.О. Дідич та ін.; за ред. проф. Ю.Л. Бошицького]. Київ: Кондор, 2012. 368 с.
2. Иванов А. А. Справочник по теории государства и права: основные категории и понятия. 2-е изд., стер. М.: Экзамен, 2007. 510 с.
3. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: Учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова. Одесса: Фенікс, 2011. 436 с.
4. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 30, ст. 379
5. Концепція державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 р. № 217-р

Ключові слова: споживання, державна політика, політика у сфері споживання, процедурно-правове регулювання

Ключевые слова: потребление, государственная политика, политика в сфере потребления, процедурно-правовое регулирование

Key words: consumption, state policy, consumption policy, procedural and legal regulation

Серебро Михайло Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

ОБРАЗ ДЕРЖАВИ ЯК ЦІННІСНО-НОРМАТИВНА МОДЕЛЬ

Держава була та є об'єктом активних досліджень в багатьох сферах наукового знання, їх актуальність видається невичерпною через багатоаспектність такого явища, як держава. Саме багатогранність, нерозривний зв'язок з життям, як кожного окремого індивіда, так і всього суспільства, динамічний розвиток та зміна ставить її на одне з провідних місць у сфері суспільних наук, особливо в рамках загальнотеоретичної юриспруденції.

Сучасне «юридичне державознавство» (саме такий термін видається найприйнятнішим, для підкреслення юридичної направленості дослідження образу держави, через суміжне положення даної тематики з політологією та соціологією) перебуває в процесі подолання кризи нормативістського розуміння держави, коли держава розглядалася, в першу чергу, як системно впорядкований, інституціоналізований механізм, який, продукуючи і використовуючи систему норм та правил (позитивне право), організовує суспільство. Слід зазначити, що таке розуміння держави є релевантним дійсності, але лише частково.

Плюралізм використовуваної методології в сфері загальнотеоретичної юриспруденції виводить нас на новий рівень розуміння і пізнання не тільки права в різних його проявах, а й держави. Активне введення та використання аксіологічного підходу до пізнання права створює нові перспективи для дослідження держави з позицій аксіології.

Вбачається актуальним та евристично високопотенційним залучення знань, отриманих в рамках політології, соціології та навіть психології для більш всеосяжного пізнання такого феномена, як держава. Такою новою для загальнотеоретичної юриспруденції є категорія образу держави.

Загалом, образ – це форма відображення об'єкта у свідомості людини. На почуттєвому ступені пізнання образами є відчуття, сприйняття та уявлення, на рівні мислення – поняття, судження, концепції, теорії [4, с. 30].

Історія використання поняття образу для характеристики держави не нова, ще в 1959 р. К. Боулдінг вперше використав даний концепт для описання образу «держави – ворога», що було історично обумовлено активним розгортанням «холодної війни» [2, с. 51]. В подальшому ідеї Боулдінга були переосмислені та доповнені, а образ ворога став розглядатись лише як один з багатьох можливих.

Наприклад, Ю. М. Оборотов звертає увагу на активізацію конструювання образу сучасної держави, який протистоїть класичному образу національної держави [3, с. 6]. Тут основна увага приділена нормативному підходу до держави, під яким розуміється відповідність її певним сучасним нормативам, наприклад, таким як, верховенство права, високий рівень забезпечення та захисту прав людини і громадянина та ін.

В основі конструювання образу лежить певне оцінне відношення людини до держави. Розглядаючи образ, як форму зафіксованого знання С. Єгорова-Гантман та К. Плешаков відмічають, що він створює «значення об'єкта для суб'єкта, ніби вбудовує цей об'єкт в ціннісно-смыслову систему» [1, с. 21].

Конструювання образу держави може відбуватися на різних рівнях: індивідуальному, груповому та загальносоціальному. В основі будь-якого такого образу, незалежно від рівня, лежить саме оцінне відношення до держави, суть якого виявляється у співвідношенні між сферами цінностей суб'єкта та відповідності її сфері цінностей держави.

На індивідуальному рівні образів держави по-суті стільки ж, скільки й індивідів. Ціннісні орієнтації по відношенню до держави є найбільш розрізненими і в такому ракурсі мало чим відрізняються від поняття «потреби». Певний образ держави актуалізується в свідомості індивіда в залежності від того, що саме держава має йому забезпечити в конкретний момент часу.

На груповому рівні образ держави стає вже більш чітко окресленим, так як ціннісні орієнтації певних груп людей є більш стійкими і не замінюються простими мінливими потребами, як це відбувається на індивідуальному, коли в основу закладене відносне розуміння цінності. Але все ж такий рівень узагальнення не є найвищим, а тому і образи матимуть свою специфіку.

На загальносоціальному рівні образ держави є найстійкішим. Ціннісні орієнтації по відношенню до держави індивідів та різних соціальних груп накладаються одні на одні і в місцях збігу (за прикладом кіл Ейлера) стають абсолютними цінностями. Той образ держави, аксіосфера якої є найбільш релевантна таким абсолютним цінностям і стає найбільш успішним.

Привабливість певного образу залежить від ціннісного навантаження, яке він несе в собі. Наприклад, образ сучасної держави, за допомогою якого систематизуються вже довгі роки використовувані ідеали демократичної, правової і соціальної держави несе в собі яскравий приклад «держави-цінності для інших». Привабливість такого образу виявляється в тому, що за основу взята ілюзія про першочергову цінність індивіда та індивідуального інтересу для держави, а не колективного. Такий образ може забезпечити державі набагато вищий рівень легітимності.

Контрпродуктивним в цьому плані буде конструювання образу «держави-цінності в собі». Таким шляхом йшов Радянський Союз, образ такої держави включав дещо іншу систему цінностей, яка, до речі, до певного моменту була релевантна ціннісним орієнтаціям людей, але наслідок нам відомий: цінність держави збільшувалася обернено пропорційно цінності особистості.

Отже, образ держави можна визначити як ціннісно-нормативну модель сприйняття її індивідом та колективом, в основі якої лежить оцінка відповідності між ціннісними орієнтаціями суб'єкта оцінки та системою цінностей держави. Вдале конструювання образу держави надає можливість підвищення рівня її легітимності та стійкості. Вбачається актуальним подальше поглиблення дослідження держави саме в аксіологічному аспекті, що дасть можливість по-новому оцінити значення держави та розкрити її нові грані для загальнотеоретичної юриспруденції.

Література

1. Егорова-Гантман Е. Концепция образа и стереотипа в международных отношениях / Е. Егорова-Гантман, К. Плешаков. // Мировая экономика и международные отношения. – 1988. – № 12. – С. 19–33.

2. Киселев И. Ю. Образы государств в международных отношениях: механизмы трансформации / И. Ю. Киселев. – Полис, 2003. – № 3. – С. 51–57.

3. Оборотов Ю. Н. Образы государств в глобализующемся мире / Ю. Н. Оборотов // Закон и жизнь: Международный научно-практический правовой журнал. – 2004. – № 8. – С. 4–8.

4. Розин В. М. Образ как особенный феномен: его образующие и структурно – содержательная характеристика/ В. М. Розин // Мир психологии. – 2009. – № 4. – С. 30–38.

Ключові слова: аксіологічний підхід, образ держави, ціннісно-нормативна модель.

Ключевые слова: аксиологический подход, образ государства, ценностно-нормативная модель.

Key words: axiological approach, image of the state, value-normative model.

Мішегліна Валерія Миколаївна

Європейський університет

доцент кафедри права, доктор філософії у галузі права (PhD)

ДЕРЖАВНИЙ ГЕРБ УКРАЇНИ ЯК СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Нові виклики, що постали перед українською державою, військові дії та протидія збройній агресії Російської Федерації проти України, відновлення територіальної цілісності України та забезпечення державного суверенітету України підходів обумовлюють необхідність розробки нових підходів до розуміння поняття «державність» та правового регулювання і охорони державних символів.

У сучасній науці та публіцистиці термін «українська державність» вживається як суто літературна метафора, без означення чіткого змісту. Говорячи про розуміння поняття «державність», слід наголосити на тому, що в політологічній, історичній та юридичній літературі різними авторами термін «державність» використовується по-різному, в деяких контекстах він уживається поряд із поняттям «держава», до

того ж досить часто як синонім. Проте науково-обґрунтоване визначення цього поняття відсутнє в юридичних енциклопедіях, словниках, підручниках та посібниках із теорії держави та права, політології.

Поняттям «державність» найчастіше оперують в історико-правовій літературі, наприклад, щодо історії України, задля того, аби виокремити особливу форму політичної організації суспільства в Україні, або ж для характеристики певних періодів її розвитку. Прикладом цього можуть слугувати фрагменти навчального посібника «Історія держави і права України» за редакцією професора А. С. Чайковського (Київ, Юрінком Інтер, 2000), де, на думку авторів, цілком правомірно наполягають на «українській державності радянських часів в Україні 1920–1930-х рр. та 1945–1991 рр.» [1, с. 359–378].

Зміст державності є значно ширшим порівняно з поняттям «держава». Державність є своєрідним фундаментом, корінням держави, а остання, у свою чергу, є однією із складових – своєрідним вінцем державності.

На наш погляд, сьогодні важливо, щоб у кожного громадянина України було чітке розуміння значення історико-правової та політичної доцільності різних знаків державного суверенітету й державних символів, що змінилися під впливом різних політичних реалій.

Державні символи та атрибути України формувалися протягом тисячоліть і належать до найбагатших та найзмістовніших систем людства.

Узагальнений аналіз змісту поняття «державні символи» дає підстави стверджувати, що це визначені й закріплені на конституційно-правовому рівні офіційні знаки держави, які в лаконічній формі відображають її суверенітет та ідеологію і, як правило, мають етнічно-національне походження [2, с. 110–117].

Ознаки державних символів для узагальнення та правового подання можна розглядати через призму наступної характеристики [2, с. 114]: 1) офіційні знаки держави; 2) лаконічна форма відображення суверенітету та ідеології держави; 3) етнічно-національні витоки державних символів.

Необхідно розуміти, що державні символи уособлюють національний суверенітет, верховенство й незалежність влади в країні, символізують українську державність і конституційні цінності, є показниками самосвідомості, бо формуються у процесі її історичного розвитку, вони висловлюють певну повагу українського народу до своєї держави, здатність сприяти патріотичному вихованню громадян України [3, с. 106].

Таким чином, державні символи – це вищі відзнаки держави, регламентовані в законодавстві країни, офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які у стислій формі втілюють одну або декілька ідей політичного або історичного характеру й символізують суверенітет держави [4].

До державних символів, як правило, відносять герб, гімн та прапор держави. У зв'язку з цим зазначимо, що в деяких зарубіжних країнах до державних символів відносять, наприклад, столицю держави (Албанія, Болгарія, Угорщина), національне свято (Албанія, Вірменія, Румунія), державну печатку (Ватикан, Румунія, Словаччина, Чехія). Наприклад, ч. 1 ст. 14 Конституції Чеської Республіки визначає державними символами великий і малий державний герб, державні кольори, державний прапор, штандарт Президента Республіки, державну печатку й державний гімн [5, с. 502; 131].

Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України, які є основою історичної свідомості громадян та процесів державотворення (відповідно до статті 20 Конституції України).

Державний Герб України – це закріплений у законодавстві офіційний умовний (символічний) знак, який через відповідне зображення виражає коло певних ідей політичного характеру та символізує суверенітет України. Згідно з чинним українським законодавством у нашій державі повинні бути малий і великий державні герби. Малий Державний Герб України – Знак Княжої Держави Володимира Великого.

Великий Державний Герб України повинен встановлюватися з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська

Запорізького. Малий Державний Герб України був затверджений Постановою Верховної Ради України «Про Державний Герб України» від 19 лютого 1992 р. № 2137 – XII [217]. Цією постановою було визначено, що малий Державний Герб України – це тризуб кольорового (золотистого) зображення (20:12), розташований на фоні синього кольору (22,5:16) [4].

Тризуб є стародавнім символом, який зустрічався на нашій території з найдавніших часів і шанувався як магічний знак свого роду, оберіг. У вигляді державної символіки він використовувався князями часів Київської Русі, став Державним Гербом УНР, у ХХ ст. як символ репрезентував різні політичні організації. Ставши Державним Гербом сучасної України тризуб символізує тяглість і спадкоємність традицій нашої території.

Державний Герб – це символ, який презентує певну країну як суверенну незалежну державу, офіційна емблема, зображувана на офіційних документах, печатках, грошових знаках держави. У світовій практиці не існує суворої регламентації творення Державного Герба. Практика оформлення Герба спирається на національні традиції, відбиває специфіку геральдичних особливостей розвитку певної країни.

Великий Державний Герб, як правило, існує або в держав з давньою монархічною традицією, або в держав, які історично склалися з кількох самостійних держав, що мали власні, як правило, середньовічні герби. Натомість більшість європейських держав не мають великих гербів. Наприклад, Польща, попри наявність глибокої монархічної традиції має один простий герб, що складається з щита, одного символу (Білий орел увінчаний короною) та трьох кольорів: червоне тло, власне, білий орел та золоті елементи (дзьоб і лапи птаха та корона). Також простий герб має Німеччина, яка утворювалась як союз удільних князівств та досі має федеральний устрій з історичними територіями. Попри те, її герб так само простий і в одному варіанті. Тобто, як бачимо, навіть в ситуації з глибокою європейською традицією чи федеральним устроєм держави часто все одно послуговуються простими гербами в одному варіанті, не розділяючи їх на “великий” та “малий”.

На наш погляд, створення та затвердження великого Державного Герба України є ключовою необхідністю, не тільки тому, що положення статті 20 Конституції України містять імператив, а й через глибоке історичне значення. Вважаємо, що у великому Державному Гербі має бути відображено все те, що визначає соборність України, відображає зв'язок між колишнім, нинішнім та майбутнім поколіннями, є духовним оберегом для багатьох українців.

24 серпня 2021 року Верховна Рада України ухвалила в першому читанні законопроект Президента України «Про великий Державний Герб України» (реєстр. № 5712 від 29.06.2021 р.) [6]. Символічним також є те, що саме в цей день було зроблено перший крок до затвердження великого Державного Герба України – у рік 30-ліття незалежності і 25-ліття Конституції України.

Так, згідно із текстом проекту закону великий Державний Герб України є державним символом України, головним елементом якого є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України) золотого кольору, розміщений на синьому п'ятисторонньому щиті із заокругленими нижніми бічними кутами із золотою облямівкою; над щитом – зображення великокняжого вінця (корони) Ярослава Мудрого та пурпурово-золотого намету у вигляді рослинного орнаменту. Щит тримають з лівого боку – лев (герб Галицько-Волинського князівства), з правого – воїн-козак із рушницею (герб Війська Запорізького). Під щитом – стрічка із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Під стрічкою – два золоті колоски пшениці, переплетені кетягом калини пурпурового кольору зі стилізованим листям пурпурово-золотого кольору. Зображення лева та воїна-козака виконані золотим кольором з елементами пурпурового. Також законопроектом пропонується визначити порядок використання та правового захисту великого Державного Герба України, а також шанування великого Державного Герба України.

Водночас, з точки зору необхідності дотримання принципу системності законодавчого регулювання більш правильним, на наш погляд, було б розробити і прийняти єдиний закон, який встановлював би опис і порядок використання всіх державних символів України. На нашу думку, питання опису та використання Державного Прапора

України, Державного Герба України і Державного Гімну України є однорідними як за своєю правовою природою та характером регулювання, так і за процедурою прийняття.

Прийняття ж даного законопроекту, на наш погляд, лише незначною мірою вплине на вирішення проблеми законодавчого регулювання питань використання державних символів України. Тому першочерговим завданням, на нашу думку, є вдосконалення законодавства України в цій частині шляхом законодавчої деталізації всіх без виключення процедурних моментів застосування державних символів, а також закріплення правового режиму, статусу та призначення тих символів, яких досі немає.

Література

1. Історія держави і права України: навч. посіб. / За ред. А. С. Чайковського. Київ, 2000. С. 359–378.
2. Шаптала Н. До питання про конституційно-правове регулювання державних символів України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 2. С. 110–117.
3. Конституція України: наук.-практ. комент. / [редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.]; Нац. акад. прав. наук України. [2-ге вид., переробл. і допов.]. Харків: Право, 2011. 1128 с.
4. Кушніренко О. Г., Кузнєцов І. А. Проблеми законодавчого закріплення, використання та охорони державних символів України: конституційно-правовий аспект. *Теорія та практика правознавства*: електрон. наук. фахове вид. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2011. Вип. 1. URL: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Kushnirenko.pdf.
5. Конституции государств Европы / под. общ. ред. Л. А. Окунькова. М.: НОРМА, 2001. Т. 1. 824 с.
6. Про великий Державний Герб України: проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72366.

Ключові слова: держава, державність, державні символи, великий Державний Герб, суспільство, національна свідомість, правова свідомість.

Ключевые слова: государство, государственность, государственные символы, большой Государственный Герб, общество, национальное сознание, правовое сознание.

Key words: state, statehood, state symbols, the Great State Emblem, society, national consciousness, legal consciousness.

Антошина Ірина Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ У ВПЛИВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА СФЕРУ ОСВІТИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Одним з напрямків реалізації влади у сучасних умовах є управління інформаційними потоками. Здійснення інформаційної влади все частіше розглядаються крізь призму розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Протягом останніх двох років практично всі сфери життя суспільства змінилися під впливом глобальної пандемії, викликаной вірусом COVID-19. Ця всесвітня криза змусила трансформуватися багато, здавалося б, усталених суспільних інститутів, в тому числі соціальної влади, зокрема інформаційної влади. Інформаційна влада, як одна з найбільш впливових та ефективних різновидів влади реалізується за допомогою цілого ряду інструментарію, який змінив різні області людської активності. Серед них особливо виділяється сфера освіти. Так, система освіти, яка спирається на вимоги другої половини XX століття, не відповідає сучасним реаліям і не в змозі в повному обсязі задовольнити освітні потреби людства. Необхідно відзначити, що і до нинішньої глобальної кризи існували значні проблеми в сфері реалізації права на освіту – одного з основних прав сучасної людини, але масштаби цих проблем не були такими глобальними, оскільки через пандемію, за даними ООН, більше 94% претендентів освіти всіх рівнів – від дошкільнят до студентів вищих навчальних закладів, зіткнулися з цією проблемою. В умовах пандемії поширилася нова форма нерівності, яка обумовлена нерівним доступом до інформаційно-комунікаційних каналів, технологій та ресурсів. Можна констатувати факт, що не всі мають доступу до Інтернету в домашніх умовах, в той час як цифрове дистанційне навчання в більшості країн використовується для забезпечення безперервності освіти.

Криза, яка викликана COVID-19, стала стимулом для інновацій в освітній сфері та вдосконалення організаційно-правових механізмів

мів регулювання дистанційної освіти. Сьогодні, право на освіту має бути адаптованим до потреб сучасного суспільства. Нерозвиненість інформаційно-телекомунікаційних мереж в різних регіонах світу в умовах пандемії значно ускладнює реалізацію фундаментального права людини – права на освіту і підсилює нерівність в сфері освіти.

Багато країн як і раніше страждають від стихійних катаклізмів або антропогенних катастроф, але при цьому дистанційна освіта не використовувалася як засіб розв'язання криз таким чином, як це має місце під час пандемії COVID-19. Безумовно, і до кризи, викликану пандемією, у багатьох країнах застосовувалися інформаційно-комунікаційні технології на всіх рівнях освіти, але перехід до дистанційного навчання відбувався планово, з детальним проектуванням всіх стадій, а також технічним забезпеченням і розробкою відповідних навчально-методичних матеріалів. Глобальний перехід до дистанційної освіти, викликаний пандемією, є екстремальним, оскільки викликав різке переформатування навчального процесу в умовах обмежених внутрішніх і зовнішніх ресурсів, без забезпеченості інформаційно-телекомунікаційними засобами, а також без урахування готовності учасників освітнього процесу, як тих, хто надає послуги, так і тих, хто їх отримує, до таких змін.

Розвиток технологій і міждисциплінарних підходів – ключові фактори дистанційної освіти, а використання Інтернету є основним компонентом такого виду навчання. Необхідно відзначити, що ЮНЕСКО (спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури) в своїх документах зазначає, що дистанційна освіта – це не просто нова форма навчання, а нова філософія, нова педагогіка [1, с. 28]. Масовий перехід до дистанційної форми навчання за останній період можна охарактеризувати як процес, що відбувався в екстремальних умовах. Екстремальна (кризова) дистанційна освіта, яка викликана пандемією COVID-19 є унікальним за своєю філософією та процедурам, і фундаментально відрізняється від освіти традиційного характеру.

В Україні, де нормативне регулювання дистанційної освіти розвивається досить повільно, воно асоціювалося переважно з заочно-дистанційною формою навчання. Наша держава, як повноправний

член світового і європейського освітнього простору, має належним чином імплементувати міжнародні стандарти надання освітніх послуг у форматі дистанційної освіти. Зокрема, в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вказується, що одним з необхідних умов вступу нашою державою до членства в ЄС є «реформування і модернізації систем вищої освіти» (ст. 431) і «розвиток співробітництва в сфері дистанційного навчання» (ст. 433) [2]. Проблеми нормування дистанційної освіти відносять до основних в цій сфері, «оскільки реалізація намірів, діяльність, процедури і процеси відбуваються в правовому полі, яке поки не орієнтоване на її функціонування. Зміни в законодавстві передбачають ретельну експертну роботу зі створення правових норм, узгодження різногалузевих норм цивільного, господарського, фінансового, бюджетного та інших видів законодавства » [3, с. 3].

Розвиток дистанційної освіти, як і будь-які інновації в цій сфері, порушують традиційне функціонування цього соціального інституту і вимагають змін юридичних і організаційних підходів в його регулюванні, як на міжнародному, так і національному рівнях.

Література

1. Ширококов С. М. Нормативное и правовое обеспечение системы дистанционного образования. *Alma mater*. 2008. № 4. С. 26–34.
2. Угода про між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: підписана 27 червня 2014 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75, т. 1. Ст. 2125.
3. Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. Вісник Національної академії педагогічних наук. 2020. № 2. С. 1–6.

Ключові слова: інформація, інформаційна влада, освіта, дистанційна освіта, новації у сфері освіти.

Ключевые слова: информация, информационная власть, образование, дистанционное образование, новации в сфере образования.

Key words: information, information power, education, distance education, innovations in the field of education.

Дзевелюк Марина Володимирівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук*

ГЛИБИННА ПРИРОДА ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Осмислення функціональних особливостей сучасної держави є, безумовно, однією з найважливіших задач державознавства. У кінцевому підсумку, саме функції є тим, у чому виражається динамічний бік державності.

В останні десятиліття вплив глобалізації та пов'язаних із нею локальних і регіональних процесів, серед яких, безумовно, пріоритетну роль відіграє європейська інтеграція, на економічне, політичне, правове і соціальне життя держав і народів є настільки глибоким, що мова йде про формування нової реальності, в якій держава позиціонує себе як сучасна з оновленим розумінням її ефективного функціонування. У сучасному державознавстві теорія функцій держави занадто фрагментована, що зумовлено, зокрема, націленістю досліджень на розкриття змісту окремих функцій без приділення належної уваги загальній картині функціонування держави.

Саме тому першочерговим є з'ясування ключового запитання чим взагалі є функціонування держави. Відповідаючи на це питання, слід підкреслити кілька важливих моментів. Функціонування держави розглядається нами не лише як теоретичний конструкт, але й як аспект державної реальності, значуща сторона буття держави. Однак при цьому навряд можна пристати на усе ще використовувані вузькі марксистські трактування класового характеру держави, відповідно до яких держава – це сукупність практичної і теоретичної діяльності, за допомогою якої панівний клас виправдовує і утримує своє панування, домагаючись при цьому активної згоди тих, ким керують [7, с. 227]. Звісно, хоча за такого підходу й акцентується увага на тому, що фундаментом буття держави є її діяльнісний аспект, «експлуататорські» інтерпретації такої діяльності навряд чи витримають перевірку практикою. Більшість сучасних правових

демократичних держав не мають класового характеру, і в цьому сенсі важливою є думка Л. С. Мамута, що базова цінність держави виражається в тому, що вона інтегрує й охоплює весь народ, незалежно від класової належності окремих його членів [2, с. 23]. В. Є. Чиркін щодо цього додає, що демократична парадигма державності загалом є індиферентною до класового чинника [8, с. 21].

Уважаємо, що більш раціональним варіантом представлення функціонування держави є сучасні соціологічні парадигми, які пов'язують буття держави з її образом (хоча в юриспруденції поняття образу держави також використовується [3; 205]). Образи держав пов'язуються з певними нормативними уявленнями про те, якою має бути держава, однак ця нормативність є специфічною: вона прагне злитися із сущим, замінити й витіснити його. Отже, образ держави формується між реальним і бажаним, причому бажане прагне витіснити реальне. Як зазначає А. О. Поцелуйко, образ держави виконує, з одного боку, роль конструктивної матриці сприйняття населенням своєї власної ідентичності, самоідентифікації себе в певному образі і поширенні цих образів у масовій свідомості та комунікаціях, а, з іншого – є своєрідним фільтром, який накладається на сприйняття інформації про державу [6, с. 36]. При цьому «у соціальному конструктивізмі образ держави розглядається як похідний переважно від соціальних уявлень, що інтерпретуються як такі розумові конструкції, котрі можуть мати реальне продовження» [6, с. 39].

Тут ідеться якраз про те, що образ держави постає на основі стійких уявлень про певну структуру соціальної реальності, у зв'язку з чим формуються ідеї правової держави, соціальної держави, демократичної держави, європейської держави тощо. Ці конструкти не мають суттєвого евристичного навантаження, оскільки вони не є поняттями і є у відомому сенсі самопояснювальними і самореференційними.

Саме у цьому контексті, контексті образів держави, є сенс говорити про її цінність. Однак інший варіант представлення проблеми – розкриття цінності держави через її функціонування в рамках інструментального підходу. Хоча інструментальний підхід не є надто популярним у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції,

оскільки він, по суті, є варіацією позитивістського бачення права та держави, які усе ще сприймаються радше негативно. Однак потребовий підхід П. М. Рабіновича є доволі оригінальним варіантом інтерпретації інструментального підходу, і саме на його основі варто розглянути ідею функціонування держави. Держава, безумовно, є функціональним механізмом, на який покладається певна кількість обов'язків. Саме функціональність держави, зазвичай, пов'язується з її цінністю [1, 37–38]. Держава цінна тією мірою, якою вона ефективно реалізує поставлені перед нею задачі. Ю. М. Оборотов підкреслює, що стійкість держави залежить від «досягнення цілісності політичної системи; закономірності статичної, функціональної та динамічної стабільності держави; сукупності політичних технологій, що впливають на стійкість держави» [4, с. 227].

Привертає увагу, що Ю. М. Оборотов безпосередньо пов'язує стійкість держави з її здатністю протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. Як видається, саме у цьому проявляється глибинна природа функціональності держави, яка, відтак, не може бути зведена лише до суми функцій держави. Здатність протистояння викликам, а так само і передбачуваність дій держави в умовах таких викликів становить ядро, серцевину її функціональної характеристики. Зауважимо, що під «викликами» не варто розуміти лише кризові або надзвичайні ситуації. Викликами є будь-які зовнішні і внутрішні обставини, що визначають мотиви дій держави і механізми їх досягнення. Очевидно, що функціонування держави не є ізольованим концептом. Це пов'язано з тим, що, як уже зазначалося, функціональна характеристика держави нерозривно пов'язана з її інституційною характеристикою. Навіть у конституційно-правовій літературі підкреслюється, що функціональна характеристика, здебільшого, стосується того чи іншого органу влади і дає змогу визначити призначення цього органу, виділити основні напрями його діяльності, показати ефективність цієї діяльності. Тобто метод функціонального аналізу дає можливість виявити функціональні зв'язки цілої системи органів і тим самим окреслити їх загальну ціль. У цьому сенсі зв'язок функціонування держави з її механізмом є очевидним [1, 38].

Виходячи з цього, логічно припустити, що стійкість держави по-різному проявляє себе в рамках її інституційної та функціональної характеристик. Це, своєю чергою, означає, що функціонування держави, хоча й пов'язане з її механізмом, усе ж може осмислюватися окремо. Варта уваги думка Ю. М. Оборотова, що навіть з урахуванням того, що інституційна структура держави є ключовою умовою її стійкості, не варто відкидати й комунікативний аспект стійкості. Комунікація виступає як механізм самоконструювання держави, відтворення різних її параметрів, а особливості комунікативної складової діяльності держави суттєво впливають на здійснення влади, адміністрування ризиків й затримок в управлінні [5, с. 11].

Ураховуючи це, комунікативний аспект стійкості держави якраз є сенс пов'язувати з її функціонуванням, оскільки діяльність загалом є формою комунікативної взаємодії. Однією з особливостей комунікації є те, що вона не має матеріального об'єктивованого субстрату, а це, своєю чергою, означає її здатність до виокремлення у самостійну сутність, що існує незалежно від предмета комунікації. Такий підхід, на нашу думку, доцільно застосувати і до функціонування держави. Це аж ніяк не заперечує зв'язок функцій з інститутами, просто дещо зміщує акценти в аналізі: концепт функціонування держави сприймається як самостійна і самодостатня одиниця знання, що може і повинна осмислюватися самостійно і незалежно від інституційних параметрів держави [1, 39].

Отже, функціонування держави є концептом державознавства, який використовується для осмислення усієї сукупності засобів, цілей, інструментів, що застосовуються державою для протистояння зовнішнім і внутрішнім викликам. При цьому природа функціонування держави є комунікативною, що означає можливість його осмислення окремо від інституційної характеристики держави. Держава не є чимось функціонально відокремленим від суспільства (хоча вона відокремлена від нього інституційно), а тому здійснюванні нею функції є формою реалізації на суспільний запит, що відрізняється загальною значущістю.

Література

1. Дзевелюк М.В. Традиції та новації в розвитку функція сучасної держави: дис.канд. юрид наук: 12.00.01 / Дзевелюк Марина Володимирівна. – Одеса, 2017. – 209 с.
2. Мамут Л.С. Государство в ценностном измерении. М.: Норма, 1998. 45 с.
3. Оборотов Ю.Н. Образы государств в глобализирующемся мире. *Закон и жизнь*. 2004. № 8. С. 4–8.
4. Оборотов Ю.Н. Содержание аксиосферы государства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 40. С. 223–231.
5. Оборотов Ю.Н. Современное государство: от образа к реалиям. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 6–13.
6. Поцелуйко А.О. Образ держави в соціальному конструктивізмі та структурному функціоналізмі. *Грані*. 2015. № 7. С. 34–40.
7. Сіренко О. Декілька зауважень до питання про існування держави. *Право України*. 2014. № 1. С. 224–231.
8. Чиркин В.Е. Научные исследования Л.С. Мамута и некоторые новые проблемы государствоведения. *Труды Института государства и права РАН*. 2016. № 2. С. 18–30.

Ключові слова: глобалізація, сучасна держава, функціональність держави, образ держави, цінність держави, комунікативний аспект сучасної держави.

Ключевые слова: глобализация, современное государство, функциональность государства, образ государства, ценность государства, коммуникативный аспект современного государства.

Key words: globalization, modern state, state functionality, state image, state value, communicative aspect of modern state.

Бондаренко Аліна Ігорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
асистент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Одна з центральних тез сучасної теорії функцій держави полягає в тому, що, на протипагу більш широкому поняттю «функціонування держави» або ж «діяльність держави», функції держави зазвичай мають чітко виражений інституційний аспект. Ця ідея пов'язана з тим,

що функції держави здійснюються передовсім через організаційні структури, які, реалізуючи свою компетенцію, запроваджують у життя ті чи інші аспекти відповідної державної функції [1; 2]. Звідси будь-яке дослідження функціонального напрямку державної діяльності не може бути повним і завершеним без осмислення його інституційного прояву.

Інституційний підхід у правознавстві, як він розуміється сьогодні [3], здебільшого фокусується на функціональній спеціалізації державного механізму. Державні інститути у такому контексті сприймаються передовсім як своєрідні поля управлінської «гравітації», в межах яких набувають типізації певні раціональні практики. Водночас така функціональна спеціалізація не завжди веде до утворення окремого інституту. Тобто функціональна спеціалізація й інституціоналізація – це тісно пов'язані, але не тотожні процеси.

Інституційна спеціалізація правозахисної функції пов'язана, серед іншого, з діяльністю ООН у сфері промоції національних правозахисних механізмів, про що мова йшла вище. Національні правозахисні установи сприяють забезпеченню відповідності внутрішнього законодавства і практики міжнародним нормам у галузі прав людини, надаючи урядам підтримку у застосуванні цих норм, здійснюючи моніторинг і вирішуючи на національному рівні основні проблеми, що стосуються прав людини, таких як катування, свавільні затримання, торгівля людьми, права мігрантів, всі види дискримінації тощо. Національні правозахисні установи посідають центральне місце у національній системі захисту прав людини та розглядають найбільш важливі питання прав людини на національному рівні [4, с. 66].

Правозахисна діяльність, отже, має подвійну функціональну природу з точки зору інституційного підходу. З одного боку, вона є мета-функцією держави, і в цьому сенсі не може й не повинна повністю концентруватися в межах одного чи навіть кількох державних інститутів. Уся інституційна структура держави так чи інакше повинна орієнтуватися на правозахист як ключову мету державного буття. Недооцінка ролі правозахисної функції держави в юридичній

науці позначається на юридичній практиці, якій бракує ідеології прав людини, і тому нерідко рішення судів, адміністративних і муніципальних органів приймаються без урахування правового ідеалу (не мають духу захисту прав людини) або навіть гірше – стають джерелом судового, адміністративного та муніципального свавілля. З цієї точки зору правозахисна функція має нормативне значення: вона є не просто напрямом державної діяльності, вона є *належним* напрямом. З іншого ж боку, правозахисна функція має тенденцію до інституційної локалізації, що особливо помітно в XX і XXI ст. В умовах інституціоналізації омбудсменів та їх диверсифікації, а також збільшення ваги правозахисної діяльності в судовій системі, правозахисна функція все частіше асоціюється з тими чи іншими організаційними структурами, які, утім, не можуть і не повинні підміняти собою цю функцію.

Інтернаціоналізація правозахисної діяльності омбудсмена є важливим вектором інституціоналізації правозахисної функції держави загалом. Водночас омбудсмен є не єдиним варіантом інституціоналізації цієї функції держави. Не менш вагомими й поширеними у нас час стають комісії з прав людини [5, с. 7]. Комісії з прав людини також, як і омбудсмани, наділені компетенцією отримувати і розглядати індивідуальні скарги. Однак діяльність комісій спрямована не на активну протидію порушенням, як це робить омбудсмен, а на реалізацію та захист прав людини шляхом підготовки пропозицій про прийняття, зміну та доповнення чи відміну законодавчих та інших нормативних правових актів, які стосуються прав людини, а також на вироблення рекомендацій з проблемних питань забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, їх доступу до правосуддя [5, с. 8].

Центральною ланкою державного правозахисту у його інституційному вимірі є Конституційний Суд України. Як підкреслюється в літературі, потенціал Конституційного Суду в контексті правозахисної функції держави виражається в тому, що він має можливість впливати на правову систему на набагато більш глибокому фундаментальному рівні, аніж суди загальної юрисдикції [6]. Офіційне

тлумачення Конституції з позицій найвищих соціально-моральних цінностей, якими є людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, права і свободи, справедливість, розвиває і збагачує її сутність. Тому рішення і правові позиції Конституційного Суду України з питань тлумачення положень Конституції України, які стосуються прав і свобод людини, повніше розкривають їх зміст і повинні обов'язково враховуватися в правотворчій діяльності [7, с. 121].

Одним із найбільш значущих досягнень інституціоналізації правозахисної функції української держави у діяльності Конституційного Суду України стало запровадження інституту конституційної скарги (ст. 151 Конституції України). Необхідність його запровадження давно перебувала у центрі уваги науковців, особливо у зв'язку з поширювальним тлумаченням ст. 55 Конституції України (адже доступ до правосуддя означає, зокрема, й доступ до конституційного правосуддя), а також необхідністю збільшення ролі й ваги Конституційного Суду України як правозахисного інструменту.

Підсумовуючи, варто ще раз підкреслити, що інституціоналізація правозахисної функції держави має подвійний характер. З одного боку, правозахист є мета-функцією держави, що означає передовсім загальну спрямованість усього державного механізму на її реалізацію. Правду кажучи, реалізація правозахисної функції державою є необхідним елементом здійснення нею модерністського проекту гуманізації публічної сфери. У цьому сенсі правозахисні інститути, зазвичай, складно вписуються в класичний механізм поділу влад, адже їх неможливо однозначно віднести до жодної з гілок влади.

Література

1. Волинець В.В. Функції сучасної держави: теоретико-правові проблеми. Київ: Логос, 2012. 512 с.
2. Джураєва О.О. Поняття та ознаки функцій сучасної держави. *Актуальні проблеми політики*. 2005. Вип. 25. С. 143–148.
3. Яковлев А.В. Институциональный подход в юридической теории государства: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2009. 24 с.
4. Банах С.Н. Співвідношення функцій омбудсманів та функцій інших правозахисних інститутів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 65–73.

5. Національні установи, які займаються захистом і заохоченням прав людини. Виклад фактів / пер. українською Харківської правозахисної групи з женецького видання Організації Об'єднаних Націй 1993 року. Харків: Харківська правозахисна група, 2004. 42 с.

6. Ківалов С.В. Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 7–16.

7. Ткачук П., Ткачук А. Роль і місце Конституційного Суду України у захисті основних прав і свобод людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 4. С. 118–131.

Ключові слова: правозахисна діяльність, інституціоналізація, державний правозахист, права людини, сучасна держава, омбудсмен.

Ключевые слова: правозащитная деятельность, институционализация, государственная правозащита, права человека, современное государство, омбудсмен.

Key words: human rights activity, institutionalization, state human rights protection, human rights, modern state, ombudsman.

Марціясь Ірина Ігорівна

*Західноукраїнський національний університет
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права*

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ ЗУНР: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ

Для державотворчих процесів велике значення мають не лише внутрішньодержавні обставини, а й ситуація на міжнародній арені. На всіх етапах державного будівництва України у 1917–1923 роках зовнішньополітичні відомства зі своєю дипломатичною службою були невід'ємним атрибутом держави та мали велике значення для її становлення та розвитку. Відтак, з моменту утворення Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) міжнародний фактор став одним із найважливіших для нової української влади, адже зовнішня політика, в першу чергу, була спрямована на визнання молодій державі.

Дослідження цієї проблеми є актуальним та необхідним для успішного розвитку української дипломатії, збереження незалеж-

ності та сталого зростання держави. З цією метою важливо вивчати та аналізувати історичний досвід роботи українських дипломатів, особливо в період державотворення на початку XX ст., враховувати прорахунки та уникати помилок, адже перед сучасним урядом постають аналогічні проблеми та виклики.

Дане питання знайшло своє відображення у дослідженнях низки науковців, зокрема, І. Й. Бойка, О. А. Вівчаренка, Д. С. Гринько, І. Б. Дацків, М. І. Заріцької, М. М. Кобилецького, В. С. Кульчицького, М. В. Кравчука, І. М. Луцького, Я. В. Савочки, Б. Й. Тищика та інших.

Західноукраїнська Народна Республіка утворилась внаслідок національно-демократичної революції в Австро-Угорській імперії. 18 жовтня 1918 року українськими послами на чолі з Є. Петрушевичем було заявлено про створення ЗУНР, до складу якої входили Східна Галичина, Лемківщина, Північна частина Буковини та Закарпатська Русь [1, с. 245]. Проте, ситуація в якій опинись українські лідери на той момент була складною. Оскільки, після проголошення ЗУНР українцям довелося відстоювати не лише територіальну цілісність своїх етнічних земель, але й навіть право на створення власної держави. Від листопада 1918 року розпочався період діяльності уряду Західноукраїнської Народної Республіки та його зовнішньополітичного відомства. Є. Петрушевич чітко визначив свою зовнішню політику і наголошував, що курс один – «Самостійність Західної України» [2]. Відтак, міжнародна діяльність держави в основному була спрямована на розвиток відносин з Українською Народною Республікою (далі – УНР), та визнання ЗУНР іншими державами, передусім Антантою.

Щодо відносин з УНР, то їх головною метою було досягнення державного об'єднання, яке визначалось як державна єдність та спосіб об'єднання сили в боротьбі проти окупації Польщі. Так, 1 грудня 1918 року у Фастові було підписано попередній договір, що став, фактично, першим важливим міжнародним актом уряду ЗУНР. Він започаткував об'єднання двох українських держав, 22 січня під назвою УНР, в якій ЗУНР отримала офіційне найменування «Західні області УНР». Сторони сподівались, що злука знайде подальший розвиток

і зміцнення, проте, на жаль, цього не сталося, зокрема, через різні погляди на цей союз лідерів двох держав [3].

Окрім цього, визначальне значення для формування зовнішньої політики ЗУНР мала відроджена Польща, яка претендувала на українські землі та не збиралась відмовлятися від своїх ідей. Зокрема, це проявилось на Паризькій мирній конференції, де українське питання, як не парадоксально, вирішувалося без українських представників. За таких умов українська сторона виявилася швидше об'єктом, а ніж суб'єктом міжнародної політики, фактично, ставши, заручницею інтересів великих сусідніх держав. Міжнародно-правове становище ЗУНР ускладнювалося й тим, що Австрія за Сен-Жерменським договором усі свої права на Галичину передала Найвищій раді Антанти [4].

Дещо відмінною, щодо українського питання, була позиція Великої Британії, яка не хотіла посилення впливу Франції на сході, відповідно, не поділяла її планів щодо створення великої Польщі. Можливо, це й визначило той факт, що Британія чи не єдина першою підтримала державність галицьких українців. Хоча, пізніше офіційна позиція Лондона все ж змінилась в гіршу для української держави сторону.

В цілому, міжнародна ситуація, яка склалася у другій половині 1920 року, все ж давала надію уряду ЗУНР на позитивне вирішення нагальних питань та спонукала дипломатію наполегливіше працювати в цьому напрямку. Враховуючи рішення Найвищої Ради Паризької мирної конференції 1919 року, які передбачали лише тимчасову окупацію Польщею західноукраїнських земель та ухвал міжнародних конференцій у Спа та Сен-Жермені улітку 1920 року, а також ноту Керзона, яка залишала Східну Галичину поза межами Польщі, дипломатичні представництва розгорнули активну діяльність, очікуючи позитивного рішення на наступній конференції [5].

Відповідно, Ризька мирна конференція мала відіграти ключове значення для вирішення питання щодо міжнародно-правового статусу ЗУНР. Проте, питання Східної Галичини не стали предметом окремого обговорення та розгляду.

Незважаючи на невдачі, уряд і дипломатична служба ЗУНР продовжували здійснювати акції на міжнародній арені, привертати увагу світової спільноти до східногалицької проблеми. Зокрема, звернення до Ліги Націй 28 листопада 1920 року у Женеві мало досить успішний результат, або спроба звернути увагу на міжнародній конференції у Генуї в квітні 1922 року. [1, с. 322].

Проте, перспективи щодо позитивного вирішення проблеми Східної Галичини, відновлення її незалежності зменшувалися. І врешті, 14 березня 1923 року Рада послів Антанти прийняла рішення про передачу управління Галичиною відновленій Польщі. Таке рішення стало поразкою українських визвольних змагань на міжнародній арені та останнім етапом розподілу українських земель у повоєнному світі [4].

Тогочасний уряд ЗУНР у питаннях щодо власного міжнародного визнання покладався на рішення Ліги Націй та мирних конференцій, які мали б врегулювати міжнародні взаємозв'язки у Європі. Проте, незважаючи на певні успіхи українських дипломатів, усі сподівання були зведені нанівець. Так, через надання переваги політичним інтересам та амбіціям інших держав, зокрема Польщі та її підтримку зі сторони Антанти.

Варто зазначити, що проголошення незалежності ЗУНР сприяло, через застосування австрійського законодавства, забезпеченню стабільності всередині країни, оскільки ліквідація старого законодавства і відсутність нового могли призвести до правового нігілізму та анархії в державі [3].

На думку багатьох дослідників різноманітна та багатовекторна зовнішньополітична діяльність уряду ЗУНР активізувала проблему західноукраїнської державності на міжнародній арені. Однак, враховуючи амбіції великих держав тогочасної Європи, створення ЗУНР не входило в їхні плани.

Таким чином, зовнішньополітична діяльність уряду та дипломатичних служб ЗУНР була активною й достатньо масштабною. Хоча, Західноукраїнська Народна Республіка так і не змогла утвердитися на міжнародній арені. Зокрема, через несприятливий період у сві-

товій геополітичній ситуації. Оскільки, у той час сусідні держави реалізовували свої окупаційні плани стосовно західноукраїнських земель, а держави Антанти та США не були прихильними до ЗУНР. Проте, незважаючи на усі обставини, дипломати наполегливо та послідовно намагались виконати єдине завдання – відновлення української державності. І президент Є. Петрушевич, і члени закордонних представництв та місій докладали всіх зусиль у боротьбі за державні інтереси на міжнародних конференціях. За досить короткий період часу вдалось встановити міжнародні відносини із більшістю західноєвропейських держав, а також із США. Варто відзначити, що саме так українці підтвердили сильні прагнення до самовизначення і утворення власної незалежної держави. Однак, невдача була наслідком об'єктивних геополітичних чинників, пов'язаних з відсутністю зацікавлення інших держав в існуванні незалежної Західноукраїнської Народної Республіки.

Література

1. ЗУНР, 1918–1923: Ілюстрована історія. Львів–Івано-Франківськ: Манускрипт, 2008. 524 с.
2. Кобилицький М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: 12.00.01. Львів, 1998. 22 с.
3. Дацків І. Міжнародна діяльність Західноукраїнської Народної Республіки. *Гілея*. 2011. Вип. 43. С. 39–45.
4. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР. *Київська старовина*. 1997. № 3–4. С. 114–138.
5. Дацків І. Дипломатичні відносини Української Центральної Ради з країнами Антанти. *Наукові виклади. Історія України*. Вип. 4. 2010. С. 21–26.

Ключові слова: ЗУНР, УНР, міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатична діяльність.

Ключевые слова: ЗУНР, УНР, международные отношения, внешняя политика, дипломатическая деятельность.

Key words: West Ukrainian People's Republic (WUPR), Ukrainian People's Republic (UPR), international relations, foreign policy, diplomatic activity.

Пілюченко Дар'я Василівна
Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інституту інтелектуальної власності,
науковий співробітник економіко-правового відділу

КРЕАТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА)

2021-й оголошений Генеральною Асамблеєю ООН міжнародним роком креативної економіки для сталого розвитку.

ЮНЕСКО визначив креативні індустрії як індустрії, метою яких є «створення, виробництво і комерціалізація творчих (креативних) змістів, які є нематеріальними та культурними за своєю природою. Такі змісти зазвичай захищені правом інтелектуальної власності та можуть набрати форми продукту чи послуги» [1]. Для порівняння, Міністерство культури, ЗМІ та спорту Великої Британії відносить креативні індустрії до тих галузей, що беруть свій початок в індивідуальній творчості, таланті та здібностях/навичках і «мають потенціал для створення багатства і робочих місць шляхом створення і використання інтелектуальної власності» [2].

Відповідно до Закону України «Про культуру» креативні індустрії – види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження [3, ст. 1].

Базові види економічної діяльності, що належать до креативних індустрій визначені розпорядженням КМУ від 24.04.2019 № 265-р «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» [4]. Зокрема, серед секторів є сценічне мистецтво: жива музика, театр, танець, опера, цирк, ляльковий театр тощо. Тож креативні індустрії здійснюють сильний вплив на економіку країни, як на національному, регіональному рівні, так і навіть на місцевому, створюючи робочі місця.

Концепція розвитку креативних індустрій постійно розширюється, виходячи за межі самого лише мистецтва, та ініціюючи зміну підходу до культурної діяльності, яка ще донедавна вважалась

неекономічною. У 2019 році креативні індустрії згенерували 3,94% доданої вартості в Україні (117 млрд. грн), забезпечили роботою 352 тисяч людей, або 3,8% всіх зайнятих осіб [5].

Тому креативна індустрія може бути «полем» для створення художньої та наукової творчості, кожен потенційний витвір може являти собою економічну цінність за межами духовної, генерує державні доходи через податки, створює робочі місця і прибуток та виявляється корисним для національного, регіонального і навіть місцевого розвитку.

Підприємницька діяльність у креативних індустріях, або креативне підприємництво, розглядається як складова глобально висхідної галузі, водночас вона становить собою новий підхід, нове ставлення, а саме пошук нових можливостей та ідей в культурному середовищі.

Порівнюючи типового підприємця з креативним, слід зазначити, що останній має справу насамперед зі створенням і експлуатацією творчого інтелектуального капіталу, тому він зацікавлений в інвестуванні у творчість, власну або інших осіб.

Креативне підприємництво – це сучасне явище, якому в останні роки приділяється особлива увага дослідників. Проте все ще існують творчі сектори, такі як виконавське мистецтво, де академічні дослідження проводяться на значно нижчому рівні в порівнянні з іншими творчими секторами, такими як вебдизайн, реклама або видавнича справа. Таким чином, дане дослідження є чудовою нагодою для його авторів, відкрити шлях до подальших академічних досліджень у цій сфері.

Багату культурну спадщину численних європейських міст і країн посилює динамічний розвиток сучасного театру в його різноманітних формах. Це, поряд з іншими секторами креативних індустрій, відіграє важливу роль у просуванні іміджу Європи, як креативного центру, надаючи безліч прикладів креативного підприємництва, гідних вивчення та наслідування в усьому світі.

Ця думка корелюється з поглядом ексдиректорки Українського культурного фонду Юлії Федів, «театр <...> має змінювати світогляди й творити нові сенси, а з іншого боку – конкретні люди, працівники

театральної індустрії, що виробляють продукти на продаж, вивчають свого покупця, й таким чином формується ринок театральних послуг. Десь театр належить до креативних індустрій, а десь – ні» [6].

Театр, як підгалузь сценічного мистецтва, є самотутньою гілкою креативної індустрії, і така категоризація аргументується тим фактом, що він поєднує в собі створення, виробництво і розповсюдження творчих елементів і принципів, а тому часто сприймається, як виключний засіб, що не має аналогів у своєму впливі на бідність та низький рівень соціальної освіти. Тобто, це частина творчого сектору, що має надзвичайний соціальний вплив і несе у собі економічне підґрунтя.

Література

1. Креативні індустрії. Театри та музеї – не просто культура, це економічна діяльність. URL: <https://ogo.ua/articles/view/2019-05-04/99598.html>. (дата звернення: 09.09.2021).
2. Adriana BUJOR, Bogdan-Mihai ANGHEL. Theatre and Creative Industries. 1918–2018: 100 Years of Theatre Research in Iași. DOI <https://doi.org/10.2478/9783110653823-028>. (дата звернення: 06.06.2021)
3. Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. Ст. 168.
4. Розпорядження Кабінету міністрів України від 24 квітня 2019 р. № 265-р «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-p#Text>. (дата звернення: 06.09.2021).
5. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreativni-industriyi.pdf>. (дата звернення: 06.09.2021).
6. Коли мистецтво заробляє. URL: <https://theukrainians.org/koly-mystetstvo-zarobiaie/>.

Ключові слова: інтелектуальна власність, креативні індустрії, сценічне мистецтво, театр.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, креативные индустрии, сценическое искусство, театр.

Key words: intellectual property, creative industries, performing arts, theatre.

Войткова Аліса Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальної теорії права та держави*

НОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Україна – морська держава, виходячи з її просторових та геофізичних особливостей, місця й ролі в глобальній та регіональній системах міжнародних відносин. Здобула вона цей статус завдяки географічному положенню з виходом в океан, довжині морських кордонів і площі водного простору, а також вагомому внеску у вивчення Світового океану та розвиток судноплавства[1].

Радикальні зміни геополітичної, воєнно-політичної та економічної обстановки, що відбуваються у світі, перемога в Україні демократичних сил і розгортання активного політичного та економічного співробітництва з ЄС, відновлення діалогу про приєднання до НАТО на тлі посилення агресії Росії проти України, анексії Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, спроб переділу контролю над акваторією Азовського та Чорного морів вимагають задати правильний вектор розвитку України як морської держави з урахуванням нових обставин і розстановки сил на зовнішньополітичній арені та всередині країни. Необхідність визначення основних напрямів подальшого розвитку України як морської держави з урахуванням забезпечення економічних інтересів України[2].

Сьогодні важливим питанням виступає концептуалізація та інституціоналізація морської політики України, фундаментом якої має бути дієва морська стратегія. Ця стратегія повинна бути пов'язана з законодавчою діяльністю як основним шляхом вирішення завдань України як морської держави у розробці прогностичних і програмних правових документів.

Для юриспруденції України важливим завданням стає створення концептуальних законодавчих та інституційних передумов, так би мовити концепції правової та інституційної основи, добротного нормативно-правового документу, який би мав у собі основоположні

та, головне, дієві положення для забезпечення та здійснення морського потенціалу та морської діяльності України.

Відповідно, для забезпечення позитивних змін, яких потребує морська політика України, система правового регулювання морської діяльності повинна мати системний та ієрархічний характер, як, наприклад, утворення окремого центрального органу виконавчої влади, який би виконував функції Морської адміністрації та спеціального відділу, відповідального за реалізацію державних програм у сферах суднобудування та воєнного кораблебудування у складі одного з департаментів Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, як це було запропоновано Національним інститутом стратегічних досліджень у попередньому проекті Морської доктрини України у 2016 році[3].

Також існує необхідність у прийнятті Закону України «Про морську державу», який повинен закріплювати основні правові засоби та механізми правової реалізації морської політики в Україні. А для забезпечення життєздатності, кожній програмі розвитку має відповідати галузевий закон, що передбачає надання та забезпечення правового регулювання власними активами, можливо навіть веденням власного морського господарства за аналогією до Закону України «Про заходи державної підтримки суднобудівної промисловості в Україні».

Розвиток морегосподарського комплексу є одним із пріоритетів державної морської політики, спрямованої на повноцінну реалізацію морського потенціалу України і забезпечення національних інтересів держави у Світовому океані на найближчу та довгострокову перспективу. Не менш важливим є розвиток економічних відносин морегосподарського комплексу з метою отримання суспільної економічної вигоди потребує реалізації чітко поставлених завдань за такими напрямками. Адже, відродження національного торговельного мореплавства як перспективної галузі економіки, що швидко розвиватиметься й забезпечуватиме вагомий внесок у формування ВВП країни та гідно представлятиме Україну на міжнародному ринку транспортних послуг, стане потужним каталізатором активності інших галузей економіки, а також дієвим засобом реалізації зусиль

держави, спрямованих на розширення представництва України на світовій арені. Тож необхідним є зосередитися на виконанні таких завдань як формування і реалізація послідовної державної морської політики, орієнтованої на зміцнення України як морської держави шляхом збільшення економічної присутності України у просторі Світового океану та розвитку торговельного мореплавства згідно з основними тенденціями світового мореплавства і необхідністю забезпечення національних інтересів України в цій сфері. У реалізації цього завдання сприятиме розроблення Закону України «Про морську державу», спрямованого на утвердження України як морської держави. Такий закон врегулює відносини, пов'язані з внутрішньою і зовнішньою морською політикою, встановить пріоритети, принципи, шляхи та способи реалізації морської політики України, визначить ті сфери морегосподарської діяльності, де буде доречно й ефективна державна підтримка, розширить права територіальних громад щодо формування морської політики. Також необхідним є створення ефективної системи органів управління морською галуззю та формування сучасної моделі державного управління судноплавством в Україні. Утворення нового окремого центрального органу виконавчої влади, підпорядкованого Міністру інфраструктури України, який виконуватиме функції морської адміністрації, утримуватиметься за рахунок коштів портового адміністративного збору відповідно до його цільового призначення і стане ефективним інструментом вирішення завдань державної морської політики.

І одним з найважливіших є встановлення жорстких правил, що стосуються судноплавства українською частиною Чорного моря, Азовського моря і Керченської протоки, з урахуванням нових політичних та економічних відносин з РФ. Підтримання у внутрішніх водах і територіальному морі України режиму судноплавства, що відповідає міжнародним стандартам безпеки судноплавства.

Враховуючи усі наведені пропозиції щодо вирішення проблемних питань та за умови їх впровадження безумовно вдасться стати на шлях розвитку та побудови сильної української морської держави.

Література

1. Пріоритети державної морської політики у сфері функціонування та розвитку морегосподарського комплексу України: аналіт. доп. / О.В. Собкевич, К.М. Михайличенко, А.В. Шевченко, В.М. Русан, С.В. Белашов – К.: НІСД, 2016. – 72 с.

2. Аверочкіна Т.В. Юрисдикція України в прибережних водах: адміністративно-правовий вимір: монографія / Т.В. Аверочкіна. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 466 с.

3. Voitkova A. Ways of development of the Ukrainian maritime state/ ISSN2353–8406 Knowledge, Education, Law, Manegement 2020 № 5(33) P. 184–188

Ключові слова. новаційні шляхи розвитку української морської держави, українська морська держава, морська доктрина України, правові основи української морської держави, інституціоналізація української морської держави.

Ключевые слова: инновационные пути развития украинского морского государства, украинское морское государство, морская доктрина Украины, правовые основы украинского морского государства, институционализация украинской морской державы.

Keywords. innovative ways of development of the Ukrainian maritime state, Ukrainian maritime state, Ukrainian maritime doctrine, legal basis of Ukrainian maritime state, institutionalization of the Ukrainian maritime state.

Сівак Володимир Михайлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірант кафедри загальної теорії права та держави*

ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Із зародженням ідеї представництва тісно пов'язана поява попередників політичних партій що існують сьогодні. Відносини партій та державної влади зокрема досліджували такі відомі філософи як Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Лапаломбара, М. Вейнер, Д. Юма, Е. Берк, Дж. Ст. Міль, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо. Послідовник ідей німецького філософа Г. Гегеля, один із засновників фундаментальної теорії політичних партій А. Руге вивчав зв'язок між вченням про партії і проблемою критики і опозиції уряду. Він розглядав партію як засіб

запобігання революції. Під партіями він розумів рушійні сили і організаційні форми ліберальних і демократичних ідей, що протистоять консервативному державному режимові [4].

Також, А. Руге вважав політичні партії інститутами що протистояють уряд, а також представник гегельянців К. Розенкранц навпаки стояв на позиції, що уряд який уособлює собою державу, стоїть над політичними партіями, які представляють групи суспільних інтересів [5]. Взаємодія політичних партій та державної влади на мою думку включає в себе наступні аспекти:

1. Делегування представників конкретної політичної сили до органів державної влади, а саме виконавчої та законодавчої гілок.
2. Розробка та прийняття політичними партіями програм що впливають на інститут президента, зміну політики уряду, зміни структури парламенту, та зміну судової системи в державі.
3. Донесення позиції виборців та членів політичної партії що є виразниками ідей конкретного прошарку суспільства.

Соціальні інститути, на думку інституціоналістів, відображають «свідомо врегульовану і організовану форму діяльності маси людей, відтворення найбільш стійких зразків поведінки, традицій та звичок, що передаються з покоління в покоління» [8], розглядаючи політичні партії, один із різновидів соціальних інститутів, а саме політико-правовий. Варто зазначити, що державі необхідно закріпити на конституційному рівні чітко закріпити регулювання відносин політичних партій. Адже політичні партії – це об'єктивне явище, котре виступає проявом зумовлених потребами самого соціуму змін у взаємодії між державою і політичною системою суспільства, у взаємозв'язках між державним механізмом і партіями [7]. Закріплення в Конституції гарантій політичних партій, а також процедури заборони політичних партій допоможе вберегти політсили від тиску з боку органів державної влади. Адже основним завданням для політичних партій є участі у правотворчих процесах саме це є одним із основних елементів взаємодії політичних партій та органів державної влади. Яскравим прикладом є відносини уряду та політичних партій що представлені в парламенті. В. М. Карташов вважає що учасниками

правотворчої практики є окремі особи, їх об'єднання та організації (політичні партії і т. д.), які так чи інакше сприяють правотворчим органам при підготовці проекту нормативного акту, його обговорення, доопрацюванню і т. д. [6].

В Україні відносини політичних партій та державної влади регулюються Конституцією України, Виборчим кодексом України, Законом України «Про політичні партії в Україні» та іншими нормативно-правовими актами. Статтею 21 Закону України «Про політичні партії в Україні» передбачено процедуру заборони політичної партії [3]. На моє переконання доречніше було би закріпити дану процедуру в Конституції, вказавши конкретний суд який має такі повноваження, як приклад – Касаційний адміністративний суд Верховного суду України. Визначень потребують також і ряд понять що наведені в Законі України «Про політичні партії», як наприклад поняття – «статутна діяльність політичних партій» на яке партія отримує фінансування за кошти Державного бюджету України.

Таким чином, враховуючи вищевикладене для того аби політичні партії могли реалізовувати свої програмні завдання шляхом впливу на органи державної влади. В першу чергу в законодавстві повинні бути чітко визначені гарантії політичних партій, а також закладені основи взаємодії політичних партій та органів державної влади.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України.– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. КОДЕКС АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР).– 2005.– Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text>.
3. Закон України «Про політичні партії в Україні» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР).– 2001.– Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365–14#Text>.
4. Антология мировой философии: 4 т. / Академия наук СССР. Институт философии.– М.: Мысль, 1969–1972.– Т. 3.– 1971.– 760 с.

5. Гонюкова Л.В. Політичні партії в державному управлінні: до історіографії проблеми [Електронний ресурс] / Гонюкова Л.В.– Режим доступу до ресурсу: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Gonyukova.pdf.

6. Карташов В.Н. Теория правовой системы общества: учебное пособие. В2т. Т. 1 / В.Н. Карташов. Ярославль, 2005.– С. 249

7. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм / В.М. Шаповал.– К.: Юрінком Інтер, 2005.– 560 с.

8. Політико-правові інститути сучасності: Структура, функції, ефективність / за заг. ред. М.І. Панова, Л.М. Герасіної.– К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005.– 384 с.

Ключові слова: державна влада, політична влада, політичні партії, дегуманізація державної влади, соціальні інститути

Ключевые слова: государственная власть, политическая власть, политические партии, дегуманизация государственной власти, социальные институты

Key words: state power, political power, political parties, dehumanization of state power, social institutions

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
-----------------	---

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Каракаш Ілля Іванович СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСОРА ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ОБОРОТОВА ЯК ГРОМАДЯНИНА, ВЧЕНОГО І ВИКЛАДАЧА	5
Костянтин Горобець (ПЕРЕ)ВИНАХОДЯЧИ ЮРИСПРУДЕНЦІЮ: АНТИ-ПОЗИТИВІЗМ Ю. М. ОБОРОТОВА	10
Кравчук Микола Володимирович ДЕРЖАВА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА Ю. М. ОБОРОТОВА	15
Бехруз Хашматулла СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПРОФЕССОРА Ю. Н. ОБОРОТОВА	20
Сумарокова Людмила Николаевна ЮРИСПРУДЕНЦИЯ И ФИЛОСОФИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ДИСКУРСЫ О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ	24
Рабінович Петро Мойсейович БУТТЄВІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ СУБ'ЄКТИВНОГО І ОБ'ЄКТИВНОГО	29
Костенко Олександр Миколайович ЩО ТАКЕ СУД?	32
Ромашов Роман Анатольевич ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВА В КОНТЕКСТЕ ЦИКЛИЧЕСКОГО ПОЛИТОГЕНЕЗА	37
Б'ярн Мелкевік ТЕРОР, СВІТ ТА ЛЮДИНА	44
Крестовська Наталя Миколаївна ТРАДИЦІЇ В ЮВЕНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	49
Манько Денис Григорович ЮРИДИЧНА КРЕАТИВІСТИКА ЯК ОСОБЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	55
Калинин Сергей Артурович ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВА В ЮРИСПРУДЕНЦИИ	58
Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна ТРАДИЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА З ПОГЛЯДІВ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ЦИВІЛІСТИЧНОГО: ПЕРЕРВАНА ДИСКУСІЯ	63

Стрельцов Євген Львович СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: МІЖ ДОГМАМИ ТА ІННОВАЦІЯМИ	68
Богущкий Павло Петрович СИЛЬНА ДЕРЖАВА У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	73
Брага-Каракаш Татяна ПРАВО ЄВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА НА СТЫКЕ МЕЖДУНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА	78

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКА ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ: ГРАНІ ПЕРЕТИНУ

Крижановський Анатолій Федорович КРИЗО-ДИСКУРС У ПРАВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ЗРІЗИ.	84
Дудченко Валентина Віталіївна ЛЕГІТИМАЦІЯ ТА ЛЕГІТИМНІСТЬ ПРАВА	89
Мельничук Ольга Степанівна ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЯК ОСНОВА ЦІЛІСНОСТІ СУЧАСНОГО МІСЬКОГО ПРАВА.	93
Ярмол Лілія Володимирівна ФІЛОСОФСЬКЕ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ГРАНІ ПЕРЕТИНУ	97
Погрібний Ігор Митрофанович ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЦІННІСТЬ ПРАВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ.	102
Кравчук Валентина Миколаївна «ПРАВОВЕ СМІТТЯ»: ВІД МЕТАФОРИ ДО ПРАВОВОГО ПОНЯТТЯ	106
Кормич Анатолій Іванович ДЕМОКРАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ПОНЯТТЯ ТА ТИПОЛОГІЯ	110
Подковенко Тетяна Олександрівна АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА РОЗУМІННЯ ПРАВА	114
Рязанов Михайло Юрійович ПРАВОВА СПАДЩИНА: ПИТАННЯ ІНТЕРПЕТАЦІЇ	119
Скуріхін Сергій Миколайович ЮРИДИЧНА ЕТОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ, ЯКУ НАМАГАЮТЬСЯ НЕ ПОМІЧАТИ.	122
Смазнова Ирина Сергеевна О ПРЕОДОЛЕНИИ КУЛЬТУРЫ МИЛИТАРИЗМА В МЕНТАЛИТЕТЕ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА	128
Чувакова Ганна Михайлівна ПРИЧИНИ АНОМАЛЬНОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	133

Кравченко Сергій Петрович ЯКІСНІ КРИТЕРІЇ ПРАВНИЧИХ ТЕКСТІВ	138
Іванченко Ольга Миколаївна СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРАВА: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ, СУТНІСТЬ, ПРАВОВА ПРИРОДА	142
Бальжик Ірена Анатоліївна ХРИСТИЯНСЬКА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ЯК РІЗНОВИД РЕЛІГІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ У ПРАВІ	148
Тіщенко Юлія Валеріївна ПРАВОВИЙ МІФ У КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	152
Ковбасюк Степан Валерійович МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ХОЛІЗМ ТА ІНДИВІДУАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ІНСТИТУЦІЙНІЙ МЕТОДОЛОГІЇ	155
Кюссе Лідія Михайлівна ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ	159
Дудник Руслана Миколаївна КОМПЛЕКСНІ ГАЛУЗІ ПРАВА: РОЛЬ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ ..	162
Хижняк Юлія НАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	165
Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ (УКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРС)	168
Іванчук Віра Євстафіївна ПРАВОВИЙ МОНИТОРИНГ ЯК СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ	172
Грезіна Олена Миколаївна СУЧАСНИЙ СТАН ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСВІТУ	175
Заволока Вікторія Олексіївна РЕЦЕПЦІЯ ПРАВА ТА ПРАВОВА СПАДЩИНА: ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ	178
Підгородський Богдан Мирославович ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ У ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНІЙ СФЕРІ	181
Гордієнко Анастасія Юріївна СПРАВЕДЛИВИЙ ЗАКОН ЧИ ЗАКОННА СПРАВЕДЛИВІСТЬ?	184
Боброва Тетяна Анатоліївна ЗДІЙСНЕННЯ «НЕГАТИВНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ» В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	189
Король Катерина Миколаївна ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	192
Дядюк Катерина Олегівна ПОНЯТТЯ ІНШОГО У ФІЛОСОФІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ Ж.-П.САРТРА	195

СЕКЦІЯ 2

СПАДОК Ю. М. ОБОРотова І ГАЛУЗЕВА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

Аніщук Ніна Володимирівна ВНЕСОК ПРОФЕСОРА Ю.М. ОБОРОТОВА У ЗАПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС НУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» НОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІАЛЬНА ПРАВОВА ЦІЛІСНІСТЬ»	198
Аленін Юрій Павлович Мурзановська Аліна Владиславівна ЩОДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	201
Гетьман-Павлова Ирина ИНТЕРПЕРСОНАЛЬНЫЕ КОЛЛИЗИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ .	206
Князькова Любов Михайлівна, Кравцова Маргарита Олександрівна ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПЕНСІЙНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	210
Арабаджи Наталя Борисівна ІСТИННІСТЬ ЯК ОДИН З КРИТЕРІЇВ ЮРИДИЧНОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ . . .	216
Еннан Руслан Євгенович КОДИФІКАЦІЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЄС: О ДОСВІД ФРАНЦІЇ	219
Личко Валерія Сергіївна ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК РІЗНОВИД ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ	224
Кобак Марина Василівна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПРАВЛЯННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ ПРИ ВИРІШЕННІ СУДОМ ЗАЯВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ	228
Бурдіна Тетяна Валентинівна МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.	232
Луцевич Жанна Александровна СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ТЕОРИИ И ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА	237
Андрієвська Людмила Олексіївна МЕДІАЦІЯ – НОВЕЛА У ВИРІШЕННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ.	240
Мартинюк Євгеній Ярославович ДВОХАСПЕКТНИЙ ПІДХІД ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА	243
Хендель Наталія Володимирівна ПАНДЕМІЯ COVID-19 І МІЖНАРОДНЕ ПРАВО.	248
Короткий Тимур Робертович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.	251

СЕКЦІЯ 3

ТЕОРІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Рябовол Лілія Тарасівна 30-ТА РІЧНИЦЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ Й ВИКЛИКИ	255
Макаренко Олександр Юрійович, Макаренко Наталія Анатоліївна ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ	259
Коломієць Юлія Юрївна ДЕРЖАВНІСТЬ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	264
Кравчук Валерій Миколайович СИСТЕМА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ – АТРИБУТ СИЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	268
Улігіна Ольга Володимирівна ЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРИЙ ДЛЯ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ	273
Старицька Ольга Олексіївна НАРИСИ ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СФЕРИ СПОЖИВАННЯ.....	277
Серебро Михайло Володимирович ОБРАЗ ДЕРЖАВИ ЯК ЦІННІСНО-НОРМАТИВНА МОДЕЛЬ	280
Мішегліна Валерія Миколаївна ДЕРЖАВНИЙ ГЕРБ УКРАЇНИ ЯК СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	283
Антошина Ірина Володимирівна ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ У ВПЛИВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА СФЕРУ ОСВІТИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	289
Дзевелюк Марина Володимирівна ГЛИБИННА ПРИРОДА ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	292
Бондаренко Аліна Ігорівна ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ	296
Марціясь Ірина Ігорівна ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ ЗУНР: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ..	300
Пилюченко Дар'я Василівна КРЕАТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА)	305
Войткова Аліса Вікторівна НОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	308
Сівак Володимир Михайлович ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	311

Наукове видання

**ЮРИСПРУДЕНЦІЯ СЬОГОДНІ:
МІЖ АПОЛОГІЄЮ І КРЕАТИВНІСТЮ.
ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА Ю. М. ОБОРОВОТА**

**(До 75-річчя від дня народження доктора юридичних наук,
професора Ю. М. Оборотова)**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
м. Одеса, 17 вересня 2021 року

За загальною редакцією
Анатолія Федоровича Крижановського

Підписано до друку 06.10.2021 р.
Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. 18,4.
Наклад 100 прим. Зам. № 2110-01.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com